

ARALIK 2025

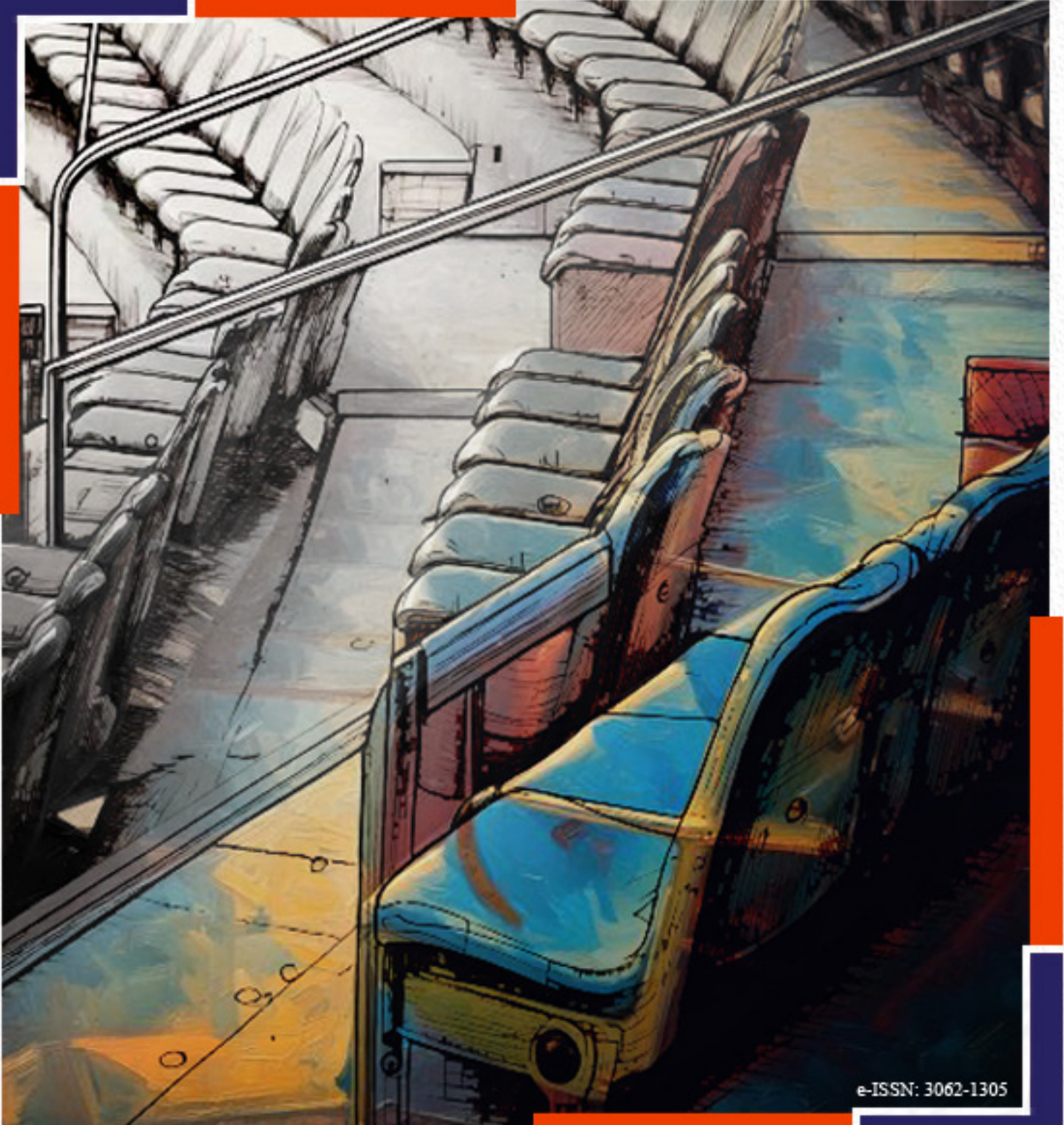
SAYI 3 / ISSUE 3

DECEMBER 2025

STAD

SPOR TARİHİ ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

e-ISSN: 3062-1305

STAD

SPOR TARİHİ ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

Spor Tarihi Araştırmaları Dergisi (STAD) yılda iki defa Haziran ve Aralık aylarında yayınlanan, açık erişimli, hakemli bir dergidir. STAD yalnızca tarih disiplininde çalışmalara değil, spor tarihiyle ilgili sosyoloji, siyaset bilimi, uluslararası ilişkiler, ekonomi, sağlık, kamu yönetimi ve spor yönetimi alanlarından gelecek çalışmalara da sayfalarında yer verir. Dergimizin dili Türkçe ve İngilizcedir.

The Sports History Studies (STAD) is an open-access, bi-annual, peer-reviewed scholarly journal. STAD includes not only studies from the discipline of history but also sports history from the fields of sociology, political science, international relations, economics, health, public administration, and sports management. The opinions in published the articles are the personal views of the authors and do not reflect the institutional view of STAD. The languages of the journal are Turkish and English.

YAZIŞMA ADRESİ | CORRESPONDENCE

Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Tarih
Bölümü Tokat / Türkiye
sportarihiarastirmalari@gmail.com

| www.sportarihi.org |

STAD

SPOR TARİHİ ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

ARALIK 2025

SAYI 3 / ISSUE 3

DECEMBER 2025

e-ISSN: 3062-1305

YAYINCI | PUBLISHER

 Doç. Dr. Fehim KURULOĞLU, Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Türkiye

EDİTÖR | EDITOR

 Doç. Dr. Mustafa MUTLU, Bartın Üniversitesi, Türkiye

SEKRETERYA | SECRETARIAT

 Ersin DİZLEK, Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Türkiye

SOSYAL MEDYA SORUMLUSU | SOCIAL MEDIA MANAGER

 Merve ÇETİNEL ÇAYLI, Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Türkiye

LOGO TASARIMI | LOGO DESIGN

 Öğr. Gör. ONUR DAL, Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Türkiye

KAPAK TASARIMI | COVER DESIGN

 Dr. Öğr. Üyesi Hakan MAZLUM, Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Türkiye

DİZGİ VE MİZANPAJ | TYPE AND LAYOUT

 Dr. Öğr. Üyesi Hakan MAZLUM, Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Türkiye

STAD'daki makaleler, Creative Commons Atıf-4.0 (CC BY) Uluslararası Lisansı ile lisanslanmıştır. Bilimsel araştırmaları kamuya ücretsiz sunmanın bilginin küresel paylaşımını artıracak ilkesini benimseyen dergi, tüm içeriğine anında açık erişim sağlamaktadır. Makalelerdeki fikir ve görüşlerin sorumluluğu sadece yazarlarına ait olup STAD'ın görüşlerini yansıtmazlar.

Articles in STAD are licensed under a Creative Commons Attribution-4.0 (CC BY) International License. STAD provides immediate open access to its content on the principle that making research freely available to the public supports a greater global exchange of knowledge. Authors are responsible for the content of contributions; thus, opinions expressed in the articles belong to them and do not reflect the opinions or views of STAD.

ALAN EDITÖRLERİ | FIELD EDITORS

- Prof. Dr. Ahmet TALİMCİLER, Bakırçay Üniversitesi
- Doç. Dr. Murat ÖZMADEN, Iğdır Üniversitesi
- Doç. Dr. Mert Kerem ZELYURT, Marmara Üniversitesi
- Doç. Dr. Cenk DEMİR, Sinop Üniversitesi
- Dr. Öğr. Üyesi Günver GÜNEŞ, Adnan Menderes Üniversitesi
- Dr. Dağhan IRAK, University of Huddersfield

YAYIN KURULU | EDITORIAL BOARD

- Prof. Dr. Efdal AS, Milli Savunma Üniversitesi
- Prof. Dr. Yiğit AKIN, The Ohio State University
- Prof. Dr. Vladan VIRIYEVIC, Kosovska Mitroviça Üniversitesi
- Prof. Dr. Lale ORTA, İstanbul Okan Üniversitesi
- Prof. Dr. Bülent AKBABA, Gazi Üniversitesi
- Prof. Dr. Ulvi KESER, Uluslararası Fırat Üniversitesi
- Prof. Dr. Mehmet PINAR, Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi
- Prof. Dr. Sebahattin DEVECİOĞLU, Fırat Üniversitesi
- Prof. Dr. Levent ATALI, Kocaeli Üniversitesi
- Doç. Dr. Beral ALACI, İzmir Demokrasi Üniversitesi
- Doç. Dr. Abdullah Yavuz AKINCI, Süleyman Demirel Üniversitesi
- Doç. Dr. Aydın EFE, Çankırı Karatekin Üniversitesi
- Doç. Dr. Nilgün Nurhan KARA, İzmir Katip Çelebi Üniversitesi
- Dr. Öğr. Üyesi Canan SARIYAR SEZAN, Batman Üniversitesi

TÜRKÇE DİL EDITÖRLERİ | TURKISH LANGUAGE EDITORS

- Doç. Dr. Sebahat ARMAĞAN, Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi
- Dr. Öğr. Üyesi Yalçın KULAÇ, Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi

İNGİLİZCE DİL EDITÖRLERİ | ENGLISH LANGUAGE EDITORS

- Dr. Öğr. Üyesi Onur IŞIK, Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi
- Dr. Öğr. Üyesi, Buğra KAŞ, Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi

İÇİNDEKİLER | CONTENTS

ARAŞTIRMA MAKALELERİ | RESEARCH ARTICLES

Tarlada Güç, Arenada Zafer: Cumhuriyet Döneminde Ziraatçılar ve Beden Terbiyesi Eğitimleri

Strength in the Field, Victory in the Arena: Agriculturalists and Physical Education Training in the Republican Era

Nurullah KIRKPINAR _____ 1

Üç Vak'a Üzerinden 1930'larda Türk Futbolunda Şiddet Olgusu ve Tepkileri

Phenomenon of Violence and Reactions in Turkish Football in the 1930's Through Three Cases

Ahmet GÜLEN _____ 25

Türk Kültür Tarihinin Kadim Atlı Oyunu: Kökbörü

Kokboru: The Ancient Equestrian Game of Turkic Cultural History

Umut ÜREN _____ 39

The Ottoman-Greek Relations in the Context of the 1896&1906 Olympic Games in Athens

1896&1906 Atina Olimpiyat Oyunları Bağlamında Osmanlı-Yunan İlişkileri
Kaan ÖZTOPRAK _____ 57

Sports Entrepreneurship from Past to Future: A Historical Perspective on the Football 4.0 Era

Geçmişten Geleceğe Spor Girişimciliği: Futbol 4.0 Dönemine Tarihsel Bir Bakış

Murat TOPALOĞLU _____ 68

Sovyet Sporunda Afişler: Sportif Propaganda ve Göstergibilimsel Bir Okuma

Posters in Soviet Sports: A Semiotic Reading of Sporting Propaganda

İsmail Sarp AYKURT _____ 88

EDİTÖRDEN

Saygıdeğer Okurlar,

Spor Tarihi Araştırmaları Dergisi'nin (STAD) üçüncü sayısını yayımlamanın gurur ve mutluluğunu yaşıyoruz. Spor tarihi üzerine disiplinler arası katkıların gün geçtikçe zenginleştiği bu dönemde, dergimizin yeni sayısında kaynak niteliği taşıyan çalışmalara yer vermekten onur duyuyoruz. Dergimizin üçüncü sayısında yayın ve yazım ilkelerimiz doğrultusunda alan uzmanları tarafından titizlikle değerlendirilip ilgili kurullarımızca onaylanmış altı araştırma makalesi yer almaktadır.

Nurullah Kırkpınar, Tarlada Güç, Arenada Zafer: Cumhuriyet Döneminde Ziraatçılar ve Beden Terbiyesi Eğitimleri başlıklı makalesinde, erken Cumhuriyet'in modernleşme projesi içinde ziraat eğitimi ile beden terbiyesinin nasıl ortak bir ideolojik çerçevede bütünleştirildiğini incelemektedir. Çalışma, resmî belgeler, eğitim müfredatları ve basın kaynakları üzerinden, ziraatçı figürünün üretici tarafının yanı sıra bedensel olarak güçlü, disiplinli ve toplumsal sorumluluk taşıyan "ideal vatandaş" olarak kurgulanışını ortaya koymaktadır. Bu yönüyle makale, spor ve beden eğitiminin tarım politikaları ve ulus-devlet inşasıyla kurduğu çok katmanlı ilişkiye önemli bir katkı sunmaktadır.

Ahmet Gülen, Üç Vak'a Üzerinden 1930'larda Türk Futbolunda Şiddet Olgusu ve Tepkileri başlıklı makalesinde, 1930'lu yıllarda İstanbul futbolunda yaşanan üç olaylı karşılaşmayı merkeze alarak spor alanındaki şiddet, kamuoyu tepkileri ve devlet müdahalesini tarihsel bağlamı içinde ele almaktadır. Çalışma, Galatasaray, Fenerbahçe ve Güneş Spor arasında oynanan karşılaşmalar üzerinden hakem kararları, spor basınının rolü ve siyasî otoritenin tutumunu irdelemekte; özellikle 1937'de yaşanan olayların İsmet İnönü'nün sert tepkisine yol açmasıyla spor-siyaset ilişkisini görünür kılmaktadır. Bu yönüyle makale, futbol şiddetine dair tartışmaların tarihsel sürekliliğini ortaya koyarken, günümüz futbol rekabetine geçmişten çıkarılabilecek eleştirel bir perspektif sunmaktadır.

Umut Üren, Türk Kültür Tarihinin Kadim Atlı Oyunu: Kökbörü başlıklı makalesinde, bozkır kültürünün temel unsurlarından biri olan Kökbörü'yü Türk kültür tarihi bağlamında ele alarak oyunun tarihsel kökenlerini, sembolik anlam dünyasını ve toplumsal işlevlerini incelemektedir. Çalışma, at ve bozkurt sembolizmi etrafında şekillenen bu atlı oyunun bir spor ya da eğlence pratiği olmasının yanı sıra askerî disiplin, kolektif hafıza ve topluluk bilinciyle yakından ilişkili bir kültürel miras olduğunu ortaya koymaktadır. Bu yönüyle makale, Kökbörü'nün tarihsel sürekliliğini ve modern dönemde ulusal ve uluslararası organizasyonlar aracılığıyla yeniden görünürlük kazanmasını, gelenek ile çağdaş spor anlayışı arasındaki etkileşim çerçevesinde değerlendirmektedir.

Kaan Öztoprak, The Ottoman-Greek Relations in the Context of the 1896&1906 Olympic Games in Athens başlıklı makalesinde, 1896 Atina Olimpiyat Oyunları ve 1906 Ara Oyunlar bağlamında Osmanlı Devleti ile Yunanistan arasındaki siyasî ilişkileri ele almaktadır. Çalışma, modern Olimpiyatların erken evresinin saf bir sportif girişim olmaktan ziyade, Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğü ve güvenlik kaygıları ile Yunanistan'ın yayılmacı hedeflerinin kesiştiği bir diplomasi alanı hâline geldiğini ortaya koymaktadır. Bu yönüyle makale, uluslararası spor organizasyonlarının erken dönemde dahi siyasal gerilimler, denetim mekanizmaları ve örtük diplomatik mesajlar taşıyan araçlar olarak işlev gördüğünü göstermektedir.

Murat Topaloğlu, Sports Entrepreneurship from Past to Future: A Historical Perspective on the Football 4.0 Era başlıklı makalesinde, futbol endüstrisinde girişimcilik ve yenilik pratiklerinin tarihsel dönüşümünü Football 4.0 kavramı çerçevesinde ele almaktadır. Çalışma, dijitalleşme ve yeni teknolojilerin etkisiyle kulüplerin iş modellerini çeşitlendirdiğini, taraftar deneyimini güçlendirme, yatırımcı ve sponsor çekme ve çok paydaşlı bir girişimcilik ekosistemi oluşturma hedefleri doğrultusunda inovasyon temelli stratejiler geliştirdiğini ortaya koymaktadır. Bu yönüyle makale, futbol girişimciliğinin 19. yüzyıldaki üretim odaklı yapıdan 21. yüzyılda dijitalleşme ve küreselleşme ekseninde şekillenen yeni bir dönüşüm evresine ulaştığını tarihsel bir perspektifle değerlendirmektedir.

İsmail Sarp Aykurt, Sovyet Sporunda Afişler: Sportif Propaganda ve Göstergebilimsel Bir Okuma başlıklı makalesinde, sporun Sovyetler Birliği'nde ideolojik bir aygıt olarak nasıl kurgulandığını, sportif afişler üzerinden göstergebilimsel bir yaklaşımla incelemektedir. Çalışma, sporun Louis Althusser'in "devletin ideolojik aygıtları" kavramı çerçevesinde toplumu dönüştürme ve kolektif duygu üretme işlevi gördüğünü, afişlerin ise farklı dönemlerde Sovyet iktidarının siyasal ve toplumsal hedefleriyle uyumlu biçimde üretildiğini ortaya koymaktadır. Bu yönüyle makale, spor-siyaset ilişkisinin ayrıştırılmadığı Sovyet modelini, görsel propaganda ve ideolojik süreklilik bağlamında değerlendirmektedir.

Bu sayıda bir araya gelen çalışmalar, sporun tarihsel süreçler içinde üstlendiği ideolojik, toplumsal ve kültürel işlevleri çok yönlü bir bakışla tartışmaya açmaktadır. Farklı dönem ve coğrafyalardan örnekler üzerinden ilerleyen bu katkıların, spor tarihine ilişkin mevcut literatürü zenginleştirmesini ve yeni araştırmalar için düşünsel bir zemin oluşturmasını temenni ederiz.

Doç. Dr. Mustafa MUTLU
Editör

Tarlada Güç, Arenada Zafer: Cumhuriyet Dönemi'nde Ziraatçılar ve Beden Terbiyesi Eğitimleri

Strength in the Field, Victory in the Arena: Agriculturalists and Physical Education Training in the Republican Era

 Dr. Nurullah KIRKPINAR

 Ege Üniversitesi, İzmir/TÜRKİYE | nurullahkirkpinarr@hotmail.com

Abstract

With the proclamation of the Republic, Turkey adopted a comprehensive transformation program in the process of modernization and nation building. This transformation was not limited to the political and legal spheres; it also encompassed various social areas such as economic development, agricultural production, education policies and physical education practices. Agriculture was at the centre of both economic and social restructuring in the state's development strategy. Teaching modern techniques to increase agricultural productivity, developing the production capacity of farmers, and defining agricultural development as a 'national duty' were among the characteristic goals of this period. Republican officials believed that building a productive society was possible not only through technical knowledge and professional skills but also through physical health and discipline. Therefore, 'physical education' was not merely a sports activity but was seen as a discipline linked to military preparedness, as a source of national strength. The physical education programmes implemented in agricultural schools aimed to cultivate young people who were both productive in the fields and capable of excelling in military or sporting domains when necessary.

This study aims to examine the role of physical education in the training of agriculturalists. How agriculture and sports were integrated within the same ideological framework, the place of this integration in the discourse of modernization, and its social consequences will be analysed through official documents, educational curricula, and press and publishing organs of the period. This study demonstrates how the discourse of 'power in the field' and 'victory in the arena' reflected the state's ideals regarding the human type in the early years of the Republic.

Keywords: Republic of Turkey, Agricultural Schools, Physical Education and Sports, Pedagogical Framing of Physical Education.

Öz

Cumhuriyet'in ilanıyla birlikte Türkiye, modernleşme ve ulus inşası sürecinde topyekûn bir dönüşüm programı benimsemiştir. Bu dönüşüm, yalnızca siyasal ve hukuksal alanlarla sınırlı kalmamış; ekonomik kalkınma, tarımsal üretim, eğitim politikaları ve beden terbiyesi uygulamaları gibi farklı toplumsal alanları da kapsamıştır. Devletin kalkınma stratejisinde ziraat hem ekonomik hem de toplumsal yeniden yapılanmanın merkezinde yer almıştır. Tarımın verimliliğini artıracak modern tekniklerin öğretilmesi, köylünün üretim kapasitesinin geliştirilmesi ve tarımsal kalkınmanın bir "millî görev" olarak tanımlanması, bu dönemin karakteristik hedefleri arasında olmuştur. Cumhuriyet kadroları, "üretken" bir toplum inşa etmenin yalnızca teknik bilgi ve meslekî beceri ile değil, aynı zamanda bedensel sağlık ve disiplin ile mümkün olacağı görüşündeydi. Bu nedenle "beden terbiyesi" yalnızca bir spor faaliyeti değil, milli gücün kaynağını oluşturan, askeri hazırlıkla da bağlantılı bir disiplin olarak görülmüştür. Ziraat okullarında uygulanan beden terbiyesi programları, gençlerin hem tarlada üretken hem de gerektiğinde arenada yani (askeri ya da sportif alanlarda) başarılı bireyler olmasını amaçlamıştır.

Bu çalışma, ziraatçıların yetiştirilmesinde beden terbiyesi eğitimlerinin rolünü incelemeyi amaçlamaktadır. Tarım-spor gibi iki alanın aynı ideolojik çerçevede nasıl bütünleştirildiği, bu bütünleşmenin modernleşme söylemindeki yeri ve toplumsal sonuçları, dönemin resmî belgeleri, eğitim müfredatları ve basın-yayın organları üzerinden analiz edilecektir. Böylece, "tarlada güç" ve "arenada zafer" söyleminin, Cumhuriyet'in erken yıllarında devletin yeni insan tipine dair ideallerini nasıl yansıttığı ortaya konulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Türkiye Cumhuriyeti, Ziraat Okulları, Beden Terbiyesi ve Spor, Beden Eğitiminin Pedagogik Çerçevesi.

Giriş

Cumhuriyet'in ilk yıllarında eğitim, sadece bilgi aktarımını değil aynı zamanda yeni rejimin ideolojik ve toplumsal değerlerini genç kuşaklara benimsetmeyi hedefleyen bir araç olarak kurgulanmıştır. Bu dönemde eğitim politikaları yalnızca Millî Eğitim Bakanlığı tarafından değil, dönemin birçok farklı devlet kurumu tarafından da şekillendirilmiştir. Bu noktada Tarım Bakanlığı, ziraat okulları aracılığıyla ideolojik ve fizikî eğitim alanlarına önemli müdahalelerde bulunmuştur. Okullar, yalnızca tarımsal bilgi ve beceri kazandıran kurumlar olarak değil, aynı zamanda kırsal kesimde modern yurttaş bilincinin yerleştirilmesi açısından stratejik birimler olarak değerlendirilmiştir. 1930'lu yıllarda, Tarım Bakanlığı okullarında uygulanan eğitim müfredatını sadece meslekî bilgiyle sınırlı tutmamış; tarih, coğrafya, yurttaşlık bilgisi ve beden eğitimi gibi dersleri müfredata dâhil ederek bireylerin çok boyutlu bir biçimde şekillendirilmesini amaçlamıştır.

Bu müdahale, Althusser'in "*Devletin İdeolojik Aygıtları*"¹ teorisi bağlamında değerlendirildiğinde, eğitimin salt teknik bir alan olmaktan çıkarılıp, doğrudan ideolojik bir formasyon aracı hâline getirildiğini göstermektedir. Tarım Bakanlığı, bu bağlamda eğitim alanına sadece bir teknik bakanlık olarak değil, ideolojik yeniden üretim süreçlerine katkı sunan bir aygıt olarak dâhil olmuştur. Bu eğitim modelinde özellikle beden terbiyesi uygulamaları dikkat çekicidir. Ziraat okullarında düzenli beden eğitimi derslerinin yanı sıra, kamp ve saha etkinlikleriyle gençlerin fiziksel olarak disipline edilmesi, aynı zamanda ruhen de Cumhuriyet'in "*ideal yurttaşı*" kimliğine uygun bireyler olarak biçimlendirilmesini hedeflemiştir. Bu çerçevede, Michel Foucault'nun "*disiplin toplumu*" ve "*bedenin siyasallaştırılması*" kavramları önemli bir analitik araç sunmuştur. Modern devletler, yalnızca zihinleri değil, bedenleri de denetim altına alarak iktidar ilişkilerini kurumsallaştırmıştır. Türkiye örneğinde beden terbiyesi yalnızca sağlık ya da spor amacıyla değil, aynı zamanda ulusal birlik, disiplin ve bağlılık gibi normların içselleştirilmesi amacıyla da işlevselleştirilmiştir. Tarım Bakanlığının ziraat okulları aracılığıyla uyguladığı beden terbiyesi ve disiplin politikaları, yalnızca mesleki eğitimle sınırlı kalmayan, ideolojik hedeflerle bütünleşmiş çok katmanlı bir devlet müdahalesine işaret etmiştir. Bu durum, erken Cumhuriyet döneminde farklı bakanlıkların ve kurumların eğitim alanına ideolojik bağlamda nasıl dâhil olduklarını göstermesi açısından dikkate değerdir. Zira bu yaklaşım, Cumhuriyet rejiminin eğitim politikalarını sadece merkezî bir yapıdan değil, çok aktörlü bir sistemden yürüttüğünü ortaya koymaktadır.

Diğer taraftan Türkiye'de eğitim, toplumsal dönüşümün en önemli araçlarından biri olarak görülmüş ve bu doğrultuda şekillendirilmiştir. Yeni rejim, eğitim aracılığıyla hem modernleşmeyi gerçekleştirmeyi hem de bireyleri Cumhuriyet'in kurucu ilkelerine bağlı, üretken ve milliyetçi yurttaşlar olarak yetiştirmeyi hedeflemiştir. Bu bağlamda Türk eğitim sistemi, özellikle 1930'lu yıllardan itibaren devletçi ve halkçı ilkeler doğrultusunda daha merkezî bir yapıya kavuşmuştur. Devletin eğitim üzerindeki bu belirleyici rolü, yalnızca okul sisteminin genel yapısında değil, aynı zamanda müfredat içeriklerinde, derslerin ideolojik yönelimlerinde ve beden eğitimi gibi alanların politik amaçlarla araçsallaştırılmasında da kendini göstermiştir. Tarım Bakanlığının ziraat okullarındaki uygulamaları buna örnek teşkil eder niteliktedir. Zira tarım okullarında meslekî eğitimlerin yanı sıra tarih, coğrafya, yurttaşlık bilgisi ve beden terbiyesi gibi derslerin verilmesi, bireylerin hem fiziksel hem de ideolojik olarak Cumhuriyet rejimiyle uyumlu hâle getirilmesini amaçlamıştır. Bu çerçevede aşağıdaki sorular çalışmanın temelini oluşturmaktadır:

- Cumhuriyet'in ilk yıllarında tarımsal eğitim politikaları içerisinde beden terbiyesinin temel hedefleri nelerdir?
- Eğitim sisteminde görülen devlet merkezli yapı, toplumsal ve siyasal bağlamda nasıl bir işlev görmüştür?

1 Louis Althusser, *İdeoloji ve Devletin İdeolojik Aygıtları*, çev. Alp Tümertekin, 3. Baskı, İthaki Yayınları, İstanbul 2008, s. 58, 104, 153.

- Müfredat düzenlemeleri ve beden eğitimi gibi uygulamalar yoluyla bireylerin ideolojik biçimlenmesine nasıl katkı sağlamıştır?
- Tarım Bakanlığı gibi farklı devlet organlarının eğitime doğrudan müdahalesi, ulus-devlet inşası sürecinde nasıl bir rol oynamıştır?

Bu sorular ışığında çalışma, ziraat alanı gibi temsili bir örnek üzerinden Cumhuriyet döneminde şekillenen eğitim politikalarının ideolojik, kurumsal ve toplumsal boyutlarını analiz etmeyi amaçlamaktadır. Bu bağlamda, devletin eğitim yoluyla toplumu dönüştürme ve yönlendirme kapasitesi incelenerek, söz konusu dönemde inşa edilen vatandaşlık anlayışının tarihsel ve yapısal temelleri ortaya konulacaktır. Böylece, Cumhuriyet rejiminin modernleşme projesi çerçevesinde eğitimi nasıl bir araç olarak kurguladığı ve bu aracın birey ve devlet ilişkilerini nasıl yeniden tanımladığı daha açık biçimde anlaşılacaktır.

Tarlada Yetişen Yurttaş: Cumhuriyet'in İdeal Ziraatçı Tasavvuru

Türkiye’de, Cumhuriyet’in ilk yıllarından itibaren uygulamaya konulan beden eğitimi ve spora dair politikalar, toplum sağlığının ortalama düzeyini yükseltmeyi ve bireylerin üretken kapasitesini artırmayı amaçlamıştır. Beden terbiyesi ve spora dair söylem, uygulama ve girişimler, bir sosyal kontrol ve disiplin aracı olarak görülmüş ve halkın gündelik yaşamı üzerinde uygulama alanı bulmuştur. Cumhuriyet’in ilanından itibaren beden eğitimi ve spora dair yaklaşımlar, ideal bir sosyal figür olmayı ve sportmenliği, “*iyi vatandaş*”ta olması gereken temel özellikler olarak göstermiştir. Bu sebeple hükümetler, beden eğitimi ve spor alanını ahlaki norm ve ideolojik bağlamda yönlendirmeye çalışmıştır. Hükümetler, kuruluş felsefesine uygun olarak Cumhuriyet’i ve onun getirdiği değerler bütünü benimsen, koruyan ve ileriye taşıyacak olan “*ideal toplum ve vatandaş*” tipini oluşturmaya yönelmiştir. Beden terbiyesi ve sporun, “*Türk kimliği üzerine kurulu, ulusçu değerleri içselleştirmiş, görev ve sorumluluklarının bilincine varmış, disiplinli, itaatkâr, fiziksel açıdan güçlü, kendi kendine yetebilen, her türlü zorluğa hazır ve eril bir gençliğin yetiştirilmesinde*”² kullanılması üzerinde önemle durulmuştur.

Cumhuriyet yönetimi varoluşsal bir bakış açısıyla, ülkenin istikbali için toplumu kendi tahayyül ettikleri dünya görüşüne göre yeniden şekillendirmeyi hedeflemiştir. Modernleşme süreci, rejimin devamlılığı ve yeniden biçimlenen toplumda Cumhuriyet felsefesini benimsen ve modernite hedefinden sapmayacak “*gürbüz ve yavuz evlatlar*”a olan gereksinimin karşılanması gerekliliği gibi esaslar, yönetici seçkinlerin dünya görüşüne göre kurumsallaşmayı zaruri kılmıştır. Öte yandan uygulanan politikalarla spor ve beden eğitimi, sağlık veya eğlence merkezli bir faaliyet olmaktan çıkarılıp “*gürbüz ve yavuz*” evlatları yetiştirme mekanizmasına dönüştürülmüştür. 1928 yılından itibaren uygulanmaya başlanan devletçilik ve devletçi politikalar, yalnızca iktisadi sahada değil, kültürel alanda da başlatılacak devrimlerin özünü belirlemiştir.³ Dönem içerisinde genel kanı ise şöyledir: “*Tek bir temel toplumsal politika vardır, o da ekonomik büyümedir*”.⁴ Beşerî sermayeyi oluşturan öğelere bakıldığında Foucault’ya göre, kalıtımsal olarak aktarılan ve doğuştan gelen unsurlar ile sonradan öğrenilen ve kazanılan beceriler olmak üzere temelde ikiye ayrılmıştır.⁵ Bu noktada sonradan öğrenilen ve kazanılan becerilerin gelişimi ve sosyal politikaların biçimlenebilmesi, ancak iktisadi büyüme ile mümkün olabilmiştir. İktisadi ve sosyal politikanın bir parçası olan kültürel politika ve uygulamalar, beden eğitimi ve spor politikaları kapsamında Cumhuriyetin

2 Yiğit Akın, “Ana Hatları ile Cumhuriyet Döneminde Beden Terbiyesi ve Spor Politikaları”, *Toplum ve Bilim*, S.103, 2005, s.70.

3 Bernard Lewis, *Modern Türkiye'nin Doğuşu*, çev. Metin Kıratlı, 5. Baskı, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1993, s.287.

4 Michel Foucault, *Biyopolitikanın Doğuşu*, çev. Alican Tayla, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yay., İstanbul 2015, s.125; Thomas Lemke, *Biyopolitika*, çev. Utku Özmakas, İletişim Yay., İstanbul 2013, s.8; Lewis’e göre, Erken Cumhuriyet Dönemi hükümetleri esas itibarıyla ekonomik konularla ilgilenmekteydi. Bk. Lewis, a.g.e., s.287.

5 Foucault, a.g.e., s.190.

kuruluş felsefesine göre beşerî sermayeyi “iyileştirme” adı altında ele alınmıştır. Yani sosyal politikalar, iktisadî hamlelerin devamında ve paralelinde ilerlemiştir. Dönem içerisinde önce devletçilik anlayışı benimsenmiş ve ardından bu model, spor politikalarının yönetilmesi aşamasında kullanılmıştır. İktidarın biyopolitik stratejilerini şekillendirme aşamasında bizzat temel unsur olan spora artı bir önem verilmiştir. Spor, hemen her zaman eğitim-öğretim faaliyetlerinin bir unsuru yahut fiili müsabakaların ve örgütlenmelerin önemli bir sebebi olmuştur. Bu boyutuyla spor, “*eğitimde, kültürde ve sporda ilerlemenin yolu, devlet merkezci bir ‘teşkilatlanma’ formülü ile mümkündür*”⁶ şeklinde özetlenen beden ve spor politikalarının faaliyet alanını oluşturmuş; hatta biraz daha ileriye gidilerek iktisadî büyümenin paralelinde spor ve gençlik meselesini temel alan bir program şeklinde ele alınmıştır.

Erken Cumhuriyet yıllarında sosyal, iktisadî ve kültürel politikalara yön veren entelektüel bürokratlar, önce Birinci Dünya ve ardından Kurtuluş Savaşı sırasında asker yahut politikacılardan oluşmuştur. Bu sebeple Cumhuriyet’in entelektüel bürokratlarına göre iktisadî bir büyüme ve sosyal bir ilerleme sağlanmak isteniyorsa, yapılması gereken öncelikle barışın hüküm sürdüğü bir ortamda beşerî sermayeyi olabildiğince hazırlamak olmalıydı. Beşerî sermaye, bir rekabet faktörü içinde gençleri bireyciliğe iten spor kulüplerinin futbol takımlarına değil, vatanseverlik içeren yüksek amaçlara yönelik bir ülkü olarak kullanılmalıydı. “*On yılda yaratılan on beş milyon genç*”, ilerlemenin başını çekecek gruptu. Tıpkı kurulan bir fabrika ve üretilen eşya gibi insan da yeniden üretilmeliydi. O halde ülkeyi yönetenlerin kendisine sorduğu soru şu olmalıydı: Elimizdeki gençleri nasıl daha iyi bir duruma getirebiliriz?

Bu noktada beden terbiyesi ve spor politikaları, gençliğin terbiyesi içerisinde ele alınan temel konulardan birisi haline gelmiştir. Osmanlı’nın “*hasta adam*” kişileştirmesinin aksine Cumhuriyet’in bedeni genç, dinamik, ilerici ve devrimleri sahiplenen ideal vatandaş veya ideal figür şeklinde kurgulanmıştır. Yönetime göre, “*gürbüz ve yavuz*” bedenler, Cumhuriyet’in temel ilkeleri ve prensiplerini benimseyip çağdaşlaşma yolunda yürümeyi seçtiğinde, Cumhuriyet gencine dönüşecekti. Dolayısıyla gençlik meselesi sağlık, eğitim, kültür ve spor alanlarındaki politikalarla kesişmiştir. Modern Türkiye’nin “*yeni insanı*”, bu dört alan üzerinde şekillenmiş ve tahayyül edilen “*ideal vatandaş*”ın vasıfları yeniden kurgulanmıştır. Cumhuriyet’in köklü dünya görüşünü ortaya koyan Mustafa Kemal Atatürk’ün beden terbiyesi ve spor tanımı, Cumhuriyet’in spora bakışının da özünü oluşturmuştur. Buna göre, “*Türk sosyal bünyesinde spor hareketlerini düzenlemekle görevli olanlar, Türk çocuklarının spor hayatını yüceltmeyi düşünürken sadece gösteriş için herhangi bir yarışmada kazanmak azmiyle spor çizmezler. Esas olan bütün yaştaki Türkler için beden eğitimi sağlamaktır*”.⁷ Bu ifade gösteriyor ki spor meselesi, evvelâ kitlelendi. Belirli bir yaşa yahut sınıfa indirgenemezdi. Ele alınacak spor siyasetinin Türk milletinin bütününe kapsayan bir yanı olmalıydı. Beden terbiyesi ve spor, esasında herhangi bir yarışmada gösteriş için kazanılan birincilikleri değil, yetiştirilen genç beyinlerin eğitimini sağlamak gayesini gütmeliydi. Konu ile ilgili olarak Konya Milletvekili Osman Şevki Uludağ, sporun kitleliliğine vurgu yaparak şöyle demiştir:⁸ “*Milletin Arsenal’e gol atacak takımlara değil, karlı havada yirmi kilogramlık bir yükü en az yirmi kilometre taşıyacak yüz binlerce gence ihtiyacı vardır. Milletimizde mevcut olan cevher o kadar büyük ve kıymetlidir ki, bilgili ve azimli teşkilât, az zamanda halkımızı bulunduğu halden daha yükseklerle çıkarabilir. Gençliğimizi dünyamızın çarklarını çevirmeğe sevk etmeliyiz. Sağlam, dik ve sert vücutları bulmalıyız*”. Görüldüğü üzere ülkeyi yönetenler, Arsenal’e gol atacak futbolcular istememiş; vatanın topraklarını, üretim hazinesini kıy-

6 Ali Emrah Tokathioğlu, *Biyopolitika Kavramı Çerçevesinde 1938 Beden Terbiyesi Kanunu*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul 2020, s.48.

7 Cem Atabeyoğlu, *Atatürk ve Spor*, Hisarbank Kültür Yay., 1981, s.145.

8 TBMM Zabıt Ceridesi, Devre: 6, Cilt: 18, İçtima: 2, 30 Mayıs 1941, s.362.

-metlendirecek ve gerektiği zaman orduya koşup eli silah tutacak “gürbüz ve yavuz evlatlar”ın bedenlerinin güçlendirilmesi için çaba gösterilmesi gerektiğinin altını çizmiştir.

Gürbüz ve yavuz evlatlar yetiştirebilmenin temel hedefi ise şöyle ifade edilmiştir:⁹ “Spordan maksat nedir? Yalnız on beş yirmi tane futbol cambazı yetiştirip kâinatı yenmek mi, yoksa milletin ekseriyetine spor yaptırıp sağlam ve gürbüz bir nesil yetiştirmek mi?... Spordan gaye, futbol cambazları ve şampiyon yetiştirmek değildir, sağlam ve gürbüz bir nesil, mert ve asil ruhlu insanlar yetiştirmektir. Bir millete münferit şampiyonlar şöhret, fakat kütleler sıhhat getirir.”

1930’lu yılların en önemli gençlik merkezlerinden biri olarak karşımıza çıkan Halkevlerinin üç yıllık faaliyetleri üzerine yazılan raporlar incelendiğinde “halkevleri için spor, gencin, yaşının sağlık durumunun düzelmesi, sağlık neşesinin artması, çalışan Türk’ün iş veriminin fazlaşması ve bunlardan daha evvel de her Türk’ün yurdunu korumak için muhtaç olduğu kudreti elde etmesi: gözü peklığe, becerikliliğe, dayanıklılığa kavuşması için bir yol demektir”¹⁰ ifadeleri geçmektedir. Halkevleri raporunun alıntılanan kısmında geçen “çalışan Türk’ün iş veriminin artması”, tam olarak Foucault’nun söylediğine karşılık gelmektedir. Zira ona göre, beden terbiyesi ve spor, emek gücünün fiziksel kapasitesi ve dolayısıyla veriminin artmasını sağlayarak ekonomik büyümeye katkı vermeliydi. Asıl amaç olmasa da erken dönem Cumhuriyet iktidarının sporun kiteselleşmesindeki hedeflerinden biri de bu olmuştur.¹¹

Dolayısıyla biyoiktidar rolüne evrilen beden terbiyesi,¹² beşerî sermaye halini almıştır. Toplumun ve her bir bireyin bedeni verim alınması gereken bir devlet sermayesi olarak görülmüştür. Bu algılama biçimi, sporun tarihsel gelişimi içerisinde önleyici hekimlik yahut koruyucu sağlık politikaları alanında kullanılmaya başlamasının da kronolojisini oluşturmuştur. Zira Cumhuriyet yönetimi, beden terbiyesi ve sporu evvelâ askerî bir bakış açısı içinde ele almış, daha sonra onu ordunun modernleşmesi sürecinde kullanmıştır. Sonraki süreçte bir basamak daha ileriye giderek beden terbiyesi ve spor meselesini çok geniş yelpazede ele almış ve buna dair yeni söylemlere yer vermiştir. Biyoiktidar rolüne evrilmeye başlayan yönetici seçkinlerin anlayışına göre, yeni yurttaş profilinin artık bedensel yükümlülükleri vardı ve bu yükümlülükleri yerine getirmek için hükümetler, onlar için gerekli altyapı imkânlarını oluşturmalıydı. Cumhuriyet’in algılama biçiminin en somut örneği, Mustafa Kemal (Atatürk)’ün 1925 yılında TBMM’de yaptığı açış konuşmasında görülmüştür. Buna göre, “Bir bütün olan bu kutsal vatanda bütün vatandaşların bedensel, malî ve ülküsel bütün yükümlülüklerini aynı kolaylık ve açıklıkla yerine getirmeleri sağlanıncaya kadar, gözlediğimiz hastalıkların düzeltilmesi konusunda kesin bir çaba sarfetmek zorundayız”.¹³ Bu noktada Cumhuriyet yönetimi, kendilerinde gençlerin sağlıklarının daha da ötesinde “sağlamlık” ve “güçlülük” konusunda politika üretme hakkı görmüştür. Zira Atatürk’e göre “Her ulus, çocuklarının sıhhatli ve gürbüz olmaları için yaşadıkları bölgenin sıhhi şartlarını temin etmek, devlet halinde bulunan siyasi teşekküllerin en birinci görevidir”.¹⁴ Görevden kasıt, esasında “birlikte hareket etme” becerisiydi. Gençlik meselesinin özünde onları “hayat”a hazırlamak vardı ve gençlerin bedenlerini sağlam ve güçlü tutmak elzemdi. Fakat gündelik hayatın gereği olarak çocukların disiplinini sağlayacak ve onları sivil hayattayken bu disipline sokacak bir kurumun varlığına olan ihtiyaç, sporda teşkilatlanma ve eğitim programları ile birleştirilmiştir.

9 Cumhuriyet, 23 Haziran 1932, s.3.

10 Halkevleri 1932-1935: 103; Halkevi Geçen Yıllarda Nasıl Çalıştı, Ankara 1935, s.68.

11 Foucault, a.g.e., s.155.

12 1938 tarihli Beden Terbiyesi Kanununa göre, beden terbiyesi işleri Maarif, Ziraat, Adalet ve Milli Müdafaa Vekâletlerinin yanı sıra vilâyetlerde valilerin, kazalarda kaymakamların, nahiyelerde nahiye müdürlerinin, belediye teşkilâtı olan köylerde belediye reislerinin ve diğer köylerde muhtarların idare ve mesuliyeti altındaydı.

13 TBMM Tutanak Dergisi, Devre: 2, Cilt: 19, 1 Kasım 1925, s.7.

14 Yiğit Akın, Gürbüz ve Yavuz Evlatlar: Erken Cumhuriyet’te Beden Terbiyesi ve Spor, İletişim Yayınları, İstanbul 2004, s.87.

Tarladan İdeale: Cumhuriyet'in Ziraatçı Modeli

Sporda teşkilatlanma içerisinde yeni sosyal hayatın inşa edilmesi yapısal anlamda oldukça önemliydi. Böylesi bir oluşumun varlığının sürdürebilmesi ancak ve ancak yeni yönetimin “*yeni insan/yurttaş*” tipolojisini üretme çabasına bağlıydı. Bu sebeple Türkiye Cumhuriyeti’ni yönetenler, toplumun yeniden üretimi sürecinde çocuk ve özellikle gençlerin ne denli ehemmiyetli olduğunun farkında olmuş ve onları birer “*Cumhuriyet çocuğu/genç*” olarak yetiştirmeyi amaçlamıştır. Cumhuriyet’in ilk yıllarından itibaren kamusal ve gönüllü olarak çeşitli kurum, kuruluş ve teşkilat gibi yapılanmalar fikren, ruhen ve bedenen geleceğin “*gürbüz ve yavuz*” evlatlarının nasıl yetiştirileceği ve biçimlendirileceği üzerinde çalışmıştır. Cumhuriyet’in erken sürecinden itibaren “*gürbüz ve yavuz evlatları*” yetiştirme meselesi, hükümetlerin en öncelikli ve önemli çalışmaları arasında yer almıştır. Bu minvalde Cumhuriyet’in ilk yıllarını takiben verilen beden terbiyesi ve spora dair eğitimler, bilimsel ve teknik hususiyetler kapsamında uygulanmaya başlanmıştır.

Beden terbiyesi ve spora dair kurumsallaşmalar ve faaliyetlerin yaygınlaşması için peş peşe adımlar atılmış ve konuya ilişkin görüşler sıklıkla dillendirilmiştir. Bu açıdan 5 Eylül 1923’te TBMM’de okunan İcra Vekilleri Heyeti’nin programında, eğitim siyaseti ile ilgili olarak şu hususlara yer verilmiştir: “*Ferdin bedenî ve fikrî kabiliyetleri gibi ahlâkî ve içtimâî kabiliyetleri de inkişâf ettirilecektir. Bu maksada vüsûl için bir Terbiye-i Bedeniye Dar’ül Muallimîni açılacak, izcilik teşkilatına ehemmiyet-i mahsûsa verilecek, programlar ile mekteplerin teşkilatı tedricen içtimâî esasâta tevfiik olunacaktır*”.¹⁵ Böylece sağlıklı, “*gürbüz ve yavuz evlatlar*”ı eğitecek bireylerin yetiştirilmesi amacıyla birtakım kurumsallaşmalara gidileceği, eğitim kurumlarının ise eğitim-öğretim programlarına yeniden şekil verileceği üzerinde durulmuştur. Yeni düzenleme ile birlikte ülke sathındaki bütün okullarda beden terbiyesi ve spor dersleri ilkökul, ortaokul ve liselerin tüm sınıflarında haftada en az 1 saat uygulanmaya başlanmıştır. Ayrıca jimnastik dersleri lise düzeyindeki tüm okulların müfredatına dâhil edilmiştir.¹⁶ Bu kapsamda çalışma konusunun öznesi olan Tarım Bakanlığı, beden terbiyesi ve sporu ciddiyle ele almış; kendisine bağlı olan¹⁷ ilk, orta ve yüksek dereceli eğitim kurumlarında, “*güçlü, çevik ve ahlâklı*” ziraatçı nesiller yetiştirme çabasıyla spor bilincinin oluşturulması ve gençler arasında yerleşmesinde önemli işlevler üstlenmiştir. Böylelikle bilgili ve bilinçli bireyler yetiştirmenin yanı sıra beden/zihnen ve ruhsal olarak güçlü, “*gürbüz ve yavuz evlatlar*” yetiştirmeye, ideal ziraatçı figürünün temsil edilmesine yönelik çalışmalar yapılmıştır.

Buna göre, bakanlığın merkez teşkilatı için spor üzerine politika üretmek, gençliğin yetiştirilmesi ve şekillendirilmesi sürecinde üretilen politikaların bir parçası olmuştur. Cumhuriyet’le birlikte ziraatçı aydınların “*yeni insan/yeni toplum*” projesi çerçevesinde üzerinde önemle durdukları okulda verilen beden terbiyesi ve spora dair eğitimler, Cumhuriyet’in ilanını takiben, ulus inşa projesinin önemli bir boyutunu oluşturmuştur. Entelektüel birikime sahip olan ziraatçılar için okul, öncelikle ziraatçı ailesine girecek bireylerin sosyalizasyonunda, kendilerine güvenen birey haline gelmelerinde, yeni toplum projesine eklemlenmelerinde ve bu projeyi tanımlayan norm ve değerlerin genç kuşaklar tarafından içselleştirilmesinde merkezi bir yere sahipti. Okullardaki eğitimin en önemli özelliği, Avrupa’nın çeşitli ülkelerinde ortaya çıkan ve modern reformist eğitim akımlarının üzerinde durduğu “*hayata ve çocuğa*

15 TBMM Zabıt Ceridesi, Cilt: 1, Devre: 2, 5 Eylül 1923, s.423.

16 T.C. Maarif Vekâleti, *1923-1943 Yılları Arası Maarifimiz*, Maarif Vekâleti Yayınları, Ankara 1944.

17 Cumhuriyet’in ilk yıllarından itibaren Türk eğitim-öğretim sistemi tek çatı altında toplanmaya çalışılmış ve buna dair kurumsallaşmalar ekseriyetle Milli Eğitim Bakanlığı bünyesinde toplanmıştır. Buna karşılık çalışma konusunun öznesi olan tarım, hayvancılık ve ormancılık gibi meslek okulları, Tarım Bakanlığı bünyesinde faaliyet göstermiştir. Bu noktada okulların eğitim-öğretim programları, müfredatları, ders kitaplarının içeriği ve verilen eğitimler Tedrisat İşleri Genel Müdürlüğü (günümüzdeki adıyla Eğitim ve Yayın Dairesi Başkanlığı) tarafınca hazırlanmıştır. Bk. Nurullah Kırkpınar, “Cumhuriyet Dönemi Türkiye’sinde Ziraat Vekâletinin Tarım Bilgisini Halka Ulaştırma Çabası (1923-1960)”, *ATLANTIS*, Sayı 1, 2025, ss.9-12.

görelilik”, “faaliyet ve iş”, “kendi kendine idare veya demokratik eğitim” gibi ilkeleri, eğitim programlarında esas almasıydı.¹⁸

Entelektüel simasıyla öne çıkan Tarım Bakanı Esat Muhlis Erkmen’in retoriği doğrultusunda ve okullardaki öğretim programları düzleminde Ziraat Yüksek Mühendisi Tarık Emin Rona tarafından hazırlanan “Yurtbilgisi Dersleri” adlı eserde “Türkiye Cumhuriyet’inde Gençlik” spor yapmakla ödevlendirilmiştir. Zira “iyi düşünen bir kafa” ve “fazla çalışabilen bir vücut” a sahip gençlik; milletin güç, zenginlik ve ulusal bağımsızlığının en temel güvencesiydi.¹⁹ Dolayısıyla ziraat okullarına başvuru şartları ve aranan niteliklere bakıldığında “ziraatçı ailesine” katılabilmenin ilk koşulu “gürbüz ve yavuz” bir bedene sahip olmak olarak belirlenmiştir. Zira gürbüz vücutlu bir birey ailesine, milletine ve bütün insanlığa karşı olan ödevlerini layıkıyla yerine getirebilirdi. Böylece okulların başvuru metni, bedensel sağlığın korunabilmesi için gerekli olan düzgün beslenme, hijyen kurallarına uyma, düzenli yaşama, sigara ve içki gibi zararlı alışkanlıklardan sakınma doğrultusunda birinci tekil şahıs tarafından verilen bir “taahhütname”ye dönüşmüştür.²⁰

Cumhuriyet yönetimi için “medeni ve yurtsever” yurttaş profilinin tarifi ve bir yurttaşlar topluluğunun inşasının önünde duran en önemli sorunların başında, nüfusun en geniş kısmını oluşturan “küçük köylülüğün” inşa edilmek istenen yurttaşlar topluluğuna eklenmesi gelmiştir. Nüfusun büyük bölümünün kırsal, ekonominin de tarımsal özellik gösterdiği bir yapıda, potansiyel köylü yurttaşların yeni rejimin gerekleri doğrultusunda dönüştürülmesi iradesi, “okul”u daha da önemli hale getirmiştir. Yönetim, bu amaçla bir yandan okullaşan köylü çocukların sayısını artırmaya çalışırken, diğer yandan okullaşma süresinden azami yarar sağlamaya yönelik bir reel politika izlemiştir. Hedef, “Köyde Cumhuriyet”i gerçekleştirmektir. Bu hedef, ziraat okullarında verilen beden terbiyesi ve spora dair dersleri ve uygulamaların önemini daha da artırmıştır.²¹ Köylüye telkin edilen minimalist “medeni” yaşam çerçevesi, dönem içindeki okutulan ders kitaplarında ısrarla vurgulanan hijyenist kaygının (ruh ve beden anlamında) yanı sıra, temel üretici aktörün köylü olduğu; tarımsal bir ekonomide köylünün sağlığının korunmasıyla da yakından ilgili olmuştur. Diğer yandan Refik Ahmet’in “Köyde Sıhhat ve Medeniyet” ünitesinde vurguladığı gibi “insanlık ancak sağlamlık ve medeniyetle dir”. Dolayısıyla 1930’lu yılların “makbul köy” anlatısında “kuvvetli, gürbüz köy çocukları ve delikanlıları”, önemli bir yer tutmuştur.²²

Biyopolitik yönelimlerin oluşturulması sürecinde kurgulanan “ideal ziraatçı” anlatısı, Cumhuriyet yönetiminin modern yurttaş yaratma projesinin önündeki engellerden en azından bir bölümünü aşmak yönünde kullandıkları bir formül olarak karşımıza çıkmıştır. Söz konusu anlatıyla bir yandan nüfusun büyük bölümünü oluşturan köylünün yurttaşlar topluluğuna dâhil edilmesiyle köylünün çalışma ve verimlilik kapasitesinin “modern” yöntemler doğrultusunda azamileştirilmesi ve son tahlilde ülke kalkınmasında başat üretici rolü konumunu “modern” bir çehreyle sürdürmesi amaçlanmıştır. Dolayısıyla bu “modernite” projesi, köyün içeriden dönüştürülmesini gerekli kılmıştır. Burada “bilgili ve rehber ziraatçılar” öne çıkmış; köylerin toplumsal ve iktisadi dönüşümünde önemli rol alacakları belirtilmiştir. İdeal ziraatçı figürünün kurgulanması ve tasavvurunda “köyde Cumhuriyet”in temsilcileri olan “ziraat mühendisi-tekniker”leri, yerel önderlerin karşısına çıkarılması noktasında önemli bir adımı oluşturmuştur.

18 Füsun Üstel, *Makbul Vatandaş’ın Peşinde: II. Meşrutiyet’ten Bugüne Vatandaşlık Eğitimi*, 3. Baskı, İletişim Yay., İstanbul 2008, s.127-130; Bk. Suad Yılmaz, “Çocuk Yetiştirmek Bugün Bir Vatan Borcudur”, *Cumhuriyet*, 17 Haziran 1937, s.1; Abidin Özmen, “Çocuk”, *Gürbüz Türk Çocuğu*, Sayı: 102, Haziran 1935, s.10.

19 Tank Emin Rona, *Yurtbilgisi Dersleri: 5. Sınıf*, Maarif Matbaası, İstanbul 1940, s.107.

20 Nurullah Kırkpınar, *İzmir Kent Tarihi Araştırmalarına Bir Katkı: Bornova Ziraat Mektebi (1922-1955)*, 1. Baskı, Ege Üniversitesi Yay., İzmir 2020, s.95; Mektebin kayıt ve kabul şartları arasında öğrenci adaylarının bizzat ziraatla uğraşan çiftlik ve arazi sahibi olması, sağlam ve güçlü bir yapıda olmaları ve sağlık durumlarını belgeleyenlerin tercih edileceği ibaresi yer almıştır. Bk. *İzmir Mıntika Ziraat Mektebi*, Bilgi Matbaası, İzmir 1926, s.52-55; *Hizmet*, 11 Eylül 1930.

21 Hakkı Uyar-Türkan Çetin, “Tek Parti Döneminde Köylüye Yönelik Propaganda: Yurt Gazetesi”, *Toplumsal Tarih*, Sayı: 1, 1 Ocak 1994, s.55.

22 Üstel, a.g.e, s.200.

Dönemin düşünsel anlatısında “ideal” ahlâk sahibi ziraatçı, inşa ve konsolidasyon sürecindeki ulus devletin ve Cumhuriyet’in en önemli aktörlerinden biriydi. Ahlaki niteliklerle donatılmış “ideal ziraatçı figürü” köy ve tabiat aşkıyla donatılmış, kuvvetli ve iradeli, ziraata, küçük zanaatlara ve hayvan bakımı gibi maharetlere malik olmalıydı. Bu anlayış doğrultusunda ziraat memuru, “köylünün öz kardeşi”, veteriner hekim ise “köylerin en büyük koruyucusu” olarak sunulmuştur. Buradaki koruma ilişkisi, “bilgi” temelliydi ve ziraat memuru bilgiyle donanmış olmalıydı.²³ Yönetim, çocukların spor hayatını geliştirmeyi düşünürken sadece gösteriş için yarışma kazanmayı amaç edinmemiştir. Asıl olan, her yaştaki öğrenci için beden terbiyesini gerçekleştirmektir. Atalar tarafından “sağlam zihin, sağlam vücutta bulunur” sözü boşuna söylenmemiştir. Asıl olan Türk evlatlarının sporu sevmesi ve fiziki gücünü yerinde kullanabilmesiydi. Gençlerin “ideal ziraatçı” olarak başarı kazanabilmeleri için, ziraat okullarında gerekli olan talim-terbiye ve spor faaliyetlerine önem verilmeliydi. Türk milleti ve onun çocukları çelikten yapılmış heykellerdi. Onların ne olduğunu anlamak için bizzat toprak üzerinde boy ölçüşmek gerekiyordu.²⁴

Beden terbiyesi ve spor aracılığıyla “iyi karakter ve uyumlu bir kişilik” geliştirme iddiası, spora dair uygulamaların yeniden tarif edilmesini de beraberinde getirmiştir. Cumhuriyet yönetimi, beden terbiyesi ve sporu yalnızca bireylere fiziksel beceriler kazandıran bir uğraş olarak değil, aynı zamanda toplumun kültürel ve ahlaki gelişimini destekleyen bir eğitim aracı olarak değerlendirmiştir. Bu bağlamda sporun amacı, genç bireylere şöhret veya maddî kazanç sağlamak değil; iyi ahlaklı, kendine güvenen, rasyonel düşünebilen ve sorumluluk sahibi yurttaşlar yetiştirmektir. Cumhuriyet ideolojisinin temel ilkeleriyle uyumlu olarak beden terbiyesi, toplumsal dayanışmayı güçlendiren, disiplin ve liyakat esaslarını pekiştiren bir kurum niteliği taşımıştır. Böylece spor, bireysel başarıdan ziyade, Cumhuriyet’in modernleşme hedefleri doğrultusunda, sağlıklı ve bilinçli bir toplumun inşasına hizmet eden bir unsur olarak konumlandırılmıştır. Dönemin düşünsel anlatısında gençler, her şeyden önce iyi karakter sahibi bir birey olmalıydı. Dolayısıyla beden terbiyesi faaliyetlerine en azından diğer sahalarda olduğu kadar önem verilmesi gereklilik olmuştur. Okullarda beden terbiyesi faaliyetleri konusuna daha çok önem verilmesi gerektiği üzerinde duran Ahmed Robenson, bu faaliyetlerin önemini şu sözlerle vurgulamıştır:²⁵ “Bir memleketin terbiye-i bedeniye faaliyetleri ile bunların temin edeceği faydalar o memlekette bulunan terbiye-i bedeniye muallimlerinin seviye-i ilmiye ve ahlakiyeleriyle mütenasiptir. Binaenaleyh ilmî ve seciyesi yüksek terbiye-i bedeniye muallimlerinin çoğalması ile birleşmeleri Türkiye’nin bedenî seviyelerini yükseltmeye, kendi kader ve kıymetlerini çoğaltmaya ve bilvasıta memleketin kabiliyet-i istihsalîyesine (kabiliyet üretkenliğine) mühim hizmetler temin etmeye pek çok yardımlarda bulunacaktır”.

Ziraat Okullarında Beden Terbiyesi ve Spora Dair Öğretim Programları

Cumhuriyet’in ilk yıllarından itibaren ülke genelinde spora verilen önemin artış göstermesiyle birlikte sağlıklı, gülbüz ve yavuz evlatlar yetiştirme çabası içine girilmiştir. Halkın ve özellikle gençlerin beden terbiyesi ve spora ilgisini artırmak amacıyla kent merkezlerinde spor kompleksleri yapılmıştır. Merkezî ve bölgesel nitelikte eğitim veren okullarda beden terbiyesi ve jimnastik derslerine daha fazla önem verilmiştir. Okullarda verilen beden terbiyesi ve jimnastik dersleri zorunlu bir ders olarak okul müfredatına eklenmiştir. Jimnastik dersleri, bedensel norm dışılıkları iyileştirmek amacıyla hastanelerde, üretim verimliliğini artırmak maksadıyla fabrikalarda ve üretimin bütün safhalarında disiplini etkin kılmak için okullarda kullanılmıştır. Bu yöndeki eğitim müfredatı içinde jimnastik faaliyetleri ve beden terbiyesine dair programların sağladığı eş zamanlı egzersizler, dikkatlerini toparlayıp söz dinleme alışkanlığı kazanmalarını sağlamış; öğrenciler bu alışkanlıklarını ileride kendi mesleklerini icra ederken kullanmışlardır.²⁶

23 T. C. Maarif Vekilliği, *Yurtbilgisi Dersleri*, 1939, s.47-48.

24 Şerafettin Turan, *Mustafa Kemal Atatürk*, Bilgi Yayınevi, Ankara 2008, s.664-665; *Atatürk’ün Sırdaşı Kılıç Ali’nin Anıları*, 20. Baskı, der. Hulusi Turgut, Türkiye İş Bankası Kültür Yay., İstanbul 2017, s.597-598.

25 Ahmed Robenson, “Mekteplerde Beden Terbiyesi Faaliyetleri”, *Maç Dergisi*, Sayı: 1, (1926), s.13-15.

26 R. Holt-G. Vigarello, “İşlenen Beden, 19. Yüzyılda Jimnastikçiler ve Sporcular”, *Bedenin Tarihi 2 Fransız Devrimi’nden Büyük Savaş’a*, çev. Orçun Türkay, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2011, s.260.

Bu bağlamda ziraat okullarındaki öğretim programlarında yurt bilgisi, beden terbiyesi ve spora dair dersler ve eğitimlerin amacı, Cumhuriyet seçkinlerinin okuldan bekledikleri sosyalizasyon hedefinin, bir diğer ifadeyle bireylerin inşa edilmek istenen yeni toplum projesine entegrasyonuna, dolayısıyla söz konusu projenin gerektirdiği norm ve değerlerin ve bu arada siyasal rolün (özellikle de görevler bağlamında) geleceğin yurttaşları tarafından içselleştirilmesi aşamasında kullanılmıştır. 1930'lu yıllardan itibaren ziraat okulları, Türk çocuğunu Cumhuriyet rejiminin psikolojisi ve ideolojisini tamamıyla kavramış, Türk milleti ve Türkiye Cumhuriyeti için azami derecede faydalı, üretici, milliyetçi ve istiklâline âşık Türk gençleri haline getirmeyi amaçlamıştır. Öğrencileri toplumun “öz, sadık ve temelli evladı yapmak”, onları “topluluğun bir parçası” kılmak ve “ancak o topluluk içinde bir varlık olma”larını sağlamak bir hedef olarak güdülmüştür.²⁷

1937 yılında yasalaştırılan Köy Eğitimleri Kanunu'nda eğitimcinin hedef ve uygulamaları arasında yer alan “Cumhuriyet rejimini köylere kadar yaymak, Türk köylüsüne Cumhuriyet rejiminin bir yurttaşı olduğu bilincini vermek” iradesi, ziraat okullarının köylere yönelik topyekün bir yurttaş oluşturma operasyonunu ve bu bağlamda rejimin bir parçası haline getirme işlevini açıkça ortaya koymuştur.²⁸ Öğretim programlarına konulan beden terbiyesi ve spor bu amaca yönelik hizmet vermiştir. Dolayısıyla ziraat okullarında verilen beden terbiyesi, spor ve yurt bilgisi dersleri kırsal kalkınmanın sağlanması, köylerin medenileşmesi ve köylü öğrencinin modern köy tasavvuru çerçevesinde “muhitine faal bir surette intibak ettirilmesi”ne yöneliktir. Bu yaklaşım doğrultusunda öğretim programlarında yer alan beden terbiyesine dair konular, “köy yurdu, köy halkı”, “köylerde iş-alışverişi”, “köylerde ziraat ve rasyonel üretim”e kadar uzanmıştır. En yakın fiziki ve idari çevreye “ilgi”den hareketle yurtseverlik yaratma pedagojisi, ziraata ait ders kitaplarında vatani anlama ve korumanın aracı olarak “tarla”yı öne çıkarmıştır. Böylece köylünün mülkiyet referansı toprak-tarla, vatan topraklarına yönelik duygunun içselleştirilmesinde sembolik bir önem kazanmıştır. Ziraat İşleri Müdürlüğü Birinci Seksiyonda Ziraat Yüksek Mühendisi olarak görev yapan Tarık Emin Rona, hazırladığı “Yurtbilgisi Dersleri” adlı eserinde ideal ziraatçıların yetiştirilmesi ile ilgili şunları ifade etmiştir: “Bizim tarlamız evimiz nasıl öz malımızsa; Türk Yurdu da milletin hesapsız kanlar dökerek kazandığı öz yurdu, öz malıdır (..) Yurdum üzerinde, öz tarlamdaki kadar rahat yaşamalıyım...”²⁹

Aynı dönemde beden terbiyesi ve spora dair alıntılarda Atatürk, “Türk gençliğinin, spor bakımından da milli heyecan içinde itina ile yetiştirilmesi”nin önemine dikkat çekmiş; İsmet İnönü, “iyi vatandaş, verimli vatandaş olabilmek için sportmen olmaya çalışan ve iyi sportmen olmak için de maddi kudretini kesici, yıpratıcı zehirlerden koruyan, ahlaklı ve iradeli vasıflarla bezenerek yetişen vatandaş doğru yolların en iyisindedir” diyerek makbul vatandaşın tarifini beden terbiyesi ve ahlâk ilişkisi üzerinden yapmış; Şükrü Saraçoğlu ise “tahsili yaymak için nasıl bir programımız varsa bütün Türk çocuklarını, yaşlarının müsait olduğu ve bugünkü hayat şartlarının icap ettirdiği beden hareketlerini ilim metotlarıyla yapmaya muktedir hâle getirmek için de bir beden eğitimi programımız olacaktır”³⁰ sözleriyle beden terbiyesinin bilimsel yöntemlerle programlı bir şekilde yapılmasının önemini vurgulamıştır. Bu tahsilin verildiği en önemli merkez olan ziraat okullarında spora dair kompleksler yalnızca bir idman sahası değil; bir ahlak okulu, yeni bir dünya görüşünün beşiği ve Cumhuriyet'in en kuvvetli dayanaklarından biri olarak görülmüştür.

27 Üstel, a.g.e, ss. 131-140; Bk. Vildan Aşır, “Okul Sporunun Gayesi”, *Okul-Spor*, C. 2, S.19, 1940, s.291.

28 Türkan Çetin, “Cumhuriyet Döneminde Köycülük Politikaları”, *75 Yılda Köylerden Şehirlere*, der. Oya Baydar, Tarih Vakfı Yay., İstanbul 1999, s.229.

29 Rona, a.g.e., s.5-6.

30 Beden Terbiyesi Umum Müdürlüğü, *XX. Cumhuriyet Yılında Beden Terbiyesi ve Spor*, Çankaya Matbaası, Ankara 1943, s.2-6.

Orta dereceli ziraat okullarına alınacak öğrenciler için çağrılan on üç/on yedi yaşındaki gençler muayene edildiği zaman sağlık bakımından kötü halli olanlar ortaya çıkmış ve birçoğunun on yedi yaşına mahsus bedeni gelişimine mazhar olmadığı ve çocuk bünyeli olduğu görülmüştür. Birçoğlarının ise “*ideal ziraatçı*” olmak için lazım gelen bedenî ve sağlık şartlarını taşımadığı fark edilmiştir. Bu durum beden terbiyesi ve sporun ziraat, iktisadî ve sosyal amaçlar için kullanılmasının yolunu açmıştır. Dönemin tarım politikasına yön veren Esat Muhlis Erkmen ve Şevket Raşit Hatipoğlu gibi entelektüel bürokratlar özellikle idman, beden terbiyesi ve izcilik gibi serbest hizmetler ve talimlerle küçüklükten itibaren düzenli olarak beden terbiyesine devam eden, idman yapan, rasyonel üreticiliği öğrenen, izcilik yapan, at binen bir çocuğun mükemmel bir ziraatçı olacağına inanmıştır. Bireyin yaşamak için tabiatla, insanlarla ve toprakla mücadeleye gücü yetmesi gerektiğini söyleyen ziraatçı aydınlar, savaş zamanlarında olduğu gibi barış zamanlarında da iktisadî sahada dahi başarının sırrı olarak beden terbiyesi ve sporu öne çıkarmıştır.

“*Bilgi*” temelli ziraatın ocağına yeni giren bireyler topluluğuna bakıldığında içlerinde tarım, hayvancılık, sanatkârlık, şehirliler ve memurlardan oluşan; başka bir ifadeyle farklı bölgelerde farklı terbiye almış bireylerden meydana gelmiş bir kitle var olsa da aralarında nesil, veraset, terbiye, tahsil, zekâ, mizaç ve kabiliyet itibarıyla önemli farklılıklar ortaya çıkmıştır. Birçoğunun fiziksel bünyesi ailelerinin mesleği gereği kötü gelişim göstermiş, mizaç ve ahlâkları da hayat tarzlarına göre şekillenmiştir. Dolayısıyla öğrencilerin bir yandan vücutlarını istenilen biçime sokmak, diğer yandan vücudu hantal olanları atikleştirmek, lüzumundan fazla süratle hareket edenleri dengeli bir hale koymak zor bir iş olarak görülmüştür. Bu sebeple Muhlis Erkmen, Tedrisat İşleri Müdürü Şeyda Kerestecioglu ve ziraat alanında önde gelen diğer aydınlar, gençlerin ruhsal ve bedenî terbiyesine okula girer girmez başlamak lazım geldiğini ifade ederek okullardaki beden terbiyesi ve spor eğitimlerinin önemini ortaya koymuştur. İçeriği iyi anlaşılabilir jimnastikler ve sahada yapılacak uygulamalı eğitimlerle maksadın temin edileceği söylenmiş, bu sayede gençlerin okuldaki öğretmenlerin vazifesini kolaylaştırırken diğer yandan okuldan mezun olduktan sonra hayat mücadelelerinde başarılı olabilmek için gerekli olan ruhi ve bedenî vasıfları kazanmış olacakları vurgulanmıştır. Beden eğitimi ve spor, Türk gençlerinin düşüncesinde ve söylemlerinde önemli bir yer tutmuş, ziraat okulları ise beden terbiyesi ve spora dair eğitimleri ile Atatürk’ün düşün dünyasındaki Türkiye’ye çağdaş uygarlıklar seviyesine çıkarmak amacıyla oldukça pratik ve pragmatik gerekçelerle tüm öğrencilerin beden eğitimini temin etmeye yönelik politika ve eğitimlere sahip çıkmıştır.

Bu yönde beden terbiyesine dair ders programlarında çocuk vücudunun doğal gelişimini bozmayacak şekilde, spor aletleri ve yer jimnastik temel hareketleri vasıtasıyla ileride her türlü sporun altyapısını oluşturabilecek koşullar, atmalar ve halat çekmeler gibi atletizmin temel hareketleri ile eğitsel ve sportif oyunlar temel alınmıştır. Yüksek ziraat eğitim veren okullarda bunlara ek olarak yürüyüş, dağcılık, binicilik, motosiklet, kayak, buz hokeyi, kizak, paten, boks, güreş, avcılık ve atıcılık gibi etkinlikler, okulların bulunduğu bölgenin özel durumlarına ve iklim koşullarına uyularak öğretilmiştir. Beden terbiyesi dersinde öğretilen beceriler, okullarda 4 ayrı etkinlik olarak gündelik yaşam pratiği olarak aktarılmıştır. Bunlar; sabah jimnastiği, ulusal oyunlar, spor dalları eğitimi ve bölge yarışları gibi etkinliklerden oluşmuştur.

Orta dereceli ziraat okullarında (Adana, Bursa, İzmir, İstanbul ve Erzincan) mesleki ziraat derslerine ek olarak Botanik, Jeoloji, Ölçme, Tarih, Yurt Bilgisi, Sosyoloji, Beden Terbiyesi ve İdman gibi dersler verilmiştir.³¹ İzmir’deki Ziraat Mektebi’nde nitelikli bir ziraat eğitiminin yanı sıra, Türk toplumuna yaraşır ve Cumhuriyet’in temel ilkeleriyle uyuşan bir talim ve terbiye eğitimi verilmiştir. Mektepte “*milli terbiye sahibi, vatanperver, gürbüz ve yavuz*” evlatlar yetiştirme hedefi güdülmüştür. Mektep, “*kendi kendine yeten ve kendisini idare edebilen*” bir yurttaş/vatandaş yetiştirmeyi ilke edinmiştir. Bu husus mektebin 1926 tarihli kataloğunda yer alan ibarede de açıkça ifade edilmiştir. Buna göre, mektebin ilkesi; “*Halka dost, köylüye yâr, hükümete destek; işte cemiyete rehber olacak gençler*” yetiştirmektir.

31 Kırkpınar, *Bornova Ziraat Mektebi*, s.132.

Amaç, Türkiye Cumhuriyeti'ne yaraşır, milliyetçi ve Cumhuriyet'e sahip çıkacak gençler elde etmektir. Beden terbiyesi aracılığıyla öğrencileri devlet, milliyet ve aile meselelerinde kutuplaşmadan uzak tutmak ve onları ahlaki bir hisle donatarak yaşatmak ve çocuklara en geniş mana ile yurdunu ve milliyetini sevdirmeyi öğretmek en temel gaye olarak belirlenmiştir. Mektebin idari heyetine göre, öğrenciler mensubu olduğu toplumun meselelerine karşı yabancı kalırlarsa, bu durum maddî ve manevî hayatın "içtima-i silsilesini" bozabildiği gibi "umumi mefkurelere" yabancı kalmak, Türk milleti için tehlikeli olabilirdi. Bu sebeple mektepte, talim ve terbiye meselesi büyük bir ehemmiyetle ele alınmıştır. Mektebin gayesi, evvelâ tam ve olgun bir insan profili oluşturmaktır. Bu doğrultuda ilk olarak fedakâr ve özveriyle çalışan, memleketini sevip koruyan ve onları eğitilmiş bir birey haline getirmek hedeflenmiştir. Böylelikle sağlam, maddî ve manevî olarak da kuvvetli ve feragat sahibi üretken bir çiftçi yetiştirilebileceği düşünülmüştür. Bu bağlamda mektepte terbiye meselesi dört ana kısımda ele alınmıştır. Bunlar: 1: Terbiye-i Ruhiye, 2: Terbiye-i Fikriye, 3: Terbiye-i İçtimaiye, 4: Terbiye-i Maliye'dir.³² Beden Terbiyesi içerisinde teorik olarak verilen "ruh terbiyesi" dersleri ile her şeyden önce öğrencilerin sağlıklı olarak yetiştirilmesi gayesi takip edilmiştir. Bu aşamada, öğrenci iradesinin güçlü tutulması; tembellik ve isteksizlik gibi huylardan öğrenciyi kurtararak onlara zihinlerini kullandırma yöntemiyle insanın irade zayıflığıyla nasıl mücadele etmesi gerektiği telkin edilmiştir. Sağlıklı ve sakin bir zihin dünyasına sahip olan çocuklar, kargaşadan uzak, kendi özünü arayan ve bulan ve memleket meselelerine kafa yorabilecek bir mefkûreye sahip olabileceklerdi. Bu bağlamda bireysel olarak her öğrenciye nezaket, zarafet ve çeşitli ahlaki mefhumlar izah edilmiştir. Bunun için de evvelâ güzellik şiarını (temiz yüzlü olma) benimsetmeye çalışılıyor ve onlara; düzgün, sade, pürüzsüz ve bozuk olmayan bir yüzleri olması telkin edilmiştir. Böylece öğrencilerin dünya nizamında halûk, asil ve yüksek sıhhatli olmaları amaçlanmıştır.³³

Her anlamda donanımlı ve ne istediğini bilen öğrenciler yetiştirmek isteyen mektep idaresi, fikri terbiye yoluyla öğrencileri tam manasıyla bilinçli, bilgili ve donanımlı yetiştirmek; onları istiklâl âşık bir Türk genci haline getirmeyi hedeflemiştir. Mektep, öğrencileri gözlem gücü kuvvetli, Cumhuriyet'in temel ilkeleriyle uyuşan ve düşünme tarzlarında donanımlı bir birey kılmayı düşlemiştir. Dahası öğrencileri, birtakım şahısların politikaları ve gösterişlerinden kurtararak; onlara en doğal ve en "ideal ziraatçı" olma vasıfları kazandırılmıştır. Bu suretle mektep, fikri terbiye hususunda aldığı kararlarında öğrencilerini muhakeme yeteneği güçlü ve istiklâl sahibi bir birey olmaya yönlendirmiştir. Amaç, Türk evlatlarını herhangi bir insana kul olarak değil, kendisini büyük Türkiye ülküsüne adanmış, düşünen ve istiklâlcı bir ruha sahip birey olarak yetiştirmektir.³⁴

Mektepte içtimai terbiyeye de büyük ehemmiyet verilmiştir. Evvelâ öğrencileri bağlı buldukları toplumda bir mevki sahibi olmak üzere yetiştirmek mektebin en öncelikli görevi olarak belirlenmiştir. Bu amaçla, mektep idare heyeti öğrencilerini hoyrat ve yalnız bir şahsiyete bürünmekten kurtarmayı kendisine ilke edinmiş ve zamanın en asil görgü ve adabı muaşeret kurallarını tatbik ettirerek onlara mümtaz bir kişilik kazandırmayı hedeflemiştir. Bu doğrultuda öğrencilere içtimai münasebet ve malûmatta; dürüstlük ve sadelik telkin edilmiştir. Dahası mektep, öğrencileri bilimsel bakımdan donatarak, buldukları bölge insanına ve mensup olduğu zümreye karşı hürmet ve sevgiyi tatbik eylemek üzere içtimai terbiye şiarının tesisine dikkat etmiştir. Öğrencilerine doğruluğu, temizliği, güzellik telâkkilerini ve iktisadî fikirleri aşılama gayret göstermiştir. İçtimai toplum terbiyesiyle Türk toplumuna yaraşır bir ruh ve tarz takip edilmiştir.³⁵

32 İzmir Mıntika Ziraat Mektebi, s.46-47.

33 İzmir Mıntika Ziraat Mektebi, s.47.

34 İzmir Mıntika Ziraat Mektebi, s.47-48.

35 İzmir Mıntika Ziraat Mektebi, s.48-49.

Malî ve iktisadî terbiye olarak ise memleketin ekonomik meseleleriyle ilgili olan, memleket iktisadiyatı içinde büyük heyecan taşıyan ve Türk gencine millî bir ruh vererek onu “*millî iktisat*” fikriyatı çerçevesinde yeni hayata hazırlamak temel gaye olarak belirlenmiştir. Bu genel şuur, ziraat mesleğinin kimliğine has olacak şekilde tasarlanmıştır; Türk genci ise donanımlı bir ziraatçı ve münevver bir çiftçi şahsiyetiyle yetiştirilmiştir. Bu meslekî terbiye, öğrencileri yardımlaşma esasıyla donatarak ve ziraat dünyasında bir fikir adamı olarak yetiştirecek şekilde ve mümtaz bir kişilikte vicdan ve ahlaki ilkelerle birleştirilerek, onları “bilgi temelli” kılmıştır. Bu doğrultuda mektepteki öğrencilere ders haricinde malî, iktisadî, içtimaî, tarihî, adlî ve fennî olacak şekilde terbiye verilmiş ve bizzat mektebin komplekslerinde talimler yaptırılmıştır. Malî terbiye, haftada bir gün olmak üzere gençlerin kol işlerinde tertip edilen uygulamalarda çalışmasıyla gösterilmiştir. Ayrıca bu konuda mektebin meslekî ve beden terbiyesi öğretmenleri, İzmir’in güzide, tanınmış sahaları ve işletmelerinde iktisadî ve fennî mevzularda öğrencilerini hayata hazırlamıştır. Beden terbiyesi ve sporda olduğu gibi öğrencilerin sağlıklı fikre ve güçlü bir bedene sahip olabilmeleri için beden terbiyesine büyük önem verilmiş ve çeşitli idman faaliyetleri yürütülmüştür. Mektep gündelik hayat itibarıyla, en kuvvetli ve sağlıklı çiftçiye yetiştirmek için öğrencileri baştan başa sporla donatmaya gayret göstermiştir. Mektebin spor komplekslerinde futbol, basketbol, voleybol, jimnastik, koşu vb. spor alanları olmak üzere birçok spor faaliyetlerinde talimler yapılmıştır. Bu suretle öğrenciler için spor teşkilatı vücuda getirilmiş ve bir de büyük saha tanzim edilmiştir.³⁶

Sporun Tarımsal Eğitimdeki İşlevi: Uygulamalı Eğitimler

Cumhuriyet’le birlikte Türk çocuklarının sosyal, iktisadî ve kültürel hayatta kuvvetli bir birlikteliğinin sağlanması amaçlanmıştır. İktisadî, sosyal, kültürel ve özellikle de tarımsal modernleşmenin bir bileşeni olarak ortaya çıkan beden terbiyesi ve sporla Türk çocuklarının “*gürbüzleşmesi (güçlü ve sağlam yapılı) ve yavuzlaşması (güçlü, keskin, dayanıklı)*” sağlanarak fizikî ve moral bakımından yükselmesi; Türk’ün ana vasıflarında bulunan yüksek insanlık ve yurtseverlik vasıflarının geliştirilmesi hedeflenmiştir. Yönetim, bir ülkenin nüfusunun ne kadar kuvvetli ve çalışkan olursa, o kadar müreffeh ve zengin olacağına, böylelikle de çalışan, üreten ve bilgi birikimiyle donanmış olan sağlıklı bireylerin artmasının ülkeyi o oranda zenginleştireceğine gönülden inanmıştır.³⁷

Bakanlık tarafından gönderilen talimatnamelerde okullarda güçlü ve sağlıklı bir neslin yetiştirilebilmesi için kültüre dayalı fizik hareketlerinin yoğun bir şekilde verilmesi istenmiştir. Kültürel fiziğin temeli olarak atletizm ve koşu görülmüş; atletizm, kır koşusu, voleybol ve hentbol gibi oyunların oynanmasına büyük önem verilmiştir. Sporun eğlenceli bir şekilde mekteplerde işlenebilmesi için öğrencilerin yaş gruplarına ve kendilerine muadil seviyedeki eğitim kurumlarıyla uygun olan oyun türlerinin tanıtıldığı ve bu oyunların oynatılmasının tavsiye edildiği görülmüştür.³⁸

Orta dereceli ziraat okulları gibi alt kademede öğretim sunan “*Teknik Ziraat ve Bahçivanlık Okulları*” da beden terbiyesi, jimnastik, atletizm ve idman eğitimlerine ağırlık vermiştir. Beydere, Koçaş, Gökhöyük ve Özden teknik ziraat ve Alata ile Çayırova gibi bahçivanlık okullarında öğrencilerin beden terbiyesi, idman ve diğer sportif faaliyetlerine önem verilmiş ve bu konuda futbol, basketbol, voleybol sahaları, idman alanları ve jimnastik salonlarından meydana gelen; bedensel eğitime hizmet veren kompleksler tesis edilmiştir. Tarım okullarına ait yerleşkelerde spor dallarına ait bütün araç-gereç ve malzemeleri bünyesinde barındıran her türlü aygıt ve donanım öğrencilerin hizmetine sunulmuştur.

³⁶ İzmir *Mıntika Ziraat Mektebi*, s.49-50; Bk. *Anadolu*, 18 Haziran 1935; *Ulus*, 27 Mart 1936; *Anadolu*, 19 Nisan 1936; *Güneş* (Ahlâk, Gençlik, Spor Dergisi), S.30, 28 Şubat 1945.

³⁷ Kırkpınar, *Bornova Ziraat Mektebi*, s.217.

³⁸ Vildan Aşır, “Mektep ve Spor”, *Türk Spor Kurumu*, S.1, 26 Haziran 1936, s.12; Robert Geudon, “Mektepte Fizik Terbiye”, *Türk Spor Kurumu*, S. 12, 14 Eylül 1936, s.14; Vildan Aşır, “Mektep ve Spor: Mektep Sporu, Spor Taklidi Değildir”, *Türk Spor Kurumu*, S. 29, 18 Ocak 1937, s.7; Vildan Aşır, “Mektep ve Spor: Mektepte Kır Koşuları I-IV”, *Türk Spor Kurumu*, S. 30, 25 Ocak 1937, s.6-7; Vildan Aşır, “Mektep ve Spor: Atletizme Başlarken Sürat Koşuları I-IV”, *Türk Spor Kurumu*, S. 42, 19 Nisan 1937, s.3; Vildan Aşır, “Mektep ve Spor: Mektep Oyunları I-IV”, *Türk Spor Kurumu*, S.34, 22 Şubat 1937, s.6.

Okulların spor faaliyetleri için futbol sahası, voleybol ve basketbol kompleksleri vardı. Her dalda öğrenciler birer takım oluşturulmuş ve okullar arası müsabakalarda ideal ziraatçı figürünü temsil edilmiştir. Ziraat Okulları, beden terbiyesi ve spor faaliyetlerine büyük özen göstermiş; hafta içi teorik olarak verdiği beden terbiyesi dersinde öğrenilen bilgileri, hafta sonlarında okulun uygun komplekslerinde uygulatılmıştır.³⁹

Günün her sabahı öğrenci ve öğretmenlerin geniş çaplı katılımıyla yarım saatlik bir program dâhilinde jimnastik hareketleri yapılmıştır. Ulusal oyunlar, okulların beden terbiyesi ve spora dair programlarının önemli bir bölümü olarak günlük yaşama damga vuran faydalı bir etkinlik olarak öne çıkmıştır. İlk günden başlayarak işbaşı saatinden önce sabah jimnastiği olarak, davul, akordeon ve benzeri çalgılar eşliğinde topluca öğretmen ve öğrenciler tarafından yarım saat kadar oyun oynanması günlük yaşamın vazgeçilmez bir boyutu olarak gelişim göstermiştir. Oyunların oynanması yoluyla öğrencilere ulusal duygu ve hareket eğitiminin kökleşmesi, ritim estetiğinin kazandırılması, eğlenme zevk ve coşkusunun aşılması sağlanmıştır. Toplumda neşe yaratacak alışkanlıklar okullarda gelişerek, öğretmen adayları yoluyla köy toplumuna yeniden götürülmesi amaçlanmıştır.

Erken Cumhuriyet dönemiyle birlikte eğitim politikalarında gerçekleştirilen reformlar, yalnızca meslekî bilgi aktarımını değil, aynı zamanda bedensel ve zihinsel gelişimi de kapsayan çok yönlü bireyler yetiştirmeyi amaçlamıştır. Bu bağlamda ziraat okullarında beden terbiyesi dersleri ve sportif faaliyetler, öğrencilerin fiziksel kapasitelerinin geliştirilmesinin ötesinde, ideal ziraatçı tipinin şekillendirilmesinde önemli bir araç olarak değerlendirilmiştir. Beden eğitimi derslerinin müfredatta yer alması ve bu kapsamda düzenlenen futbol, voleybol, atletizm, çekiç atma, yüzme ve at biniciliği gibi spor etkinlikleri, öğrencilere disiplin, dayanıklılık, rekabet ruhu ve ekip çalışması gibi nitelikler kazandırmayı hedeflemiştir. Bu nitelikler dönemin üretici, çalışkan, sağlıklı ve kolektif değerlere bağlı yurttaş idealine uygun bir ziraatçı profili ile örtüşmektedir. Ayrıca, söz konusu spor faaliyetleri öğrenciler arasında birlik ve beraberlik duygusunun gelişmesine katkı sağlarken, kırsal yaşamın gerektirdiği fiziksel yeterliliklerin kazandırılmasına da hizmet etmiştir. Böylece beden terbiyesi, yalnızca bedensel gelişimin değil, aynı zamanda Cumhuriyet ideolojisinin öngördüğü toplumsal rol modellerinin inşasında da işlevsel bir araç hâline gelmiştir.

Tablo 1'de görüleceği üzere Tarım Meslek Liseleri arasında düzenlenen müsabaka ve etkinlikler, uygulanan beden terbiyesi programları kapsamında yer alan voleybol, futbol, güreş, satranç, yüzme ve at biniciliği gibi spor dalları, yalnızca fiziksel gelişimi destekleyen faaliyetler olarak değil, aynı zamanda ideal ziraatçı kimliğinin inşasında işlevsel bir araç olarak değerlendirilmiştir. Takım sporları olan voleybol ve futbol, öğrenciler arasında iş birliği, iletişim ve kolektif çalışma becerilerini geliştirerek, tarımsal üretimin doğası gereği sürdürülen ortak emeğe dayalı iş süreçlerine hazırlık işlevi görmüştür. Güç ve dayanıklılık gerektiren çekiç atma ise tarımsal faaliyetlerde ihtiyaç duyulan fiziksel kapasitenin gelişimine katkıda bulunurken; yüzme, doğayla uyumlu yaşam pratikleri bağlamında bedeninin çevresel koşullara adaptasyonunu pekiştirmiştir. At biniciliği ise hem geleneksel kırsal yaşamın sürekliliğini sağlayan bir beceri olarak, hem de disiplin, denge ve özgüven kazandıran bir faaliyet olarak, ziraatçının hem teknik hem kültürel donanımını pekiştiren bir unsur niteliği taşımıştır. Bu sporlar aracılığıyla öğrenciler yalnızca bedensel olarak değil, aynı zamanda zihinsel ve karakter bakımından da dönemin ideal üretici birey modeliyle uyumlu şekilde şekillendirilmiştir.

39 Nurullah Kırkpınar, *Türkiye'de Zirai Eğitimin Tarihi ve Kurumsallaşması (1923-1963)*, 1. Baskı, Atatürk Araştırma Merkezi Yay., Ankara 2024, s.196-202; Bk. *Beydere Tanıtma Broşürü*, Manisa 1981, s.6-7; *Ziraat Vekâleti Gökhöyük Teknik Ziraat Okulu ve Devlet Üretim Çiftliği*, haz. Mustafa Şener-Sıdika Tezel, 1956.

Tablo: 1
Tarım Bakanlığı'na Bağlı Meslek Liseleri Arasında Yapılan Spor Müsabakaları ve Şampiyon Okullar

Yer	Yıl	Futbol	Voleybol	Masa Tenisi	Atletizm (1500 metre)	Güreş	Satranç
Ankara	1986	-	Van Ziraat Meslek Lisesi	Konya Veteriner Sağlık Meslek Lisesi	-	Gökçöyük Ziraat Meslek Lisesi	-
Çayrova	1987	Beydere Ziraat Meslek Lisesi	Konya Veteriner Sağlık Meslek Lisesi	Konya Veteriner Sağlık Meslek Lisesi	-	Gökçöyük Ziraat Meslek Lisesi	-
Çayrova	1988	Beydere Ziraat Meslek Lisesi	Van Ziraat Meslek Lisesi	Konya Veteriner Sağlık Meslek Lisesi	-	Bursa Ziraat Meslek Lisesi	-
İçel	1989	Malatya Ziraat Meslek Lisesi	Van Ziraat Meslek Lisesi	Konya Veteriner Sağlık Meslek Lisesi	Beydere Ziraat Meslek Lisesi	Bursa Ziraat Meslek Lisesi	-
Manisa	1990	Beydere Ziraat Meslek Lisesi	Van Ziraat Meslek Lisesi	Çankırı Ziraat Meslek Lisesi	Gökçöyük Ziraat Meslek Lisesi	Bursa Ziraat Meslek Lisesi	-
Halkalı	1991	Malatya Ziraat Meslek Lisesi	Van Ziraat Meslek Lisesi	Çumra Ziraat Meslek Lisesi	Erzincan Ziraat Meslek Lisesi	Halkalı Ziraat Meslek Lisesi	-
Söke	1992	Söke Ziraat Meslek Lisesi	Selimiye Veteriner Sağlık Meslek Lisesi	Çankırı Ziraat Meslek Lisesi	Gökçöyük Ziraat Meslek Lisesi	Halkalı Ziraat Meslek Lisesi	Beydere Ziraat Meslek Lisesi
Samsum	1993	Malatya Ziraat Meslek Lisesi	Malatya Ziraat Meslek Lisesi	Konya Veteriner Sağlık Meslek Lisesi	Selimiye Veteriner Sağlık Meslek Lisesi	Halkalı Ziraat Meslek Lisesi	Ankara Laborant Meslek Lisesi
Söke	1994	Malatya Ziraat Meslek Lisesi	Çankırı Ziraat Meslek Lisesi	Erzincan Ziraat Meslek Lisesi	Gökçöyük Ziraat Meslek Lisesi	Çankırı Ziraat Meslek Lisesi	Selimiye Veteriner Sağlık Meslek Lisesi
Söke	1995	Beydere Ziraat Meslek Lisesi	Çumra Ziraat Meslek Lisesi	Halkalı Ziraat Meslek Lisesi	Bursa Ziraat Meslek Lisesi	Çankırı Ziraat Meslek Lisesi	Halkalı Ziraat Meslek Lisesi
Söke	1996	Yapılmadı	Yapılmadı	Yapılmadı	Yapılmadı	Yapılmadı	Yapılmadı
Söke	1997	Söke Ziraat Meslek Lisesi	Çankırı Ziraat Meslek Lisesi	Halkalı Ziraat Meslek Lisesi	Konya Veteriner Sağlık Meslek Lisesi	Halkalı Ziraat Meslek Lisesi	Van Ziraat Meslek Lisesi
Söke	1998	Söke Ziraat Meslek Lisesi	Çankırı Ziraat Meslek Lisesi	Konya Veteriner Sağlık Meslek Lisesi	Beydere Ziraat Meslek Lisesi	Söke Ziraat Meslek Lisesi	Ankara Laborant Meslek Lisesi
Söke	1999	Sonuçlanmadı	Sonuçlanmadı	Çankırı Ziraat Meslek Lisesi	Tefenni Ziraat Meslek Lisesi	Söke Ziraat Meslek Lisesi	Beydere Ziraat Meslek Lisesi
Söke	2000	Yapılmadı	Yapılmadı	Yapılmadı	Yapılmadı	Yapılmadı	Yapılmadı

Kaynak:

Beydere Tohum Sertifikasyon Test Müdürlüğü Arşivi, Manisa 2023.

Türkiye’de tarımın geliştirilmesi için çeşitli önlemler alınırken, bunları uygulayacak yüksek seviyeli “ideal ziraatçılar” a da ihtiyaç duyulmaya başlanmıştır. Bu amaçla Atatürk’ün direktifleriyle Cumhuriyet’in 10. yıl dönümünde kurulan ve 30 Ekim 1933 tarihinde öğretime açılan Yüksek Ziraat Enstitüsü (YZE), büyük önem taşımıştır. Yüksek Ziraat Enstitüsünün akademik kadrosu, Atatürk’ün gayretleri ve bizzat Ziraat Vekili Muhlis Erkmen’in girişimleri sonucunda Alman bilim insanlarından oluşmuştur. Alman bilim insanları kendi meslekî branşlarında bilimsel yenilik ve buluşları Türkiye’ye taşımalarının yanı sıra kayak, tenis ve hokey başta olmak üzere birçok spor branşının öğretilmesi ve yaygınlaştırılmasında öncü olmuştur. YZE bünyesinde bir Beden Terbiyesi Enstitüsü’nün kurulması ve hazırlıkların tamamlanması aşamasında Prof. Dr. Altmann ve Herbert Riedel görevlendirilmiştir. Riedel, özellikle kış sporlarının sistemli bir şekilde ele alınmasında önemli bir rol oynamıştır.⁴⁰ Riedel’e göre, Altmann 1933’ten itibaren yazdığı bakanlık raporları ve beden terbiyesine dair ciddi icraatlarıyla o zamanki Başbakan İsmet İnönü ve Ziraat Vekili Muhlis Erkmen, beden terbiyesinin Türkiye’de gelişmesi fikri için teşvik edici olmuştur.⁴¹

Riedel öncülüğünde Ankara’da ortalama 60 gün kullanılabilir yapay buz pateni alanları yapılmıştır. Öte yandan Riedel ve Altmann’ın görüşleriyle paralel olarak inşa edilen Yüksek Ziraat Enstitüsü spor tesisi ise bu dönemde yapılan bir diğer önemli spor alanıydı. Ankara’nın kuzeyinde, yüksek okulların bulunduğu bir semtte kurulan bu tesis, bölgeye uygun olarak zevkli bir şekilde inşa edilmiştir. Spor sahası ve enstitü odalarının yanında, atletik sporlar için bir pist ve futbol, hentbol, rugby, hockey, voleybol (4 saha), basketbol (2 saha) ve tenis (4 saha) için çim sahaları yer almıştır. Riedel, gerekli spor ve oyun aletlerinin Enstitü görevlileri tarafından yerine getirilmesi için standartları bulunduğu tesisin talim yapan herkese her zaman açık ve kullanılabilir olduğunu da vurgulamıştır. Buradaki spor tesisi Enstitünün organizasyonu ve genişletilmesinin tüm Türkiye’de örnek olduğunu ve diğer yüksek okulların da aynı yolu izlediklerini aktarmıştır.⁴² Enstitüde spor, öğrenim programının önemli bir parçasını oluşturmuştur.

40 Herbert Riedel, *Kayak Talimatnamesi*, Yüksek Ziraat Enstitüsü Neşriyatı, Sayı: 4, Ankara 1935; Sevda Korkmaz, *Erken Cumhuriyet Döneminde Alman Spor Ekolünün Türk Spor Kültürünün Gelişimine Yansımaları*, Marmara Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul 2018, s.145.

41 Korkmaz, a.g.t., s.154.

42 Korkmaz, a.g.t., s.123.

4 yıl boyunca haftada en az iki saat spor derslerine ve uygulamalarına katılmak gerekli bir unsur olarak öne çıkmış ve derslerden geçer not almayanlara diploma verilmemiştir.⁴³ Günümüz için dahi örnekleri pek görülmeyen bu uygulama, beden eğitimine verilen önemin göstergesi niteliğindedir. Nitekim spor sahaları yahut alanları konusunda pek fazla alternatifin bulunmadığı bir dönemde Yüksek Ziraat Enstitüsünün spor tesisleri ve araç-gereçleri bu konudaki tesis eksikliğini gidermiştir.

Ziraat Mektebinde sporla ilgili derslerin çoğu Herbert Riedel tarafından verilse de okulda farklı branşlarda Alman eğitimciler de yer almıştır. Örneğin 1934-1935 yılı öğretim döneminde Berlinli yüzme eğitmeni Tegethoff, okulun yüzme derslerine girmiştir. Yüzme sporunun yanı sıra kayak, buz hokeyi ve tenis gibi günümüz için dahi pek yaygın olmayan spor dallarının tanıtımı ve yayılması noktasında önemli bir işlevi, dönemin sınırlı şartları çerçevesinde bizzat Yüksek Ziraat Enstitüsü bünyesinde gerçekleştirilmiştir.⁴⁴ Diğer yandan Beden Terbiyesi ve Spor Dergisi'nin Cumhuriyetin 17. yıldönümü dolayısıyla yayımladığı sayısında Nüzhet Baba "*Hokeyi Canlandırmalıyız*" başlıklı yazısında Enstitünün birkaç yıldır bu spora önem verdiğini belirtmiştir. Enstitü çeşitli spor branşlarını tanıtan kitaplar da yayımlanmıştır. Bu kitaplardan bir tanesi Yüksek Beden Terbiyesi Direktörü Nüzhet Baba tarafından hazırlanan Tenis ve Hokey isimli kitaptı. Kitabın ön sözünde Baba, "*Enstitümüz Ziraat, Veteriner ve Ormancılık mikyasında yepyeni ve feyizli bir çığırın açılmasında olduğu kadar yurda yeni sporların girmesinde ve eskilerinin kalkınmasında başlı başına amil olmaktadır. Sekiz yıl önce Enstitümüzün kurulduğu zamanlara kadar memlekette kayak, buz ve çayır üzerinde hokey, kroket spor ve oyunları ancak şöyle bir uğrayıp geçmişlerdi. Bir zamanlar ve büyük harpte Şarkta birazcık tatbik edilen kayak ve yine büyük harbe tekaddüm eden senelerde etrafına alaka ve heveskar toplayan hokey gibi sporları Enstitümüz tekrar canlandırmış olmakla iftiharla haklıdır*"⁴⁵ şeklinde Enstitünün işlevine işaret etmiştir.

Tarlardan Olimpiyatlara: İdeal Ziraatçı Figürlerinin Sportif Zaferleri

Türkiye'de üniversiteler ölçeğinde ilk kayak ve buzlu hokeyi sporu dersleri ve uygulamalarının Yüksek Ziraat Enstitüsü bünyesinde gerçekleştirildiği görülmektedir. Türkiye'de kayak ve buzlu hokeyi sporu Enstitü ile birlikte önemli bir ün kazanmış ve Enstitünün önyak olmasıyla birlikte kayak sporları ülke çapında yaygınlaştırılmıştır. Rektörlüğün koordinasyonu ve beden terbiyesi bölümü öğretim üyelerinin gözetiminde, öğrencilerin katılımıyla Türkiye'nin kış koşulları açısından elverişli ve kayak tesisleri bakımından gelişmiş bölgelerine düzenli olarak eğitim ve spor programları tertip edilmiştir. Her yıl 50 ile 100 arasında değişen miktarda öğrenci ve birçok ziraatçı katılım sağlamıştır. Bu yerler arasında Bursa/ Uludağ, Erzurum/Palandöken, Kayseri/Erciyes, Tunceli/Ovacık, Kastamonu/Ilgaz ve Ankara/Elmadağ'da bulunan kayak tesisleri yer almıştır. Spor faaliyetlerinin temel amaçlarından biri, bilgili ve ideal ziraatçılar yetiştirmektir. Bununla birlikte, bu faaliyetler kapsamında sporun çeşitli dalları içinde önemli bir yer edinen kayak ve buz hokeyi gibi branşlarda düzenlenen organizasyonlara katılım sağlanarak Türkiye'nin ulusal ve uluslararası düzeyde temsil edilmesi de hedeflenmiştir. Nitekim 1940 yılında Elmadağ'da tertip edilen ulusal müsabakalarda 1. dereceden 6. dereceye kadar Enstitü öğrencileri ön sıralarda yer almıştır. Okulun kayak ve buzlu hokeyi takımı kaptanı Enver Tambil, 58 saniye 8-10 ile Slalom'da Ankara üst düzey kayakçıları arasında birinci olmuştur.⁴⁶

Enstitüde beden eğitimi, Herbert Riedel tarafından Ankara'nın kuzeyinde inşa edilen spor tesislerinde gerçekleştirilmiştir.⁴⁷ Spor sahası ve Enstitü odalarının yanı sıra tesislerde atletizm pisti, futbol, voleybol, hentbol, hokey, rugby, basketbol ve tenis gibi branşlar yer almıştır. Enstitünün Beden Terbiyesi birimi

43 <https://www.fahriikiler.com/bahtiyem-musluoglu-teniste-bir-ocnu/> (son erişim tarihi: 23.01.2024).

44 Korkmaz, a.g.t., s.146.

45 Nüzhet Baba, "Hokeyi Canlandırmalıyız", *Beden Terbiyesi ve Spor Dergisi*, Cumhuriyetin 17. Yıl Dönümü Özel Sayısı, 1940, s.25-27; Nüzhet Baba, *Tenis ve Hokeyi*, Yüksek Ziraat Enstitüsü Yayınları, Ankara, 1940, s.5.

46 Nüzhet Baba, "Yüksek Ziraat Enstitüsü Spor Çalışmalarından: Kayak ve Buzlu Hokeyi", *Yarım Ay*, S.118, 15 Mayıs 1940, s.18-19.

47 Mehmet Akif Bal-Ayşegül Şentürk, "Cumhuriyet Döneminde Türk Sporunda Alman Etkisi ve Türk Spor Kurumu Dergisi", *Sosyolojik Bağlam Dergisi*, 4/1, 2023, s. 55.

müdürü Nüzhet Baba kayak, buz hokeyi ve tenis gibi Türkiye’de daha az popüler olan sporların teşvik edilmesinde önemli bir rol oynamıştır.⁴⁸ Öte yandan Riedel’in kış aylarında Ankara Elmadag’da öğrencilerine kayak yaptırmayı ve zamanla öğrencilerin bu spora ilgi göstermesi, kısa sürede öğrenciler arasında iyi sporcuların yetişmesini sağlamıştır. Ülkemizdeki ilk gayri resmi kayak şampiyonası Ekrem Rüştü Akömer ve Herbert Riedel tarafından Mart 1935’te Bursa’da düzenlenmiştir.⁴⁹ Türkiye’nin katıldığı ilk Kış Olimpiyatları’nda kamuoyunun beklediği başarıyı elde edemeyen Türk Millî Takımı basında ciddi eleştirilere maruz kalmıştır. Millî takım antrenörü Riedel ise Dres’de yapılan eleştirilere şu yanıtı vermiştir:⁵⁰ “Türkiye Olimpiyatlara iştirak ederken hiçbir netice elde etmek fikrinde değildi, yalnız bu sporu kendinden pek çok seneler evvel yapmaya başlayan yabancı memleketlerin baş sporcularını görerek kendi memleketlerinde tatbiki kabil olan kısımları öğrenmek ve bu sporu yurtlarında daha ileri götürmek istediler.”

Riedel’e göre Enstitü mezunları meslekî olarak ülke genelinde bilgili çiftçi, öğretmen, orman memuru, doğa bilimcisi ve veteriner olarak çalışmak zorunda olduklarından, beden terbiyesi konusunda birçok bilgi ve tecrübe edinmeliydi. Riedel, ziraat okulu mezunlarının bu sayede danışmanlık ve yönlendirme yapabilecek bir konuma gelebileceklerini belirtmiştir. Ayrıca, beden eğitimi alanında eğitilmiş öğretmenlere olan gereksinimin sürekli arttığını, ancak Atatürk Enstitüsü bünyesindeki Beden Terbiyesi Enstitüsü mezunlarının bu ihtiyacı karşılamada yetersiz kaldığını ifade etmiştir. Yüksek Ziraat Enstitüsü’nün Beden Terbiyesi ile birleştirilmesi yoluyla yüksek okul mezunlarının kırsal kesimdeki beden eğitimi öğretmenlerine yardım etmek, halkın spor faaliyetlerine olan ilgisini uyandırmak ve böylece bedensel gelişimlerine katkıda bulunmak için beden eğitiminde mümkün olduğunca çok tecrübe edinmelerini sağlamak hedeflenmiştir. Bu birleşme, her şeyden önce Beden Terbiyesi Enstitüsü’nün spor eğitmeni ihtiyacının karşılanabilmesi açısından da oldukça önemliydi. Zira Yüksek Ziraat Enstitüsü, sporun yayılması ve yaşamın bir parçası olarak kabul edilmesinde önemli bir misyonu yerine getiriyordu.⁵¹ Kamuoyundaki eleştirilere karşın Herbert Riedel’in Türk kayakçıları yetiştirmeindeki başarısı, takımın bir yıl sonra, yani 1936 yılında Garmisch-Partenkirchen’de düzenlenen Kış Oyunları’na ilk katılımını sağlamıştır.⁵² Ekrem Rüştü Akömer başkanlığında Kış Oyunları’na katılan sporcuların bir kısmı Riedel’in gözetiminde Uludağ’daki yarışmalara hazırlanırken, bir kısmı da Garmisch-Partenkirchen’deki yarışmalara hazırlanmıştır. Böylece Akömer’in başkanlığındaki on kişilik Türk grup, oyunlarda başarı göstermese de Türk bayrağı ilk kez Beyaz Olimpiyatlarda dalgalanmaya başlamıştır.⁵³ Mezun olan Bahtiye Mursaloğlu⁵⁴ ile birlikte tenis turnuvalarına daha çok zaman ayrılmaya başlanmıştır. Mursaloğlu, ilk başarısını (birincilik) 1941 yılında düzenlenen Ankara Bölge Müsabakalarında almıştır. Daha sonra 1946 yılında Dışişleri Kupasının Erkekler Grubu şampiyonu Cihat Özgenel olurken, Kadınlar grubunun şampiyonu Bahtiye Hanım olmuştur.⁵⁵ Mursaloğlu, bu dönem zarfında 12 yılda 10 kez Ankara birinciliğini üstlenmiştir. Karışık çiftlerde ise Fehmi Kızıl, Celasin Lüy, Vedat Abut, Şefik Fenmen, Suat Baykurt, Engin Balaş ve Erol Bolel ile 9 yılda toplam 8 kez birincilik kupası elde etmiştir.⁵⁶

48 Baba, a.g.e, s.5.

49 Akşam, 14 Kânunusani 1936, s.5; Ulus, 9 Şubat 1936, s.5; “Uludağ’da Kış Sporu”, Ulus, 7 Şubat 1937, s.6.

50 Cumhuriyet, 23 Şubat 1936, s.6.

51 Korkmaz, a.g.t., s.145-146.

52 Bal-Şentürk, a.g.m, s.55.

53 http://www.olimpiyatkomitesi.org.tr/Upload/Menu/712634_olimpiyatta_turkler.pdf (son erişim tarihi: 27.01.2024).

54 1918 senesinde Bolu’da doğan Bahtiye Mursaloğlu’nun adı Bahtiye Kollu’dur. Yüksek Ziraat Enstitüsü’nün ilk dönem mezunları arasında yer alan Bahtiye Mursaloğlu, okul arkadaşı Rauf Bey ile evlendikten sonra “Mursaloğlu” soyadını aldı. Tarımın yanı sıra spor kültürüne ve sporun bir yaşam tarzı olmasına büyük önem veriyordu. Enstitü’nün spor kompleksleri ve öğretim üyeleri, oldukça modern ve her türlü spor faaliyetine olanak sağlıyordu. Enstitü açıldığında, öğretim üyelerinin tümünü Alman profesörler oluşturuyordu. Okulda son derece disiplinli bir eğitim uygulanıyordu. Spor etkinlikleri, doğrudan doğruya rektörlüğe bağlı bir “Beden Terbiyesi Enstitüsü” tarafından yönetiliyordu. Sporla ilgili derslerin çoğu, Alman Öğretim Üyesi Herbert Riedel tarafından veriliyordu. 4 yıl boyunca, haftada en az iki saat spor derslerine ve uygulamalarına katılmak gerekiyordu. Bu derslerden geçer not alamayanlara diploma verilmiyordu. Bahtiye Mursaloğlu hem tarım konusunda hem de spor etkinliklerinde standartların üzerinde başarılar gösteriyordu. İlkbaharla birlikte tenis oynuyor, ata biniyor, kış aylarında ise kapalı kort olmadığı için kış sporları yapıyordu. Okuldaki Alman hocalarla tenis oynayarak vuruşlarını geliştiriyor ve Almanya’dan getirttiği kitaplardan da teorik bilgiler ediniyordu. Bk. <https://www.fahriikiler.com/bahtiye-musluoglu-teniste-bir-oncu/> (son erişim tarihi: 23.01.2024).

55 Ulus, 30 Eylül 1946, s.4.

56 <https://www.fahriikiler.com/bahtiye-musluoglu-teniste-bir-oncu/> (son erişim tarihi: 23.01.2024).

Mursaloğlu, tenis oynadığı yıllarda Ankara’da rakipsiz konumdaydı. Çoğu kez, antrenmanlarını bile erkek tenisçiler ile yapmıştır. Türkiye şampiyonalarında ise durum oldukça farklıydı. 1947 yılına kadar kadınlarda tenisin yenilmez ismi olarak Mualla Gorodetzky öne çıkmıştır. Bahtiye Mursaloğlu, Türkiye tenis yarışmalarında birincilik derecesinde yıllarca Mualla Gorodetsky ile final mücadelesi yapmıştır. 1940’lı yılların sonlarına doğru Mursaloğlu, Gorodetzky’i 8/6 ve 6/2’lik skorla yenerek Milletlerarası Tenis Turnuvasında Türkiye Tenis Birinciliğini 1949 yılında kazanmıştır.⁵⁷

Erkekler müsabakasında, Türkiye Birinciliğinin Fehmi Kızıl, Şefik Fenmen, Enes Talay, Suzan Gürel ve Nazmi Bari arasında el değiştirdiği yıllarda, kadınlar şampiyonluğunda Bahtiye Mursaloğlu rakipsizdi. Mursaloğlu, 5 Türkiye Birinciliğinden ikisini, finalde Gorodetzky’i, diğerlerinde Gönül Erk, İfakat Mergen ve G. Gönenç’i yenerek elde etmiştir. Bahtiye Hanım, Türkiye Birinciliğinde karışık çiftlerde de 4 şampiyonluk kazanmıştır. 1948 ve 1950 yıllarında Enes Talay ile 1951’de Suat Baykurt ile 1952 yılında ise Engin Balaş ile şampiyon olmuştur. 1950 yılında Lübnan/Beyrut’ta düzenlenen Enternasyonal Lübnan Tenis Şampiyonasına katılan Bahtiye Hanım, birincilikle tamamlamıştır.⁵⁸ 1951 yılındaki organizasyonda Pakistanlı rakibi Takul Aziz’i 6-2 ve 6-3’lük skorlarla geçmiştir.⁵⁹ 1952’deki tenis müsabakalarında ilk olarak Avustralyalı tenisçi Penrose’ye 6-3 ve 7-5’lik skorlarla üstün gelmiştir. Daha sonra Bahtiye Mursaloğlu Patty-Viera’yı 7-5 ve 6-1’lik skorla yenerek önemli bir galibiyet elde etmiştir.⁶⁰ Böylece Bahtiye Hanım başta olmak üzere diğer tenisçilerin elde ettiği başarılarla Türkiye, dünya tenis organizasyonlarında önemli bir konuma yükselmiştir.

Uluslararası Tenis Turnuvalarında 1947 yılından itibaren aktif olarak yer alan ve ziraat alanında Dr. unvanını aldıktan sonra aynı zamanda bir bilim insanı olarak katılan Bahtiye Mursaloğlu, İstanbul Enternasyonal Tenis Turnuvası’nda şampiyon olan ilk Türk tenisçi olma başarısını elde etmiştir. Öte yandan Mursaloğlu, Spor Oyunları Federasyonu ve Ankara Tenis Ajansı tarafından tertip edilen ve 7 yıl süreyle aralıksız devam eden Ankara Bölgesel Tenis Turnuvalarında (Ulus Kupası) 3 kez şampiyon olmuştur.⁶¹ 1947 yılında teklerde şampiyon olurken, karışık çiftlerde de Mısırlı Coen ile birinciliği üstlenmiştir. Mursaloğlu’nun, İstanbul’da tanınmış İngiliz oyuncular Curry ve Scott’u ve İtalyan Manfred’i yenışı, popülaritesini daha da artırmıştır. Bu yükseliş, çeşitli organizasyonlara katılım sağlayarak ona Paris Milletlerarası Tenis Şampiyonası’na giden yolu açmış ve Türkiye’nin uluslararası arenada itibarını yükseltmiştir.⁶²

Bahtiye Mursaloğlu yalnız teniste değil, kayak branşında da Türkiye Birinciliklerine imza atmıştır. Bu kapsamda 1949 yılında Bursa/Uludağ’da yapılan Kayak Müsabakalarında ideal ziraatçı figürünü temsil ederek önemli ve kayda değer başarılar elde etmiş ve önemli dereceler almıştır.⁶³ Binicilik, atıcılık, buz pateni, hokey yaptığı sporlardan bazılarıydı. Mursaloğlu, 13 yıl süren ilk evliliğinden sonra, 1953 yılında ikinci evliliğini yapmış ve sonra da tenise veda etmiştir. Rıfat Mursaloğlu ile yaptığı ikinci evliliğinden bir kız çocuğu olan Bahtiye Hanım, 1965 yılında A.Ü. Fen Fakültesi’nde profesör olmuştur. 1950’li yılların sonlarından itibaren akademik çalışmalarına daha ağırlık veren Mursaloğlu, çeşitli idari görevlerde bulunmuş ve birçok projede görev almıştır. Bahtiye Hanım, ziraat alanındaki bilimsel çalışmalarının yanı sıra, Türk spor tarihinin unutulmazları arasında yer alarak 1999 yılında hayata veda etmiştir.⁶⁴

Bahtiye Mursaloğlu’nun sporculuk ve akademik kariyerini nasıl dengelediği, onun azim ve özverisinin bir yansımasıdır. Hem spor hem de bilim alanında elde ettiği başarılar disiplinli çalışma, sürekli gelişim ve çok yönlü düşünme becerilerinin bir sonucudur. Mursaloğlu, iki farklı alandaki kariyerini paralel olarak sürdürmüş, her iki alanda da derinlemesine bilgi ve deneyim kazanmıştır.

57 Cemal Alpman, “Aydın Spor Haberleri”, *Ülkü*, Cilt: 3, S. 25, 25 Ocak 1949, s.47; “Türkiye Tenis Birincilikleri Sona Erdi”, *Yeni Sabah*, 5 Temmuz 1949, s.5; “Milletlerarası Tenis Maçları”, *Ulus*, 3 Eylül 1939, s.4.

58 “Beyrut’taki Turnuvayı Bahtiye Musluoğlu Kazandı”, *Yeni İstanbul*, 22 Ağustos 1950, s.3; Ömer Besim, “Dünkü Tenis Maçları Zevkli Geçti”, *Son Posta*, 29 Ağustos 1950, s.8.

59 *Akşam*, 22 Ağustos 1951, s.6.

60 “Tenis Maçları”, *Akşam*, 30 Ağustos 1952, s.2.

61 “Ulus Tenis Turnuvası”, *Ulus*, 15 Haziran 1948, s.5.

62 Adil Giray, “Paris’teki Büyük Turnuvada Dünya Şampiyonları Karşısında Tek Başına Şansını Deneyen Kadın Tenisçimiz”, *Akşam*, 11 Haziran 1950, s.8.

63 Sabri A. Türkozan, “Kayakçılar Bursa’ya İndi”, *Yeni Sabah*, 2 Mart 1949, s.5.

64 <https://www.fahriikiler.com/bahtiye-musluoglu-teniste-bir-oncu/> (son erişim tarihi: 23.01.2024).

Sporculuk, ona fiziksel dayanıklılık, strateji geliştirme ve zorluklarla başa çıkma becerisi kazandırırken, akademik kariyer ise ona analitik düşünme, araştırma yapma ve bilimsel disiplinin gerekliliklerini öğretmiştir. Bahtiy Mursaloglu, spor ve tarımsal bilimler alanında yalnızca birer başarı hikâyesi olarak değil, aynı zamanda iki farklı alanın kesişim noktasında önemli bir figür olarak öne çıkmaktadır. Sporculuk kariyerindeki başarısı, onun fiziksel yeteneklerinin yanı sıra psikolojik dayanıklılığını da gözler önüne sererken, akademik kariyerindeki katkıları ziraat bilimi alanında önemli bir boşluğu doldurmuştur. Mursaloglu'nun başarıları, disiplinler arası bir yaklaşımın ve çok yönlü bir kişiliğin nasıl bir araya geldiğini gösteren örneklerden biridir.

1930'lu yıllardan itibaren yüksek öğretimde sporun tarihsel derinliğini oluşturan iki önemli fakülte yer almıştır. Bunlardan birisi A.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi, diğeri ise yine aynı üniversitenin temellerini oluşturan Yüksek Ziraat Enstitüsü'dür. Öğrenci temsilcilerinin organizasyonu ile Gazi Terbiye Enstitüsü Hukuk Fakültesi, Siyasal Bilgiler Okulu ve Yüksek Ziraat Enstitüsünün katılımı ile ilk kez 3 Mart 1937 tarihinde futbol ve voleybol turnuvaları düzenlenmiştir. İkinci Dünya Savaşı sırasında Türk Silahlı Kuvvetlerine ait bazı takımların ligden çekilmesi üzerine başta Siyasal Bilgiler Fakültesi olmak üzere Yüksek Ziraat Enstitüsü ve Hukuk Fakültesi futbol takımları o dönemki en üst ligde yer alma hakkı kazanmıştır.⁶⁵ Aynı dönemde Ziraat Enstitüsü öğrencileri kayak, hokey, tenis, futbol, voleybol ve basketbol turnuvalarının yanı sıra Türkiye Liseler Arası Kır koşularına da üniversite grubuna aktif olarak katılım sağlamıştır. Bu kapsamda Mart 1946'da tertip edilen Türkiye Liseler Arası Kır Koşusu organizasyonuna üniversiteler grubu da yer almıştır. 5000 metre mesafelik Kır Koşusunda İstanbul'dan Orman Fakültesi ve Teknik Okulu, Ankara'dan ise Gazi Eğitim Enstitüsü ile Yüksek Ziraat Enstitüsü takımları yarışmıştır.⁶⁶

Yüksek Ziraat Enstitüsü buz hokeyi, kayak, tenis, at biniciliği ve futbol müsabakalarında olduğu kadar basketbol alanında da önemli başarılar elde etmiştir. 1943-1944 ve 1944-1945 döneminde (Ziraat, Orman ve Veteriner Fakülteleri) Basketbol Şampiyonası müsabakalarında Ziraat Fakültesi Sınıf Takımı şampiyon olarak önemli bir başarı elde etmiştir. Takım içerisinde Kemal Erakman, Recai Ş. Turan, Kemal Ülgen, Celâl Çubukçu, Zekai Burak ve Akif Kansu gibi ziraatçılar yer almıştır. Ayrıca 1944 yılında Ankara'da düzenlenen İngiltere Kraliyet Hava Kuvvetleri Takımı ile Yüksek Ziraat Enstitüsü futbol maçı organizasyonunda bir araya gelen Ziraat Enstitüsü Takımı, 3-1'lik skorla galip gelmiştir. Maç kadrosunda Kemal Perk, Celâl Sönmez, Kemal Erakman, Kemal Ülgen, Sait Özkök, Akif Kansu, Selahattin Kurtiş, Muhtar Tunçaltan, Ali Tunçalp yer almıştır. Takım yöneticisi olarak Prof. Dr. Sebahattin Özbek görev yapmıştır. Ziraat Enstitüsü öğrencisi Akif Kansu basketbol ve futbol branşların da başarılı bir sporculuk dönemi geçirmiş ve devamında, Ziraat Fakültesi Dekanlığı ve Ziraat Fakültesi Spor kulübüne başkanlık yapmıştır.⁶⁷

1948 yılında, Ziraat Fakültesi öğrencileri ve Dışkapıda yaşayan gençlerin ortak girişimi ile "Dışkapı Spor Kulübü" kurulmuştur. Kulüp daha sonra "Selenspor" ismini aldıktan kısa bir süre sonra özellikle basketbol branşında büyük başarıların yaşandığı "Ziraat Fakültesi" ismini almıştır. Futbol, basketbol, voleybol, masa tenisi ve tekvando branşların da yerel ve ülke genelinde şampiyonluklar elde etmiş ve pek çok ünlü sporcunun kariyerlerini şekillendirmiştir. Selenspor, Dışkapı ve Ziraat Fakültesi Spor Kulübü

65 <http://www.sporbilimleri.ankara.edu.tr/wp-content/uploads/sites/759/2022/03/Ank-Uni-Spor-Bilimleri-Fakultesi-tarihce.pdf> (son erişim tarihi: 31.01.2024).

66 A. Polat, "Türkiye Liseler Arası Kır Koşusu Birinciliği", *Tanin*, 24 Mart 1946, s.8.

67 <http://www.sporbilimleri.ankara.edu.tr/wp-content/uploads/sites/759/2022/03/Ank-Uni-Spor-Bilimleri-Fakultesi-tarihce.pdf> (son erişim tarihi: 31.01.2024).

ismini aldığı yıllarda, Ziraat Fakültesi öğrencisi olan Yetkin Güngör futbol takımının uzun yıllar kaptanlığını yapmış ve devam eden yıllarda spor kulübünde yöneticilik ve başkanlık görevlerini üstlenmiştir. 1993 yılında Ziraat Fakültesi yönetim kurulunun aldığı karar doğrultusunda ismi “A.Ü. Spor Kulübü” olmuş ve başkanlığa Prof. Dr. Yetkin Güngör tekrar atanmıştır.⁶⁸

1970’li yıllara kadar Ankara Üniversitesi’nde spor etkinliklerini gönüllü öğrenciler yürütmüştür. Gönüllü öğrenciler kendi aralarında toplanıp kararlar almış ve okul yönetimleri bu organizasyonlara müsaade edip gerektiğinde destek olmuştur. Ülkenin içinde bulunduğu siyasi çalkantıların yoğun olduğu dönemde öğrencilerin organize ettiği, Cebeci Yerleşkesinde gerçekleşen bir spor karşılaşması sırasında bazı olayların çıkması sonucu öğrenciler arasında kavgaya dönüşen durumlar oluşmuştur. Durumu değerlendiren ve sporun öğrenciler için önemine inanan dönemin Rektörü Tahsin Özgüç, daha örgütlü bir spor organizasyonu oluşturmak için Prof. Dr. Kurhan Fişek’i başkan olarak görevlendirmiş ve yardımcılıklarına Prof. Dr. Yetkin Güngör ve Prof. Dr. İlhan Akalan’ı atamıştır. Böylece “A.Ü. Spor Birliği” kurulmuştur. Birlik, uzun yıllar boyunca üniversitedeki spor organizasyonlarına öncülük yaparak beden terbiyesi ve sporun gerçekleşmesine olanak tanımıştır. Spor Birliği, ilerleyen yıllarda fakülte temsilcilerinin de atanması ile daha geniş ve işlevsel bir yapıya bürünmüştür. A.Ü. rektörlüğü ise spor birliği ve öğrencilerin taleplerini karşılamak ve destek vermek amacıyla 1968-1998 yılları arasında 30 yıl süre ile Savaş Türel’in yaptığı Sağlık Kültür ve Spor daire başkanlığı birimine, Beden Eğitimi ve Spor uzmanları alınmaya karar verilmiştir. 1979 yılında ilk olarak Kemal Filiz devamında Nermin Süglün, Hüseyin Esen, Fatih Uysal ve Erol Bülbül çalışmaya başlamıştır. Devam eden yıllarda, Veteriner Fakültesine öğretim görevlisi olarak Semih Gökalp, Ziraat Fakültesine spor uzmanı olarak Bülent Asma dâhil olmuştur.⁶⁹

Görüldüğü üzere Türkiye Cumhuriyeti’nde tarım ve beden terbiyesi alanlarının bir arada ele alınması, dönemin kalkınma ve ulus inşası anlayışının bütüncül niteliğini göstermektedir. Devlet, üretim gücünü artırmak için yalnızca teknik beceriler kazandırmayı değil, aynı zamanda fiziksel dayanıklılığı ve disiplinli yaşam biçimini teşvik etmeyi hedeflemiştir. Ziraatçıların “tarlada güçlü” bireyler olarak yetiştirilmesi, ekonomik kalkınmanın temeli olarak görülürken; aynı kişilerin “arenada zafer” kazanabilecek fiziksel ve moral kapasiteye sahip olması, ulusal gurur ve askerî hazırlık açısından stratejik bir değer taşımıştır.

Beden terbiyesi, bu bağlamda yalnızca sportif bir uğraş değil, ideolojik bir araç olarak konumlandırılmıştır. Ziraat eğitimi ile beden terbiyesi programlarının iç içe geçirilmesi, ziraat okulları aracılığıyla kırsal kesimde yeni bir “ideal yurttaş” tipinin inşasına hizmet etmiştir. Bu yurttaş tipi, hem toprağa bağlı üretken bir köylü ve ziraatçı hem de gerektiğinde ulusal savunmaya katılabilecek bedensel ve ruhsal dayanıklılığa sahip bir birey olarak tasarlanmıştır. Sonuç olarak, “tarlada güç, arenada zafer” söylemi, Cumhuriyet’in ilk yıllarından itibaren modernleşme stratejisinin sembolik bir özeti niteliğindedir. Bu söylem, kalkınma politikalarının yalnızca ekonomik değil, kültürel, bedensel ve ideolojik boyutlarıyla da şekillendiğini ortaya koyar. Dolayısıyla, tarım ve sporun birlikte ele alınması, dönemin toplumsal mühendislik projelerinin çok boyutlu yapısını anlamak açısından önemli bir pencere sunmaktadır.

68 <http://www.sporbilimleri.ankara.edu.tr/wp-content/uploads/sites/759/2022/03/Ank-Uni-Spor-Bilimleri-Fakultesi-tarihce.pdf> (son erişim tarihi: 31.01.2024).

69 <http://www.sporbilimleri.ankara.edu.tr/wp-content/uploads/sites/759/2022/03/Ank-Uni-Spor-Bilimleri-Fakultesi-tarihce.pdf> (son erişim tarihi: 31.01.2024).

Sonuç

Türkiye Cumhuriyeti'nin erken yıllarında beden terbiyesi ve sporun, toplumsal yapıyı şekillendiren önemli bir araç olarak nasıl kullanıldığını inceleyen bir alanı işaret eder. Bu dönemde Cumhuriyet'in modernleşme çabaları ve köylü odaklı reformlar, sporu ve beden terbiyesini, ziraatçı figürünün idealize edilmesinde etkili bir araç olarak kullanmıştır. Cumhuriyet dönemi reformlarında, köy kalkınmasının ve tarımsal üretimin önemi büyüktür. Mustafa Kemal Atatürk, "*Köylü Milletin Efendisidir!*" diyerek köylüyü ulusun temeli olarak görmüştür. Bu bağlamda, ideal bir ziraatçı figürü oluşturulmuş, köylülerin tarımda verimliliği artırmaları ve modernleşmeleri sağlanmaya çalışılmıştır. Ancak bu modernleşme süreci yalnızca tarımsal tekniklerle sınırlı kalmamış, aynı zamanda beden sağlığı ve spor yoluyla da desteklenmiştir.

Sporun ve beden eğitiminin vurgulanması, ziraatçıların fiziksel olarak güçlü ve sağlıklı olmalarını amaçlamıştır. Toprakla uğraşan, sabırlı ve dayanıklı ziraatçılar, aynı zamanda sağlam bir bedene sahip olmalıdır. Bu bağlamda beden terbiyesi, çiftçilerin fiziksel dayanıklılıklarını artırarak tarım faaliyetlerinde daha verimli olmalarına katkı sağlamıştır. Ziraatçılar, yalnızca tarımsal üretimle ilgilenen bireyler olarak değil, aynı zamanda köylülerin sağlıklı ve güçlü bireyler olarak yetiştirilmesinde rol üstlenen kişiler olarak yetiştirilmişlerdir. Dolayısıyla ziraatçılara verilen beden eğitimleri, onların yalnızca tarımsal üretim süreçlerinde değil, aynı zamanda köylü nüfusun fiziksel sağlık ve dayanıklılığının geliştirilmesinde de etkin bir rol üstlenmelerini amaçlamıştır. Cumhuriyet'in ideal vatandaşlık anlayışında, spora önem verilmesi ve bu kültürün yayılması, ziraatçılar için sadece fiziksel bir ihtiyaç değil, toplumsal sorumluluk olarak görülmüştür. Cumhuriyet'in modernleşme çabaları, sadece şehirli elitlerin değil, köylülerin de çağdaş bir yaşam biçimine kavuşmasını hedeflemiştir. Ziraatçı figürü, bu bağlamda sadece bir üretici değil, aynı zamanda çağdaş değerlerle şekillenen, sağlıklı, güçlü ve sosyal sorumluluk sahibi bir birey olarak tasarlanmıştır. Bu ideal, Cumhuriyet'in kurduğu eğitim ve spor sistemi ile pekiştirilmiştir. Türk eğitim sistemi milliyetçi, üretken ve bağımsızlığa âşık gençlerin yetiştirilmesi hedefiyle devletçi ve halkçı bir temel üzerine inşa edilmiştir. İlerleyen yıllarda eğitim sistemi, dünyadaki ekonomik ve siyasî gelişmelere paralel olarak daha devlet merkezli hâle gelmiştir. Eğitimle ilgili tüm alanlar doğrudan devletin kontrolü altına alınmış ve Cumhuriyet'in kurucu ilkelerine sadık vatandaşların yetiştirilmesi temel öncelik olarak kabul edilmiştir. 1930'lu yıllar, eğitimle ilgili önlemlerin her açıdan daha belirgin hâle geldiği ve bu alanın devletin doğrudan kontrolü altına alındığı bir dönem olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu kontrol hem CHP'nin parti programlarında hem de yasal düzenlemelerde yer bulmuş ve ulus devlet kavramı tüm bu düzenlemelerde güçlü bir şekilde vurgulanmıştır.

Bu düzenlemelerin en önemlilerinden biri okul müfredatlarının uyarlanmasıyla ilgilidir. Örneğin Tarım Bakanlığı, 1930'lardan itibaren tarım okullarına meslekî derslerin yanı sıra coğrafya, tarih, yurttaşlık bilgisi, vatandaşlık ve beden eğitimi gibi dersler koyarak toplumun ulus devletle bütünleşmesini sağlamaya çalışmıştır. Bu bağlamda Cumhuriyet yönetimi bir yandan beden eğitimi ve sporu kontrol altında tutmaya gayret gösterirken, diğer yandan da toplumsal hâkimiyetini artırmaya çalışmıştır. Zamanın ruhuna uygun olarak, Tarım Bakanlığının denetimindeki ziraat okullarında verilen eğitim ve yaygın kamp uygulamaları, çocukları ve gençleri kurucu ilkelere bağlı bireyler haline getirmeyi ve fiziksel gelişmelerini sağlamayı amaçlamıştır. Mekteplerdeki beden terbiyesi ve spor uygulamalarının başlıca gayesi öğrencileri hayatın zorlu koşullarına uygun şekilde yetiştirmek, onlara spor sevgisi aşılamak, millî spor müesseselerini desteklemek, sporun ilmî bir esasa bağlanması için araştırma ve hazırlıklar yapmak ve sporu planlı bir şekilde tatbik etmek, jimnastik ve beden hareketlerini sevdirmek, spor şenlikleri ve konferanslar tertip etmek, memleketin muhtelif bölgelerini görmek ve tanımak için geziler düzenlemek olarak belirlenmiştir.

Böylece beden eğitimiyle uygulanacak müfredatla, sistemli ve ahenkli hareketlerle öğrencilerin vücutlarının geliştirilmesi, çeşitli spor oyunları ve millî oyunlarla öğrencilere sportif çevikliğin kazandırılması, gençlerin azim, disiplin ve görev duygularının geliştirilmesi, spor sevgisinin hayat boyu sürecek bir alışkanlık haline getirilmesi, gençlere iklim zorluklarını yenme kabiliyet ve alışkanlığının aşılması, güçlü ve dayanıklı bir vücut yapısına sahip olmaları sağlanmaya gayret gösterilmiştir. Sporun temel amacı, insanın beden gelişimleri yanında ruh sağlığını da geliştirmek olduğu gibi aynı zamanda insanların ortaya çıkmamış özelliklerini ve yaratıcı yönünü harekete geçirmektir. Bu bağlamda YZE örneğinde görüldüğü üzere Bahtiye Mursaloğlu, Enver Tambil, Ali Tan, Erol Alaçam ve Akif Kansu gibi birçok genç ziraatçının farklı bireysel özelliklerinin ortaya çıkmasında, kendi meslekleri ve spor alanında örneklik teşkil etmeleri noktasında ve donanımlı birer ziraatçı haline gelmelerinde beden terbiyesi eğitimlerinin önemli ölçüde tesiri olmuştur. “*Tarladan Olimpiyatlardaki Zaferlere*” koşanlar, Atatürk’ün düşünce ve söylemlerinde ve Cumhuriyet’in kurucu felsefesinde ifade edilen “*ideal vatandaş*” ve “*ziraatçı imajı*”, çok sayıda ziraatçının seçkin bedenleri ve kişilikleri ile somutlaşmıştır. Her biri sadece kendi alanında iyi eğitimli birer ziraatçı olmakla kalmamış, aynı zamanda Türk sporunun uluslararası arenada tanıtılmasında da öncü bir rol oynamışlardır. Ziraat Okulları, devletçilik siyaseti uzantısında pratik ve pragmatik nedenlerle tüm öğrencilerin beden eğitimi almasını sağlamaya yönelik bir politika izlemiştir. Cumhuriyet’in ilanından günümüze, yani aradan geçen 100 yıllık periyotta, ziraat alanında önde gelen bürokratlar, bilim insanları ve üniversiteler, okullardan mezun olan ziraatçılar beden eğitimi ve sporu kutsal bir görev olarak görmüş ve bu tutumu tüm öğrencilerine aşlamaya gayret göstermiştir. Spor ve ziraat bilimi arasındaki dengeyi kurabilme yeteneği hem fiziksel hem de zihinsel disiplinin birleşiminden doğan bir başarıdır. Spor, Türk gençlerine bedensel ve zihinsel dayanıklılık kazandırırken, ziraat bilimi ise bu yeteneklerin bilimsel ve sistematik bir şekilde uygulanabileceği bir alan sağlamıştır. Bu iki alandaki denge, Türk gençlerine yalnızca bir sporcu değil, aynı zamanda bir bilim insanı olarak da başarılı olmasını mümkün kılmıştır. Mursaloğlu örneğindeki eş zamanlı başarılar, disiplinler arası etkileşimin gücünü ve çok yönlü bir kariyerin nasıl inşa edilebileceğini gösteren önemli bir örnek teşkil etmektedir.

KAYNAKLAR

Resmi Yayınlar

Beden Terbiyesi Umum Müdürlüğü, XX. Cumhuriyet Yılında Beden Terbiyesi ve Spor, Çankaya Matbaası, Ankara 1943.

Beydere Tanıtma Broşürü, Manisa 1981.

Beydere Tohum Sertifikasyon Test Müdürlüğü Arşivi, Manisa 2023.

İzmir Mıntıka Ziraat Mektebi, Bilgi Matbaası, İzmir 1926.

Erzincan Bölge Ziraat Okulu 1966-1967 Mezunları Yıllığı, Ankara Basım ve Ciltevi, Ankara 1968.

Gökhöyük Şehit Cemalettin Özdemir Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesi Arşivi, 2022.

İstanbul Büyükşehir Belediyesi (İ.B.B), Atatürk Kitaplığı Sayısal Arşiv ve e-Kaynaklar Koleksiyonu, Katalog Nu: Bel_Mtf_024467, İzmir, 20 Nisan 1341.

T.C. Maarif Vekilliği, Yurtbilgisi Dersleri, 1939.

Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM) Tutanak Dergisi, Dönem: 2, Cilt: 19, 1 Kasım 1925.

TBMM Zabıt Ceridesi, Devre: 2, Cilt: 1, 5 Eylül 1923.

T.C. Maarif Vekâleti, 1923-1943 Yılları Arası Maarifimiz, Maarif Vekâleti Yayınları, Ankara 1944.

Ziraat Vekâleti Gökhöyük Teknik Ziraat Okulu ve Devlet Üretme Çiftliği, Yay. Haz.: Mustafa Şener-Sıdka Tezel, 1956.

Araştırma-İnceleme Eserler

Akın, Yiğit, “Ana Hatları ile Cumhuriyet Döneminde Beden Terbiyesi ve Spor Politikaları”, *Toplum ve Bilim*, S. 103, 2005.

Akın, Yiğit, *Gürbüz ve Yavuz Evlatlar: Erken Cumhuriyet’te Beden Terbiyesi ve Spor*, İletişim Yay., İstanbul 2004.

Alpman, Cemal, “Ayn Spor Haberleri”, *Ülkü*, C. 3, S. 25, 25 Ocak 1949.

Althusser, Louis, *İ deoloji ve Devletin İdeolojik Aygıtları*, çev. Alp Tümertekin, 3. Baskı, İthaki Yayınları, İstanbul 2008.

Aşir, Vildan, “Mektep ve Spor: Atletizme Başlarken Sürat Koşuları I-IV”, *Türk Spor Kurumu*, S. 42, 19 Nisan 1937.

Aşir, Vildan, “Mektep ve Spor: Mektep Oyunları I-IV”, *Türk Spor Kurumu*, S. 34, 22 Şubat 1937.

Aşir, Vildan, “Mektep ve Spor: Mektep Sporu, Spor Taklidi Değildir”, *Türk Spor Kurumu*, S. 29, 18 Ocak 1937.

Aşir, Vildan, “Mektep ve Spor: Mektepte Kır Koşuları I-IV”, *Türk Spor Kurumu*, S. 30, 25 Ocak 1937.

Aşir, Vildan, “Mektep ve Spor”, *Türk Spor Kurumu*, S. 1, 26 Haziran 1936.

Aşir, Vildan, “Okul Sporunun Gayesi”, *Okul-Spor*, C. 2, S. 19, 1940.

Atabeyoğlu, Cem, *Atatürk ve Spor*, Hisarbank Kültür Yay., 1981.

Atatürk’ün Sırdaşı Kılıç Ali’nin Anıları, der. Hulusi Turgut, 20. Baskı, Türkiye İş Bankası Kültür Yay., İstanbul 2017.

Baba, Nüzhet, “Yüksek Ziraat Enstitüsü Spor Çalışmalarından: Kayak ve Buzlu Hokey”, *Yarım Ay*, S. 118, 15 Mayıs 1940.

Baba, Nüzhet, *Tenis ve Hokey*, Yüksek Ziraat Enstitüsü Neşriyatı, S. 22, Ankara 1940.

Baba, Nüzhet, “Hokeyi Canlandırmalıyız”, *Beden Terbiyesi ve Spor Dergisi*, Cumhuriyetin 17. Yıl Dönümü Özel Sayısı, 1940.

Bal, Mehmet Akif-Şentürk, Ayşegül, “Cumhuriyet Döneminde Türk Sporunda Alman Etkisi ve Türk Spor Kurumu Dergisi”, *Sosyolojik Bağlam Dergisi*, 4/ 1, 2023.

Besim, Ömer, “Dünkü Tenis Maçları Zevkli Geçti”, *Son Posta*, 29 Ağustos 1950.

Çetin, Türkan, “Cumhuriyet Döneminde Köycülük Politikaları”, *75 Yılda Köylerden Şehirlere*, Der. Oya Baydar, Tarih Vakfı Yay., İstanbul 1999.

Foucault, Michel, *Biyopolitikanın Doğuşu*, çev. Alican Tayla, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yay., İstanbul 2015.

Geudon, Robert, “Mektepte Fizik Terbiye”, *Türk Spor Kurumu*, S. 12, 14 Eylül 1936.

Giray, Adil, “Paris’teki Büyük Turnuvada Dünya Şampiyonları Karşısında Tek Başına Şansını Deneyen Kadın Tenisçimiz”, *Akşam*, 11 Haziran 1950.

Holt, R.-Vigarello, G., “İşlenen Beden, 19. Yüzyılda Jimnastikçiler ve Sporcular”, *Bedenin Tarihi 2 Fransız Devrimi’nden Büyük Savaş’a*, çeviren: Orçun Türkay, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2011.

Kırkpınar, Nurullah, *İzmir Kent Tarihi Araştırmalarına Bir Katkı: Bornova Ziraat Mektebi (1922-1955)*, 1. Baskı, Ege Üniversitesi Yay., İzmir 2020.

- Kırkpınar, Nurullah, *Türkiye’de Zirai Eğitimin Tarihçesi ve Kurumsallaşması (1923-1963)*, 1. Baskı, Atatürk Araştırma Merkezi Yay., Ankara 2024.
- Kırkpınar, Nurullah, “Cumhuriyet Dönemi Türkiye’inde Ziraat Vekâletinin Tarım Bilgisini Halka Ulaştırma Çabası (1923-1960)”, *ATLANTIS*, Sayı 1, 2025.
- Korkmaz, Sevda, *Erken Cumhuriyet Döneminde Alman Spor Ekolünün Türk Spor Kültürünün Gelişimine Yansımaları*, Marmara Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul 2018.
- Lewis, Bernard, *Modern Türkiye’nin Doğuşu*, çev. Metin Kıratlı, 5. Baskı, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1993.
- Lemke, Thomas, *Biyopolitika*, çev. Utku Özmağas, İletişim Yay., İstanbul 2013.
- Mağden, Ragıp Ziya, *Zirai Öğretimde 110 Yıl*, Türk Yüksek Ziraat Mühendisleri Birliği Neşriyatı, Ankara 1959.
- Polat, A., “Türkiye Liseler Arası Kır Koşusu Birinciliği”, *Tanin*, 24 Mart 1946.
- Riedel, Herbert, *Kayak Talimatnamesi*, Yüksek Ziraat Enstitüsü Neşriyatı, Sayı: 4, Ankara 1935.
- Robenson, Ahmed, “Mekteplerde Beden Terbiyesi Faaliyetleri”, *Maç Dergisi*, Sayı: 1, 1926.
- Rona, Tank Emin, *Yurtbilgisi Dersleri: 5. Sınıf*, Maarif Matbaası, İstanbul 1940.
- Tokatlıoğlu, Ali Emrah, *Biyopolitika Kavramı Çerçevesinde 1938 Beden Terbiyesi Kanunu*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul 2020.
- Turan, Şerafettin, *Mustafa Kemal Atatürk*, Bilgi Yayınevi, Ankara 2008.
- Türkozan, Sabri A., “Kayakçılar Bursa’ya İndi”, *Yeni Sabah*, 2 Mart 1949.
- Özmen, Abidin, “Çocuk”, *Gürbüz Türk Çocuğu*, S. 102, Haziran 1935.
- Uyar, Hakkı-Çetin, Türkan, “Tek Parti Döneminde Köylüye Yönelik Propaganda: Yurt Gazetesi”, *Toplumsal Tarih*, Sayı: 1, 1 Ocak 1994.
- Üstel, Füsün, *Makbul Vatandaş’ın Peşinde: II. Meşrutiyet’ten Bugüne Vatandaşlık Eğitimi*, 3. Baskı, İletişim Yay., İstanbul 2008.
- Yılmaz, Suad, “Çocuk Yetiştirmek Bugün Bir Vatan Borcudur”, *Cumhuriyet*, 17 Haziran 1937.

Sürelî Yayınlar

Akşam

Anadolu

Beden Terbiyesi ve Spor

Cumhuriyet

Güneş (Ahlâk, Gençlik, Spor)

Hizmet

Maç

Son Posta

Tanin

Terbiye ve Oyun

Türk Spor Kurumu

Ulus

Ülkü

Yarım Ay

Yeni İstanbul

Yeni Sabah

Yeni Türk

D-İnternet Kaynakları

http://www.olimpiyatkomitesi.org.tr/Upload/Menu/712634_olimpiyatta_turkler.pdf (son erişim tarihi: 27.01.2024).

<http://www.sporbilimleri.ankara.edu.tr/wp-content/uploads/sites/759/2022/03/Ank-Uni-Spor-Bilimleri-Fakultesi-tarihce.pdf> (son erişim tarihi: 31.01.2024).

<https://bahtiyemursaloglu.blogspot.com/2010/> (son erişim tarihi: 25.01.2024).

Araştırma & Yayın Etiği: STAD, yazım ve dil editörünce kontrol edilen işbu makalenin yayın sürecinde çift taraflı kör hakemlik müessesesini titizlikle işletmiştir. Editör, makalenin tüm editoryal işleyişini yürütmüş, bu esnada yazar sürecin tamamen dışında tutularak COPE yayın etiği prosedürlerine riayet edilmiştir. Bu çalışma etik kurul izni gerektirmeyen nitelikte olup, kullanılan veriler literatür taraması ve yayınlanmış kaynaklar üzerinden elde edilmiştir. Bu makale, en az iki kör hakem tarafından incelenmiş ve intihal.net taramasıyla intihal ve benzerlik raporu oluşturulmuştur. Makale, araştırma ve yayın etiğine uygundur.

Etik Beyanı & Çıkar Çatışması: Bu makalenin yazarı çıkar çatışması bildiriminde bulunmamış, makalenin hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik kaidelere uyulduğunu ve yararlanılan tüm çalışmalara atıf yapıldığını beyan etmiştir. Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde yapay zeka tabanlı herhangi bir araç veya uygulama kullanılmamıştır. Açık Erişimli bu makale, CC BY-4.0 lisansına sahiptir

Research & Publication Ethics: STAD meticulously employed double-blind peer reviewing in the publication of this article, checked by the writing and language editor. The editor carried out the editorial workflow, and the author was excluded entirely from the process and the COPE's publication ethics procedures were followed. Two or more blind peers reviewed this article, and an intihal.net scan generated a report for potential plagiarism and similarity. This study does not require ethics committee approval, and the data used were obtained from literature review and published sources. The article complies with research and publication ethics.

Ethical Declaration & Conflict of Interest: The author of the article has disclosed no conflicts of interest and has affirmed that the manuscript was prepared in adherence to ethical and scientific principles and that all relevant sources were accurately cited. No artificial intelligence-based tools or applications were used in the preparation of this study.

This is an Open Access article under the CC BY-4.0 license.

Üç Vak'a Üzerinden 1930'larda Türk Futbolu'nda Şiddet Olgusu ve Tepkileri

The Phenomenon of Violence and Reactions in Turkish Football in the 1930s through Three Cases

 Doç. Dr. Ahmet GÜLEN

 Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir/TÜRKİYE | ahmet.gulen@deu.edu.tr

Abstract

It is widely believed that modern football originated in England and subsequently spread around the world. Football has captured the attention of the masses, who may or may not be interested in the sport, especially since its inception. The intense rivalry between the two teams on the field and the desire to win can sometimes escalate into violence. It is known that the concept of hooligan was introduced in the last century, and incidents that resulted in loss of life in football matches held in different countries, especially in England, even in prominent international organisations. However, although the phenomenon of violence in football and the concept of hooliganism have emerged in Turkey and in the world mostly in recent years, after World War II, there have been important examples of violence in our country from the periods before this date. In this study, three sample incidents from the 1930s and the reactions and results of these incidents are analysed.

Galatasaray took part in these three incidents. In two matches of this team against Güneş Spor and one match against Fenerbahçe, the incidents and thus the violence that broke out took precedence over the players' struggle on the field. Especially considering that the incident in 1937 drew a government reaction, and Prime Minister İnönü declared that Istanbul clubs would be closed down if necessary, it can be said that the stadium incidents led to the state's intervention in sports during those years. It is worth noting that the themes covered in the article, as well as the ongoing discussions and criticisms about the sports press and referees, remain unchanged today, and even the penalties imposed have not eliminated such incidents. The study aims to contribute to the growing research on the history of football in Turkey in recent years and to reveal the lessons and conclusions that can be drawn from past years to today's football competition by addressing the public reflections on football violence in the past and the penalties imposed.

Keywords: Violence of football, Galatasaray, Fenerbahçe, Güneş Spor, Referee.

Öz

Modern futbolun İngiltere'de ortaya çıktığı ve buradan dünyaya yayıldığı görüşü yaygındır. Futbol, özellikle var olduğu günden beri sahada karşı karşıya gelen iki rakibin arasındaki iddianın ve kazanma arzusunun kimi zaman şiddete dönüşmesiyle bu sporla ilgisi olan yahut olmayan kitlelerin dikkatini çekmiştir. Geçen yüzyılda holigan kavramının ortaya atıldığı ve başta İngiltere olmak üzere farklı ülkelerde yapılan futbol maçlarında ve büyük uluslararası organizasyonlarda bile can kaybıyla neticelenen olaylar görülmüştür. Futbolda şiddet olgusu, holiganizm kavramı Türkiye ve dünyada daha çok II. Dünya Savaşı sonrası ortaya çıkmışsa da ülkemizde bu tarihten önceki dönemlerde de saha içi olaylar olmuştur. Bu çalışmada 1930'lardan ele alınan üç örnek olay ve bu olayların tepki ve sonuçları irdelenmiştir.

Bu üç olaylı karşılaşmada da Galatasaray yer almaktadır. Bu takımın Güneş Spor'la yaptığı iki, Fenerbahçe'yle yaptığı bir karşılaşmada çıkan olaylar ve dolayısıyla şiddet, sahadaki mücadelenin önüne geçmiştir. 1937'deki olaylı maçın iktidarın tepkisini çektiğini ve Başbakan İnönü'nün İstanbul kulüplerinin gerekirse kapatılacağını bildirdiği dikkate alınrsa stadyum olayları o yıllarda devletin spora müdahalesine yol açmıştır denebilir. Makalede işlenen temaların ve spor basını, hakemlerle ilgili tartışmaların, eleştirilerinin bugün de değişmeden devam ettiği; hatta verilen cezaların bu tür olayları tamamen ortadan kaldırmadığını da belirtmek gerekir. Çalışmanın amacı Türkiye'de son yıllarda artan futbol tarihi araştırmalarına katkı sunmak ve geçmişte yaşanan futbol şiddetinin kamuoyundaki yansımaları ve verilen cezaları ele alarak bugünün futbol rekabetine geçmiş yıllardan çıkarılabilecek ders ve sonuçları ortaya koymaktır.

Anahtar Kelimeler: Futbolda şiddet, Galatasaray, Fenerbahçe, Güneş Spor, Hakem.

Atıf Bilgisi | To Cite This Article: Ahmet GÜLEN (2025): Üç Vak'a Üzerinden 1930'larda Türk Futbolunda Şiddet Olgusu ve Tepkileri, Spor Tarihi Araştırmaları Dergisi (STAD), S. 3, Aralık 2025, s. 25-38.

<http://dx.doi.org/10.29228/sportarihi.87340>

Giriş

Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş dönemlerinde, hatta günümüzde de, Türk futbolunu şekillendiren kulüpler; temelleri Osmanlı Devleti zamanında atılan kulüplerdir. 1903'te kurulan Beşiktaş Jimnastik Kulübü, "Üç Büyükler" arasında ilk olmasına rağmen futbol şubesini 1910'lu yıllarda açmıştır.¹ 1905 yılında Mektebi Sultani talebelerinden Ali Sami Bey ve arkadaşlarıncı kurulan Galatasaray öncü spor kulüplerinden biridir.² Kadıköy yakası gençleri tarafından 1907'de kurulan Fenerbahçe bir başka büyük kulüptür.³ Bu çalışmada ele alınacak üçüncü kulüp ise 1933'te Galatasaray içindeki "amatörlük-profesyonellik tartışmalarından" ortaya çıkan, ilk adı- renklerini de oluşturan- Sarı-Kırmızı olan Ateş-Güneş Spor Kulübüdür.⁴ Pek çok kesim tarafından o dönemde "devletin takımı/kulübü" olarak nitelenen kuruma, kuruluşundan kısa süre sonra Atatürk tarafından Ateş Güneş adı verilmiştir. Kulübün başkanı Atatürk'ün yaverlerinden Cevat Abbas Gürer'dir.⁵ Ancak bu kulüp kurulurken Galatasaray'da yaşanan sancılı süreç ve hatta Galatasaray'la aynı renklerle yani sarı-kırmızıyla kurulan Ateş-Güneş Kulübü ile arada büyük bir rekabet yaşanmasına neden olmuştur. Aslında bu iki kulüp arasında bir tür ezeli rekabeti oluşturan önemli faktörlerden söz edilebilir. Daha önce değinildiği gibi Galatasaray Kulübü ile renkleri aynı olan sarı-kırmızının -hatta ilk kuruluşundaki adı bile Sarı-Kırmızı olan- Güneş tarafından da benimsenmesidir. Bunun dışında Ulvi (Yenal), Adil (Giray), Hazım Bey, Sadun (Galip) gibi Galatasaray'la adı özdeşleşen isimler de kulüpten istifa ederek Güneş Kulübüne katılmışlardır.⁶

Bu transfer dalgası sonraki yıllarda da devam etmiştir. Aynı zamanda Galatasaray'ın birçok sembol ismi de o dönemde Ateş-Güneş'in yöneticisi olurken pek çok oyuncu da yüksek fiyatlarla Galatasaray'dan Güneş'e transfer olmuştu.⁷ Fakat kulüpler arasında rekabeti arttıran faktör sadece bunlar değildir, aynı zamanda Güneş'in tesisleşmesi sırasında Galatasaray'ın sahasına yönelik hamlesi dikkat çekicidir. 1930'larda maçlarını Taksim Stadı'nda yapan Galatasaray, bu sahayı kendi stadyumu saymaktaydı. Ancak stadyumun % 25 hissesinin Güneş Kulübü tarafından satın alınması tepki çekmiştir.⁸ Nitekim iki taraf arasında ihtilaflı sorunlar varken, geçen seneler içinde Güneş Kulübünün yükselişi ve elde ettiği başarılar Galatasaray'la bu kulüp arasındaki çekişmeyi arttıracaktır.

Futbolun iki önemli unsurundan biri sayılan taraftarlık, "çoğu zaman bir ömür boyu süren, ilgi ve hareket alanıyla duygusal dünyasını bazen doğrudan şekillendiren" bağ olarak tanımlanmıştır. Taraftarlık insanın en büyük gereksinimlerinden olan "ait olmak ve doyum sağlama arzusunu" tatmin eden bir olgudur.⁹ Genel olarak "seyirci, fanatik ve holigan" olarak üçe türe ayrılan taraftarı, şiddete yönelten faktörlere de bakmak gereklidir. Bunların başında ülkelerin futbola verdiği anlamın önemli oluşunun yanı sıra sosyal yapıdaki zaafarla, ülke içindeki yüksek işsizlik oranlarının sahalardaki şiddette etken olduğu saptanmıştır.¹⁰ Bir başka önemli faktör maçı idare eden hakemin vermiş olduğu kararlardır.¹¹ Öte yandan futbolda şiddet kavramının salt bu etkenlere sınırlı olduğu düşünülemez. Simon Critchley'e göre "spor iç savaşın sembolik bir anlama yüceltilmesidir" ve "futbol bugüne kıyasla daha az modern zamanlarda şiddette ifade bulan çatışmaların barışçıl ve yasayla düzenlenmiş şekilde devam ettirilmesidir".¹² Günümüz dünyasında Türkiye dahil olmak üzere holiganizmin yükseldiğine dikkat çeken yazar, futbolun İngiltere'deki ilk kayıtlardan itibaren şiddet içerdiğini de vurgulamıştır.¹³ Bu noktada sahalardaki şiddetin etkenleri arasında "sahada mücadele eden futbolcular arasında şiddet" de bir unsurdur.¹⁴

1 Doğan Yıldız, *Türk Spor Tarihi*, Eko Matbaası, İstanbul 1979, s. 296.

2 Ahmet Çakır, *90 Soruda Galatasaray Spor Kulübü Tarihi: 1905-1995*, Demir Ajans Yayınları, 2.bs., İstanbul 1995, s. 13.

3 Yıldız, age, s.309.

4 Mehmet Ali Gökaçtı, *Bizim İçin Oyna: Türkiye'de Futbol ve Siyaset*, İletişim Yayınları, İstanbul 2008, s. 125.

5 Cem Atabeyoğlu, *Atatürk ve Spor*, Hisarbank Kültür Yayınları, İstanbul 1981, s. 88.

6 "Galatasaraydan çekilenler kimlerdir?", *Olimpiyat*, 14 Temmuz 1933, s.6.

7 Galatasaray'dan ayrılarak Güneş'e geçen Yusuf Ziya Öniş'ten başka 25 üye daha yeni kulübe geçmiştir. Çakır, age, s.30-31.

8 Gökaçtı, age., s.135.

9 Müge Demir, Ahmet Talimciler, *Futbol ve Taraftarlık: Şiddet, Şike ve Medya Kışkırcısında*, Literatür Academia, İstanbul 2015, s.31.

10 Servet Reyhan, Recep Sürhat Müniroğlu, Ahmet Azmi Yetim, *Futbolda Şiddet*, Gazi Kitabevi, Ankara 2020, s.43.

11 Reyhan, Müniroğlu, Yetim, age, s.47.

12 Simon Critchley, *Futbol Düşünürken Aslında Ne Düşünürüz?*, Metis Kitap, İstanbul 2018, s. 149.

13 Critchley, age, s.150.

14 Reyhan, Müniroğlu, Yetim, age, s.43.

Bu çalışmada ele alınan üç vak'anın ikisinin sahada rakip takım oyuncuları arasında meydana gelen kavgadan çıkışı bu etkene önemli bir örnektir. Makalede ele alınan sporda şiddet olgusunun Cumhuriyetin ilk dönemlerinde bile sporun gündemini işgal edişi ve bundan hareketle devletin sahalarda yükselen şiddete karşı almış olduğu önlemlerin günümüzdeki sporda şiddetin çözüm arayışlarına katkı sunması beklenmektedir. Makalede yararlanılan kaynaklar daha çok dönemin spor gazeteleri ve dergileridir.

Öncesi ve Sonrasıyla Olaylı Galatasaray-Fenerbahçe Maçı ve Tepkileri

Çalışmada ele alınacak ilk futbolda şiddet vak'ası, Galatasaray'la Fenerbahçe arasında 1934 yılında oynanan maçta meydana gelmiştir. 1933-34 sezonu İstanbul Ligi'nde taraflar arasında oynanacak ikinci maç taraflar ve spor kamuoyunda merakla bekleniyordu.¹⁵ Taksim Stadi'nda 23 Şubat günü saat 15:30'da başlayacak maçı hakem Nuri Bey yönetecekti.¹⁶ Karşılaşma öncesi İstanbul'da etkili olan kar yağışının stat zeminini kapladığına dikkat çeken Cumhuriyet'in yorumcusu, sahanın temizlenmesine rağmen kar sularının emilimi sonucu müsabakanın çamurlu zeminde yapılmasının şüpheli olduğunu yazmıştır. Dolayısıyla iki ezeli rakip arasındaki maçı "*çamura daha çok dayanan ve talihi açık olan takım kazanacaktı*". Karşılaşmadan evvel ligde birer puan farkla sıralanan Beşiktaş, Fenerbahçe ve Galatasaray'ın aralarındaki maçların bu nedenle önem kazandığını bildiren yorumcu, her ne kadar galip gelecek takımın tahmini zor olsa da sonuçta hakemlerin yönetiminin netice üzerinde etkili olabileceğini savunmuş ve "centilmence bir 90 dakika" temennisinde bulunmuştur.¹⁷

Maça özel bir önem atfeden gazetelerden biri de *Milliyet* idi. Karşılaşma öncesi kar yağışının etkisini yitirdiğini yazan spor yorumcusu Sadun Galip, buna rağmen zeminin durumunun meçhul olduğunu belirtmiştir. İlk maçı sarı-lacivertli takımın 1-0 kazandığından söz eden Galip, o günden sonra sarı-kırmızılıların istikrarlı bir performans sergilediğini söylemiştir. Zirve için mücadele eden üç takım arasında puan farkının çok az oluşunun maçın önemini arttırdığına da dikkat çeken Sadun Galip, lider Beşiktaş'ı yakalamak için iki takımın da kazanmak için sahaya çıkacaklarını savunmuştur. Centilmence bir 90 dakika Galip'in de temennisi olurken, yazar son satırlarında o günlerde ligdeki futbolun kalitesine vurgu yapan şu ifadeleri kullanmıştır: "*...gördüğümüz lig maçlarından birçoğunda oynanan futbol, herkesin görmek istediği gibi değil, mahalle arası futbolu gibi oynanıyor*".¹⁸

Centilmenlik temennilerinin gerçekleşmediği Galatasaray-Fenerbahçe maçı çıkan olaylar nedeniyle yarım kalmıştır. Gazete haberlerine göre seyircilerin büyük ilgi gösterdiği müsabaka futbol oynamaya müsait olmayan "*balçık gibi bir zeminde*" yapılmıştır. Daha önce oynanan iki maçtan sonra zeminin tamamen elverişsiz duruma gelmesine rağmen maça çıkan iki takım ilk yarıyı golsüz tamamladıktan sonra başlayan ikinci yarıda saha karışmıştır. *Milliyet*'in haberine göre Fenerbahçeli Zeki'nin ceza sahasında faulle durdurulmasına penaltı vermeyen hakemin kararı olayların başlangıcıdır.¹⁹ Bir başka değerlendirmede daha ilk devre biterken, hakemin yumuşak tutumu oyuncularca bir tür taviz olarak algılanmıştı. Nitekim iki takım oyuncuları da soyunma odasına "*işi daha da azdırabilecekleri*" inancıyla gitmişti.²⁰

Pozisyonun ardından Galatasaraylı bir oyuncuya yapılan kasti faul sonrası Galatasaray'la Fenerbahçeli oyuncular arasındaki diyalogu kavga sanan Galatasaray Lisesi Müdürü Tefrik'le sarı-lacivertli oyuncu Fikret arasındaki itişme sonrası iki takım oyuncuları arasında arbede çıkmıştı. Haberlere göre tribünler olaylara karışmamış, sahaya girme heveslisi birkaç taraftarı da polis engellemiş; ancak müsabaka yarıda kalmıştır.²¹

15 *Türk Futbol Tarihi (1904-1991)*, C.1, ed. Erdoğan Arıpınar, Türkiye Futbol Federasyonu Yayınları, Ankara 1992, s.49.

16 "Cuma günü maçlar, *Cumhuriyet*", 21 Şubat 1934, s.6.

17 "Galatasaray mı, Fener mi?", *Cumhuriyet*, 22 Şubat 1934, s.6.

18 Sadun Galip, "Fenerbahçe-Galatasaray", *Milliyet*, 22 Şubat 1934, s.5.

19 "Heyecanla beklenen maç maalesef yarım kaldı", *Milliyet*, 24 Şubat 1934, s.5.

20 "Fenerbahçe-Galatasaray maçı büyük kavga yüzünden yarıda kaldı", *Olimpiyat*, 24 Şubat 1934, s.7.

21 "Heyecanla beklenen maç maalesef yarım kaldı", *Milliyet*, 24 Şubat 1934, s.5.

Olaylı maçın fotoğraflarla ayrıntılarını veren Cumhuriyet'te de Taksim Stadi'ndeki zeminin sularla kaplı olduğu görülürken; maçı yarıda bırakan kavga sırasında futbolcular dövüşürken olaylara karışmayan iki takım taraftarının aslında kavgayı tasvip etmediğinin anlaşıldığı savunulmuştur. Ancak bu gazetenin haberine göre maçın yarıda kalmasının asıl nedeni olaylar durduktan sonra sarı-lacivertli takımın kalecisi Hüsamet'in Galatasaray antrenörü İngiliz Peddefot'a saldırmasıdır. Bu saldırı sonrası saha tekrar karışmış ve hakem de maçı tatil etmiştir.²²

Yarıda kalan karşılaşmanın arkasından olayların sorumlusunun kim olduğu sorusu ortaya atılmıştır. Gazetelere göre maçın hakemi Nuri Bey yönetim tarzıyla olaylardan baş sorumlu kişiydi. Çünkü hakem çok sert başlayan oyunda yumuşak tavırla kontrolü sağlayamamıştı.²³ Hakem hakkında en fazla gelen tenkit sahadaki sertliğe göz yumması ve aşırı sertlik yapan futbolcuları saha dışına çıkaramamasıdır.²⁴ Eleştirilerden nasibini alan bir başka kurum İstanbul spor heyeti idi. Zira bu kurul, karların erimesiyle zeminin futbola müsait olmamasına rağmen maçı oynatmakta ısrar etmişti. Bu kurulun almış olduğu kararlarda isabetsiz (başarısız) olduğunu savunan ve devamlı bocalama içinde olduğunu ileri süren Sadun Galip, kurulun alacağı tek isabetli kararın istifa etmek olduğunu da bildirmiştir.²⁵ Günümüzde de Fenerbahçe-Galatasaray maçlarının genelde büyük tartışmalarla geçtiğini ve hakemlerle, federasyon, Merkez Hakem Kurulu (MHK) gibi sorumlu kurumların farklı gerekçelerle itham edildiğini hatırlarsak, 1934'teki karşılaşma bu tartışmaların ilk örnekleri arasındadır.

Olaylı karşılaşmadan sonra iki takım oyuncularına büyük cezalar verilmiştir. Olağanüstü toplanan Futbol Heyeti, rakip takım antrenörüne saldıran kaleci Hüsamet'in ömür boyu müsabakalardan men verirken, kavgayı başlatan Fikret ve Tevfik ise altışar ay men cezası almıştır. Olaylara karışan diğer oyuncular ise ikişer ay men cezası almıştı. Fenerbahçeli Zeki Bey, olaylar sonucunda yalnız futbolculara ceza verilmesinin yetmeyeceğini söylerken; aynı zamanda hakemlerin sadece kavgacıları oyundan atmaması gerektiğini, bunun hata olduğunu savunmuştur. Zeki Bey, Galatasaray'da Nihat'ın, Cevat'ın yaşlı babasını dövmesini de "üzücü" olarak yorumlamıştır.²⁶ Ancak bu eleştiriye Nihat'ın cevabında olay anında gerçeği bilmediği ve öğrendikten sonra Cevat'ın babasına özür yazısı yazdığını dile getirilmiştir.²⁷ Olaylara karışan oyuncular ise masum olduklarını ileri sürmüşlerdir. Galatasaraylı Fazıl, kavgada olmadığı halde iki ay ceza aldığını, oysa Fenerbahçelilerle teması dahi olmadığını savunmuştur. Kaleci Avni de zaten hırpalanmış bir haldeyken kavgaya giremeyeceğini ve cezanın haksız olduğunu söylemiştir. Ceza alanlardan Fenerbahçeli Esat, olaylar sırasında yan hakemin yanında olduğunu ve bunu tespit eden resimler olduğunu ifade ederek sadece Hüsamet'in ayırdığını ileri sürmüştür. Kavgayı başlattığı ileri sürülen Fikret ise olayları önlemek için tarafları ayırırken, Galatasaraylı Tevfik'in kendisini sahanın kenarına attığını ve aslında masum olduğunu söylemiştir.²⁸

Cezalar açıklanırken, iki İstanbul kulübü arasında o güne dek görülmemiş olaylara sahne olan maçın yankıları devam ediyordu. Sadun Galip yeni yorumunda hadiselerin sorumlularına ceza veren Futbol Heyetinin olaylardaki kendi mesuliyetini göz ardı ettiğini savunmuştur. Futbol sahalarında görülen geçmiş olaylara sessiz kalan heyetin böylece kavga ortamına yol açtığını ileri süren Galip, "tekmeci futbolcular" adı verdiği oyunculara Avrupa'da sert ceza verildiğini, oysa Türkiye'de sessiz kalındığını da yazmıştır. Yazar, Türk futbolunun gelişimi için sahada kasti sertlik yapanların hakem tarafından oyundan atılmasının zorunlu olduğunu da not etmiştir. Sadun Galip hakemlerin tavizsiz maç yönetmesi ve Futbol Heyetinin de hakemleri sıkı denetimde tutmasını futbolun ilerlemesi için zorunlu görmektedir.²⁹

22 "Galatasaray-Fenerbahçe maçı dövüşle neticelendi", *Cumhuriyet*, 24 Şubat 1934, s.1-6.

23 "Fenerbahçe-Galatasaray maçı çıkan kavga yüzünden yarıda kaldı", *Akşam*, 24 Şubat 1934, s.4.

24 "Galatasaray-Fenerbahçe maçı dövüşle neticelendi", *Cumhuriyet*, 24 Şubat 1934, s.6.

25 "Heyecanla beklenen maç maalesef yarım kaldı", *Milliyet*, 24 Şubat 1934, s.5.

26 "Ne ceza verildi", *Milliyet*, 26 Şubat 1934, s.7.

27 "Futbolculara verilen cezalar", *Cumhuriyet*, 27 Şubat 1934, s.2.

28 "Galatasaray-Fenerbahçe kavgası için oyuncular ne diyor?", *Olimpiyat*, 3 Mart 1934, s.8.

29 "Sporcuların kavgası", *Milliyet*, 26 Şubat 1934, s.7.

Cumhuriyet'e göre bu olayların yeniden olmaması adına verilen cezalar yerindeydi. Bir başka önemli yorum da kavgacılar Fenerbahçe ve Galatasaray tarafından da ayrıca ceza verilmesi gerekliliğidir.³⁰ Öte yandan maça ait yankılar devam ederken ceza alan futbolcuların itiraz süresince karşılaşmalara çıkmaları yasaklanmış ve ceza kararları ilgili kulüplere tebliğ edilmiştir.³¹ Bu kadar ağır yaptırımları eleştiren yorumlar da vardır. *Olimpiyat* dergisinde çıkan bir değerlendirmeye göre “kavgalı maç” fazla büyütülmüştü. Buna göre gündemin millî maçlar, Avrupa atletizm birincilikleri, olması gerekirken dikkatler başka yöne çevrilmişti ve bu tutum Türk sporu lehine değildi.³²

Olaylı Galatasaray-Fenerbahçe maçı o günlerde spora önem veren gazetelerin gündemindeki yerini korumaya devam ediyordu. Futbol hakemleri basında hakem Nuri Bey'e yönelik eleştiriler üzerine “içeriği gizli kalacak bir toplantıda buluşmak üzere” Beyoğlu Halkevi'nde bir araya gelmişlerdi. Beyazıt Milletvekili Halit Bey başkanlığındaki toplantıda Futbol Federasyonu Başkanı Hamdi Emin de bulunmuştur.³³ Üst düzey isimlerin katıldığı toplantının ilk gündemi ne kadar açıklanmasa da büyük olasılıkla olaylı Fenerbahçe-Galatasaray maçıydı. Aynı gün Galatasaray Spor Kulübünden yapılan açıklamada verilen cezaların kabul edildiği belirtilmiştir. Ancak sarı-kırmızılılar maçtaki olayların gerçek sorumlusunun Fenerbahçe Kulübü olduğunu da deklare etmişlerdir.³⁴

Fenerbahçe Kulübü ise verilen cezalara itiraz etmiş ve bunların indirilmemesi halinde yasal yollara başvurulacağı bildirilmiştir. Bu noktada iki kulübün cezalara karşı tutumları tamamen farklıdır. Sarı-lacivertli kulüp ayrıca verilen cezaların itiraz süresi beklenmeden uygulanmasını da kınamış ve maddi manevi açıdan kulübün zarara uğradığı; giderilmemesi halinde hukuk yoluyla hak aranacağını altı çizilmiştir.³⁵ İki kulübün tepkisi arasındaki ton ve tutum farkı bu olayın dikkat çeken bir başka yönüdür. Ne var ki, İstanbul Mıntıkası Futbol Heyeti Başkanlığının 4 Mart 1934 tarihli açıklamasında cezaların kesinleştiği ve kulüp başkanlarına tebliğ edildiği belirtilmiştir.³⁶ Aslında verilen cezalara rağmen Fenerbahçe'ye olan tepki dinmemişti. İdman Cemiyetleri Heyeti genel merkez toplantısında, kararlara itiraz yeni bir disiplinsizlik sayılarak, dilekçeyi yazan yahut yazanların da cezalandırılması kararlaştırılmıştır. Açıklamanın son kısmında “...spor hayatında maddi ve manevi anarşiye sebebiyet verecek olanlar şiddetle tecziye edilecektir...” denilmiştir.³⁷ Böylece gelecekte bu ve benzeri olaylara karşı müsamaha gösterilmeyeceği de kararlılıkla vurgulanıyordu.

Galatasaray-Güneş Spor Maçında Sahaya Yağan Ayvalar, Tepki ve Neticeleri

Güneş Spor yeni bir kulüp olmasına rağmen kadrosu itibarıyla güçlü bir takım olduğu gerekçesiyle İstanbul Mıntıkası Merkez Heyeti kararıyla Birinci Küme'ye alınmıştı.³⁸ Kuruluşundan kısa süre sonra lig mücadelesine giren Güneş'in içinden çıktığı Galatasaray'la yapacağı ilk maç futbol kamuoyu tarafından merakla bekleniyordu. İki takım arasında 1935 senesi son ayında yapılacak maçtan evvelki haberlerde Galatasaray'ın Güneş Spor' dan başından beri çekindiği, aslında maçı kazanmasının pek kolay olmadığı ileri sürülmüştür.³⁹ Taksim Stadı'ndaki büyük randevuya tam kadro çıkamayan Güneş'in gençleriyle bir sürpriz yapma olasılığı üzerinde duran futbol otoriteleri tek gollü yenilgiyi dahi yeni kulüp lehine başarı sayacaklarını yazmışlardır.⁴⁰

30 “Futbolculara verilen cezalar”, *Cumhuriyet*, 27 Şubat 1934, s.2.

31 “Mıntıka yeni bir karar verdi”, *Akşam*, 27 Şubat 1934, s.2.

32 “Galatasaray-Fenerbahçe kavgası için oyuncular ne diyor?”, *Olimpiyat*, 3 Mart 1934, s.9.

33 “Futbol hakemlerinin içtimalı”, *Cumhuriyet*, 2 Mart 1934, s.6.

34 “Spor disiplini”, *Cumhuriyet*, 2 Mart 1934, s.6.

35 “Fener cezalara itiraz etti”, *Cumhuriyet*, 3 Mart 1934, s.6.

36 “Kavgalı maçın sonu”, *Cumhuriyet*, 6 Mart 1934, s.6.

37 “Sporda esas disiplindir”, *Cumhuriyet*, 7 Mart 1934, s.3.

38 Gökaçtı, age., s.135.38.

39 “Galatasaray-Güneş maçı”, *Tan*, 27 Teşrinsani 1935, s.7.

40 S.G. Savcı, “Haftanın lik[g] maçları”, *Tan*, 30 -11-1935, s.7.

Çekişmeli geçmesi beklenen müsabaka öncesinde Galatasaray Lisesi öğrencileri müsabakaya psikolojik olarak hazırlanıyordu. Tahta ve camlara tebeşirle “Galatasaraylı kardeş yarınki maça hazır ol!” yazılması dikkat çekicidir.⁴¹ Asıl sürpriz Galatasaray Lisesi öğrencilerinin stada getirecekleri iki küfe ayvaydı. Bu organizasyon olaylı şekilde Galatasaray’dan koparak yeni kurulan Güneş Spor Kulübü futbolcularını karşılama amacıyla yapılmıştı.⁴² Müsabakanın yapılacağı gün Güneş’in kuruluş sürecinde rol oynayan isimlerden Eşref Şefik ilginç yazı kaleme almıştır. Şefik, bindiği tramvaydaki konuşmalarda bazı seyircilerin stada dört küfe ayva getireceğini duyduğunu, Galatasaray taraftarının atılacak “her golde bir ayva yiyeceğinin söylendiğini” ve kendisinin de maçtan çok Galatasaraylıların yiyecekleri ayvaları görmeye “meraklı olduğunu” yazmıştır. Stada getirilecek ayvaların manasını anlayamadığını da belirten Şefik, “genç kadrolu Güneş’e karşı manavların duasını da alan Galatasaray’ın maçı kazanmasının lazım geleceğini” de savunmuştur.⁴³

İki kulübün ligin beşinci haftasında yapacakları maça dair basındaki bir başka yorumda Güneş Spor’un gücünü kanıtlamasının Üç Büyük’le yapacağı maçların önemine bağlı olduğundan söz edilmiştir. Güneş’in kadrosunda Galatasaray’dan aldığı Rebi, Rasih, Necdet, Asım, Faruk, Muammer gibi isimlerin cezalı oluşlarından dolayı forma giyemeyecek oluşlarının karşılaşmanın lige tesir edecek yanı olmadığına da değinilmiştir.⁴⁴ Spor kamuoyunun heyecanla beklediği karşılaşma 1 Aralık günü yapılmıştır. Hakem Nuri Bosut’un idaresinde yapılan ve Galatasaray’ın 6-2 kazandığı maçı İktisat Vekili Celâl Bayar da seyretmiştir.⁴⁵ Taksim Stadı’nın o güne dek görülmemiş bir coşkuya sahne olduğunu yazan gazeteler, Galatasaray seyircisinin maçtan önce sahaya ayva yağdırdığını yazmıştır. Fakat gazeteleri asıl meşgul eden konu ayvanın ne anlama geldiğidir. Tribünde taraftarlarla konuşan muhabirler “Renklerinden dolayı” yanıtı almışsa da bundan gene bir şey anlamadıklarını yazmışlardır.⁴⁶ Maç sonrası olayları değerlendiren Galatasaray’ın genel sekreteri Osman Bey, ayvanın belki bir sembol olabileceğini, fakat ne manaya geldiğini bilmediklerini söylemiştir.⁴⁷

Son Posta’ya göre müsabakayı 7 binden fazla futbolsever izlemiştir ve iki kulüp arasındaki çekişmeden dolayı karşılaşma heyecanlı bir atmosferde geçmiştir. Sahaya yağın ayvaların temizlenmesinden sonra başlayan maçın ardından Galatasaray taraftarı Güneş Spor Kulübü önüne giderek orada da tezahürata devam etmiştir.⁴⁸ Karşılaşma hakkında kısa bir haber yapan *Ulus* gazetesi ilk devre olaysız giden müsabakanın tribünden gelen taşkın tezahüratla sertleştiğini ve hakemin de gereken sükuneti sağlayamadığını yazmıştır.⁴⁹

Müsabakayı daha çok Güneş Kulübü tarafından sayfalarına yansıtan *Tan* gazetesi, Galatasaray’ın as kadrosunun Güneş’in yedek kadrosunu yendiğini yazmış ve maç sonrası Güneş Kulübünün taşlandığını ileri sürmüştür.⁵⁰ Sahaya atılan ayvalar dışında maçın ardından Güneş Kulübü önünde meşaleler yakan taraftarların sahadan dönen oyunculara kum ve çakıl taşı attığı bu esnada binanın bazı camlarının kırıldığı da ileri sürülmüştür. Habere göre olaylar sırasında Galatasaray Lisesi Edebiyat hocası İsmail Habib, Güneş Kulübünde bir konferans veriyordu.⁵¹ Binanın taşlanması olayını sütunlarında işlemeyi sürdüren *Tan* gazetesi, olayın bir zabıta vakası olduğunu da işleyerek bunun Galatasaray Lisesinde tertiplendiğini de iddia etmiştir. Doğrudan lise talebelerine suçlamalarını devam ettiren haberde Kültür Bakanlığının olaya müdahale etmesi de istenmiştir.⁵²

41 Mehmet Şenol, *Ateş’in Güneş’i*, İletişim Yayınları, İstanbul 2025, s.278.

42 Süleyman Tekil, *Galatasaray: Düünden/Bugüne: 1905-1982*, Arsem Matbaacılık Kollektif Şirketi A.Ş., İstanbul 1982, s. 73.

43 Eşref Şefik, “Elbette Galatasaray kazanmalıdır!”, *Tan*, 1 -12-935, s.7.

44 “Galatasaray-Güneş bugün karşılaşıyorlar”, *Cumhuriyet*, 1 Birincikanun 1935, s.6.

45 “Galatasaray Güneş’i 6-2 mağlup etti”, *Cumhuriyet*, 2 Birincikanun 1935, s.1.

46 “Galatasaray Güneş’i 6-2 yendi”, *Kurun*, 2 Birincikanun 1935, s.1.

47 “Pazar günü çirkin hadise”, *Akşam*, 5 Kanunuevvel 1935, s.7.

48 “Misli görülmemiş bir maç”, *Son Posta*, 2 Birinci Kanun 1935, s.10.

49 “Dünkü spor hareketleri”, *Ulus*, 2 İlk Kanun 1935, s.6.

50 “Galatasaray’ın A takımı, Güneş’in B takımını 6-2 yendi”, *Tan*, 2 Birinci Kanun 1935, s.1.

51 “Galatasaraylılar maçtan sonra Güneş Kulübünü taşladılar”, *Tan*, 2 Birinci Kanun 1935, s.1.

52 “Spor değil, zabıta vakası”, *Tan*, 4 Birinci Kanun 1935, s.7.

O yıllarda *Tan*'da yazan ünlü edebiyatçı Peyami Safa, Galatasaray Lisesi'ne ağır ifadelerle yüklendiğini yazısında “*Galatasaray feodalitesinden*” söz ederek bu okulun mazisine de değinmiş, “*Saltanat zamanında Avrupa sermayesinin ve emperyalist politikanın Türkiye'deki zaferini devam ettirmek için Fransa tarafından himaye gören bu mektep... eski ananesine sadık kalmak için şuursuz bir effort sarfetmektedir*” görüşünü savunmuştur. Safa, iddiasına destek amacıyla Millî Eğitim Bakanlığı'nın öğrencilere statlara girmeyi yasakladığı halde bu “imtiyazlı okulun imtiyazlı talebelerinin” yasak tanımadığını ve “*karşı tarafa ayva atmak gibi her bakımdan çirkin bir jesti*” yaptığını belirtmiştir.⁵³

Taksim Stadi'ndaki olaylı karşılaşmanın kısa zamanda akisleri daha da büyüyecektir. Gazetelerde kimi gazetelerdeki haber/yorumcuların iki kulüp arasında husumet varmış gibi gösterdiği için hadiselerin çıktığı belirtilmiştir. Galatasaray Kulübü idarecilerinin maça dair açıklamasında tarafları birbirine “*düşman gibi gösterenlerin başarılı olduğu*” ileri sürülerek bazı gençlerin tesir altında sahaya ayva attıklarını söylemişlerdir. Güneş Kulübü önündeki olaylara da değinen Galatasaraylılar, binanın taşlanmasının ve içeriye girilmesinin söz konusu olmadığını da bildirmişlerdir.⁵⁴ *Tan*'da iddia edildiği gibi İsmail Habib Bey'in konferansı sırasında Güneş Kulübüne saldırı olmadığı da bizzat hoca tarafından açıklanmış ve toplantının sükûn içinde yapıldığı bildirilmiştir.⁵⁵ Öte yandan maç bahane edilerek, Peyami Safa'nın yazdıkları kastedilerek, Galatasaray Lisesi gibi köklü bir eğitim kurumuna saldırmanın kabul edilemez olduğu da savunulmuştur.⁵⁶ Safa'nın üslubu ve itham edici ifadelerinden rahatsız olan Galatasaray idarecileri bir toplantı yaparak olayları anlatmak için Ankara'daki devlet yetkililerine bir telgraf çekilmesi kararı almışlardır.⁵⁷

Galatasaraylılar özellikle *Tan*'da Peyami Safa'nın yazıları üzerine sıkı bir müdafaa ihtiyacı hissetmiş ve olaylı maça dair görüşlerini anlatmak için devlet yetkililerine birer mesaj göndermiştir. Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Atatürk'e çekilen telgrafta “*rejime bağlı gençlerin kulübü Galatasaray'ın meşhuk zihniyete mensup bir yazar tarafından ağır saldırıya uğradığı*” belirtilmiş, kulübe karşı yönelen suçlamalar reddedilmiş ve bir kez daha partiye ve Cumhuriyet rejimine bağlılık vurgulanmıştır. Başbakan İsmet İnönü'ye gönderilen telgrafta ise “*75 yıllık maziye sahip bir kurum olan Galatasaray camiasına yönelen suçlamaların kabul edilemeyeceği*” vurgulanmıştır. Bir başka mesaj Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) Genel Sekreteri Recep Peker'e gönderilmiştir. Bu mesajda Galatasaray camiasının rejimin ve partinin ideallerine bağlı olduğu vurgulanmış ve mezunların tarafsız olması icap eden *Tan*'da çıkan yazıları kınadıkları bildirilmiştir. Bir başka telgraf mesajı da İçişleri Bakanı Şükrü Kaya'ya gönderilmiştir. Bu mesajda özetle lisenin her yaştaki mezunlarının camiaya karşı ithamları iade etmeye ve duydukları haklı teessürü saygıyla Kaya'ya iletmeye karar verdiklerini bildirmişlerdir.⁵⁸

Yankıları dinmek bilmeyen karşılaşmadan sonraki günlerde bir demeç veren adı açıklanmamış bir Güneş Kulübü idarecisi, rakip takımdan hiçbir futbolcuyu asla ayartmadıklarını söylemiş ve hadiselerin meydana geldiğini; kırılan camları Taksim nahiye müdürünün de gördüğünü ve hatta bir arkadaşlarının taşla gözünden yaralandığını iddia etmiştir.⁶⁴ Galatasaray'ın kurucu isimlerinden Abidin Daver bu maçın sporculuğun zararlı yanlarını gösterdiğini vurguladığı yazısında “*yıllarca aynı okulda okumuş, aynı kulüpte oynamış, aynı heyecanla kalpleri çarpan insanların birbirine hasım hale geldiğini*” ifade etmiştir.⁵⁹

53 Peyami Safa “Düşündükçe: Galatasaray feodalizmi”, *Tan*, 5 Birincikanun 1935, s.2.

54 “Pazar günkü müessif spor durumu ve Galatasaray”, *Son Posta*, 3 Birinci Kanun 1935, s.1.

55 “Aslı yok”, *Cumhuriyet*, 5 Birinci Kanun 1935, s.6.

56 “Galatasaray Lisesine böyle hakaret edilemez”, *Cumhuriyet*, 6 Birinci Kanun 1935, s.6. 57 “Galatasaraylılar bir toplantı yaptılar”, *Akşam*, 8 Kanunuevvel 1935, s.1.

58 “Galatasaraylılar dün bir toplantı yaptılar”, *Haber Akşam Postası*, 8 İlkkanun 1935, s.4. 59 “Pazar günkü çirkin hadise”, *Akşam*, 6 Kanunuevvel 1935, s.8.

Olaylı maça dair uzun süre yorum ya da haber yazmaktan uzak duran CHP'nin yayın organı *Ulus*'un başyazarı Falih Rıfki Atay tartışmaların sürmesi üzerine bir makaleyle hadiselere değinme gereği hissetmiştir. Atay, maç sonrası kulübün taşlanması vakası yaşandıysa Galatasaray Lisesi öğrencilerine ayrıcalık verilemeyeceğine değinerek, bir maçı kazanmak ya da kaybetmenin bir “şeref meselesi” olmadığını savunmuştur. Atay, spor eleştirilenlerinin gençleri birbirine düşürecek yayınlar yerine kaynaştıracak yazılar yazmalarının gerekli olduğunu ve bu konuda büyük mesuliyet yüklendiklerini unutmamalarını da tavsiye etmiştir.⁶⁰

Gazetelerdeki yayınlar sürerken bir yandan da statta ve sonrasında meydana gelen taşkınlıklar titizlikle araştırılıyordu. *Tan*'a göre Güneş'in talebine göre yürütülen tahkikata, Kültür Bakanlığı müfettişlerinin de katılması istenmişti.⁶¹ Ne var ki, *Tan* gazetesinin ısrarlı yayınlarına karşın emniyet güçleri aradan geçen yaklaşık bir haftaya rağmen olayların sorumlularını henüz belirleyememişti.⁶² Taşkınlıklara dair tamamlanan tahkikatta Güneş Kulübünün taşlandığına dair bir kanıt bulunamazken, Galatasaray Lisesi öğrencilerini itham edecek bir veri olmadığı emniyet güçleri tarafından açıklanmıştır.⁶³

İstanbul Futbol Heyeti toplantısında olaylı karşılaşmanın faturası maçın hakemine kesilmiştir. Hakem Nuri Bosut'un raporunu da değerlendiren heyet sahaya atılan ayvalara ve Güneş Kulübünün şikâyetlerine rağmen maçı oynatmakta ısrar ettiği için cezalandırmıştır.⁶⁴ Verilen cezayı “hakem heyetinin garip bir kararı” olarak tanımlayan *Cumhuriyet*'e göre raporu ele alan hakem heyeti yanlı bir karar vermişti. Çünkü rapora göre maç normal seyrinde oynandığı ve hakemin iki takımdan birer oyuncuyu ihraç kararını da normal bulduğu halde Güneş'in şikâyetini dikkate almıştı ve hakemi sahaya atılan ayvalara rağmen maçı oynatmasını kusurlu bulmuştu. Verilen bu ceza *Cumhuriyet*'e göre Türk sporunda bir ilkti.⁶⁵

Hakem hakkında verilen boykot, yani müsabaka yönetmekten men kararının yankıları sürmüş ve tepkiler devam etmiştir. Cezanın kesinleşmesi halinde maç yönetecek hakem bulunamayacağına değinen bir yorumda alınan karar “tarafı” bulunmuştur. Haberde yer verilen Futbol Federasyonu tebliğinde cezalar şöyle açıklanmıştır: “Galatasaray-Güneş maçlarının bu yıl seyircisiz oynanması”, “Maç idaresinde zaafi görülen hakem Nuri Bosut hakkında Futbol Hakem Komitesince verilen bu sezon hakemlikten men kararının tasdik ve onayına” karar verilmiş ve ilgililere tebliğ edilmiştir. *Cumhuriyet* gazetesinin haber/ yorumunda maçın hakeminin gösterdiği zaafın izah edilmemesi eleştirilerek şöyle denilmiştir: “Maçın idaresinde zâf göstermek ne demektir ve zâf gösterildiği için ne olmuştur? ... Hakem, Galatasaray'ın Güneşi mağlûb etmesine müsaade etmiştir... Hakem, bazı seyirciler tarafından sahaya atılan ayvaları bahane ittihaz ederek oyunu tatil edebilir ve Güneşi mağlûbiyetten kurtarırdı. İşte bunları yapmamış ve yapmadığı için de bu cezaya çarptırılmıştır”. *Cumhuriyet*'in yorumunda kararı veren heyette yer alanlar içinde açıkça Güneş Kulübü taraflıları olduğundan, mesela bu kulübün umumi kaptanı Kemal Rifat, söz edilerek, kararı verenlerin şahsiyetlerinin işin iç yüzünü ortaya koyduğu savunulmuştur. Alınan karardaki çelişkilere dikkat çekilen yorumda daha önce sahalamızda pek çok maçta olaylar, kavgalar, hakem kusurları görüldüğü halde buna benzer bir cezalandırmaya gidilmediği savunularak; “Güneş kulübü yenilince, hakem heyeti ve Futbol Federasyonu, en hassas bir noktaya temas edilmiş gibi, hemen harekete gelmesi ve encümeninde verilen kararın kaşla göz arasında derhal tasdik edilmesi artık spor işlerimizin nasıl bir haleti ruhiye ile idare edilmekte olduğunu gösteren bir şaheserdir.” denilmiştir.⁶⁶ Hakem aleyhine verilen kararı destekleyen *Tan* gazetesi, Futbol Federasyonu'nun daha önceki maçlarda görülmeyen sahaya ayva atılması hadisesinden dolayı hakemin men edildiğini yazarak; hakem Nuri'nin 1934'teki kavgalı Galatasaray-Fenerbahçe maçının hakemi de olduğunu anımsatmıştır. Bosut'u “munis, terbiyeli fakat talihsiz bir zat” olarak niteleyen *Tan*, onun bir süre dinlenmesinin kendisi için hayırlı olacağını da yazmıştır.⁶⁷

60 F.R. Atay, “Spor kavgaları”, *Ulus*, 7 İlk Kanun 1935, s.1.

61 “Güneş Kulübünü taşıyanlar”, *Tan*, 5 Birincikanun 1935, s.2.

62 “Güneş Kulübünün taşlanması hadisesi”, *Tan*, 6 Birincikanun 1935, s.2.

63 “Galatasaray Lisesine böyle hakaret edilemez”, *Cumhuriyet*, 6 Birincikanun 1935, s.6.

64 “Tahkikat bitti ve hiçbir Galatasaraylı Suçlu Tespit Edilemedi”, *Milliyet*, 7 Birincikanun 1935, s.12.

65 “Bugünkü maç”, *Cumhuriyet*, 7 Birincikanun 1935, s.6.

66 “Hakem Encümeninin verdiği karar tarafgirliğin şaheseridir”, *Cumhuriyet*, 8 Birincikanun 1935, s.6.

67 “Sahaya ayva atılması Dünya Spor Tarihinin Kaydettiği Bir Çirkinliktir”, *Tan*, 8 Birincikanun 1935, s.7.

İki kulüp arasındaki gerilimli süreç sonraki senelerde de devam edecek ve 1937’de yapılan maçta çıkan olaylar sonucunda iktidar spora yön verme zorunluluğu hissedecektir.

1937’de Oynanan Galatasaray-Güneş Maçında Çıkan Olaylar ve Yankıları

1937 yılında Galatasaray’la Güneş arasında, Güneş’in kuruluşundan sonra dördüncü müsabaka yapılmıştır. İki takım, olaylı geçen ilk maçtan sonraki iki karşılaşmadan 1-1 ve 2-2’lik skorlarla ayrılmıştı.⁶⁸ Yaz sıcakları gelmiş olmasına rağmen o sezon Millî Küme maçları olanca hızıyla devam ediyordu. 4 Temmuz 1937 günü yapılacak maç bu kez Kadıköy’deydi ve 29 puana sahip ikinci durumdaki Galatasaray’a karşılık Güneş, 25 puanla ligde dördüncü sıradaydı. Maç öncesi yorumlarda ligdeki konumlarının futbolcuların sinirlerine etki edebileceği ve sahada kendine daha hâkim olan tarafın istediği sonuca ulaşacağı vurgulanmıştır.⁶⁹ Aynı sahada önce Fenerbahçe-Beşiktaş’ın karşı karşıya geleceği ve bu iki maçın sezonun şampiyonunu belirleyecek oluşuna dikkat çeken Güneş Kulübü yanlısı *Tan* gazetesi, Kadıköy’de lider Fenerbahçe taraftarının destekleyeceği Güneş’in maça tüm gücüyle asılmasının beklendiği kaydedilmiştir.⁷⁰ Ancak buna benzer yazı/yorumlara tepki gösteren değerlendirmeler de vardı. *Son Posta*’da maç günü çıkan bir yazıda, bazı gazetelerde Fenerbahçeliler’ e “Galatasaray’a karşı Güneş’i destekleme çağrısı yapıldığı” ve bundan büyük mahzurlar çıkabileceğine dikkat çekilmiş ve yetkili makamlar göreve davet edilmiştir.⁷¹ Karşılaşma günü tahminlerini yazan Eşref Şefik’e göre de sonucu elinde geniş bir kadro seçeneği olan Galatasaray’ın 11’i belirleyecekti.⁷² Karşılaşmaya dair bir diğer önemli not, kulüplerin aralarında anlaşamamaları nedeniyle iki maçı da Federasyonun Ankara’dan yolladığı hakem Kemal Halim’in yönetecek oluşuydu.⁷³ Ancak bu karar değişmiş ve Galatasaray-Güneş maçını Sait Selâhattin idare etmiştir.⁷⁴

4 Temmuz günü oynanan Galatasaray-Güneş karşılaşmasında büyük olaylar çıkmış, iki takım oyuncuları sahada kavga etmiş; taraftarlar da sahaya girmiştir. Olayların bazı gazetelerdeki tahrikler sonucu meydana geldiğini savunan *Son Posta*’ya göre “*statta Galatasaray aleyhine yapılan gösterilerle gerilen maçı hakem yönetememişti*”. Haberdeki ayrıntıların yazdığına göre “Galatasaraylı Halim’in sakathığı sonrasında bu oyuncunun saha kenarına taşınması sırasında Güneşli bir oyuncunun rakip oyunculara hücumu” olayların başlangıcıydı. Daha sonra tahrik edilmiş seyircilerin sahaya girerek Galatasaraylı futbolculara saldırdığı da kaydedilmiştir. Olayların ardından soyunma odalarına giden futbolcular hakem kararıyla maça devam etmiş ve karşılaşma 1-1 berabere sona ermiştir.⁷⁵

Diğer haberlerde en önemli ayrıntı hakem Sait Salahattin’in ifadeleridir. Sinirli bir atmosferde oynanan maçı, “*dostane ortamda sürdürmek için ufak tefek hataları iyi niyetle*” değerlendirdiğini söyleyen hakem, ikinci yarıda sert oynayan Ekrem ve İbrahim’i oyundan attığını söylemiştir. Olaylar sonrası bir ara maçı tatil etmeyi düşündüğünü söyleyen Salahattin, tartışmaları uzatmamak ve iki kulübün arasını açmamak için karşılaşmayı bitirdiğini söylemiştir. Emniyet güçlerinin sahaya dolan taraftarları kısa sürede çıkarması da hakeme göre maçın tamamlama kararında etkin olmuştu.⁷⁶ Fakat spor basınında hakem Sait Salahaddin, sertliğe müsamahakâr tavrı ve olaylar sonrası maçı tatil etmemesiyle tenkitlerin asıl hedefi olmuştur.⁷⁷ Güneş Spor’u destekleyen *Tan* gazetesi, hakeme yüklenmekten çok olayların Galatasaraylılar yüzünden çıktığını yazmıştır. Kavgayı bütün detaylarıyla aktaran Eşref Şefik, Beşiktaş’ı yenerek şampiyonluğu hemen hemen garantileyen Fenerbahçe’den sonra, Galatasaraylılar maça “*aşırı sertlikle rakibi adeta dövmüş, sahaya giren taraftarlarla sahada arbede yaşanmıştır*”.⁷⁸

68 Çakır, age., s.29.

69 “Galatasaray-Güneş, Fenerbahçe-Beşiktaş”, *Cumhuriyet*, 4 Temmuz 1937, s.6.

70 “Millî Küme Şampiyonluğu Kime Kismet Olacak?”, *Tan*, 2 -7-937, s.6.

71 “Fenerbahçe-Beşiktaş,Güneş-Galatasaray”, *Akşam*, 4 Temmuz 1937, s.8.

72 Eşref Şefik: “Bugünkü maçlarda Fener yenilecek, Güneş kazanacak mı?”, *Tan*, 4 Temmuz 1937, s.6.

73 “Bu memleket sporuna kastınız ne baylar”, *Son Posta*, 4 Temmuz 1937, s.1-2.

74 “Sinirli hava içinde geçen Galatasaray-Güneş maçı karmakarışık oldu”, *Son Posta*, 5 Temmuz 1937, s.7.

75 “Korktuğumuz başımıza geldi”, *Son Posta*, 5 Temmuz 1937, s.1.

76 “Fenerbahçe 1 Beşiktaş 0, Galatasaray 1 Güneş 1”, *Cumhuriyet*, 5 Temmuz 1937, s.6.

77 “Galatasaray Güneş bir dövüş yaptılar”, *Haber*, 5 Temmuz 1937, s.6.

78 “Galatasaray Güneş dövüştüler”, *Tan*, 5 Temmuz 1937, s.6.

Olaylı Galatasaray-Güneş maçının yankıları/tartışmaları devam etmiştir. Eleştirilerin bazıları o dönemde kamuoyunun değerlendirmelerini vermesi bakımından önemlidir. *Haber* gazetesinde “...Türkiye’de spora verilen manadan bu kulüplerin çok uzaklaşmış buldukları göze vurmuştur. Sanıyoruz çünkü hadise dar zihniyetli klüpçülüğün bir an evvel ortadan kalkmasına sebep olacaktır...”⁷⁹ denilmiştir. Olayların sorumlusunun kimler olduğuna dair bir yazıda bir kez daha iki kulüp ve gençlik arasında “kin ve düşmanlık uçurumu” açma gayretlerinden söz edilmiştir. Maçtaki kavganın skordan değil, Güneş ve Galatasaray arasındaki tahrikçilerden çıktığı da vurgulanmıştır. Yakın zamana dek aynı takımında oynayan ve hepsi tahsilli olan futbolcuların sahadaki tutumunu irdelemek gerektiğinin altı çizilerek, kulüp idarecileriyle bazı gazetelerin tahriklerinin olaylarda rol oynadığı da savunulmuştur.⁸⁰

Aslında diğer gazetelerin isim vermeden kulüpleri tahrik etmekle itham ettikleri yazarlardan biri Güneş Sporlu Eşref Şefik’tir. Şefik, “tahrik iddiaları gülünç bir hafifliktir” yorumu yaptığı yazısında, şampiyonluk yolundaki takımların taraftarlarının, diğerinin rakibine destek vermesini doğal görmek gerektiğini savunmuştur.⁸¹ Galatasaray Kulübü İkinci Başkanı Suat Hayri, olaylı maça dair Türk Spor Kurumu İkinci Başkanı Adnan Menderes’e gönderdiği mektupta, sahanın arenaya döndüğünü anımsatarak; bu olayda futbolcuların masum olduğunu savunmuştur. Halk ve basının kulüplerin hırs ve menfaatlerinden uzak durmaları gerektiğini vurgulayan Ürgüplü, CHP’nin istediği sporcu gencin “güzel insan, hareketli insan, canlı insan, dürüst ve mert insan” olduğunu hatırlatarak, milletin de istediği bu sporcunun iyi bir planla beş yılda elde edileceğini ileri sürmüştür.⁸² O dönem çıkan bir başka önemli yorumda sadece Türkiye’de değil, Avrupa’daki maçlarda da olaylar çıktığı ifade edilmiştir. Viyana’da oynanan Orta Avrupa Kupası maçında Admira-Cenova müsabakasında büyük olaylar çıktığı bizzat statta olan Abidin Daver’in kaleminden aktarılmıştır. Aktarım haber/yorumda şunlar da ifade edilmiştir: “Evet futbolda kavga şüphe yok ki, çok çirkindir, vukuu memleket sporu nam ve hesabına acıdır, ayıptır. Olmamalıdır. Fakat gazetelerin hâkim baş muharrirleri unutmazınlar ki: Futbolda kavga yalnız Türk futbolcusuna has bir küçüklük değildir”.⁸³

Basındaki polemikler bir tarafa bırakılırsa bu karşılaşmayla ilk kez hükümetin spora bir düzen verme çabası ortaya çıkmıştır. Bu çaba Başbakan İsmet İnönü’nün yayınladığı tebliğde açıkça görülür. Şenol’a göre tebliğde İnönü bütün spor dünyasına eleştiri ve suçlama yöneltmiştir.⁸⁴ Başbakan İsmet İnönü’nün 28 Temmuz 1937 tarihli gazetelerde çıkan tebliğinde İstanbul’un statlarında genç sporcuların birbirinin “haysiyet ve hayatına kasteden bir zihniyete düştüklerini” ifade etmiştir. İnönü’ye göre Türk Spor Kurumu’nun hazırladığı rapor incelenmiştir. Varılan kanaat bazı muhitlerde sporcuların spor maksat ve centilmen terbiyesine göre hareket etmesi sorunun çözümü için gereklidir. Cumhuriyet hükümetlerinin baştan beri spor terbiye ve ahlâkıyla meşgul olduğunu da ifade eden Başbakan, 1923’ten beri spordaki teşkilât ve gelişmeleri özetledikten sonra Galatasaray-Güneş maçının sorumlularının ceza aldıklarını vurgulayarak; diğer önlemleri şöyle açıklamıştır: “Spor ahlâkı mazbut olmayan ve spor edebiyatını nifakta ve gençleri zehirlemekte zanneden unsurları spor sütunlarına kabul etmemeleri için bu beyanatım gazete sahiplerine tavsiye olarak yazılmıştır.”, “Maarif Vekâleti, Galatasaray talebesinin yanlış spor zihniyetinde bulunmalarına, mekteb talim ve idare heyetinden sebep olanları tahkik edecek ve tedbir alacaktır.”, “Türk Spor Kurumu, nizamnamesinin emrettiği teşkilâtı süratle tahakkuk ettirecek ve nizamın emrettiği vazifeleri ciddi ve sert surette murakabe edecektir...”, “Bu tavsiye ve alınan tedbirlere rağmen... fenalıkların devamı görülürse kulüpler lağvedilerek yeni şerait altında kurulacaktır”.⁸⁵

İsmet İnönü’nün yayınladığı tebliğde sonra Galatasaray-Güneş maçıyla ilgili verilen cezalar açıklanmıştır. Türk Spor Kurumu’nun incelemelerinden sonra açıklanan cezalar şöyledi: “Galatasaraylı Ekrem bir yıl,

79 “Dünkü maçtaki kavgalar karşısında”, *Haber*, 5 Temmuz 1937, s.1.

80 “Pazar günü maçtan kim mes’uldür?”, *Cumhuriyet*, 7 Temmuz 1937, s.6.

81 Eşref Şefik: “Yumruklu ve Tekmeli Maç Karşısında İddialar”, *Tan*, 6 Temmuz 1937, s.6.

82 Suat Hayri, “Türk Spor Kurumu ikinci başkanına açık mektub”, *Cumhuriyet*, 11 Temmuz 1937, s.6.

83 Zeynep Hamdi, “Futbol Kavgası Yalnız Bizde Mi”, *Kırmızı-Beyaz*, 12 Temmuz 1937, s.3.

84 Şenol, age., s.138.

85 “Gençliğe büyük bir müjde”, *Cumhuriyet*, 28 Temmuz 1937, s.3.

Lütfi 9, Reşat 7, Necdet ve Gündüz üçer, Güneş'ten de İbrahim ve İsmail altışar ay boykot cezası almıştır.⁸⁶ Ceza alanlar yalnız sporcular değildi. *Tan* gazetesi yazarı Eşref Şefik'in spor teşkilatından ömür boyu men edildiği, Burhan Felek için de aynı çıkarma cezasının tatbik edileceği bildirilmiştir.⁸⁷ Ayrıca cezalara itiraz yolunun kapalı olduğu ve tebliğinden itibaren geçerli olduğu da bildirilmiştir.

Sonuç

Dünyada hemen her ülkede meydana gelebilecek spor (daha çok futbol) kaynaklı şiddet bugünkü örnekleri kadar, geçmişteki örnekleri ile de vardır. Türkiye'ye girdiği günden bu yana geniş kitlelerin ilgisini çeken futbolda, 1930'larda İstanbul'daki üç maçta olaylar çıkmış, başta hakemler olmak üzere sorumlular cezalandırılmıştır. Bu üç olaylı maçın Galatasaray'la yapılan müsabakalara rastlaması ilginç bir noktadır. İki Güneş Spor'la biri de Fenerbahçe'yle yapılan maçlarda çıkan olaylardır. Bunların ikisinde saha içinde futbolcular arasında kavga çıkmış; diğerinde ise olaylar Galatasaray taraftarının sahaya yağdırdıkları ayva yüzünden çıkmıştır. 1934 ve 1935 yılındaki Galatasaray-Fenerbahçe ve Galatasaray-Güneş maçlarındaki hadiselerin aynı hakemin idaresinde yaşanması bir başka önemli ayrıntıdır. Ancak, ilk örnekteki karşılaşmanın 1-1 beraberken yarıda kalması dikkat çekicidir. Çünkü dönemin İstanbul futbol mıntıkası yahut Futbol Federasyonu taraflardan birine hükmen yenilgi kararı vermemiştir. Dolayısıyla 1934'teki olaylı Galatasaray-Fenerbahçe derbisi ezeli rekabet tarihine tamamlamamış karşılaşma olarak geçmiştir.

Olaylı üç karşılaşmanın da hakemi o yılların spor basını tarafından eleştirilmiştir. Eleştiriler genelde iki noktada toplanmaktadır: Hakemlerin sahada aşırı sert oyuna, belki de kasıtlı sertliğe, müsamaha gösterdiği iddiası ve özellikle sahada kavga eden futbolcular nedeniyle oyunun durduğu 1937'deki Galatasaray-Güneş Spor karşılaşmasının hakem tarafından tatil edilmemesi. Hakemlere eleştiriler bunlarla da sınırlı olmamıştır. Bir başka tenkit noktası kar yağışı nedeniyle zemini ağırlaşan Taksim Stadi'nda iki iddialı kulübün maçını oynatma kararıdır. Ancak bu önemli eleştirilere hakemlerin büsbütün sessiz kaldıkları da savunulamaz. Galatasaray-Fenerbahçe maçının hemen sonrasında futbol hakemlerinin bir milletvekili ve federasyon yetkilileriyle toplanması önemlidir. Bu gizli gündemli toplantıdan basına haber sızmamış ve herhangi bir tebliğ yayınlanmamış olsa da hakemlerin spor basınına ve hatta kulüplere sahipsiz olmadıkları mesajı verdikleri düşünülebilir.

Futbol olaylarının meydana gelişinde eleştirilen bir başka kesim bazı spor gazetelerinin yayınlarıdır. Bu ithamları yapanların ilk başta başka spor yazarları olduğu da unutulmamalıdır. Dile getirilen iddia bir spor müsabakasına gereğinden fazla önem verilerek karşı tarafı, yani rakibi tahrik edici bir üslup kullanılmasıdır. Öyle ki bu husustaki uyarılara CHP'nin yayın organı *Ulus*'un başyazarı ve asıl yazı alanı siyaset olan Falih Rıfki da katılacaktır. 1937'deki olaylı maçtan sonra Başbakan İsmet İnönü'nün tebliğinde gazete sahiplerinin bu tür yazılara karşı uyarılması da önemlidir. Özellikle Güneş'in yayın organı *Tan*'da çıkan yazı ve yorumlarda iki olaylı maçta da sadece Galatasaray'ın ve lisenin suçlanması da eleştirilmiştir. Peyami Safa gibi önemli bir kalemin Galatasaray camiasına karşı o dönemde yazdıkları büyük tepki çekmiştir. Zaten "*ayvalı maç*" olarak bilinen 1935'teki karşılaşma sonrası bu gazete başta olmak üzere bazı gazetelerde çıkan Güneş Kulübünün maç sonrası Galatasaraylılarca taşlandığı iddiası yetkililerce yalanlanmış ve buna dair kanıt olmadığı açıklanmıştır. Bu durumda o günlerde de gazetecilik tabiriyle asparagas haberlerin futbol maçlarındaki gerilimi arttırıcı etkisinden söz etmek yanlış olmayacaktır.

86 "Hadiselere sebep veren sporcular ceza gördüler", *Cumhuriyet*, 30 Temmuz 1937, s.5.

87 "11 Sporcu Ceza Yedi", *Kırmızı-Beyaz*, 2 Ağustos 1937, s.8.

1937'deki olaylar sonrası İsmet İnönü'nün hükümetin en yetkili ismi olarak özellikle İstanbul'daki spor camiasına yönelik uyarıları önemlidir. Bu tebliğde şayet spor kulüplerin sporun ruhuna ve amacına uygun hareket etmemeleri halinde feshedilecekleri bildirilmiştir. Bu önemli bir gözdağıdır. Ancak bu ve benzeri uyarılar ve hatta verilen cezalar stadyumlardan şiddeti kaldırmamış; sonraki senelerde de futbolda şiddet Türk sporunun önemi sorunları arasında yer almıştır.

KAYNAKLAR

Sürelî Yayınlar

- “Bu memleket sporuna kastınız ne baylar”, *Son Posta*, 4 Temmuz 1937.
- “Bugünkü maç”, *Cumhuriyet*, 7 Birincikanun 1935.
- “Cuma günkü maçlar, *Cumhuriyet*”, 21 Şubat 1934.
- “Dünkü maçtaki kavgalar karşısında”, *Haber*, 5 Temmuz 1937.
- “Dünkü spor hareketleri”, *Ulus*, 2 İlk Kanun 1935.
- Eşref Şefik: “Bugünkü maçlarda Fener yenilecek, Güneş kazanacak mı?”, *Tan*, 4 Temmuz 1937.
- Eşref Şefik, “Elbette Galatasaray kazanmalıdır!”, *Tan*, 1 Aralık 1935.
- Eşref Şefik: “Yumruklu ve Tekmeli Maç Karşısında İddialar”, *Tan*, 6 Temmuz 1937.
- F.R. Atay, “Spor kavgaları”, *Ulus*, 7 İlk Kanun 1935.
- “Fener cezalara itiraz etti”, *Cumhuriyet*, 3 Mart 1934.
- “Fenerbahçe-Beşiktaş, Güneş-Galatasaray”, *Akşam*, 4 Temmuz 1937.
- “Fenerbahçe 1 Beşiktaş 0, Galatasaray 1 Güneş 1”, *Cumhuriyet*, 5 Temmuz 1937.
- “Fenerbahçe-Galatasaray maçı çıkan kavga yüzünden yarıda kaldı”, *Akşam*, 24 Şubat 1934.
- “Futbol hakemlerinin içtimai”, *Cumhuriyet*, 2 Mart 1934.
- “Futbolculara verilen cezalar”, *Cumhuriyet*, 27 Şubat 1934.
- “Galatasaray Güneş bir dövüş yaptılar”, *Haber*, 5 Temmuz 1937.
- “Galatasaray Güneş dövüştüler”, *Tan*, 5 Temmuz 1937.
- “Galatasaray Lisesine böyle hakaret edilemez”, *Cumhuriyet*, 6 Birinci Kanun 1935.
- “Galatasaray mı, Fener mi?”, *Cumhuriyet*, 22 Şubat 1934.
- “Galatasaray-Fenerbahçe maçı dövüşle neticelendi”, *Cumhuriyet*, 24 Şubat 1934.
- “Galatasaray-Güneş bugün karşılaşıyorlar”, *Cumhuriyet*, 1 Birincikanun 1935.
- “Galatasaray-Güneş maçı”, *Tan*, 27 Kasım 1935.
- “Galatasaray-Güneş, Fenerbahçe-Beşiktaş”, *Cumhuriyet*, 4 Temmuz 1937.
- “Galatasaray Güneş'i 6-2 mağlup etti”, *Cumhuriyet*, 2 Birincikanun 1935.
- “Galatasaray Güneş'i 6-2 yendi”, *Kurun*, 2 Birincikanun 1935.
- “Galatasaraydan çekilenler kimlerdir?”, *Olimpiyat*, 14 Temmuz 1933.
- “Galatasaray'ın A takımı, Güneş'in B takımını 6-2 yendi”, *Tan*, 2 Birinci Kanun 1935.
- “Galatasaraylılar maçtan sonra Güneş Kulübünü taşladılar”, *Tan*, 2 Birinci Kanun 1935.
- “Galatasaraylılar bir toplantı yaptılar”, *Akşam*, 8 Kanunuevvel 1935.
- “Galatasaraylılar dün bir toplantı yaptılar”, *Haber Akşam Postası*, 8 İlkkanun 1935.
- “Gençliğe büyük bir müjde”, *Cumhuriyet*, 28 Temmuz 1937.
- “Güneş Kulübünü taşıyanlar”, *Tan*, 5 Aralık 1935.
- “Güneş Kulübünün taşlanması hadisesi”, *Tan*, 6 Aralık 1935.

- “Hadiselere sebep veren sporcular ceza gördüler”, *Cumhuriyet*, 30 Temmuz 1937.
- “Hakem Encümeninin verdiği karar tarafgirliğin şaheseridir”, *Cumhuriyet*, 8 Birincikanun 1935.
- “Heyecanla beklenen maç maalesef yarım kaldı”, *Milliyet*, 24 Şubat 1934.
- Suat Hayri, “Türk Spor Kurumu ikinci başkanına açık mektub”, *Cumhuriyet*, 11 Temmuz 1937.
- “Tahkikat bitti ve hiçbir Galatasaraylı Suçlu Tespit Edilemedi”, *Milliyet*, 7 Birincikanun 1935.
- Zeynep Hamdi, “Futbol Kavgası Yalnız Bizde Mi”, *Kırmızı-Beyaz*, 12 Temmuz 1937.
- Peyami Safa “Düşündükçe: Galatasaray feodalizmi”, *Tan*, 5 Aralık 1935.
- “11 Sporcu Ceza Yedi”, *Kırmızı-Beyaz*, 2 Ağustos 1937.
- S.G. Savcı, “Haftanın lik[g] maçları”, *Tan*, 30 Kasım 1935.
- Sadun Galip, “Fenerbahçe-Galatasaray”, *Milliyet*, 22 Şubat 1934.
- “Sahaya ayva atılması Dünya Spor Tarihinin Kaydettiği Bir Çirkinliktir”, *Tan*, 8 Aralık 1935.
- “Sinirli hava içinde geçen Galatasaray-Güneş maçı karmakarışık oldu”, *Son Posta*, 5 Temmuz 1937.
- “Spor değil, zabıta vakası”, *Tan*, 4 Birinci Kanun 1935.
- “Spor disiplini”, *Cumhuriyet*, 2 Mart 1934.
- “Sporcuların kavgası”, *Milliyet*, 26 Şubat 1934.
- “Sporda esas disiplindir”, *Cumhuriyet*, 7 Mart 1934.
- “Kavgalı maçın sonu”, *Cumhuriyet*, 6 Mart 1934.
- “Korktuğumuz başımıza geldi”, *Son Posta*, 5 Temmuz 1937.
- “Manevi ve ahlâk bakımından spor”, *Haber*, 8 İlkkanun 1935.
- “Mintika yeni bir karar verdi”, *Akşam*, 27 Şubat 1934.
- “Millî Küme Şampiyonluğu Kime Kismet Olacak?”, *Tan*, 2 Temmuz 1937.
- “Misli görülmemiş bir maç”, *Son Posta*, 2 Birinci Kanun 1935.
- “Ne ceza verildi”, *Milliyet*, 26 Şubat 1934.
- “Pazar günkü çirkin hadise”, *Akşam*, 5 Kanunuevvel 1935.
- “Pazar günkü çirkin hadise”, *Akşam*, 6 Kanunuevvel 1935.
- “Pazar günkü maçtan ki mes’uldür?”, *Cumhuriyet*, 7 Temmuz 1937.

Araştırma-İnceleme Eserler

- Atabeyoğlu, Cem, *Atatürk ve Spor*, Hisarbank Kültür Yayınları, İstanbul 1981.
- Critchley, Simon, *Futbol Düşünürken Aslında Ne Düşünürüz?*, Metis Kitap, İstanbul 2018.
- Çakır, Ahmet, *90 Soruda Galatasaray Spor Kulübü Tarihi: 1905-1995*, Demir Ajans Yayınları 2.bs., 1995.
- Demir, Müge, Talimciler, Ahmet, *Futbol ve Taraftarlık: Şiddet, Şike ve Medya Kışkacında*, Literatür Academia, İstanbul 2015.
- Gökacı, Mehmet Ali, *Bizim İçin Oyna: Türkiye’de Futbol ve Siyaset*, İletişim Yayınları, İstanbul 2008.
- Reyhan, Servet, Müniroğlu, Recep Sürhat, Yetim, Ahmet Azmi, *Futbolda Şiddet*, Gazi Kitabevi, Ankara 2020.
- Şenol, Mehmet, *Ateş’in Güneş’i*, İletişim Yayınları, İstanbul 2025.

Tekil, Süleyman, *Galatasaray: Dünden/Bugüne: 1905-1982*, Arsem Matbaacılık Kollektif Şirketi A.Ş., İstanbul 1982.

Türk Futbol Tarihi (1904-1991), C1, ed. Erdoğan Arıpınar, Türkiye Futbol Federasyonu Yayınları, Ankara 1992.

Yıldız, Doğan, *Türk Spor Tarihi, Eko Matbaası, İstanbul 1979*.

Araştırma & Yayın Etiği: STAD, yazım ve dil editörünce kontrol edilen işbu makalenin yayın sürecinde çift taraflı kör hakemlik müessesesini titizlikle işletmiştir. Editör, makalenin tüm editoryal işleyişini yürütmüş, bu esnada yazar sürecin tamamen dışında tutularak COPE yayın etiği prosedürlerine riayet edilmiştir. Bu çalışma etik kurul izni gerektirmeyen nitelikte olup, kullanılan veriler literatür taraması ve yayınlanmış kaynaklar üzerinden elde edilmiştir. Bu makale, en az iki kör hakem tarafından incelenmiş ve intihal.net taramasıyla intihal ve benzerlik raporu oluşturulmuştur. Makale, araştırma ve yayın etiğine uygundur.

Etik Beyanı & Çıkar Çatışması: Bu makalenin yazarı çıkar çatışması bildiriminde bulunmamış, makalenin hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik kaidelere uyulduğunu ve yararlanılan tüm çalışmalara atıf yapıldığını beyan etmiştir. Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde yapay zeka tabanlı herhangi bir araç veya uygulama kullanılmamıştır. Açık Erişimli bu makale, CC BY-4.0 lisansına sahiptir.

Research & Publication Ethics: STAD meticulously employed double-blind peer reviewing in the publication of this article, checked by the writing and language editor. The editor carried out the editorial workflow, and the author was excluded entirely from the process and the COPE's publication ethics procedures were followed. Two or more blind peers reviewed this article, and an intihal.net scan generated a report for potential plagiarism and similarity. This study does not require ethics committee approval, and the data used were obtained from literature review and published sources. The article complies with research and publication ethics.

Ethical Declaration & Conflict of Interest: The author of the article has disclosed no conflicts of interest and has affirmed that the manuscript was prepared in adherence to ethical and scientific principles and that all relevant sources were accurately cited. No artificial intelligence-based tools or applications were used in the preparation of this study.

This is an Open Access article under the CC BY-4.0 license.

Türk Kültür Tarihinin Kadim Atlı Oyunu: Kökbörü

Kokboru: The Ancient Equestrian Game of Turkic Cultural History

 Doç. Dr. Umut ÜREN

 Kırklareli Üniversitesi, Kırklareli/TÜRKİYE | umuturen@gmail.com

Abstract

Kokboru, one of the ancient equestrian games in the history of Turkic culture, remains popular among Turkic communities to this day. More than just an equestrian game or sport, Kokboru possesses a unifying character that brings together Turkic populations. In early periods, it served as a practice that prepared steppe nomads for warfare, enhanced their military skills, and preserved collective memory. Historical games inherently reflect the characteristic features of nations, showcasing their societal structure, emotional disposition, and thought patterns. Kokboru evokes the harsh conditions of steppe life and the struggle of steppe peoples to survive. The naming of the game, its content, and the practices performed before, during, and after the competition illuminate numerous details of Turkic cultural history and belief systems. Traced through records in various historical sources, epics, and national inscriptions, Kokboru remained one of the indispensable equestrian games for Turkic populations over an extensive period.

Today, while local leagues, cups, and championships continue to be organized across all Turkic geographies, international events are also being held. One of these, the World Nomad Games, features two distinct versions of the game: Kokpar and Kokboru. This research examines the naming, origins, and practices of this equestrian game, which continues to unite the Turkic world and preserve its cultural heritage among Turkic populations. The research is not limited to a specific time period or a single Turkish community, but also encompasses the current state of the game and innovations in terms of rules or organizational structures in the modern era. We aim to contribute to scholarly work on the Turkic world by discussing the developmental stages and fundamental dynamics of this equestrian game, which has shown persistent continuity throughout Turkic cultural history.

Keywords: Steppe, Kokboru, Kokpar, Equestrian Games, World Nomad Games.

Öz

Türk kültür tarihinin kadim atlı oyunlarından biri olan kökbörü, günümüzde dahi Türk toplulukları arasında popülerliğini muhafaza etmektedir. Kökbörü yalnızca bir atlı oyun-spor olmanın ötesinde Türk topluluklarını birleştiren bir hüviyete de sahiptir. Erken dönemlerde bozkır insanını savaşa hazırlayan, askerlik yeteneklerini geliştiren ve kolektif hafızayı canlı tutan bir mahiyette karşımıza çıkmaktadır. Tarihî oyunların, milletlerin karakteristik özelliklerini yansıtması, toplum yapısını, duyu ve düşünce tarzını göstermeleri gibi özellikleri vardır. Kökbörü; her yönüyle bozkır hayatının çetin şartlarını ve bozkırlının ayakta kalma mücadelesini temsil etmektedir. Oyunun isimlendirilmesi, içeriği, mücadele öncesi, esnası ve sonrasındaki pratikler, Türk kültür tarihinin ve inanç hayatının birçok ayrıntısına ışık tutmaktadır. Farklı tarihî kaynaklardaki kayıtlar, destanlar ve yazıtlardan izlerini sürebildiğimiz kökbörü, Türk toplulukları için çok uzun bir zaman zarfında vazgeçilmez atlı oyunlardan olmuştur.

Günümüzde tüm Türk coğrafyalarında yerel ligler, kupalar ve şampiyonalar düzenlenmeye devam ettirilirken, bunun yanı sıra uluslararası düzeyde organizasyonlar da tertip edilmektedir. Bunlardan birisi olan Dünya Göçebe Oyunları'nda oyunun hem kökpar hem de kökbörü olarak iki farklı versiyonu icra edilmektedir. Çalışmamızda Türk dünyasını bir araya getirmeye ve kültürü yaşatmaya devam eden bu atlı oyunun isimlendirilmesi, kökeni ve farklı Türk toplulukları arasındaki icra biçimlerine değinilmiştir. Belirli bir zaman dilimi veya yalnızca tek bir Türk topluluğunun odak alınmadığı çalışmada oyunun güncel durumu ve modern dönemlere doğru kurallar yahut organizasyonlar bağlamındaki yeniliklere de yer verilmiştir. Gayemiz Türk kültür tarihinde devamlılık arz eden bu atlı oyunun gelişim evreleri ve temel dinamiklerine temas ederek Türk dünyası ve akademisindeki çalışmalara katkı sunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Bozkır, Kökbörü, Kökpar, Atlı Oyunlar, Dünya Göçebe Oyunları.

Giriş

Günümüzde hâlâ varlığını sürdüren kökbörü oyunu Türk dünyasında; Doğu Türkistan, Kırgızistan, Kazakistan, Özbekistan, Türkmenistan ve Türkiye gibi coğrafyaların yanı sıra Tacikistan ve Afganistan gibi komşu topraklarda da bilinmektedir. Türkistan coğrafyasının ve tarihinin en eski atlı oyunlarından biri olan Kökbörü, Türk dili lehçelerinde ve oyunun icra edildiği diğer mahallerde farklı isimlerle karşımıza çıkmaktadır. Oyunun bugün dahi en canlı biçimde yaşatıldığı Kırgızistan'da *Kök-börü* (к өк-бөрү) ve *Ulak-tartış* (улак тартыш) isimleri kullanılmaktadır. Altaylılar arasında *Kök-börü* (к өк-бөрү), Başkurlarda; *Kuk bure* (к үк буре) gibi adlara rastlanmaktadır.¹ Kazakistan'da oyunun; *Kökpar* (к өкпар) olarak adlandırıldığını görmekteyiz. Araştırmacılar bu isimlendirmenin sonraki dönemlerde ortaya çıktığını ve eski biçiminin *Kök böri* (к өк бөрі) şeklinde olduğunu ifade etmişlerdir.² Özbekistan'da *Ulak* (oğlak)-*Kupkari* (улак -Купкари)³, Tacik coğrafyasında ise; Buzkaşi (Бузкаши) (بزکشی) adları bilinmektedir.⁴ Buzkaşi adlandırması Farsça keçi: بز ve çekmek: کشی kelimelerinden türemiştir. Özbekler arasında bilinen Kupkari ifadesinin eski Türk dilindeki kop: çok ve Farsça kari: iş, çalışma kelimeleriyle ilgili olduğu öne sürülmüştür. Buna karşın Türk topluluklarının isimlendirme tercihlerinde açık bir şekilde kök/gök: boz ve börü: kurt ifadelerinin ortaklığı dikkat çekmekte ve bu adlandırma oyunun doğuş mitiyle alakalı bulunmaktadır.

Türk tarihinin en kadim spor ve eğlencelerinden biri olarak tarif ettiğimiz kökbörü oyununun kökeni ve eski Türk toplulukları arasındaki izleri için geniş bir kaynak kümesine müracaat etmek durumundayız. Türkistan coğrafyasının çeşitli bölgelerinde yer alan kaya resimleri belki de oyunun izlerinin sürülebileceği en eski tarihî vesikalardır. Bu minvalde yine bozkır sahasında yer alan kurganlardaki bazı bulguları da tartışmaya dahil etmemiz gerekmektedir. İlk Türk topluluklarının sosyal ve siyasi vaziyetlerine dair temel başvuru kaynağı niteliğinde olan Çin Hanedanlık Tarihlerindeki kayıtlar, oyunun kökleri hususunda bilhassa kıymetlidir. Bunların yanına farklı dönemlerde Türkistan coğrafyası hakkında gözlemlerde bulunan çeşitli seyyah ve elçilerin notlarını da ilave etmemiz gerekir. Kökbörü oyununun Türk toplulukları arasındaki gelişimi ve yaygınlığı noktasında yerli kaynak kümesine dâhil edebileceğimiz Divan-ı Lügat'it Türk gibi sözlük kayıtları ve Türk sözlü geleneğinin ürünü olan pek çok Millî destanı da burada zikretmemiz gerekir.

Türk kültür tarihinin kadim atlı oyunlarından biri olan kökbörüye dair yukarıda işaret ettiğimiz geniş bir kaynak kümesi araştırmacılara hizmet etmektedir. Bu yönüyle Türk akademisinin farklı disiplinlerinden pek çok araştırmacı Türk dünyası için kıymet arz eden bu tarihî oyuna dair önemli çalışmalara imza atmıştır. Bilhassa Türkçe literatürde yer alan çalışmalarda oyunun tarihî serüveni, millî edebiyatımızdaki izleri, kuralları, belli bir Türk topluluğu arasındaki gelişim evreleri yahut bugünkü durumu gibi ayrıntılara temas edilmiştir. Buradaki çalışmada ise herhangi bir dönem ya da belli bir Türk topluluğu ile sınırlamaya gidilmeyerek oyunun bugünkü vaziyetini de değerlendirecek şekilde geniş bir perspektif benimsenmiştir. Çalışmada kökbörünün Türk kültür hayatındaki gelişim evreleri, temel nitelikleri, oyunla ilgili kavramlar ve pratikler üzerinde durularak özellikle bugünkü vaziyetine yer verilmiştir. Global anlamda da tanınırlığı giderek artan bu atlı oyunun Türk kültür ve spor tarihindeki yeri ve öneminin vurgulanması, gelecek kuşaklara tanıtımı ve yeni çalışmalara konu olması tarafımızca önem arz etmektedir.

Oyunun 'Kökbörü' Olarak Adlandırılması

Uygarlık tarihi boyunca karşılaştığımız geleneksel oyunlar, milletleri tanıma ve anlama noktasında özel bir yere sahiptir. Oyunun içeriği ve icra biçimi gibi hususlar, esas itibarıyla söz konusu toplumun karakterini,

1 M., Jusupuvo, "Talas Öroönündөгñ "Kök Börñ" Oyununun Oynoluu Özgöçölñkörtñ", *Tyrk Elderinin Salttuu Sporttuk Oyundarı El aralık Simpoziumdun Materialdarı* (Türk Halklarının Geleneksel Spor Oyunları Uluslararası Sempozyum Bildirileri), Kırgız-Türk «Manas» Üniversitesinin Basılmaları (Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi Yayınları), Bişkek, 2015, s. 69.

2 J.A., Abitjanova, "Orhon-Yenisey Eskertkişteri Tilindegi Étnografizmderdñ Sıpatı", *Qazaq Tiliniñ Özehti Mäseleleri*, ed. E. Ayan, Karadeniz Kitap, 2022, s. 192.

3 İ. Uharov, "Kupkari – Tradiçionnaya İgra Jiteley Gornıh Kışlakov Kuhitanga", *Byulleten Nauki i Praktiki*, 2020, T. 6, No:11, s.439.

4 Djumaniyazova F.- Muyassar Nuriddinova, "Özbeklarda Uloq-Ko'pkari O'yinining Tarixi Xususida", *Çankırı Karatekin Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 4 / 1, s. 3.

duygu ve düşünce tarzını tasavvur etme hususunda bazı ayrıntıları gösterir nitelikte olabilmektedir. Tarihî Türk yurtlarında en sık oynanan oyunlardan biri olan kökbörü yalnızca konargöçer yaşam tarzının zorluklarını ve mücadele esaslarını ortaya koymakla kalmaz. Oyunun, oldukça geniş bir coğrafya ve zaman aralığında karşılaştığımız ortak adlandırma biçimi; milletin düşünce tarzını, inanç yapısını ve diğer etnolojik özelliklerini de gösterir. Bu anlamda öncelikle oyuna kökbörü isminin verilmesinin üzerinde durmamız gerekmektedir. Bu adlandırmanın tesadüfi olmaması gerekir nitekim eski Türk toplumuna dair bilgi veren Çin Hanedanlık Tarihleri başta olmak üzere daha birçok yazılı ve sözlü kaynakta Türk kültüründe kurdun özel bir yeri olduğuna yönelik pek çok kaydın, adlandırma meselesi dahilinde değerlendirilmesi lazımdır.

Oyunda kullanılan hayvanların atlar ve oğlak (keçi veya buzağı) olmasına rağmen mücadelenin kökbörü ismiyle anılmasına dair XX. yüzyıl etnografaları bazı gerekçeler üzerinde durmuşlardır. Bu araştırmacılar arasında bulunan G. N. Simakov, Kırgızlarda yaygın bir gelenek olan kurt avına işaret ederek, avlanan bir kurdun köye dönüş yolunda avcılar arasında el değiştirmesi, birbirinden kaçırılması gibi ritüellere dayanarak bu adın türediğini iddia etmiştir. Ona göre köylerine dönen avcı/çobanlardan, kurdu öldüren kimse onun postunu alma hakkına sahip idi.⁵ Benzer bir yaklaşımla A. Kıdırmayev, bu oyunun kurtların avlandıktan sonra, postu için bir rekabet yaşandığını ve eğlenceye dönüşen bu mücadelenin adının böylece ortaya çıktığını ifade etmiştir.⁶ Ancak Köçkunov, haklı gerekçelerle bu izahlara karşı çıkararak, oyunun kökbörü olarak anılmasının Türkler arasındaki 'kurt totemi' ile ilgili olduğunu savunmuştur.⁷ A. Kaliul, oyun adındaki kökbörü yahut kökpar ifadesinin; bir kurdu parçalamak anlamına gelmediğini aksine ismin; "bir bozkurt gibi saldırmak ve galip gelmekle", "bozkurt gibi korkusuz olmakla" açıklanabileceğini dile getirmiştir.⁸

Kökbörü oyunu, bozkırlıların askerî yeteneklerini sergiledikleri ve cesaretlerini gösterdikleri bir oyundur. Bozkır kültüründe benzer nitelikteki diğer oyunlarda olduğu gibi gücün sınındığı, stratejinin bulunduğu ve çevikliğin konuşturulduğu bir mücadeleyi ihtiva etmektedir. Askerliğin özel bir meslek statüsünde olmadığı bozkır ortamında, oyuncular için bir savaş provası niteliğinde görülebilecek bu oyunda, erlerin yahut oyunun bizzat kendisinin kurt olarak tanımlanmasının başka nedenleri olmalıdır. Nitekim kadim bozkır ordularının genel yapısına dair bilgi aktaran Çin Hanedanlık Tarihleri açık bir şekilde, Köktürk çağında hükümdarın özel askerî muhafız birliklerine "börü" dendiğini bildirmektedir. Bu kayıtları destekler bir biçimde, millî kaynaklarımız olan II. Köktürk dönemi yazıtlarındaki: "Tanrı güç vermiş olduğu için, babam hakanın askerleri kurt gibi imiş"⁹ satırlarını hatırlatmak yerinde olacaktır. Hem komşu milletlerin tarihî yıllıklarında hem de kendi millî anlatılarımızda açık ve müşterek bir biçimde kurt totemine işaret edilmektedir. Bu minvaldeki pek çok kaynak verisi, bozkırlılar arasında, mücadele esaslı bu oyunun, niçin kökbörü olarak tanımlandığını anlamamıza yardımcı olmaktadır. Birçok kültür tarihçisinin oyunların kökenine dair yaptıkları izahlarda insanoğlunun "taklit becerisine" vurgu yapılmış, kökbörü gibi askerî karaktere sahip oyunlar da bu durumla alakalandırılmıştır.¹⁰ Bozkırın en erken inanç ve avcılık gibi pratiklerinin arkasında, yaşadıkları ortama bağlı olarak, özellikle yırtıcı özellikleri haiz; kurt gibi hayvanların niteliklerinin bulunması bu bağlamda son derece doğaldır.

5 Yabıştaev, T. S., "İgra Kök Börü Kak Soçiokul'turnıy Znak Samoidentifikacıy Altayçev", *Vestnik arheologiy, antropologiy i etnografiy*, 2011, 2/15, s. 204.

6 Onur Yıldız, "Eski Türk Sportif Faaliyetlerinden Kökbörü", *Yörükçe*, Yıl:2, S.4, 2019, s. 37.

7 Köçkunov, A., "Köçmön Türk Elderindegi Oyundardın Kelip Çıgışın İzildöönñin Ayrım Maseleleri", *Tyrk Elderinin Salttuu Sporttuk Oyundarı El aralık Simpoziumdun Materialdarı* (Türk Halklarının Geleneksel Spor Oyunları Uluslararası Sempozyum Bildirileri), Kırgız-Türk «Manas» Üniversitesinin Basılmaları (Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi Yayınları), Bişkek, 2015, s. 19.

8 Toktabay, A., "Konno-Sportivniye İgrı Kazahov", *Mejdunarodnaya Nauçno-Praktičeskaya Konferentsiya: Koçevniki: İstoriya, Znaniya, Uroki*, Almatı, Smart University Press, 2024, s. 66.

9 Bilge Kağan Yazıtı Doğu-11 ve Kül Tigin Yazıtı Doğu-12. satırları. Bk. Tekin, T., *Orhon Yazıtları*, Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları, 4. Baskı, 2010, s. 27, 55.

10 Ustemirov, B. T. vd., "The Originality of the National Game of Kokpar: Semantics, Structure and Evolution", *Journal of Siberian Federal University, Humanities & Social Sciences*, 2025, 18/7, s. 1422.

Kökbörü Oyununun Kökeni

Kökbörü oyunu Türk kültür tarihinde yalnızca belli bir dönemle sınırlı kalmayarak devamlılık arz eden bir görüntüyle karşımıza çıkar. Bu vaziyet içerisinde, oyunun doğuşu ve gelişim merhaleleri veya bozkırlılar için taşıdığı anlamı sorgulamamız gerekmektedir. Kültür tarihçileri, antropologlar ve etnograflar, uygarlık tarihi boyunca çeşitli coğrafyalarda neşet eden oyunlarla ilgili bazı çıkış teorileri üzerinde durmuşlardır. Bu anlamda oyunların kökenleri sık sık mitolojik imgelerle izah edilmeye çalışılmıştır.¹¹ Nitekim bazı oyunların icra zamanları özel günlere denk gelmektedir ki bunlar arasında; mevsim dönümleri, takvimsel değişiklikler, taht merasimleri ve ölüm merasimleri gibi zamanlar sıklıkla öne çıkmaktadır. Kökbörü oyununun tarihi gelişimine baktığımızda da benzer bir durum dikkat çekmektedir. Modern dönemlere kadar oyunun icra günleri için bir takım özel tarihlerin belirlendiğini görmekteyiz. Bu da kökbörünün sıradan bir eğlence yahut vakit geçirmek için oynanan bir oyun olmadığını düşündürmektedir. A. Kaliul, Kazak boyları arasında oynanan kökbörünün doğuşunu, bozkırlıların savaş sanatına dair duydukları ihtiyaca bağlamıştır.¹² Bu çerçevede oyunların yalnızca bir boş zaman aktivitesi olarak değerlendirilmemesi gerektiğini ve birçok oyunun kökeninde “zaruretin” yattığını, bir ihtiyaç dolayısıyla ortaya çıkıp, yayıldıklarını belirtmeliyiz.

Görsel 1: Sir-i Derya bölgesinde kökbörü mücadelesi (1914) Yamzin, İ. L., Rossiya. *Pereselençeskoe Upravleniye*, s.41.

Türk kavimleri arasında kökbörü oyununun köklerini değerlendiren araştırmacılar, oyunun farklı yönleriyle mitolojik bir karakteri olduğunu savunmuşlardır. Oyunun temel malzemesi olan keçiyi, yalnızca bozkır ekonomisinin bir elementi olarak tarif edemeyiz. Bu hayvan figürünün ilk Türkçe yazılı taşlara da nakşedilmiş olması, kültürel hayattaki yerini anlamamız açısından kıymetlidir. Kökbörü oyununun mitolojik köklerine temas eden Dosimbaeva ve Bondarev, bilhassa önemli kimselerin cenaze merasimlerinde (yuğ) tertip edilen bu oyunun icracılarının, iki aileyi (anne ve baba taraflarını) temsil ettiklerini öne sürmüşlerdir.¹³ Onlara göre yazıtlarda ve kaya resimlerinde de karşılaşılan keçi figürü aynı zamanda kağanlık tamgası olarak kullanılmıştır. Oyunda kullanılan bu hayvan, mücadelenin esas konusuydu ve kut düşüncesinin tezahürü olarak ailelerin bu postu elde etmeleri idare hakkının kimde olduğu hususunda özel bir yere sahipti.¹⁴ Benzer bir yaklaşımla Köçkunov da oyunun derin bir ideolojik karaktere sahip olduğunu vurgulamıştır.

11 Köçkunov, A., “Köçmön Türk Elderindeki Oyundardın Kelip Çığışın İzildöönñn Ayrım Maseleleri”, s. 14.

12 Toktabay, A., “Konno-Sportivniye İğri Kazahov”, s. 65.

13 Dosimbaeva, A.-Bondarev, M., “Tradiçionnye İğri Kazahov: İstoki, Preyemstvennost”, *Türk Elderinin Salttuu Sporttuk Oyundarı El aralık Simpoziumdun Materialdarı* (Türk Halklarının Geleneksel Spor Oyunları Uluslararası Sempozyum Bildirileri), Kırgız-Türk «Manas» Üniversitesinin Basılmaları (Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi Yayınları), Bişkek, 2015, s.68.

14 Dosimbaeva, A.-Bondarev, M., “Tradiçionnye İğri Kazahov: İstoki, Preyemstvennost”, s.68.

Liderlik vasfına sahip olduğu düşünölen kimselerin halkı yönetme gücünü göstermek, halkın onurunu yüceltmek ve etrafa ün salmak gayesiyle bu oyuna ihtimam gösterdiklerini bildirmiştir.¹⁵ Toktabay'a göre ise varlıklı iki adamın yahut boyun kökbörü mücadelesi kurdun kutsallığına duyulan inançla alakalı idi ve galiplerin hanesine mutluluk ve bereket girecek düşüncesi hakimdi.¹⁶ Kökbörü oyununun temelinde iki grup arasındaki mücadele yatsa da bunun diğeri mitik karakterli oyunlardaki gibi iyi ile kötü ya da aydınlık ile karanlık arasındaki mücadele olarak görülmediğini ifade etmemiz gerekir. Oyun, yalnızca en güçlünün belirlendiği bir rekabetin ürünü idi.¹⁷

Görsel 2: Oyuna resmi kuralların gelişi öncesinde bir Kökbörü mücadelesi
<http://konevodstvo.su/books/item/f00/s00/z0000015/st007.shtml>

Oyunun diğeri ana unsuru olan atlarla ilgili, bilhassa modern dönemlerdeki pratikler kadim bozkır düşüncesinin ve eski Türk inancının izlerini yansıtmaktadır. Oyunun inanç dünyasındaki yansımaları hususunda daha önce müstakil bir çalışmanın yapılmamış olduğuna dikkat çeken Alimov, Kırgızlar arasında kökbörü oyununda kullanılan atlara dair oldukça önemli noktalara temas etmiştir. Alimov'un verdiği bilgilere göre; oyunda kullanılacak atlar uzun ve meşakkatli bir hazırlık döneminden geçirilmektedir. Belli hususlar göz önünde bulundurularak seçilen tayların bakım işi ve oyuna hazırlanması ayrı bir süreci beraberinde getiriyordu. Bu sürecin beş yıl kadar aldığını bildiren Alimov, atlara muska takılması, erkeklerin nazar düşüncesi ile bakım yapılan yerlere girmemesi gibi mühim ayrıntıları aktarmaktadır.¹⁸ Modern dönemlerde de devam ettirilen birtakım uygulamalar oyunun inanç dünyası ve mitolojik köklerini anlamamız açısından oldukça önemlidir. Bu hususta son derece ilginç bir ayrıntıya daha temas etmek gerekebilir. Türk kültür dairesi bağlamında değerlendirdiğimizde; doğrudan

15 Köçkunov, A., "Köçmön Türk Elderindeki Oyundardın Kelip Çığışın İzildönnin Ayrım Maseleleri", s. 19.

16 Toktabay, A., "Konno-Sportivniye İğrı Kazahov", s. 67.

17 Ustemirov, B. T. vd., "The Originality of the National Game of Kokpar: Semantics, Structure and Evolution", s. 1422.

18 Alimov, U., "Ulak Tartış Oyununun İnançlarla Olan İlişkisi Üzerine", *Türk Elderinin Salttuu Sporttuk Oyundarı El aralık Simpoziumdun Materialdarı* (Türk Halklarının Geleneksel Spor Oyunları Uluslararası Sempozyum Bildirileri), Kırgız-Türk «Manas» Üniversitesinin Basılmaları (Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi Yayınları), Bişkek, 2015, s. 63.

'*oyun*' kavramının kendisinin, inanç hayatıyla olan müşterek yönleri dikkat çekicidir. Eski Türk inanç hayatında kam ve baksıların, Asya'nın çeşitli mıntıklarında ve bilhassa modern dönemlere doğru şaman adları ile öne çıkan icracıların, dinî eylem ve ritüellerine dair adlandırmalarda "*oyun*" adı sıklıkla kullanılmıştır. Oyun ve şaman kavramlarının etimolojik ilişkisine daha başka çalışmalarda da değinildiğini görüyoruz.¹⁹ Sibirya'daki Yakutlar arasında, inanç hayatındaki bazı kimselere "*oyun*" denmesi, aynı zamanda ismin direkt olarak hem ritüeller hem de bu esnada lazım olan bazı araç gereçler için de kullanılması bu tür örnekler arasında gösterilebilir.

Türk topluluklarının yanı sıra Taciklerin "*buzkaşi*" adıyla oynadıkları bu oyun ve kökenine dair Karmışeva'nın gözlemleri daha farklı ayrıntılara işaret etmektedir. Karmışeva, Tacikistan'ın güneyindeki etnografik araştırmaları sonucunda, oyunun Çiluçor'daki su kaynaklarıyla (bulaklar) ilgili bir arka plana sahip olduğunu ifade etmiştir. Ona göre buradaki kaynak sular, Tacikler arasında kutsal kabul ediliyordu. Bahar mevsimi öncesinde insanlar burada toplanarak bazı ritüellerde bulunuyorlardı ki bunlardan biri de buzkaşi oyunuydu. Karmışeva, burada iki gün boyunca bir festivalin düzenlendiğini bildirerek, bulak etraflarının at nallarıyla çığnenmesinin; toprağı sıkılaştırarak, kaynak sızıntılarının önlenmesi gibi bir maksat taşıdığını ileri sürmüştür.²⁰

Bozkır göçebeleri arasındaki oyunlar ile yerleşik dünyanın oyunları arasında ciddi bir farklılık göze çarpar. Bozkır yaşantısının her şeyden evvel; insanlar arasında ortak hareket ve savaşçılık meziyetlerinin gelişmesinde pozitif bir katkıda bulunduğunu rahatlıkla ifade edebiliriz. Kültür tarihçileri de bozkırlılar arasındaki bu duruma işaret ederek, onların uygarlık tarihine bıraktıkları en büyük miraslardan biri olarak; teşkilatçılık kabiliyetlerini dile getirmişlerdir. Bazı araştırmacıların "*göçebe devlet*" gibi adlarla tarif etmeye çalıştıkları bozkır devletinin inkişafı; özünde boyların organize hareketine ve iş birliğine dayanmaktadır. Boylar arasında sosyal ve siyasî münasebetler ve boyların devlet hayatı içerisindeki konumları gibi hususlarda ise göçebe oyunlarının özel bir yeri olduğunu göz ardı edemeyiz. Bununla ilintili olarak, bozkırda bilhassa erkek oyunlarının çıkış koşulları ve nedenleri ne olursa olsun toplumsal bir olgu olarak kabul edildiği gerçeğiyle karşılaşırız.²¹ Bozkır ortamında birtakım boyların "*aristokrat kimlikleri*" açısından da bu türden oyunların önemine temas etmeliyiz. Bu önem, oyunların tertip aşamasından, oyuncuların mensup oldukları boyu temsiline kadar geniş bir yelpazede açıklanabilir. Bilhassa atlı oyunlardaki oyuncular, kendi boylarının itibarı için mücadelelerde yer alıyorlardı. Günümüzde, artık belli kurallarla ve federasyonlar öncülüğünde icra edilen kökbörü oyununda dahi bu durum açıkça kendisini hissettirmektedir. Bölgesel takımların mücadelesinde, kendi yörelerini temsil eden oyuncular bu motivasyonu oyun alanına yansıtıyorlardı. Kökbörü oyununun bu gerçekliği bazı halk söylencelerine de sirayet etmiştir. Kırgızlar arasında "*oyundan ateş çıkacak*" gibi deyimler böyle bir arka plana sahiptir.²²

Kökbörü oyunu içerik itibarıyla askerî nitelikleri olan bir oyundur. Oyunun genelinde hem oyuncuların hem de kullandıkları atların, gücü ve çevikliği ayrı bir öneme sahiptir. Hemen her an hazır ve daimî bir niteliğe sahip olan bozkır ordularının barış zamanlarındaki talimleri bozkır hayatının vazgeçilmezi olan süre avı gibi yine organize eylem gerektiren birtakım faaliyetlerle gerçekleştirilebiliyordu. Bu türden uğraşları da bir şekilde oyunlar dahilinde görmemiz mümkündür. Nitekim av ve avcılıkla ilgili oyunların uygarlık tarihindeki pek çok pratiğin temelinde yattığı ifade edilmektedir. Bu noktada oyun kavramı açıklamaları ve bozkır oyunlarının tarihî gelişimi noktasında bir ayrıntıya daha dikkat çekmemiz gerekir. "*Oyun*" araştırmaları konusunda otorite kabul edilen tarihçi ve filozof Huizinga, oyun tanımlamasını yaparken "*özgür bir eylem*" ifadesini kullanmış ve birçok çalışmada genellikle oyunda yer alan bireyler için sıklıkla "*gönüllülük*" esası üzerinde durulmuştur. Ancak bozkırdaki süre avı gibi pratiklere katılımın zorunlu olduğu gibi bir gerçek söz konusudur. Bu durum bozkır oyunlarının kendine has hüviyetini ve gelişim merhalelerini anlamamız açısından kıymetlidir.

19 Kara, T. Ö- Gün, M., "Kutadgu Bilig ve Divânü Lügati't-Türk'te Oyunla İlgili Kavramlar ve Terimler", *International Journal of Language Academy*, Vol: 2/4, 2014, s. 50.

20 Köçkunov, A., "Köçmön Turk Elderindegi Oyundardın Kelip Çığışın İzildöönñn Ayrım Maseleleri", s. 17.

21 Köçkunov, A., "Köçmön Turk Elderindegi Oyundardın Kelip Çığışın İzildöönñn Ayrım Maseleleri", s. 14.

22 Köçkunov, A., "Köçmön Turk Elderindegi Oyundardın Kelip Çığışın İzildöönñn Ayrım Maseleleri", s. 14.

Bozkırda askerî yönleri besleyecek birçok oyunun türemesi esas itibariyle son derece doğal olarak kabul edilir. Nitekim kadim Türk oyunları arasında karşımıza çıkan pek çok oyun hem fizik hem de taktiksel anlamda erleri yetiştirmeye hizmet etmekte idi. Kökbörü oyununun ortaya çıkışında da böyle bir gerçekliğin göz ardı edilmemesi gerekmektedir. Çin kaynaklarındaki ifadeler çocukluk çağından itibaren bir bozkırlının askerî eğitim sürecini tarif etmektedir. Bozkırda oynanan diğer çocuk oyunlarının da bir kısmı yine yetişmekte olan gençlerin askerî kabiliyetlerini besleyecek türdendi. Yazılı ve sözlü kaynak ifadelerinin müşterek bir biçimde desteklediği bir diğer önemli ayrıntı; boy yaşantısı içindeki erlerin, atlarıyla bir anılmasıdır. Kül Tigin Yazıtı'nın birçok satırında Türk beylerinin askerî eylemleri, atının özel nisbesiyle kaydedilmiştir. Nitekim kökbörü oyununda da hüner ve üstünlük tam anlamıyla atıyla yekvücut olmayı başarmaktan geçmektedir.

Kökbörü Oyununda Atlar

Türk kültür ve spor tarihinin en önemli oyunları arasında gördüğümüz kökbörüde oyuncular kadar atlara da ayrıca değinmemiz gerekir. Uygarlık tarihinin en önemli merhalelerinden birisi, atın gündelik hayatta fonksiyonel biçimde kullanılması olmuştur. Atın evcilleştirilip, ehlileştirilmesine yönelik yapılmış çalışmalarda farklı coğrafyalar ve topluluklar önerilmişse de son araştırmalar bu aşamanın Türkistan bozkırlarında gerçekleştiğine işaret etmektedir. Bu hususta Avrasya bozkırlarında yapılan araştırmalarda Ukrayna'daki Dereivka (MÖ. 4200-3700) ve kuzey Kazakistan'daki Botai (MÖ. 3700-3000) sahaları üzerinde sıklıkla durulduğunu görürüz. D. Anthony, Dereivka'da bulunan iskeletlerin önemli bir kısmının İskit çağına tarihlendiğini bildirirken, Botai'deki bulgulardan hareketle, burada atlara gemlenerek binildiğinden ve ahırlarda tutulduklarından artık emin olunduğunun altını çizmektedir.²³ Bozkırlıların oldukça kadim dönemlerden itibaren kültürlerinin en önemli parçası haline gelen atlar yalnızca birer binek, yük aracı yahut gıda işlevi görmekle sınırlı kalmamıştır. Bozkırın kurgan alanlarında gün yüzüne çıkarılan at gömüleri, konargöçer grupların kültür dünyalarında atın ne derece mühim bir yer teşkil ettiğini kanıtlar nitelikte zengin materyallerle donatılmıştır. Erken Türk topluluklarının siyasî ve sosyal hayatlarına dair kullandığımız yazılı kaynakların yanı sıra bozkırın destancılık geleneği ve yazıtlarda atların Türk kültür hayatındaki yerini gösteren pek çok kayıtle karşılaşmaktayız. Bozkır hayatının vazgeçilmez unsuru olan atların sportif faaliyetlerde ve oyunlarda da yer alması bu anlamda kaçınılmaz olmuştur. En kadim dönemden günümüze kadar Türk kültür dairesine mensup toplulukların eğlence ve sporlarında atlı oyunlar ciddi bir yer teşkil etmiştir. Kökbörü oyunu da bunlardan birisi ve belki de en önemlisidir.

Kökbörü oyununda kullanılan atlar özenle seçilmekte ve birçok pratiğin uygulandığı özel bir bakım sürecinden geçirilmektedir. Bu atlar gündelik işlerde kullanılmamakta, bazı bölgelerde nallanmamakta, yarış zamanları haricinde eyer vurulmamaktadır. Alimov, Kırgızlar arasında kökbörü oyunu için seçilmiş tayların bakımlarının diğerlerinden ayrıldığını ve bir atın oyuna hazırlanma sürecinin en az beş yıl kadar sürdüğünü bildirmiştir.²⁴ Oyun için yetiştirilmiş atlar, modern dönemlerde de sezonluk müsabakalar öncesinde yine özel bir bakıma tabi tutulmaktadırlar. Bazı yerlerde bakıma alınan atların, karanlık bir yerde kırk gün kadar tutulduğu görülmektedir. Umarov, Özbekler arasında icra edilen kupkari oyunu için hazırlanan atların haziran sonundan ağustos ayına kadar kırk günlük bir bakım sürecine alındığını ve bu zamanın "çilla" olarak isimlendirildiğini nakleder.²⁵ Özbekistan'ın Baysun bölgesinde de atların kırk gün boyunca beslendiği ve sonrasında aşağı yukarı aynı süreç kadar bir zaman zarfında maçlara hazırlandıkları bir uygulama bilinmektedir.²⁶ Bu periyodun başlamasından önce, atlara oğlak kanı ile karıştırılmış arpa ye-

23 Anthony, D. W., *The Horse The Whell The Language: How Bronze Age Riders From The Eurasian Steppes Shaped the Modern World*, Princeton University Press, 2007, s. 193-224.

24 Alimov, U., "Ulak Tartış Oyununun İnançlarla Olan İlişkisi Üzerine", s. 63.

25 Umarov, İ., "Kupkari – Tradiçionnaya İgra Jiteley Gornih Kışlakov Kuhitanga", *Byulleten Nauki i Praktiki*, 2020, T. 6, No:11, s. 440.

26 Djumaniyazova, F.- N. Nuriddinova, "O'zbeklarda Uloq-Ko'pkari O'yinining Tarixi Xususida", s. 10.

-dirildiğinden bahsedilir. Buradaki gayenin atların bacaklarında oluşacak su toplamalarına ve koşma esnasında zorlamaya bağlı baş gösterebilecek diğer rahatsızlıklara karşı önlem amaçlı olduğu ifade edilmiştir.²⁷ Özbekler arasındaki kupkari oyununa hazırlanan atlara dair Umarov'un çalışmasında son derece ilgi çekici bazı gözlemlere de yer verilmiştir. Çilla süresi boyunca atlara ağırlıklı olarak arpa yedirildiği, bakım boyunca atların aynı yerde tutularak dışarı çıkarılmadığı, bu kırk günlük periyodun sonunda atın; içine andız otunun eklendiği bir suyla yıkandığı gibi ayrıntılar bunlardan bazılarıdır.²⁸ Djumaniyazova ve Nuriddinova'nın hazırladığı çalışmada Özbekler arasında atların 4-5 yaşından itibaren bu oyun için hazırlandığı ifade edilmiştir. Arttırılarak devam eden bir besleme döneminin ardından, 20-25 gün süren ve "qontaruv" adı verilen bir nevi diyet dönemine geçilmektedir.²⁹

Görsel-3: Karabayır atı

Görsel-4: Novo-Kırgız tipi atlar

Görsel-5: Lokay atı

<http://konevodstvo.su/books/item/f00/s00/z0000015/st007.shtml>

Toktabay'ın Kazak atçılık geleneğine dair kaleme aldığı bir çalışmada atlar: Akalak yılki, (dayanıklıkları ile öne çıkan savaş atları), Aksakal yılki (hızlı yarış atları) ve Bakal yılki (düşük nitelikteki, yük atları) olarak gruplandırılmıştır. Bu ana tasnif içerisinde koşu ve yarış atları (aksakal) on alt türde incelenmektedir. Buradaki her türün ayrıca özelliklerine değinen Toktabay'a göre Kızbel (ҚЫЗБЕЛ) olarak adlandırılan ince kuyruk ve yeleye sahip olan, nispeten yüksek omurgalı atlar kökpar için oldukça ideal tipi teşkil etmektedir.³⁰ Türk toplulukları ve coğrafyaları arasında oldukça erken dönemlerden itibaren icra edilen oyunun hem at besiciliğine hem de yeni at ırklarının yetiştirilmesine zemin hazırladığını söyleyebiliriz. Bu oyunun doğası gereği dayanıklı ve çevik atlara ihtiyaç duyulmaktadır ve her at tipi bunun için uygun değildir. Bu yüzden bazı Türk coğrafyalarında söz konusu millî oyunlar için özel atlar yetiştirilmeye çalışılmıştır. Kökbörü için genellikle Arap, Ahal-Teke, Karabayır ve Kurama gibi atların beslenip yetiştirilmesine özen gösterilmiştir.³¹ Bu at ırkları oyunlarda daha iyi performans gösterebilmekteydi nitekim vücut olarak çok iri değil, ayrıca hızlı ve kontrolü daha kolay aygırlardı. Bu nedenle Özbek, Kırgız ve Kazaklar arasında bu at ırklarının yetiştiriciliğine önem verilmiştir.³² İsimlerini zikrettiğimiz türlerden biri olan Karabayır atları kısa mesafe koşularında Arap, Ahal-Teke ve diğer aygırlardan daha geride olmakla birlikte kökbörü gibi dayanıklılık gerektiren oyunlar için daha uygundur.³³ Günümüzde Kazakistan'daki kökpar müsabakalarında Karabayır cinsi atlar sıklıkla tercih edilmektedir.³⁴

27 Umarov, İ., "Kupkari – Tradiçionnaya İğra Jiteley Gornih Kişlakov Kuhitanga", s. 440.

28 Latince adıyla Intula helenium olarak bilinen bu bitkinin 'at otu' olarak anılması da son derece ilgi çekicidir. Özbeklerin 40 gün bekletilen atları bu otun karıştırıldığı suyla yıkamaları çilla süresince çeşitli haşerat ısırıklarının neden olabileceği yaraların tedavisi içindir. Bk. Umarov, İ., "Kupkari – Tradiçionnaya İğra Jiteley Gornih Kişlakov Kuhitanga", s. 440.

29 Djumaniyazova, F.- N. Nuriddinova, "O'zbeklarda Uloq-Ko'pkari O'yinining Tarixi Xususida", s. 10.

30 Toktabay, A., *Konnyy Mir Kazahov*, Almatı: Almatı Kitap Baspası, 2022, s. 229-230.

31 Etničeskiy Atlas Uzbekistana, Otvetstvenniy red. Alisher Ilhamov, Red. Nadejda Şetinina, Institut Otkrytoye Obşçestvo- Fond sodeystviya, Uzbekistan, 2002, s. 339.

32 Etničeskiy Atlas Uzbekistana, s. 346 .

33 Ismoiloviç, H. İ- H. A. İnoyatoviç, "Karabairskaya Poroda Loşadey Otliçayutsya Osoboy Vmoslivostyu i Bezgraniçnoy Siloy", *International Scientific and Practical Conference "Actual Problems of Livestock Development, Modern Methods and Development Prospects"*, September 26-27 2024, s. 356.

34 Kazakistan'daki aktif kulüplerden biri olan Daukey Kökpar Kulübü'nün kurucusu Danyar Daukey ile gerçekleştirilen bir mülakatta oyunda başarının büyük kısmının atlara bağlı olduğu dile getirilmiştir. Bu görüşmede karabayır atlarının tam olarak bu oyun için yaratılmış hayvanlar olduğu ve bir zamanlar gerçek savaş atlarının bu türden çıktığı ifade edilmiştir. Bk. <https://mediazona.ca/article/2022/08/04/kokpar> (son erişim tarihi: 31.10.2025).

Kırgızistan'da ise Novo-Kırgız tipi atların bu oyunlar için yetiştirildiği görülmektedir. Tacikistan ve Özbekistan'da da Lokay cinsi atlar oyunlarda kullanılmaktadır.

Günümüzde oyunun ihtivasına bakarak, kesin şekilde bir ya da birkaç ırkla sınırlandıramayacağımız kökbörü atlarının genel anlamda bazı özelliklerinden söz edilebilir. Bu atlar en başta oyun içindeki diğer atlar ve taykazan denen kalelerle çarpışmadan kolay etkilenmeyen güçlü bacaklara ve iskelet yapısına sahip olmalıdır. Oyuncunun yerdeki postu alması gerektiği için çok uzun boylu atların kullanılması sıkıntıya neden olabilir, bu sebeple kökbörü atları ne çok uzun ne de kısa boylu olmalıdır. Oyun içinde atların oyuncuyu üstünden atmaması, diğer oyuncu ve atlara zarar vermemesi gibi durumlar söz konusudur ve bu şartlar altında oyunda kullanılan atların sakinliği de ayrıca önem arz etmektedir. Postu bir an önce karşı kaleye götürmek temel amaç olduğu için atlar aynı zamanda olabildiğince hızlılarından seçilmelidir. Atın, binicisiyle uyumu ve komutlara tepkisi de başarıdaki belirleyici unsurlardandır.³⁵

Kökbörü Oyununun Temel Özellikleri

Kökbörü oyunu genellikle, başı ve ayakları kesildikten sonra iç organları çıkartılan bir oğlak yahut tekeyle oynanır.³⁶ Oyundan önce kesilen hayvanın içi saman ya da tuzla doldurulur ve bazı bölgelerde belli bir müddet soğuk su içerisinde bekletilir. Bu uygulamadaki amaç, oyunda, erlerin çekiştirmeleri esnasında postun parçalanmasını önlemektir. Oyunda kullanılacak postun erkek hayvana ait olmasına da dikkat edilmektedir, bazı bölgelerde bunun nedeni inançla alakalıdır. Aksi takdirde oyuncular ve atlar için talihsizlik getireceğine yönelik bir düşünce mevcuttur. Erkek hayvan postunun seçilmesinde ayrıca, daha sert deri ve tendonlara sahip olduğu için oyun içindeki çekiştirmeler esnasında daha dayanıklı olacağı da ifade edilmektedir.³⁷ Oyunun icra edildiği bazı bölgelerde genç bir buzağı da mücadelede kullanılabilir. E. Huntington'ın gözlemleri, Kırgızların Alay bölgesinde bu oyunda buzağıyı kullandıklarına dair örnek olarak verilebilir.³⁸ Buzağının yer aldığı yarışlarda torpok tartış gibi adlar da oyunu tanımlamak için kullanılmıştır.

Oyundaki amaç, belirli bir yere bırakılan oğlağı yahut buzağıyı oradan alarak, rakiplere kaptırmadan karşı kaleye bırakmaktır. Bu kaleye *taykazan* denmektedir.³⁹ Modern terminolojide oyuncular için *ulakçı*, *çabandes* ve *balban* gibi isimler kullanılırken, Altaylarda *böriler*⁴⁰ ifadesine rastlanır. Ulakçı, bunlar arasında genel bir tanımlamadır ve oyuncuların hepsi için kullanılır. Çabandes daha çevik ve hızlı olan oyunculara, balban ise güçlü oyunculara verilen adlardır.⁴¹ Özbekistan'ın güney bölgelerinde biniciler için *çopagon* (чопарон) adı da verilmektedir.⁴²

Oyuna dair müracaat ettiğimiz tarihî kaynaklar, bozkırlılar arasında bu eğlencenin çeşitli biçimlerde icra edildiğini göstermektedir. Oyun hem bireysel hem de takımlar arasında oynanabildiği gibi çeşitli dönemlerde farklı sayıdaki katılımcılarla oynanmıştır. Bazı araştırmalarda genellikle 20 ila 40 arasında değişen katılımcıyla oynandığı söylenen oyuna yüzlerce erin iştirak edebildiği de belirtilmiştir.⁴³ Kazak Ansiklopedisi'nde oyunun katılımcılarla ilgili türlerine ilişkin; en yaygın olanının, çok sayıda binicinin yer aldığı ve her birinin bağımsız olarak mücadele ettiği biçiminin; *jappay tartış* olarak anıldığı ifade edilmiştir.⁴⁴

35 Ustemirov, B. T. vd., "The Originality of the National Game of Kokpar: Semantics, Structure and Evolution", s. 1427.

36 Oyunun icra edildiği bölgelere göre kesilecek hayvanın ağırlığı 50-80 kg arasında değişmektedir. İç organlarının bir kısmı boşaltıldıktan sonra bu ağırlık biraz daha azalmaktadır. İç organları boşaltılan hayvanın ağırlığı beklenenden daha az bir seviyede olursa da post dikilmeden önce içerisine tuz, mısır veya arpa konulmakta idi.

37 *Etniçeskiy Atlas Uzbekistana*, s. 341.

38 Huntington'ın *'bagai'* olarak tarif ettiği oyundaki gözlemlerine göre 50-60 kişi kadar atlı buzağıyı kapma mücadelesinde bulunmaktadır. Bk. Huntington E., *The Pulse of Asia; A Journey in Central Asia Illustrating the Geographic Basis of History*, Boston and Newyork, 1919, s. 123-124.

39 Ağgün Kadri, "Kırgızistan Millî Oyunları", *Tyrk Elderinin Salttuu Sporttuk Oyundarı El aralık Simpoziumdun Materialdarı* (Türk Halklarının Geleneksel Spor Oyunları Uluslararası Sempozyum Bildirileri), Kırgız-Türk «Manas» Üniversitesinin Basılmaları (Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi Yayınları), Bişkek, 2015, s.62.

40 Bayır Z., G. Küçükbasmacı, "Kırgız Destanlarındaki "Kökbörü" Oyununun Halkbilimsel Açından İncelenmesi", *Korkut Ata Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, S. 9, Aralık, 2022, s. 663.

41 Alimov, U., "Ulak Tartış Oyununun İnançlarla Olan İlişkisi Üzerine", s. 64.

42 Umarov, İ., "Kupkari - Tradiçionnaya İgra Jiteley Gornih Kışlakov Kuhitanga", s. 439.

43 Özen, A. vd., "Equestrian Games in Turkish History", *Fırat Üniversitesi Sağlık Bilimleri Veteriner Dergisi*, 2012, 26 / 3, s. 200.

44 *Kazahstan Naçionalnaya Enciklopediya*, T. 3, Red. B. Aygan, Almatı, 2005, s. 258.

Aynı kaynakta, bunun yanı sıra oyunun belli sayıda biniciden oluşan takımlar arasında oynandığı da belirtilmiştir. Erken dönemlerde özellikle çok sayıdaki katılımcının dâhil olduğu oyunların, zaman kısıtlaması da olmadığı gerçeği göz önünde bulundurularak, mücadelenin saatlerce sürdüğü düşünülebilir. Günümüzde Kazaklar arasında “kökpar” adıyla bilinen oyunun farklı biçimlerine dair çeşitli adlandırmalar mevcuttur. Çocukluk döneminden itibaren oynanmaya başlayan bu oyunda, 5-10 yaşlarındaki çocukların postu yırtma mücadelesine *tulak tartu* (Тулақ тарту) adı verilmektedir. Kullanılan malzemeye göre; lak kökpar – oğlaklı kökpar (лақ көкпар), *serke kökpar* – keçili (серке көкпар) ve *tana kökpar* – buzağılı (тана көкпар) isimlerine rastlamaktayız.⁴⁵

Kadim Türk toplulukları arasında oyunun takvimine ilişkin farklı görüşler öne sürülmüştür. Bazı araştırmalarda, yukarıda ifade ettiğimiz gibi atların hazırlık evreleri de göz önünde bulundurularak genellikle mücadelelerin bahar aylarında gerçekleştirildiği söylenmektedir.⁴⁶ Hun ve Köktürkler hakkında bilgi edindiğimiz Çin Hanedanlık Tarihleri, bu Türk boylarının düzenli toplantılarından (*kengeş*) bahsederken bahar zamanındaki toyun önemine ayrıca vurgu yapmaktadır. Hanshu’daki ifadelerle göre: yılın ilk ayında bütün beyler Ch’an-yü’nün otağında küçük toplantı düzenleyerek dinî tören yaparlardı. Beşinci ayda Lung-ch’eng’daki büyük toplantıda atalarına, göğe, yere, ruhlara ve tanılara kurban sunarlardı. Sonbaharda atlar semirdiğinde büyük toplantı düzenleyerek ormanın çevresini dolaşırlar, insan ve hayvan sayımı yaparlardı.⁴⁷ Kaynakların şahitliği doğrultusunda özellikle bu tür büyük şenliklerde kökbörü oyununun icra edildiği düşünülmektedir. Bunun yanı sıra bozkırda sosyal hayat sıradan ve monotonluğun ötesinde birçok şenliğin ve kutlamanın gerçekleştirildiği bir biçimde karşımıza çıkmaktadır. Yeni doğan çocuklara ad verme, düğün toyu, yağ merasimleri, evlilik ve ant törenleri gibi vakitlerde de bu tür geleneksel oyunlar sergilenmiştir.⁴⁸ Burada saydığımız önemli günler dikkat edileceği üzere yalnızca iyi anları temsil etmiyordu, ölüm merasimi gibi zamanlarda da bu oyunlar oynanıyordu. Nevruz/Yeni Gün gibi özel günler daha büyük ölçekli şenlikleri ihtiva ediyordu ve bu tür günlere Türklerin İslamiyet’i kabul etmeleriyle birlikte bazı İslamî kutlamalar da eklenmiştir. Dinî bayramların yanı sıra sünnet merasimleri gibi önemli günlerde de bu kadim oyun çeşitli Türk boyları arasında mevcudiyetini sürdürmüştür.⁴⁹

Kökbörü oyununun icra edildiği zamanlardan biri de büyük panayır günleridir. Türk konargöçerlerinin temel iktisadî faaliyeti kuşkusuz, hayvancılığa dayanıyordu. Bunun yanında belli bölgelerde tarımsal faaliyetlerin yapıldığına dair de arkeolojik veriler ve yazılı kaynaklardan pek çok örnek burada sıralanabilir. Bozkırlı Türk boyları bunlara ilave olarak en erken devirlerden itibaren ticarî faaliyetlere de yabancı değillerdi. Bu anlamda İpek Yolu ve Kürk Yolu olarak tanımlanan tarihî ticaret yollarına büyük ehemmiyet verilmiş ve bu yolları kontrol altında tutma gayretlerine girişilmiştir. Türkistan coğrafyasındaki bazı kadim kentler uzun süre boyunca ticaret ve ilim noktalarındaki önemlerini muhafaza ederek kendi dönemlerinin en ünlü şehirleri haline gelmişlerdir. Farklı milletlerden kimselerin ticaret vb. faaliyetler gayesiyle geldiği Balasagun, Suyab ve Buhara gibi kentler aynı zamanda Orta Çağ’ın büyük panayır bölgeleriydi ve buralarda çeşitli etkinlikler tertip ediliyordu. Orta Çağ panayırlarında isimlerini zikrettiğimiz kentlerde düzenlenen etkinliklerde çeşitli sirk gösterileri, spor müsabakaları, at yarışları, çevgan gibi oyunların yanı sıra kökbörü de icra edilmiştir.⁵⁰

Modern Dönemlerde Kökbörü ve Kökpar Oyunları

Türk tarihinin ve bozkırın kadim oyunu kökbörü yukarıda da değindiğimiz üzere yalnızca bir spor faaliyeti olmakla sınırlı kalmayarak bütün Türk dünyasında birleştirici bir işlev de görmektedir. Türk dünyasının bu ortak oyunu Türkistan topraklarının Rus işgaline maruz kalmasıyla birlikte millî kimliği canlı tutan ve besleyen birçok alanda olduğu gibi tehditkâr bulunmuştur.

45 Toktabay, A., “Konno-Sportivniye İğri Kazahov”, s. 67.

46 Özen, A. vd., “Equestrian Games in Turkish History”, s. 200.

47 Hsiung-nu Monografisi (94A), *Han Hanedanlığı Tarihi*, çev. A. Onat vd., TTK, Ankara, 2004, s. 8.

48 Dosimbaeva, A.-Bondarev, M., “Tradiçionnye İğri Kazahov: Istoki, Preyemstvennost”, s.68.

49 Türkmen, Mehmet, “Geçmişten Günümüze Türkler’de Kökbörü/ Ulak-Tartış/ Buzkaçı/ Torpak Tartış/ Kökpar Oyunu”, *Türk Dünyası Araştırmaları*, Ocak-Şubat, S:166, ss. 95-108.

50 Dooranov, Uzgenbay, “İğri Razvleçeniya i Sostyazaniya na Velikom Şelkovom Putı”, *Tyrk Elderinin Salttuu Sporttuk Oyundarı El aralık Simpoziumdun Materialdarı* (Türk Halklarının Geleneksel Spor Oyunları Uluslararası Sempozyum Bildirileri), Kırgız-Türk «Manas» Üniversitesinin Basılmaları (Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi Yayınları), Bişkek, 2015, s. 244.

Çarlığın aldığı tedbirler bağlamında savaş nitelikli bir hüviyete sahip olduğu düşünülen oyunun icrasında ciddi bir azalma yaşanmıştır. Bu dönemdeki Rus ideolojisinin nazarında millî şenlikler ve oyunlar, geçmişin birer iptidai kalıntısı olarak görülmüş ve spor müsabakaları olarak kabul edilmemişlerdir.⁵¹ Malikov'un, 19 ve 20. yüzyıllarda Semerkant bölgesi özelinde gerçekleştirdiği çalışmada bu durum açık bir şekilde gözler önüne serilmiştir. Bu topraklarda "kupkari" adıyla bilinen oyun, özellikle Semerkant'ın Rus işgaline uğramasıyla birlikte şehirde kademeli olarak ortadan kalkmaya başlamıştır.⁵² O. Suhareva, gözlemlerinde; II. Nikolay döneminde (1894-1917) Semerkant'ta varlıklı ailelerin sünnet gibi törenlerinde bu oyunun icra edildiğini not etmiştir. Bununla birlikte Semerkant bölgesinde oyunun atlı ve yaya olmak üzere iki farklı biçimi tespit edilmiş ancak 1917'den sonra ortadan kalktığı ifade edilmiştir.⁵³ Bu türden müdahale ve engelleme çabalarına rağmen kökbörü oyunu Türk dünyasının çeşitli bölgelerinde varlığını muhafaza etmeyi başarmıştır. Bu coğrafyalardan biri olan Kazakistan'da "kökpar" genellikle şenlik zamanlarında köylerde herhangi bir kurala bağlı olmaksızın oynanmıştır. Ancak 1949 yılında oyun için bazı kurallar geliştirilmiş ve 1958'den sonra müsabakalar için özel sahalar tayin edilmiştir.⁵⁴ Özellikle Sovyet iktidarının çöküşü ve Türk yurtlarının bağımsızlıklarını kazanmalarıyla birlikte oyun tüm Türk dünyasında yeniden canlanmıştır.

1991 sonrası dönemde Türk toplulukları arasında yeniden icra edilmeye başlayan oyunun geniş bir spor müsabakası niteliğindeki ilk organizasyonu 1995 yılında başlamıştır. Bolot Şamşiev ve Temir Duişekyev oyuna dair genel kuralları belirleyen isimler olmuştur. 29 Aralık 1996 günü Bişkek'teki Dordoi meydanında yeni kurallar dâhilinde ilk resmî kökbörü müsabakası düzenlendi.⁵⁵ Kırgızistan'daki ilk Cumhuriyet turnuvası 1997 Nevruz günü gerçekleştirildi ve bu turnuvada 8 takım mücadele etti.⁵⁶

Görsel-6: Frunze Hipodromunda eski bir kökbörü mücadelesi (Ekim-1982)
<https://foto.kg/galereya/1636-frunze-respublikanskiy-ippodrom.html>

51 Türkmen, Mehmet, "19. Yüzyılın Sonu ile 20. Yüzyılın Başlarında Kırgızların Milli Eğlenceleri ve Oyunları", *Türk Dünyası Araştırmaları*, Ocak- Şubat 2021, C. 127, s. 250, s. 147.

52 Malikov, A. M., "İgra Kupkari i Osobennosti Gorodskoy İdentiçnosti Naseleniya Samarkanda vo Vtoroy Polovine XIX – Naçale XX Veka", *Etnokulturnaya İdentiçnost': Fenomenologiya i Variativnost v Kontekstah İstorii XIX–XXI vekov: Materialy Devyatnadsatyh Mejdunarodnyh Sankt-Peterburgskih Etnografıçeskih Çteniy*, 2020, s.180.

53 Malikov, A. M., "İgra Kupkari i Osobennosti Gorodskoy İdentiçnosti Naseleniya Samarkanda vo Vtoroy Polovine XIX – Naçale XX Veka", s. 180.

54 Kazakistan Naçionalnaya Ençiklopediya, s. 258.

55 Bu ilk müsabakada Araşan ve Kök-Car bölgelerinden kurulan takımlar yarışmış ve oyun Araşan takımının 2-0'lık galibiyeti ile sonuçlanmıştır. <https://kokboru.net/page/information> (son erişim tarihi: 07.10.2025)

56 Kök-Jal – Dordoy, Rassvet, Kojomkul, Taşbilek, Börülü, Enesay, Isık Ata ve Kazakistan'daki Korday bölgesinin Umut isimli takımı bu turnuvada yarıştı ve kazanan Rassvet takımı oldu.

1998 yılından itibaren oyuna dair çeşitli toplantılar düzenlenerek farklı bölgelerden katılımcılar davet edilmiştir. 29 Haziran 1998'de Bişkek'te, ilk kongre düzenlenerek, Kırgız Cumhuriyeti Kökbörü Federasyonu (Кыргыз Республикасынын Көкбөрү Федерациясы) kurulmuş ve Bolotbek Şerniyazov ilk federasyon başkanı seçilmiştir. 11 Ağustos 1998'de federasyon, Kırgız Cumhuriyeti Adalet Bakanlığı'na bağlanarak resmî bir kamu kuruluşu hüviyeti kazandı.⁵⁷ Kırgızistan'da federasyona bağlı ilk resmî turnuva 1999 yılında düzenlenmiştir.⁵⁸ 2000 yılından itibaren de Kırgız Cumhurbaşkanlığı Kupası için müsabakalar gerçekleştirilmiştir.

Kırgızistan'da kökbörünün kurumsallaşma girişimlerinin ardından 10 Kasım 2001'de Uluslararası Kökbörü Derneği kuruldu. Bişkek'te bu kuruluşa dâhil olanlar Kırgızistan, Özbekistan, Kazakistan ve Tacikistan temsilcileri idi ve derneğin ilk başkanı olarak da Kayrat Satıbaldı seçildi. Bişkek merkezli bu kurulaşa üye ülke sayısı zamanla 16'ya kadar yükselmiştir.⁵⁹

Kökbörünün (Kökpar) modern dönemlere doğru Kazakistan'daki seyrine baktığımızda bazı farklılıklar ve zaman zaman anlaşmazlıklar yaşandığı görülmektedir. 2001 yılından itibaren resmî turnuvaların tertip edildiği Kazakistan'da, uluslararası derneğin belirlediği kurallardan farklı birtakım uygulamalara gidilmiştir. Yakın dönemlere kadar dernek üyesi topluluklar arasında bazı ihtilaflara da neden olacak bu yeni kurallar; oyunun gerçek bir hayvan leşi yerine yapay malzeme ile oynanması, taykazan denen yerlerin yerine çemberlerin çizilmesi ve oyunun periyotlarına dair güncelleme önerileridir. Kazakistan'da, Astana'daki ilk uluslararası turnuva 12 Eylül 2013'te düzenlenmiştir. Kazakistan, Kırgızistan, Rusya, Özbekistan, Çin, Moğolistan, Türkiye ve Tacikistan'ın yer aldığı ilk Asya Şampiyonası'ndan galip ayrılan Kazakistan olmuştur. 2017 Ağustosunda Kazakistan'ın ev sahipliğinde Afganistan, Kırgızistan, Moğolistan, Türkiye, Çin, Rusya, Macaristan, Tacikistan ve Özbekistan'ın da katıldığı bir şampiyona daha düzenlenmiştir. Bazı yeni kurallar çerçevesinde düzenlenen bu şampiyonanın galibi yine Kazakistan olmuştur.⁶⁰ 2019 yılında Özbekistan'ın ev sahipliğinde gerçekleştirilmesi planlanan Dünya Kökbörü (Kökpar) Şampiyonası için 14 Şubat 2019'da Astana'da bir toplantı düzenlenmiştir. Oyun kurallarının tekrar gündeme geldiği bu görüşmelerde Kazakistan, Özbekistan, Tacikistan, Moğolistan, Türkiye, Macaristan, Çin, Rusya ve Afganistan olmak üzere dokuz ülkeden temsilciler hazır bulunurken Kırgızistan müzakerelere dâhil olmamıştır.⁶¹ Burada, tekrardan taykazanların kaldırılması, saha boyutları, yapay bir oyun aracının kullanılması ve periyotlara dair yeni kararlar üzerinde müzakereler yapılmıştır.⁶²

Görsel-7: 2014 Dünya Göçebe Oyunlarında kullanılan tay kazanlar ve kökbörü mücadelesi
<https://worldnomadgames.com/ru/galleries/> (son erişim tarihi: 07.10.2025)

57 <https://kokboru.net/page/federation> (son erişim tarihi: 07.10.2025).

58 Bu turnuvayı kazanan 1997 Nevruz'undaki gibi Rassvet takımı oldu.

59 <https://kokboru.net/page/association> (son erişim tarihi: 07.10.2025).

60 <https://apgazeta.kz/2017/08/29/kokpar-est-pervyj-mirovoj/> (son erişim tarihi: 20.10.2025). Bu turnuvada tay kazanlar kaldırılarak 3 m çapında çizilmiş bir daireler ve yapay leş kullanılmış, maç 20'şer dakikalık iki periyot ile sınırlandırılmıştır.

61 <https://rus.azattyk.org/a/kyrgyzstan-kok-boru-kokpar-rules/29771825.html> (son erişim tarihi: 20.10.2025).

62 Yeni önerilen kurallara göre oyun sahası en fazla 220 metre uzunluğunda ve 75 metre genişliğinde olacak, yapay hayvan leşinin ağırlığı 33 ila 35 kilogram arasında belirlenecektir. Ayrıca oyun, 10 dakikalık bir arayla 20'şer dakikadan 2 devreden oluşacaktır. Her takımda 12 binici bulunacak ve leşin atıldığı taykazanlar yerine, sahada her biri 3metre çapında 2 daire bulundurulacaktır. <https://rus.azattyk.org/a/29771294.html> (son erişim tarihi: 07.10.2025).

Kökbörü oyununun uluslararası organizasyonlarda icrasında önemli bir dönüm noktası da Dünya Göçebe Oyunları'nın başlatılması olmuştur. 2012 yılında Bişkek'te Türk Keneşi'nin imzaladığı deklarasyon neticesinde bilhassa Kırgızistan'ın teşvikleri sonucunda ilki 2014 yılında olmak üzere bu büyük organizasyon hayat bulmuştur. Azerbaycan, Avusturya, Afganistan, Belarus, Brezilya, Almanya, Kazakistan, Kırgızistan, Litvanya, Moğolistan, Rusya, ABD, Tacikistan, Türkmenistan, Türkiye, Özbekistan, Fransa, İsveç ve Güney Kore gibi ülkelerin sporcularının katıldığı ilk oyunlar 9-14 Eylül 2014'te Çulpan Ata'da gerçekleştirildi. Kökbörü turnuvasının da yer aldığı ilk oyunların kazananı Kırgızistan oldu. 3-8 Eylül 2016'da yine Çulpan Ata'da gerçekleştirilen 2. Dünya Göçebe Oyunları'nda kökbörü şampiyonu bir kez daha Kırgız Millî takımı olmuştur. Aralık 2017'de Türk dünyasının bu kadim ve birleştirici oyunu Kırgızistan'ın başvurusu neticesinde Kökbörü- Geleneksel At Oyunu adıyla UNESCO Somut Olmayan Kültürel Miras Listesi'ne eklenmiştir.⁶²

Kökbörü oyununun uluslararası organizasyonlarda icrasında önemli bir dönüm noktası da Dünya Göçebe Oyunları'nın başlatılması olmuştur. 2012 yılında Bişkek'te Türk Keneşi'nin imzaladığı deklarasyon neticesinde bilhassa Kırgızistan'ın teşvikleri sonucunda ilki 2014 yılında olmak üzere bu büyük organizasyon hayat bulmuştur. Azerbaycan, Avusturya, Afganistan, Belarus, Brezilya, Almanya, Kazakistan, Kırgızistan, Litvanya, Moğolistan, Rusya, ABD, Tacikistan, Türkmenistan, Türkiye, Özbekistan, Fransa, İsveç ve Güney Kore gibi ülkelerin sporcularının katıldığı ilk oyunlar 9-14 Eylül 2014'te Çulpan Ata'da gerçekleştirildi. Kökbörü turnuvasının da yer aldığı ilk oyunların kazananı Kırgızistan oldu. 3-8 Eylül 2016'da yine Çulpan Ata'da gerçekleştirilen 2. Dünya Göçebe Oyunları'nda kökbörü şampiyonu bir kez daha Kırgız Millî takımı olmuştur. Aralık 2017'de Türk dünyasının bu kadim ve birleştirici oyunu Kırgızistan'ın başvurusu neticesinde Kökbörü- Geleneksel At Oyunu adıyla UNESCO Somut Olmayan Kültürel Miras Listesi'ne eklenmiştir.⁶³

2-8 Eylül 2018 tarihleri arasında bir kez daha Çulpan Ata'da, üçüncüsü tertip edilen Dünya Göçebe Oyunlarında kökbörü dalında Kırgız Millî takımı, final müsabakasında Özbekistan'ı 32-9 yenerek turnuvayı zirvede tamamlamıştır. İki yılda bir tertip edilen oyunların dördüncüsünün Türkiye'de düzenlenmesi kararı alınmış ancak Türk Konseyi Genel Sekreteri Amreyev, Covid-19 salgını nedeniyle Türkiye'deki organizasyonun 2021 yılına ertelenmek zorunda kaldığını bildirmiştir.⁶⁴

Görsel-8: 2016 Dünya Göçebe Oyunlarında kullanılan tay kazanlar ve kökbörü mücadelesi
<https://worldnomadgames.com/ru/galleries> (son erişim tarihi: 7.10.2025)

62 Yeni önerilen kurallara göre oyun sahası en fazla 220 metre uzunluğunda ve 75 metre genişliğinde olacak, yapay hayvan leşinin ağırlığı 33 ila 35 kilogram arasında belirlenecektir. Ayrıca oyun, 10 dakikalık bir arayla 20'er dakikadan 2 devreden oluşacaktır. Her takımda 12 binici bulunacak ve leşin atıldığı taykazanlar yerine, sahada her biri 3 metre çapında 2 daire bulundurulacaktır.

<https://rus.azattyk.org/a/29771294.html> (son erişim tarihi: 07.10.2025).

63 <https://ich.unesco.org/en/decisions/12.COM/11.B.19> (son erişim tarihi: 20.10.2025).

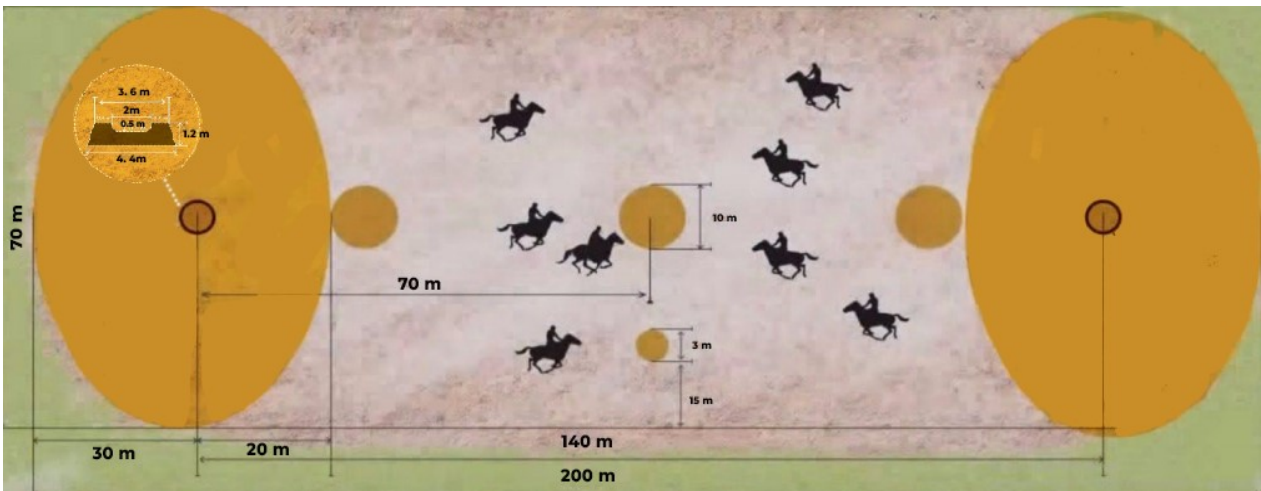
64 <https://www.aa.com.tr/tr/spor/4-dunya-gocebe-oyunlari-2021e-ertelendi/1841682> (son erişim tarihi: 7.10.2025).

29 Eylül - 2 Ekim 2022 tarihleri arasında tertip edilebilen oyunlara İznik ev sahipliği yapmış ve kökbörü mücadelelerinin kazananı Kırgızistan olmuştur. Türkiye'nin ev sahipliği yaptığı oyunlarda Kırgız ve Kazaklar arasında, oyunun muhtevası ve kurallarına dair devam eden anlaşmazlıklar nedeniyle hem kökpar hem de kökbörü yarışmaları bir arada sergilenmiştir. İznik'te 13 branştaki mücadelelerde, kökpar oyunun kazananı ise Kazakistan olmuştur. Böylece aynı köklere sahip oyunun iki versiyonu da yarışmalara dâhil edilmiş ve kurallar bakımından bazı farklılıklarla bu oyunlar organizasyonda yer almıştır. Dünya Göçebe Oyunları'nın beşincisi 8-13 Eylül 2024 tarihlerinde Kazakistan'ın başkenti Astana'da düzenlenmiştir. Kökpar oyunlarının finalinde Kazakistan ve Kırgızistan karşı karşıya gelmiş ve kazanan 5-4'lük skorla Kazak tarafı olmuştur. Kökbörü finalinde ise yine iki ülkenin takımları mücadele etmiş ve şampiyon, Kazakistan'ı 10-4 yenen Kırgızistan olmuştur.

Dünya Göçebe Oyunlarına dâhil edilen kökpar ve kökbörünün ayrılan kuralları şu şekildedir:

Kökbörü	Kökpar
❖ Gerçek keçi leşi kullanılır	Yapay bir keçi leşi kullanılır
❖ Rakip kalesi için taykazan kullanılır	Rakip kalesi yere çizilmiş 3 m çapında bir dairedir
❖ 20'şer dakikalık 3 devreden oluşur	20'şer dakikalık 2 devreden oluşur

Kazakistan'ın, kökbörü oyununun özellikle ülkeler arası turnuvalarda revize edilmiş kurallarla oynanmasını savunmasında bazı gerekçeleri mevcuttu. Dünya Göçebe Oyunlarının ikincisinde (2016) kökbörü finalinde Kazakistan ve Kırgızistan karşı karşıya gelmiş ve mücadele esnasında Kazak takımı sporcusu Ebu Abdızaparov, Kırgız ulakçısı Manas Niyazov ile çarpışarak beyin travması geçirmiştir.⁶⁵ Bununla birlikte sahada yer alan taykazanların yalnızca sporcuların değil atların da sakatlıklarına sebep oldukları savunulmuştur. Taykazan meselesi yakın zamanlarda Kırgızistan'da da gündem olmuş ve kauçuk malzemeden yapılmış bir modelin geliştirilmesi yönünde teklifler getirilmiştir.⁶⁶ Kazakistan kamuoyunda oyuna dair gündeme getirilen bir diğer mesele hayvan hakları savunucularının ısrarla vurguladıkları yapay bir postun kullanılmasıyla ilgilidir. Zira uluslararası kültürel kuruluşlar tarafından oyunun onaylanmayacağı şeklinde bazı düşünceler mevcuttu. Kazakistan'ın zikrettiğimiz gerekçeler dolayısıyla zaman zaman oyun kurallarında değişikliğe gidilmesi tavsiyelerine rağmen Dünya Göçebe Oyunlarının ilk üç organizasyonunda eski kurallar geçerliliğini korumuştur. Son olarak Uluslararası Kökbörü Derneği'nin 2023 yılında Çulpan Ata'daki toplantısında uluslararası müsabakalarda taykazanların kullanılması ve oyunların üç devre halinde oynanması yönündeki kararlar tekrarlanmıştır.⁶⁷

Görsel-9: Dünya Göçebe Oyunları- Yarışma Kuralları Kitapçığındaki Kökbörü saha ölçüleri (2018 kitapçığı)

65 <https://www.sports.ru/others/blogs/3000464.html> (son erişim tarihi: 20.10. 2025).

66 <https://barometr.kg/ru/v-kyrgyzstane-izgotavlivayut-rezinovyy-obrazec-tajkazana-dlya-igry-v-kok-boru> (son erişim tarihi: 21.10.2025).

67 <https://kokboru.net/page/association> (son erişim tarihi 20.10.2025).

Sonuç

Bozkırın kadim atlı sporlarından biri olan kökbörüyü incelediğimiz bu çalışmada oyunun Türk kültür tarihindeki yeri ve önemi bir kez daha vurgulanmaya çalışılmıştır. Bozkırlı Türk topluluklarının erken dönemlerdeki en önemli iktisadî faaliyetleri şüphesiz, hayvancılık idi. Türklerin sahip olduğu ve değer bakımından en kıymetli sürüleri, kaynakların da şahitlik ettiği üzere atları olmuştur. Kültür tarihimizin başat unsurlarından biri olan atlar yalnızca savaş, ticaret, binek veya gıda tedariki için kullanılmamış aynı zamanda bozkır eğlencelerinin ve sporlarının da önemli bir parçası olmuştur. Böylelikle erken dönemlerden günümüze kadar Türk toplulukları birçok atlı oyuna sahip olmuşlar ve bir kısmını yaşatmaya devam etmişlerdir.

Kültür tarihimizdeki atlı oyunlardan en çok bilineni ve yaygınlık kazananı kökbörü olmuştur. Çalışma içerisinde değindiğimiz üzere oyunun oldukça derin bir tarihî arka planı vardır ve Türk toplulukları için yalnızca bir eğlence yahut spor olmanın ötesini temsil etmektedir. Oyunun temel unsurlarının atlar ile oğlak olmasına rağmen kökbörü olarak anılması ayrı bir gerçekliğe işaret etmektedir. Türk sözlü ve yazılı edebî geleneğinde sıkça karşılaştığımız bozkurt figürünün bu oyuna ilham olması tesadüfî değildir. Çeşitli tarihî kaynaklardan almış olduğumuz örnekler bozkırlı Türk toplumunun askerî niteliklerinin tasvirinde “kurt” benzetmesi ve adlandırmalarına başvurulduğunu göstermektedir. Mücadelenin, azmin, cesaretin ve birlikte hareketin yüksek olduğu bu oyunun Türkler arasında kökbörü olarak anılması bu yönüyle anlaşılabilir. Zira kökbörü bir anlamda savaş talimi niteliğinde, askerlik yeteneklerini besleyen, erleri ve atları zinde tutan bir oyundur.

Kökbörünün, toplulukları bir araya getirme, tarihî bağları ve kolektif hafızayı canlandırma gibi bir yönü bulunmaktadır. Oyunun bu tarafı metinde de gördüğümüz üzere bazı dönemlerde bir tehdit unsuru olarak görülmüş ve Türk coğrafyalarında icrası azaltılmaya çalışılmıştır. Sovyet hâkimiyetindeki Türk yurtlarına dair gözlemlerini aktaran gezgin ve araştırmacıların eserlerinde kökbörü oyunundaki azalma anlaşılmaktadır. Kökbörünün yeniden ihtişamlı günlerine kavuşması, Türk yurtlarının bağımsızlıklarını kazanmalarıyla olmuş ve günümüze kadar yerel ve uluslararası bazda düzenlenen organizasyonlarla oyun artık tüm dünyada bilinen bir atlı spor dalı haline gelmiştir. Günümüzde; geçmişi ve bugünü, gelenekler ile modern spor uygulamalarını birleştiren bir muhteviyata sahiptir.

Oyunun, tarihî süreçte ve günümüzde çeşitli Türk coğrafyaları ve boyları arasında küçük farklılıklarla icra edildiği görülmüştür. Bu farklılıklar; oyunda kullanılan post, oyun süresi, kullanılan diğer ekipman (nallar vb.) gibi unsurlardır. Bu küçük farkların dışında oyun, her Türk yurdunda aynı ruha ve arka plana sahiptir. Modern dönemlere doğru oyunun en revaçta olduğu Kırgız ve Kazaklar arasındaki; kökbörü ve kökpar oyunlarını da bu şekilde değerlendirmek gerekir. Günümüzde daha büyük organizasyonlarda her iki dalda da şampiyonalar düzenlenmektedir ve aralarındaki fark çalışma içerisinde de zikrettiğimiz üzere yalnızca kurallarla ilgilidir.

Kökbörü ve kökparın, Dünya Göçebe Oyunları gibi daha geniş katılımlı şampiyonalarda icra edilmesi, geleneğin gelecek kuşaklara aktarılması bakımından son derece önem arz eder. Günümüzde Türk dünyasının farklı coğrafyalarında yerel federasyonlara, organizasyonlara ve liglere sahip olan bu sporun son birkaç yılda Türkiye’deki gelişimi de umut vericidir. Ülkemizde ilk defa 2023 yılında, Gençlik ve Spor Bakanlığı, Türkiye Geleneksel Atlı Spor Federasyonu ve Dünya Etnospor Konfederasyonu tarafından Kökbörü Türkiye Şampiyonası düzenlenmiştir.

KAYNAKLAR

- Abitjanova J.A., “Orhon-Yenisey Eskertkişteri Tilindegi Étnografizmderdiñ Sipatı”, *Qazaq Tiliniñ Özektı Mäseleleri*, Ed. E. Ayan, Karadeniz Kitap, 2022.
- Ağgün Kadri, “Kırgızgstan Millı Oyunları”, *Tyrk Elderinin Salttuu Sporttuk Oyundarı El aralık Simpoziumdun Materialdarı* (Türk Halklarının Geleneksel Spor Oyunları Uluslararası Sempozyum Bildirileri), Kırgız-Türk «Manas» Universitetinin Basılmaları (Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi Yayınları), Bişkek, 2015, ss. 59-62.
- Alimov, U., “Ulak Tartış Oyununun İnançlarla Olan İlişkisi Üzerine”, *Tyrk Elderinin Salttuu Sporttuk Oyundarı El aralık Simpoziumdun Materialdarı* (Türk Halklarının Geleneksel Spor Oyunları Uluslararası Sempozyum Bildirileri), Kırgız-Türk «Manas» Universitetinin Basılmaları (Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi Yayınları), Bişkek, 2015, ss. 63-66.
- Anthony, D. W., *The Horse The Wheel The Languange: How Bronze Age Riders From The Eurasian Steppes Shaped the Modern World*, Princeton University Press, 2007.
- Bayır Z., G. Küçükbasmacı, “Kırgız Destanlarındaki “Kökbörü” Oyununun Halkbilimsel Açıdan İncelenmesi”, *Korkut Ata Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, S. 9, Aralık, 2022, ss. 654-670.
- Djumaniyazova F.- Muyassar Nuriddinova, “O‘zbeklarda Uloq-Ko‘pkari O‘yining Tarixi Xususida”, *Çankırı Karatekin Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 4/1, ss.1-14.
- Dooranov, Uzgenbay, “İgrı Razvleçeniya i Sostyazaniya na Velikom Şelkovom Putı”, *Tyrk Elderinin Salttuu Sporttuk Oyundarı El aralık Simpoziumdun Materialdarı* (Türk Halklarının Geleneksel Spor Oyunları Uluslararası Sempozyum Bildirileri), Kırgız-Türk «Manas» Universitetinin Basılmaları (Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi Yayınları), Bişkek, 2015, ss. 244-246.
- Dosimbaeva, A.-Bondarev, M., “Tradiçionnye İgrı Kazahov: Istoki, Preyemstvennost”, *Tyrk Elderinin Salttuu Sporttuk Oyundarı El aralık Simpoziumdun Materialdarı* (Türk Halklarının Geleneksel Spor Oyunları Uluslararası Sempozyum Bildirileri), Kırgız-Türk «Manas» Universitetinin Basılmaları (Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi Yayınları), Bişkek, 2015, ss. 67-68.
- Etničeskiy Atlas Uzbekistana*, Otvetstvennyy red. Alisher İlhamov, Red. Nadejda Şetinina, Institut Otkrytoye Obşçestvo — Fond sodeystviya — Uzbekistan, 2002.
- Hsiung-nu Monografisi (94A), *Han Hanedanlığı Tarihi*, Ter. A. Onat vd., TTK, Ankara, 2004. Huntington E., *The Pulse of Asia; A Journey in Central Asia Illustrating the Geographic Basis of History*, Boston and Newyork, 1919.
- Ismoiloviç, H. İ- H. A. İnoyatoviç, “Karabairskaya Poroda Loşadey Otliçayutsya Osoboy Vinoslivostyu i Bezgraniçnoy Siloy”, *International Scientific and Practical Conference “Actual Problems of Livestock Development, Modern Methods and Development Prospects”*, September 26-27 2024.

Jusupuvo M., “Talas Öroönündögñ “Kök Börñ” Oyununun Oynoluu Özgöçölñktörñ”, *Tyrk Elderinin Salttuu Sporttuk Oyundarı El aralık Simpoziumdun Materialdarı* (Türk Halklarının Geleneksel Spor Oyunları Uluslararası Sempozyum Bildirileri), Kırgız-Türk «Manas» Üniversitesinin Basılmaları (Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi Yayınları), Bişkek, 2015, ss. 69-72.

Kara, T. Ö- Gün, M., “Kutadgu Bilig ve Divânü Lügati’t-Türk’te Oyunla İlgili Kavramlar ve Terimler”, *International Journal of Language Academy*, Vol: 2/4, 2014.

Kazahstan Naçionalnaya Ençiklopediya, T. 3, Red. B. Aygan, Almatı, 2005.

Köçkunov, A., “Köçmön Turk Elderindeki Oyundardın Kelip Çığışın İzildöönñn Ayrım Maseleleri”, *Tyrk Elderinin Salttuu Sporttuk Oyundarı El aralık Simpoziumdun Materialdarı* (Türk Halklarının Geleneksel Spor Oyunları Uluslararası Sempozyum Bildirileri), Kırgız-Türk «Manas» Üniversitesinin Basılmaları (Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi Yayınları), Bişkek, 2015, ss. 13-20.

Malikov, A. M., “İgra Kupkari i Osobennosti Gorodskoy İdentiçnosti Naseleniya Samarkanda vo Vtoroy Polovine XIX – Naçale XX Veka”, *Etnokulturnaya İdentiçnost’: Fenomenologiya i Variativnost v Kontekstah İstorii XIX–XXI vekov: Materialy Devyatnadtsatyh Mejdunarodnyh Sankt-Peterburgskih Etnografiçeskih Çteniy*, 2020, ss. 177-180.

Özen, A. vd., “Equestrian Games in Turkish History”, *Fırat Üniversitesi Sağlık Bilimleri Veteriner Dergisi*, 2012, 26/3, ss. 197-202.

Tekin, T., *Orhon Yazıtları*, Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları, 4. Baskı, 2010.

Toktabay, A., “Konno-Sportivniye İgrı Kazahov”, *Mejdunarodnaya Nauçno-Praktiçeskaya Konferentsiya: Koçevniki: İstoriya, Znaniya, Uroki*, Almatı, Smart University Press, 2024.

Toktabay, A., *Konny Mir Kazahov*, Almatı: Almatı Kitap Baspası, 2022.

Türkmen, Mehmet, “19. Yüzyılın Sonu ile 20. Yüzyılın Başlarında Kırgızların Milli Eğlenceleri ve Oyunları”, *Türk Dünyası Araştırmaları*, Ocak- Şubat 2021, C. 127, S. 250, ss. 133-150.

Türkmen, Mehmet, “Geçmişten Günümüze Türkler’de Kökbörü/ Ulak-Tartış/ Buzkaç/ Torpak Tartış/ Kökpar Oyunu”, *Türk Dünyası Araştırmaları*, Ocak-Şubat, S.166, ss. 95-108.

Umarov, İ., “Kupkari – Tradiçionnaya İgra Jiteley Gornıh Kişlakov Kuhitanga”, *Byulleten Nauki i Praktiki*, 2020, T. 6, No:11, ss.439-443.

Ustemirov, B. T. vd., “The Originality of the National Game of Kokpar: Semantics, Structure and Evolution”, *Journal of Siberian Federal University, Humanities & Social Sciences*, 2025, 18(7), ss. 1419–1431.

Yabıştaev, T. S., “İgra Kök Börñ Kak Soçiokul'turnıy Znak Samoidentifikasiy Altayçev”, *Vestnik arheologiy, antropologiy i etnografiy*, 2011, 2/15, ss. 201-209.

Yıldız, O., “Eski Türk Sportif Faaliyetlerinden Kökbörü”, *Yörükçe*, Yıl:2, S.4, 2019, ss. 34-39.

Çevrimiçi Kaynaklar

- <https://kokboru.net/page/information> (son erişim tarihi: 07.10.2025)
- <https://kokboru.net/page/federation> (son erişim tarihi: 07.10.2025).
- <https://kokboru.net/page/association> (son erişim tarihi: 07.10.2025).
- <https://apgazeta.kz/2017/08/29/kokpar-est-pervyj-mirovoj/> (son erişim tarihi: 20.10.2021).
- <https://rus.azattyk.org/a/kyrgyzstan-kok-boru-kokpar-rules/29771825.html> (son erişim tarihi: 20.10.2025).
- <https://rus.azattyk.org/a/29771294.html> (son erişim tarihi: 07.10.2025).
- <https://ich.unesco.org/en/decisions/12.COM/11.B.19> (son erişim tarihi: 20.10.2025).
- <https://www.aa.com.tr/tr/spor/4-dunya-gocebe-oyunlari-2021e-ertelendi/1841682> (son erişim tarihi: 7.10.2025).
- <https://www.sports.ru/others/blogs/3000464.html> (son erişim tarihi: 20.10.2025)
- <https://barometr.kg/ru/v-kyrgyzstane-izgotavlivayut-rezinovyy-obrazec-tajkazana-dlya-igry-v-kok-boru> (son erişim tarihi: 21.10.2025).
- <https://mediazona.ca/article/2022/08/04/kokpar> (son erişim tarihi 31.10.2025).

Görseller İçin Kaynaklar

- Görsel-1: Yamzin, İ. L., Rossiya. Pereselençeskoe Upravleniye, Sankt-Peteburg, 1914.
- Görsel-2, 3, 4, 5: <http://konevodstvo.su/books/item/f00/s00/z0000015/st007.shtml> (son erişim tarihi: 02.11.2025)
- Görsel-6: <https://foto.kg/galereya/1636-frunze-respublikanskiy-ippodrom.html> (son erişim tarihi: 02.11.2025)
- Görsel-7 ve 8: <https://worldnomadgames.com/ru/galleries/> (son erişim tarihi: 02.11.2025)
- Görsel-9: 2018 Vsemirnie Igrı Koçevnikov: Pravila Provedeniya Sorevnovaniy Po Kök Börü, (<https://worldnomadgames.com/ru/sport/Kok-boru/>) (son erişim tarihi: 02.11.2025)

Araştırma & Yayın Etiği: STAD, yazım ve dil editörünce kontrol edilen işbu makalenin yayın sürecinde çift taraflı kör hakemlik müessesesini titizlikle işletmiştir. Editör, makalenin tüm editoryal işleyişini yürütmüş, bu esnada yazar sürecin tamamen dışında tutularak COPE yayın etiği prosedürlerine riayet edilmiştir. Bu çalışma etik kurul izni gerektirmeyen nitelikte olup, kullanılan veriler literatür taraması ve yayınlanmış kaynaklar üzerinden elde edilmiştir. Bu makale, en az iki kör hakem tarafından incelenmiş ve intihal.net taramasıyla intihal ve benzerlik raporu oluşturulmuştur. Makale, araştırma ve yayın etiğine uygundur.

Etik Beyanı & Çıkar Çatışması: Bu makalenin yazarı çıkar çatışması bildiriminde bulunmamış, makalenin hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik kaidelere uyulduğunu ve yararlanılan tüm çalışmalara atf yapıldığını beyan etmiştir. Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde yapay zeka tabanlı herhangi bir araç veya uygulama kullanılmamıştır. Açık Erişimli bu makale, CC BY-4.0 lisansına sahiptir

Research & Publication Ethics: STAD meticulously employed double-blind peer reviewing in the publication of this article, checked by the writing and language editor. The editor carried out the editorial workflow, and the author was excluded entirely from the process and the COPE's publication ethics procedures were followed. Two or more blind peers reviewed this article, and an intihal.net scan generated a report for potential plagiarism and similarity. This study does not require ethics committee approval, and the data used were obtained from literature review and published sources. The article complies with research and publication ethics.

Ethical Declaration & Conflict of Interest: The author of the article has disclosed no conflicts of interest and has affirmed that the manuscript was prepared in adherence to ethical and scientific principles and that all relevant sources were accurately cited. No artificial intelligence-based tools or applications were used in the preparation of this study.

This is an Open Access article under the CC BY-4.0 license.

The Ottoman-Greek Relations in the Context of the 1896 & 1906 Olympic Games in Athens

1896 ve 1906 Atina Olimpiyat Oyunları Bağlamında Osmanlı-Yunan İlişkileri

 Kaan ÖZTOPRAK

 Ortadoğu Teknik Üniversitesi, Ankara/TÜRKİYE | boun.oztoprak@gmail.com

Abstract

In parallel with the 19th century-tendency towards globalization, sport organizations began to constitute an important instrument of the conduct of diplomacy in interstate relations. The first such event that comes to mind was, and still is, the Olympics. Beyond being a lucrative sporting event, this platform provides political actors with tools of power consolidation, and diplomatic manoeuvre in favour of their state interests from the very first examples of the modern Olympic Games onwards. Accordingly, the article aims to examine Ottoman-Greek relations in the context of the 1896 and 1906 Olympic Games held in Athens. It analyzes, from a comparative perspective, how the bilateral relations between the Ottoman Empire and the Kingdom of Greece were affected by the successive Athens Olympics through applying the Ottoman archival documents, contemporary newspapers, and academic literature up to date. Given that the role of sports in diplomacy and international relations at the turn of the 20th century was enormously enlarged, this study argues that the Ottoman Empire's absence of official involvement in the 1896 Olympics, and its unofficial presence in the 1906 Intercalated Games are linked to the prevailing political tensions and security concerns of the period. Within the framework of this paper, the origins of modern Olympics, and its connotations with the modern Greek identity are addressed, the initial Ottoman approach towards the materialization of the Games is examined, apparent change in the Ottoman-Greek relations is elaborated, based on the consecutive Athens Olympics of 1896 & 1906. Thus, the article underscores the significance of international sports events as a diplomatic tool, pioneering the present-day application of sports diplomacy in shaping interstate relations.

Keywords: Ottoman-Greek Relations, Olympic Games, Sports Diplomacy, 1896 Olympics, 1906 Intercalated Games.

Öz

19. yüzyılın küreselleşme eğilimine paralel olarak spor organizasyonları, devletlerarası ilişkilerde diplomasinin yürütülmesinde önemli bir araç haline gelmeye başladı. Geçmişten günümüze akla gelen ilk etkinlik Olimpiyat oyunlarıdır. Kârlı bir spor etkinliği olmanın ötesinde bu sahne, modern Olimpiyat Oyunları'nın ilk örneklerinden itibaren siyasi aktörlere güç konsolidasyonu ve devlet çıkarları lehine diplomatik manevra araçları sağlar. Bu doğrultuda makale, Osmanlı-Yunan ilişkilerini 1896 ve 1906 Atina Olimpiyat Oyunları bağlamında incelemeyi amaçlamaktadır. Osmanlı İmparatorluğu ile Yunanistan Krallığı arasındaki ikili ilişkilerin, peşpeşe düzenlenen Atina Olimpiyatları'ndan nasıl etkilendiğini, Osmanlı arşiv belgeleri, dönemin gazeteleri ve güncel akademik literatüre başvurarak karşılaştırmalı bir bakış açısıyla analiz etmektedir. 20. yüzyılın başında sporun diplomasi ve uluslararası ilişkilerdeki rolünün muazzam bir şekilde arttığı göz önüne alındığında bu çalışma, Osmanlı İmparatorluğu'nun 1896 Olimpiyatları'na resmi olarak katılmamasının ve 1906 Ara Oyunları'na gayri resmi olarak katılmasının dönemin hakim siyasi gerginlikleri ve güvenlik endişeleri ile bağlantılı olduğunu savunmaktadır. Bu çalışma çerçevesinde, modern Olimpiyatların kökenleri ve modern Yunan kimliğiyle olan çağrışımları ele alınmakta, Osmanlı'nın Oyunların gerçekleştirilmesine yönelik ilk yaklaşımı incelenmekte ve 1896 & 1906 Atina Olimpiyatlarına dayanarak Osmanlı-Yunan ilişkilerindeki belirgin değişim incelenmektedir.

Dolayısıyla makale, uluslararası spor etkinliklerinin günümüzde devletler arası ilişkileri şekillendirmede spor diplomasisine başvurulmasının öncülüğünü yapan bir diplomatik araç olarak önemini vurgulamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı-Yunan İlişkileri, Olimpiyat Oyunları, Spor Diplomasisi, 1896 Olimpiyatları, 1906 Ara Olimpiyatları.

Introduction

Diplomacy, fundamentally conducted through negotiations between state officials, evolved significantly at the turn of the 20th century, adopting various new methods in response to changing international order. Among these emerging diplomatic tools, sports notably gained prominence. The spread of modern sports worldwide went hand in hand with colonialism, which enabled the establishment of international sports federations and the initiation of transnational competitions.¹ Mostly promoting certain ideologies, these organizations played a crucial role in shaping interstate relations. As a result, sports became deeply intertwined with international politics, whose present-day reflections can be seen in the implementation of sports diplomacy. One of the earliest examples of such an intersection is the Olympics, which has always been a stage for national identities forged, and diplomatic maneuvers taken. Consequently, governments have more frequently sought to benefit from the organization of the Olympics to advance their national interests, often prioritizing political gains over the Olympic ideals of peace and friendship.² This tendency for exploitation was evident even in the earliest editions of the modern Olympics, influencing regional, if not global, politics. Within this context, this paper seeks to explore the Olympics held in Athens in 1896 and 1906, focusing specifically on their impact on Ottoman-Greek relations. In other words, the study aims to analyze how the bilateral relations between the Ottoman Empire and the Kingdom of Greece, which had recently gained its independence, were affected by the successive Olympic Games hosted in Athens.

This analysis in the rest of the paper will be carried out from a comparative perspective, examining the nuances of interaction between the two parties in a period of ten years. The Ottoman careful stance towards Greece, and thus the Olympics, prevailed over a period of ten years due to conflict of interests while the Ottoman public opinion and the Sublime Porte's perception of the Games changed positively between the 1896 and 1906 Olympics in Athens.

The Backstory of the Modern Olympics, and the Initial Ottoman Engagement with the Games

What we today call the Olympics can be traced back to ancient times when it was more likely to be a social gathering with sportive endeavours. The real origin of the games, however, is a matter of controversy with a wide range of mythical claims, the most well-known of which points out that it was the figures from Ancient Greek mythology, Heracles, and Zeus that heralded such games.³ The games remained to be held in ancient Greece until the Roman domination of the region. To clarify, some scholars argue that the Roman emperor Theodosius I ordered the abolition of all kinds of pagan cults inherited from ancient Greece, including the Games since it was regarded as a cultic ritual, too. Accordingly, the Romans put an end to this nearly thousand-year tradition.⁴ In contrast to all uncertainties about the ancient roots of the Olympics, one can more easily examine its modern resurrection thanks to the abundance of written sources. Unsurprisingly, the period of the so-called 'dark ages' is excluded from this research-free zone, as any sentiments regarding ancient cults were vehemently rejected by the sole authority, the church.

Over the following centuries, a number of initiatives to restore the ancient games were taken in different parts of Europe, including Britain, France and Sweden.⁵ One of these, one organized in Liverpool during the 1860s was pioneering in the sense that it would not only impact on the first recognised modern edition of the Olympics, which would then take place in Athens at the turn of the 19th century, but also constitute the grounds for modern Olympic Charter.⁶ Another noteworthy forerunner was the Wenlock Olympian Games, arranging sporting events across the county of Shropshire at a national level in Britain.⁷

1 Pierre Arnaud, and J. Riordam, *Sport and International Relations Before 1918*, London: Routledge Publishing 1999, p.20.

2 Penelope Kissoudi, "Sport, Politics and International Relations in the Twentieth Century," *The International Journal of the History of Sport*, 25, no. 13, November 2008, p.1692.

3 David C. Young, *A Brief History of the Olympic Games*, Malden, MA: Blackwell Pub. 2004, pp. 12-24.

4 Nigel B. Crowther, *Sport in Ancient Times*, Westport, Conn.: Praeger Publishers 2007, p.54.

5 Ingomar Weiler, "The Predecessors of the Olympic Movement, and Pierre de Coubertin," *European Review*, 12, no. 3, 2004, p.433.

6 Young, *A Brief History of the Olympic Games*, pp. 138-158.

7 *Ibid.*, 144.

Moreover, the desire to revive the games was also expressed by the Greeks from 1830's onwards. In relation to the prevailing Philhellenist notions across Europe, they pursued the ideals of the classical antiquity within their process of nation-formation, thereby regarding themselves as the cradle of western civilization.⁸ In this light, a wealthy benefactor Evangelis Zappas sponsored the Zappas Olympics, combining industrial exhibitions and athletic competitions in a joint event. Although it took place four times in Greece, none could catch the global attention.⁹

In such an atmosphere, a contemporary French historian emerged and took the lead. Being a scholar of physical education and sports, Pierre de Coubertin had long thought about the role of sport in education. During his visit to England in his early life, he observed how effective the integration of athletics into the British education system was. Afterwards, he desired to pursue the same in France.¹⁰ While looking at the ancient examples of gymnasiums in Athens, he came up with the idea of modern Olympic Games. He set the principles of athletic competition and arranged the first Olympic Congress in Paris in 1894, which led to the first Olympic Games being organized in Athens in 1896. That decision was, unfortunately, not publicized by the newspapers in Istanbul while being published by the press in European countries.¹¹ At that time, the Ottomans could barely catch the developments in Europe in the realm of sports and had a relatively new implementation of sports education, primarily gymnastics, in the curricula of military and certain civic schools.¹² Other types of modern sports, which would then constitute olympics branches, were carried into the Ottoman borders particularly by the clubs run by the non-Muslim communities. The Muslims, however, were deprived of such sports clubs due to the oppressive regime of Abdulhamid II, known as *Istibdad*.¹³ This also prevented the Ottomans from forming a National Olympic Committee despite Coubertin's private letters to Selim Sırrı Tarcan, expressing his deep devotion to the participation of Ottoman athletes in the first modern Olympics in 1896.¹⁴ Working as the sports editor and gymnastics teacher back then, Selim Bey regretfully refused the duty to form a committee with the excuse of the *Istibdad* in his response.¹⁵ It took, therefore, more than a decade, only after the dethronement of Abdulhamid II, to establish such an organization to recruit Ottoman athletes.¹⁶ This, however, does not necessarily mean that the Ottomans turned a blind eye to the affairs shaped around the materialization of the Olympic Games, but rather closely monitored them and took diplomatic actions when necessary. This surveillance is reflected in the two Olympics organized in Athens within a period of ten years with changing conditions of relations between the Kingdom of Greece and the Ottoman Empire.

The Ottoman-Greek Relations before and during 1896 Olympics

The aforementioned Greek aspiration for organizing the Olympic Games in Athens matched with their contemporary goal of nation-state formation in the 19th century. This was seen as a great opportunity to attach the alleged heritage with ancient Greece to the state's newly established historiography. It was also regarded as a means of showcasing the glorious national narrative of Greek liberation from the alleged barbarous Ottoman rule via artistic performance between competitions.¹⁷ Though welcomed enthusiastically at first, the economic burden constituted a crucial obstacle to organizing such a costly event for the Greek government.

8 Christina Koulouri, "Athleticism and Antiquity: Symbols and Revivals in Nineteenth-century Greece," *The International Journal of the History of Sport*, 15, No.3, December 1998, p.142.

9 Young, *A Brief History of the Olympic Games*, pp. 138-158.

10 Cüneyt E. Koryürek, *Atina Atlanta 1896-1996: 28 Asırlık Olimpiyadlar Tarihi*, İstanbul: Arçelik, 1996, p.8.

11 Atif Kahraman, *Osmanlı Devleti'nde Spor*, Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı 1995, p.698.

12 Merve Burcu Maral, "Osmanlı Devleti'nde Modern Spor Süreci", *Kültür Araştırmaları Dergisi*, 22, 2024, p.320.

13 Veli Onur Çelik, and Nefise Bulgu, "Geç Osmanlı Döneminde Batılılaşma Ekseninde Beden Eğitimi ve Spor", *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 24, 2010, p.139.

14 Ibid., p.143.

15 Kahraman, *Osmanlı Devleti'nde Spor*, 699.

16 Ümran Başar, "Osmanlı Olimpiyat Komitesinin Kuruluşu Hakkında Doğru Bilinen Yanlışlar", *Türk İdare Dergisi*, 488, June, 2019, p.114.

17 Tolga Şifonoroğlu, "Türkiye'nin Erken Dönem Olimpik Serüveni ve Ay-Yıldız'ın Olimpiyat Oyunları'nda İlk Resmi Temsili (1896-1921)", *Sportre: Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi*, 18, 2020, p.26.

Upon the requests of crown prince Constantine, a leading benefactor from the Greek minority living in Alexandria, namely George Averoff, agreed to give financial support on the materialization of the Games. His donations enabled the Greek government to refurbish the Panathenaic stadium, which was the main venue for the ancient Games. Therefore, it was thought that the use of the same site would reveal unbroken lineage from the antiquity to modern Greece. The global recognition of the Games, indeed, promoted the Greek position in the international arena, urging them to embrace the Olympics as an indispensable component of their nation. Meanwhile, the ever-closer relations between Greece and Egypt, which were developing as part of the former's search for funding were being carefully monitored by the Ottoman foreign services. Accordingly, the government was steadily informed about the latest happenings between two sides. For example, the Khedive's statement about meeting the former mayor of Athens in Greece was directly transferred from Greek newspapers to the Sublime Porte on April 29, 1895.¹⁸ Being an autonomous province of the Ottoman Empire, the Khedivate of Egypt was always given special attention by the Sublime Porte. Its diplomatic cooperation with Athens was likely to annoy the Ottoman authorities due to the fear of political alienation between the Khedivate and themselves, which may contribute to the disintegration of the Empire in general. That's why the issue of the Khedive's brother Mehmed Ali Bey's reception upon his arrival in Piraeus was covered in detail in diplomatic messages between the Sublime Porte and the consulates in Athens, with the following instructions being given:

“During the Olympic Games, for participation in rowing races, the brother of the Khedive of Egypt, Mehmed Ali Bey, upon his arrival in Piraeus, the consulate chancellors of Athens and Piraeus were to receive him in ordinary dress on the ship and show respect and provide facilitation. It was also recommended to show respect and facilitation to the senior embassy on urgent matters. This was presented with the approval of the Ministry of Foreign Affairs.”¹⁹

The order provides an important clue about the matter of representation since the Ottoman envoys were told to welcome Mehmed Ali Bey in daily clothing in contrast to the clothes worn in an official ceremony. By doing so, it can be argued that the Ottomans did not only attempt to preserve the fragile relations with the Khedivate with a diplomatic gesture, but also emphasize the superiority of their own side. The supervision of Khedive's brother in Greece continued throughout the Games. At that point, the fact that he skipped visiting the Ottoman consulate before leaving Greece created dissatisfaction among the Ottoman officials and called into question the Greek government's decision to invite him without informing the Ottoman government. Even though the supposed official invitation to the Khedive's brother was later refuted by the Greeks,²⁰ there are insufficient documents to bring light to the matter so far. Given that the political tension on the eve of the Greco-Turkish War of 1897 was at its peak, the official invitation might have been hidden from the Ottoman authorities.²¹ Yet, another agenda related to the 1896 Olympics in the Ottoman archives provides us, this time, with the proof of an official invitation sent by the Greek authorities to the musicians from the island of Samos.²²

Accordingly, the music society, mostly consisting of non-Muslim inhabitants of the island, was requested to perform during the Opening Ceremony, in which the Olympic Hymn would be played in the Panathenaic stadium. Although the invitation seems to be naive at first glance, it can be attached to the broader projection of the Ottoman fragmentation, which was unsurprisingly tied to the Greek political doctrine, known as megali idea. The Greek authorities incited the Ottoman Rums to cause unrest in regions where non-Muslim settlers constituted the majority, as was the case in Crete.²³

18 *Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA)*, HR.SYS., 1003-8 / 29 Nisan 1895.

19 BOA, Y.A.HUS., 349-26 / 4 Nisan 1896.

20 BOA, HR.SYS., 1751-65 / 1 Nisan 1896.

21 Efdal As, “İmparatorluktan Cumhuriyete Geçiş Sürecinde Bir Uluslararası Entegrasyon Örneği Olarak Modern Olimpiyatlara Katılım”, *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, 59, 2016, p.15.

22 BOA, HR.TH., 161-82 / 26 Ağustos 1895.

23 M. Metin Hülagü, *Türk-Yunan İlişkileri Çerçevesinde 1897 Osmanlı-Yunan Savaşı*, Kayseri: Erciyes Üniversitesi Yayınları, 2001, p.26.

Uprisings had been prevalent there since the Greek War of Independence in the 1820's. This was because most of the island's settlers were Greek-speaking Christians who favoured annexation to the Kingdom of Greece. Internal voices of dissent deliberately provoked by Greece were suppressed either by concessions or violence until the last decade of the 19th century. The insurgency in 1895, however, spread much rapidly, and left the Ottomans with no control over the island, stepping the way for the Greco-Turkish War of 1897. As a result, the Ottomans kept their cautious stance against actions taken by the Greeks over the Aegean islands. In this light, the invitation to the Olympics can be assessed as a part of the Greek irredentist policies. Unfortunately, no further documents have shed light to the response of the Ottoman authorities regarding the music society in Samos. Even so, the more reasonable expectation would be the rejection of the Greek proposal for the participation of an Ottoman subject to block any kind of sphere of influence over there as that was the case in Crete. This suspicion can also be observed in a separate issue reflected in another Greek request, this time, directly from the Ottoman administration prior to the 1896 Olympics. For the planned exhibition of firearms at the beginning of the Olympic Games, the Sublime Port was kindly asked to send rifles and revolvers used in the Ottoman army.²⁴ As a response, the authorities seemingly refrained from making a decision by leaving the final judgment to the military officers. As Başar argues,²⁵ a number of swords and spears were allegedly sent with the permission of the Sultan instead of the desired rifles, which were mentioned in the following decree as follows. "*Since the weapons produced by the industrialists, of a known type and kind, are sold everywhere, it is not possible to purchase them, therefore, it is necessary to take the necessary measures to arrange the work of the high-ranking soldiers and to return the above-mentioned documents.*"²⁶ It was reasonable for the Ottomans to reject the idea of sending precious military units to Greece due to the strained relations between two sides.²⁷ Last but not least, George S. Robertson who was one of the British athletes performing in the 1896 Olympics would later write retrospectively in his book that the organization in Athens made the Greeks so blind to the realities that they ventured the impossible campaigns in the subsequent war against the Ottomans.²⁸ Thus, it can be said that the Olympic Games stimulated first Greek national pride, and then warmongering, snowballing into the Greco-Turkish War of 1897. In short, the controversial political climate between the Ottoman and Greek states hindered any cordial or official Ottoman engagement with the 1896 Athens Olympics with the former's firm investigation on the happenings throughout the organization.

The Ottoman-Greek Relations before and during 1906 Intercalated Games

Satisfied by both the tremendous global impact of the first modern Olympics in 1896 and the achievements of Greek athletes, Greece maintained its enthusiasm for the continuous organization of the Games in Athens. Even though this suggestion seemed to contradict the international flavour of the Olympics emphasized in the first Congress in 1894, Coubertin offered Greece to organize the Intercalated Games that would be permanently held in Athens every four years between the regular Olympics. This compromise was actually formulated as a solution to the declining momentum and interest in the Olympic movement after the 1900 Paris and 1904 St. Louis Olympics.²⁹ However, this idea could not be realised due to the outbreak of the Greco-Turkish War of 1897. Once the conflict had been resolved, the Greek government declared in 1899 that Athens would host the Intercalated Games sometime in 1906 in commemoration of the tenth anniversary of the modern Olympics.³⁰ The disastrous defeat of the Greeks in 1897 came as a

24 BOA, BEO, 738-55330 / 4 Şubat 1896.

25 Başar, "Osmanlı Olimpiyat Komitesinin Kuruluşu Hakkında Doğru Bilinen Yanlışlar," p.110.

26 *Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA)*, BEO / 738-55330 (2)

27 As, "İmparatorluktan Cumhuriyete Geçiş Sürecinde Bir Uluslararası Entegrasyon Örneği Olarak Modern Olimpiyatlara Katılım," p.9.

28 Bill Mallon, *The 1906 Olympic Games: Results for all Competitors in all Events, with Commentary*, Jefferson, N.C.: McFarland & Co., 2009, p.3.

29 Bill Mallon, and Jeroen Jeijmans, *Historical Dictionary of the Olympic Movement*, Plymouth, UK: The Scarecrow Press, 2011, p. 12.

30 Kahraman, *Osmanlı Devleti'nde Spor*, p. 702.

bitter blow to their expansionist policies whereas Bulgaria as a contender for the thorny Macedonian problem seemed to put Ottoman-Greek relations on a new footing for a time.

In association with the stabilization of the relations between the Ottomans and the Greeks, both signed the Consular Agreement of 1901, which aimed at achieving equality and reciprocity in diplomatic representation. This can be regarded as a step taken towards preventing, or at least receding the level of, the intervention by the Great Powers in the bilateral disputes.³¹ In such an atmosphere, the relatively moderate relations led to the official invitation for the Ottoman Imperial Government to participate in the Intercalated Games, which had not been sent previously in 1896.³² In fact, a year before in 1905, the Ottoman government was, for the first time, represented in the third Congress of the International Olympic Committee by the charge d'affaires in Brussels, namely Mihran Kavafyan.³³ Requesting the list of the names of the appointed delegates and athletes, the Greek invitation was evaluated by the Ottoman Council of Ministers, and the following reply was sent to the embassy to be forwarded to the Greek authorities:

“Regarding the Olympic Games to be held in early May under the presidency of Prince Constantine, the Ottoman government was requested by the Greek embassy to participate. The government decided not to send an official delegate but allowed those wishing to attend in an unofficial capacity to go, and an appropriate response was given through the embassy. This was reviewed in the Council of Ministers and the necessary actions were taken.”³⁴

In spite of rejecting an official involvement in the Games, the Ottomans appeared to make a gesture by letting those wishing to attend individually, and as such showed the evolving perception of the Olympics in parallel with the changing relations with Greece. In this context, the Ottoman ambassador in Athens, Rıfat Efendi, and many Ottoman citizens were among the audience watching the opening ceremony on April 22, 1906 when the first parade of athletes took place with the newly emerging notion of national representation in the Games.³⁵ Notably, this marked the first collective participation from the Ottoman lands, with non-Muslim athletes representing their hometowns despite the absence of an Ottoman Olympic Committee. Though they held Ottoman passports, none of them were waving Ottoman flags. So, without a national representation, they were recorded according to the cities they had departed from such as Constantinople, Izmir, and Thessaloniki.³⁶ Some even walked on parade alongside the Greek athletes as Mallon puts it.³⁷ That situation can be considered from the same point of view presented in the assessment of Greek attitudes towards Ottoman minorities in the 1896 Olympics. In accordance with the aim of political propaganda through cultural ties with the Greek minorities settling within the Ottoman borders, the Greek government eased the conditions for the participation of non-Turkish athletes from the Ottoman state by forming commissions within the body of the Greek consulates in the Ottoman Empire for the arrangement of attendance, reducing the transportation costs, and so on.³⁸

31 Mustafa Durdu, “Türk-Yunan Diplomatik İlişkileri (1890-1912)”, *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 45, 2023, p.137.

32 BOA, HR.SYS., 1757-56 / 5 Şubat 1906.

33 As, “İmparatorluktan Cumhuriyete Geçiş Sürecinde Bir Uluslararası Entegrasyon Örneği Olarak Modern Olimpiyatlara Katılım”, p.18.

34 BOA, HR.TH., 331-73 / 18 Mart 1906.

35 Wichian Lattipongpun, “The Origins of the Olympic Games' Opening and Closing Ceremonies”, *Journal of Intercultural Communication Studies*, 2010, p.109.

36 Bill, The 1906 Olympic Games : results for all competitors in all events, with commentary, p.26.

37 Bill Mallon, The 1906 Olympic Games: Results for All Competitors in All Events with Commentary, quoted in As, “İmparatorluktan Cumhuriyete Geçiş Sürecinde Bir Uluslararası Entegrasyon Örneği Olarak Modern Olimpiyatlara Katılım”, p.21.

38 As, “İmparatorluktan Cumhuriyete Geçiş Sürecinde Bir Uluslararası Entegrasyon Örneği Olarak Modern Olimpiyatlara Katılım,” p.19.

Additionally, most of the 200-person band playing the Olympic Hymn in the opening ceremony were musicians from the Ottoman Empire.³⁹ Their performance was written down in contemporary newspapers like *Tercüman-ı Hakikat*, describing it as follows. “*There were many people from all over the world among the spectators of the Olympics starting today [April 22]. There were particularly many Ottoman citizens among the musicians in the pitch, who were applauded extraordinarily.*”⁴⁰ There was significant attendance at the Intercalated Games in 1906 from the Ottoman state as well as a favourably increasing interest in the Olympics by the government. The Turkish press was inclined to publish more and more news of the Games’ results compared to the 1896 Olympics.⁴¹

Yet, the Ottoman government avoided a formal presence in the Games as the aforementioned primary source concluded. This was partially due to the government’s sceptical approach to international organizations, a general understanding of the foreign world in the reign of Abdulhamid II. The domestic hysteria, on the other hand, culminated especially after the attempted assassination of the Sultan in 1905. As a result, the tightened regulations totally prevented the establishment of a National Olympic Committee, and Ottoman Muslim athletes’ involvement in the Intercalated Games, which Selim Sırrı harshly would later criticize in his memoirs.⁴² A contemporary Ottoman wrestler, namely Çorlulu İbrahim perfectly exemplifies such restrictions. In an interview with *Sabah* newspaper, he expresses his great wish to attend the organization in Athens whereas he was not recorded in the official report of the participants in wrestling competitions in the 1906 Intercalated Games.⁴³ The consequences of such suspicion, however, were not only restricted to the impediment to the competition of Turkish athletes in the Olympics, but also the careful supervision of participants from the Ottoman state since the Ottoman provinces in the Balkanian peninsula constituted the nerve centers of numerous separatist non-Turkish bands and political movements opposing the ongoing repressive regime. Consequently, their concentration on the route to the Olympics’ venue was a huge concern of the Ottoman authorities. That’s why comprehensive surveillance activities were ordered from the Sublime Porte to the related diplomatic personnel in the districts. To illustrate, one such ordered the inspection of individuals suspected of meeting with leaders of non-Muslim bands causing criminal mischief under the pretext of attending the Olympic Games to Athens Embassy.⁴⁴ This decree possibly stemmed from the following intelligence:

“*On the ninth day of April, many Greeks from the Rumelia provinces of the Empire went to Greece to attend the Olympic Games in Athens. Some of them were invited by the Hellenic Macedonian Committee, based in Athens, as deputies, and it was secretly learned from the police commissioner that the Greek Committee intended to continue and follow up on these plans and activities.*”⁴⁵

The Hellenic Committee, operating in Ottoman Macedonia, was a product of Greek irredentist policies in the first decade of the 20th century. Accordingly, the committee’s declaration stated that reform in Macedonia could no longer be achieved through mild policies, and that the committee would make efforts to ensure that the people of Macedonia province attained real autonomy.⁴⁶ This was an open reflection of the hostility towards the Ottoman rule, which had provoked guerilla wars in the mountainous landscape of the Balkans from the 1890’s onwards. The area primarily covered the Ottoman districts of Manastır together with Salonika, and represented a conflict of interests, scholarly known as the Macedonian Struggle among the Greeks, the Bulgars, the Serbs and the Ottomans. Thus, the dispute there was much more complex than the Aegean case addressed in the previous main body.

39 Kahraman, *Osmanlı Devleti’nde Spor*, p.703.

40 *Tercüman-ı Hakikat*, 24 Nisan 1906 (11 Nisan 1322- 30 Safer 1324).

41 Kahraman, *Osmanlı Devleti’nde Spor*, pp. 705-706.

42 Selim Sırrı, “Olimpiyad Oyunları,” *Şehbal* 2, Vol. 27 (15 Eylül 1326), 58, quoted in As, “İmparatorluktan Cumhuriyete Geçiş Sürecinde Bir Uluslararası Entegrasyon Örneği Olarak Modern Olimpiyatlara Katılım”, p.23.

43 *Sabah*, 8 Mart 1906.

44 *BOA*, TFR.I.SL., 106-10533 / 16 Mayıs 1906.

45 *Ibid.*

46 Hülâgü, *Türk-Yunan İlişkileri Çerçevesinde 1897 Osmanlı-Yunan Savaşı*, p.59.

That's why the Ottomans did not want the spread of the rebellious movements from Crete to the Balkan peninsula, and channelled a huge effort to prevent the distribution of any kind of weaponry from outside.⁴⁷ This also required to block the perpetrators as exemplified by the following decree:

“According to the indications and signs, it is understood that the aim of this determination is related to the misuse of the purpose and the desires. Therefore, although passports are not given to the important persons, it is considered appropriate to write a response to them on the spot so that they do not go as a fugitive. However, the notification of their majestic will in this regard is required. Accordingly, it is ordered that passports are not given to those from the Greeks of Florina and the peasantry who want to go to Athens.”⁴⁸

Despite such elaborate precautions, the report the Athens Embassy sent to the Sublime Porte following the closure of the Intercalated Games in 1906 was crucial in that it gave details about the presence of political groups in the audiences, who were campaigning for the liberation of the Balkanian provinces such as Kosova, Manastır, and Thessaloniki. They wanted to make their voice heard by the Great Powers, as assumed from the following section of the report. “Many people from the Ottoman subjects were also present. Various political societies such as “*Hellenism*” and “*Committee of the Provinces of Selaset*” naturally took advantage of this opportunity to participate in demonstrations, but they refrained from showing any kind of condescension towards us in the official society.⁴⁹ Last but not least, an unfounded rumour concerning the annexation of Crete to the Kingdom of Greece upon the arrival of the king and the queen of England prior to the Games in Athens attracted lots of domestic and foreign attention, including that of the Ottoman envoys. After the Greco-Turkish War of 1897, Crete was turned into a state under the control of the Great Powers of the time while the internal dissent still pursued unity with Greece.

The Intercalated Games were being organized right after another insurrection at the island, led by a Cretan politician Venizelos. Upon the arrival of the British royal family in Greece, an unconfirmed bid was spread, claiming that the great powers were about to decide to leave the island's control to the Greeks.⁵⁰ The emergence of such a rumour was noticeable in terms of its timing. The Greek public opinion once again took the opportunity for lobbying in favour of state interests through the Olympic Games. Suffice it to say that, the Ottoman skeptical approach to the organizations in Athens was still sustained from 1896 to 1906, coupled with a moderate change in the government's actions towards the Olympics as a sporting event in parallel with relatively stable relations with Greece.

Conclusion

In conclusion, the modern Olympics held in Athens in 1896 and 1906 played a significant role in shaping bilateral relations between the Ottoman Empire and the Kingdom of Greece at the turn of the 20th century. The initial naive endeavor for the revival of the Olympic Games became inevitably inseparable with the political conditions of the period, especially given the recent Greek independence and ongoing Ottoman concerns over territorial integrity and minority populations. The Ottoman cautious approach to the Olympics reflected its broader suspicion about Greek expansionist ambitions, particularly in the Aegean and the Balkans. This is confirmed by the Sublime Porte's careful monitoring of Greek diplomatic actions such as the close observation of Greece's relations with Egypt and the suppression of Greek-influenced uprisings within Ottoman territories like Crete and Macedonia. Moreover, the Ottomans' reluctance to officially participate or fully embrace the Games as seen in their refusal to send firearms for the 1896 Olympics and the limited, unofficial participation in the 1906 Intercalated Games, underlines the internal and external political atmosphere that influenced their mentality towards the Olympics.

⁴⁷ *Ibid.*, p. 60.

⁴⁸ BOA, TFR.I.MN, 91-9048 / 23 Nisan 1906.

⁴⁹ BOA, HR.SYS., 1757-67 / 3 Mayıs 1906.

⁵⁰ BOA, Y.PRK.EŞA., 49-20 / 7 Nisan 1906.

Furthermore, the restrictive measures taken by the Ottoman government against certain Ottoman-Greek individuals attending the organizations illustrate the intersection of sporting events with security concerns. The Olympics, therefore, acted not only as a platform for athletic competition, but as a covert arena for the projection of international relations as well. In sum, the Ottoman-Greek relations around the 1896 and 1906 Olympics in Athens are a good point in case, revealing how international sporting events could serve as instruments of diplomacy.

REFERENCES

Archival Material

BEO / 738-55330 (H-19-08-1313). T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı.

HR.SYS. / 1003-8 (M-29-04-1895). T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı.

HR.SYS. / 1751-65 (M-01-04-1896). T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı.

HR.SYS. 1757-56 (M-05-02-1906). T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı

HR.SYS. / 1757-67 (M-20-04-1906). T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı.

HR.TH. / 161-82 (M-26-08-1895). T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı.

HR.TH. / 331-73 (M-18-03-1906). T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı.

TFR.I.MN / 91-9048 (H-28-02-1324). T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı

TFR.I.SL. / 106-10533 (H-22-03-1324). T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı.

Y.A.HUS. / 349-26 (H-20-10-1313). T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı.

Y.PRK.EŞA. / 49-20 (H-12-02-1324). T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı.

Periodicals

Sabah Gazetesi, 8 Mart 1906.

Tercüman-ı Hakikat Gazetesi, 24 Nisan 1906.

Books-Articles

Ak, İlyas, "Rumeli'den İstanbul'a Başkaldırı: Cemiyet-i Fesadiye ve Hezeyannameleri", *Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 14, 2019, pp.127-147.

Arnaud, Pierre, and J. Riordam, *Sport and International Relations Before 1918*, London: Routledge Publishing, 1999.

As, Efdal, "İmparatorluktan Cumhuriyete Geçiş Sürecinde Bir Uluslararası Entegrasyon Örneği Olarak Modern Olimpiyatlara Katılım", *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, 59, 2016, pp.1-49.

- Başar, Ümran, "Osmanlı Olimpiyat Komitesinin Kuruluşu Hakkında Doğru Bilinen Yanlışlar." *Türk İdare Dergisi* 488, June, 2019, pp.101-122.
- Crowther, Nigel B, *Sport in Ancient Times*. Westport, Conn.: Praeger Publishers, 2007.
- Çelik, Veli Onur, Nefise Bulgu, "Geç Osmanlı Döneminde Batılılaşma Ekseninde Beden Eğitimi ve Spor", *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 24, 2010, pp. 138-147.
- Durdu, Mustafa, "Türk-Yunan Diplomatik İlişkileri (1890-1912): 104/4 Numaralı Düvel-i Ecnebiyye Defterlerinden Yunanistan Ahkam Defterine Göre", *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 45, 2023, pp.107-139.
- Hülagü, M. Metin, *Türk-Yunan İlişkileri Çerçevesinde 1897 Osmanlı-Yunan Savaşı*, Kayseri: Erciyes Üniversitesi Yayınları, 2001.
- Kahraman, Atif, *Osmanlı Devleti'nde Spor*, Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı, 1995.
- Kissoudi, Penelope, "Sport, Politics and International Relations in the Twentieth Century", *The International Journal of the History of Sport*, 25/13, November 2008, pp.1689–1706. <https://doi.org/10.1080/09523360802367281>.
- Koryürek, Cüneyt E, *Atina Atlanta 1896-1996: 28 Asırlık Olimpiyadlar Tarihi*, İstanbul: Arçelik, 1996.
- Koulouri, Christina, "Athleticism and Antiquity: Symbols and Revivals in Nineteenth-Century Greece", *The International Journal of the History of Sport*, 15. Vol.3, 1998, pp.142–149.
- Lattipongpun, Wichian, "The Origins of the Olympic Games' Opening and Closing Ceremonies", *Intercultural Communication Studies*, 19, 2010, pp.103-120.
- Mallon, Bill, *The 1906 Olympic Games: results for all competitors in all events with commentary*, Jefferson, N.C.: McFarland & Co., 2009.
- Mallon, Bill, and Jeroen Heijmans, *Historical Dictionary of the Olympic Movement*, Plymouth, UK: The Scarecrow Press, 2011.
- Maral, Merve Burcu, "Osmanlı Devleti'nde Modern Spor Süreci", *Kültür Araştırmaları Dergisi*, 22, 2024, pp.319-329.
- Şifonoroğlu, Tolga, "Türkiye'nin Erken Dönem Olimpik Serüveni ve Ay-Yıldız'ın Olimpiyat Oyunları'nda İlk Resmi Temsili (1896-1921)", *Sportmetre: Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi*, 18, 2020, pp.21-55.
- Young, David C, *A Brief History of the Olympic Games*, Malden, MA: Blackwell Pub., 2004.
- Weiler, Ingomar, "The Predecessors of the Olympic Movement, and Pierre de Coubertin", *European Review* 12/3, 2004, pp.427–43. <https://doi.org/10.1017/S1062798704000365>.

Araştırma & Yayın Etiği: STAD, yazım ve dil editörünce kontrol edilen işbu makalenin yayın sürecinde çift taraflı kör hakemlik müessesesini titizlikle işletmiştir. Editör, makalenin tüm editoryal işleyişini yürütmüş, bu esnada yazar sürecin tamamen dışında tutularak COPE yayın etiği prosedürlerine riayet edilmiştir. Bu çalışma etik kurul izni gerektirmeyen nitelikte olup, kullanılan veriler literatür taraması ve yayınlanmış kaynaklar üzerinden elde edilmiştir. Bu makale, en az iki kör hakem tarafından incelenmiş ve intihal.net taramasıyla intihal ve benzerlik raporu oluşturulmuştur. Makale, araştırma ve yayın etiğine uygundur.

Etik Beyanı & Çıkar Çatışması: Bu makalenin yazarı çıkar çatışması bildiriminde bulunmamış, makalenin hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik kaidelere uyulduğunu ve yararlanılan tüm çalışmalara atıf yapıldığını beyan etmiştir. Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde yapay zeka tabanlı herhangi bir araç veya uygulama kullanılmamıştır. Açık Erişimli bu makale, CC BY-4.0 lisansına sahiptir

Research & Publication Ethics: STAD meticulously employed double-blind peer reviewing in the publication of this article, checked by the writing and language editor. The editor carried out the editorial workflow, and the author was excluded entirely from the process and the COPE's publication ethics procedures were followed. Two or more blind peers reviewed this article, and an intihal.net scan generated a report for potential plagiarism and similarity. This study does not require ethics committee approval, and the data used were obtained from literature review and published sources. The article complies with research and publication ethics.

Ethical Declaration & Conflict of Interest: The author of the article has disclosed no conflicts of interest and has affirmed that the manuscript was prepared in adherence to ethical and scientific principles and that all relevant sources were accurately cited. No artificial intelligence-based tools or applications were used in the preparation of this study.

This is an Open Access article under the CC BY-4.0 license.

Sports Entrepreneurship from Past to Future: A Historical Perspective on the Football 4.0 Era

Geçmişten Geleceğe Spor Girişimciliği: Futbol 4.0 Dönemine Tarihsel Bir Bakış

 Öğr. Gör. Dr. Murat TOPALOĞLU

 Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Tokat/TÜRKİYE | murat.topaloglu@gop.edu.tr

Abstract

Since the 19th century, sport has evolved through major economic, social, and technological transformations influenced by commerce, entrepreneurship, and innovation. Originating in Europe during the Industrial Revolution, these changes gradually expanded worldwide. In the modern era, the integration of digital technologies such as big data, artificial intelligence, and machine learning highlights the depth of this transformation. Among all sports, football has become the most influential in terms of economic scale, global audience, and international impact. This study analyzes entrepreneurial and innovative developments in football by categorizing its historical evolution into four periods aligned with the Industrial Revolutions. Football 1.0 represents the Formation Era of the 19th century, while Football 2.0 reflects the Professional Era of the 20th century. Football 3.0 emerged in the 2000s with globalization, transforming football into a global economic and cultural industry. Since 2010, Football 4.0 has developed alongside rapid digitalization and data analytics. Focusing particularly on Football 4.0, the study examines structural and technological transformations using data from official club statements, league and federation reports, and sports media sources. The findings reveal widespread use of advanced technologies in management, marketing, fan engagement, talent identification, performance analysis, education, and youth development. Overall, the results show that Football 4.0 is supported by a strong, collaborative ecosystem involving clubs, leagues, federations, media organizations, and educational institutions. Furthermore, the study provides a comprehensive and up-to-date body of literature on entrepreneurship and innovation in football, making a significant contribution to the academic field. Ultimately, the study provides recommendations for future research in this area.

Keywords: Sports Entrepreneurship, Innovation in Sports, Industry 4.0, Football 4.0, History of Sports.

Öz

Modern spor tarihinde 19. yüzyıldan itibaren ticaret, girişimcilik ve yenilikçilik alanlarında önemli gelişmeler yaşanmıştır. Sanayi Devrimi ile Avrupa'da başlayan bu süreç, küresel ölçekte yayılarak sporun ekonomik, sosyal ve teknolojik boyutlarını derinden etkilemiştir. Günümüzde büyük veri analitiği, yapay zekâ, nesnelerin interneti ve makine öğrenmesi gibi ileri teknolojilerin spora entegre edilmesi, bu dönüşümün boyutunu açıkça ortaya koymaktadır. Ekonomik hacmi, dünya çapındaki takipçi kitlesi ve uluslararası etki gücü değerlendirildiğinde futbol, modern spor alanında diğer branşların önüne geçerek merkezi bir konum edinmiştir. Bu çalışma ile futbol endüstrisinde ortaya çıkan girişimci ve yenilikçi faaliyetler, Sanayi Devrimleri ile paralellik kurularak dört farklı dönem halinde incelenmiştir. 19. yüzyılda temelleri atılan Futbol 1.0 Oluşum Dönemi, 20. yüzyılda futbolun profesyonelleşmesini ifade eden Futbol 2.0 Profesyonel Dönem ile devam etmiştir. 2000'li yıllarda sporun küresel bir ekonomik ve kültürel yapı hâline gelmesiyle Futbol 3.0 Küreselleşme Dönemi ortaya çıkmış; 2010 sonrasında ise dijitalleşmenin hızlanmasıyla Futbol 4.0 Dijitalleşme ve Veri Analitiği Dönemi şekillenmiştir. Çalışma kapsamında, söz konusu dört dönem içinde yaşanan yapısal ve teknolojik dönüşümler değerlendirilmiştir. Futbol 4.0 dönemine ilişkin veri toplama sürecinde futbol kulüplerinin resmi açıklamaları, ulusal liglerin ve uluslararası federasyonların raporları ile spor yayını yapan kuruluşlarının basılı ve dijital materyalleri incelenmiştir. İncelemeler sonucunda; yönetim, pazarlama, taraftar ilişkileri, genç yeteneklerin keşfedilmesi, performans analizi, eğitim ve altyapı gibi farklı alanlarda ileri teknolojilerin yoğun biçimde kullanıldığı uygulamalar tespit edilmiştir. Bulgular, Futbol 4.0 dönemindeki girişimci ve yenilikçi faaliyetlerin; kulüpler, ligler, federasyonlar, medya kuruluşları ve eğitim kurumlarının birlikte hareket ettiği çok katmanlı bir ekosistem tarafından desteklendiğini göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: Spor Girişimciliği, Sporda İnovasyon, Endüstri 4.0, Futbol 4.0, Spor Tarihi.

Introduction

Over the centuries, football has functioned as a form of athletic entertainment, gradually transforming into its modern form since the 19th century. Influenced by the socio-economic changes brought about by the Industrial Revolution, the sport spread widely among the general public - particularly across European countries - and achieved remarkable popularity. Moreover, the organizational and regulatory developments that emerged during this period contributed to the formalization of the game. By the mid-20th century, football had acquired an institutional identity and, subsequently, completed its globalization process, evolving into a multifaceted phenomenon encompassing political, economic, cultural, and commercial dimensions.

Since the 2010s, the influence of the Fourth Industrial Revolution on football has intensified considerably. With the integration of machine learning, big data analytics, and artificial intelligence applications, the sport has undergone a profound process of technological transformation. In parallel with these advancements, football clubs, private sector enterprises, and related institutions have increasingly supported technological initiatives and innovative projects aimed at enhancing performance, management, fan engagement, and infrastructure. Consequently, contemporary football has become shaped by a dynamic synthesis of technology, entrepreneurship, and capital, giving rise to a new paradigm conceptualized as “Football 4.0.”

Purpose of Research

The purpose of this research is to examine the historical development of football within the conceptual framework of “Football 4.0” and to elucidate the transformation of the football industry in the context of entrepreneurship and innovation in sport. The study aims to analyze the evolutionary trajectory of football, beginning with its organizational and institutional formation in the 19th century, followed by the professionalization processes of the 20th century, the intensification of globalization and commercialization toward the century’s end, and culminating in the Football 4.0 era shaped by digitalization and technological advancements since the 2010s. Within this scope, the research seeks to conceptualize the transformation experienced by the football industry in response to successive technological revolutions, to illustrate prominent entrepreneurial and innovative practices characteristic of the Football 4.0 period, and to provide strategic insights regarding the future direction of the sport.

Importance of Research

Examining the historical development of football through the lens of “Football 4.0” is important because it helps us understand how the sport has changed in response to new technologies, new business models, and shifting global dynamics. Today, football is much more than a game; it is a major economic, cultural, and technological industry that affects millions of people around the world. For this reason, exploring how technological advancements have reshaped the sport provides valuable insights for areas such as sports management, digital transformation, innovation, and sports technology.

This study also offers useful perspectives for various stakeholders - including clubs, federations, entrepreneurs, technology companies, investors, and policymakers - as they make strategic decisions about the future of football. By examining key elements of the Football 4.0 period, such as digital transformation, data analytics, artificial intelligence, fan engagement innovations, performance technologies, and new revenue models, the research contributes meaningful and up-to-date knowledge to the field. Overall, the study helps deepen our understanding of how football is changing and offers guidance for developing effective and sustainable entrepreneurship and innovation strategies that can shape the sport’s future.

Methodology

This study seeks to investigate the historical evolution of football within the conceptual framework of Football 4.0 and to analyze the transformation of the football industry from the vantage point of sports entrepreneurship and innovation. The methodological design comprises three components: an extensive literature review, systematic document analysis, and the collection of secondary data. In the first phase, a comprehensive literature review was undertaken to elucidate the theoretical foundations, historical turning points, and contemporary scholarly debates pertaining to the history of football, sports entrepreneurship, and innovation in sport. The review encompassed academic monographs, peer-reviewed journal articles, conference proceedings, and publications issued by relevant institutions. In the second phase, textual and digital documents produced by football clubs, national and international football federations, global governing bodies, and organizations disseminating sector-specific reports were subjected to systematic document analysis. In the third phase, datasets generated by international football federations, research institutes, sports analytics firms, consultancy companies, and media outlets specializing in sport and football were compiled and examined. Entrepreneurial and innovative practices that have emerged in the Football 4.0 era were identified, categorized, and critically assessed. In the final stage of the study, the contributions to the existing body of literature were articulated, and avenues for further research were proposed.

Literature Review

Definitions

The body of knowledge within the sports industry is increasingly expanding through innovations in products, services, processes, organizational structures, and managerial approaches. Within this context, sports entrepreneurship represents a critical component of the evolving knowledge base. This interdisciplinary field lies at the nexus of sports studies, strategic management, and entrepreneurship, integrating theoretical and practical insights from each domain to drive innovation, value creation, and organizational development in sport-related contexts. Research in this area can be conducted at community-based, corporate, institutional, and international levels and includes social and technological approaches.¹

Various definitions of sports entrepreneurship exist in the literature. In one study, sports entrepreneurship is conceptualized as the identification and exploitation of opportunities in sports to create value.² Another study defines it as “*the emergence of entrepreneurial orientation and its subdimensions leading to entrepreneurial behavior in professional sport organizations.*”³ Sports entrepreneurship is also mentioned as “*a series of successive components or stages within a process model, where sport is the central underlying driver.*”⁴ Innovation in sports, however, differs from sports entrepreneurship. It encompasses the improvement of sports-related products, services, organizational structures, or business processes, the implementation of innovations, and the enhancement of quality in these areas.

This study presents information on football-focused innovation programs and innovation centers supported by clubs and other institutions. In recent years, such initiatives have gained strategic importance as football organizations increasingly seek to enhance their competitive advantage through

1 Vanessa Ratten, “Sport-Based Entrepreneurship: Towards a New Theory of Entrepreneurship and Sport Management,” *International Entrepreneurship and Management Journal*, Vol. 7, No. 1, 2011, p. 64.

2 Jonas Hammerschmidt, Sascha Kraus, and Paul Jones, “Sport Entrepreneurship: Definition and Conceptualization,” *Journal of Small Business Strategy*, Vol. 32, No. 2, 2022, p. 4.

3 Johannes Hammerschmidt, Susanne Durst, Sascha Kraus, and Kaisu Puumalainen, “Professional Football Clubs and Empirical Evidence from the COVID-19 Crisis: Time for Sport Entrepreneurship?” *Technological Forecasting and Social Change*, Vol. 165, 2021, p. 4.

4 Paul Jones, Vanessa Ratten, and Ted Hayduk, “Sport, Fitness, and Lifestyle Entrepreneurship,” *International Entrepreneurship and Management Journal*, Vol. 16, No. 3, 2020, p. 786.

technological and entrepreneurial collaborations. These programs, referred to in the literature as incubation centers, provide various forms of support to companies with innovative ideas. A business incubator is defined as “a shared office space facility that seeks to provide its incubates with a strategic, value-adding intervention system of monitoring and business assistance”.⁵ This definition highlights the structured support mechanisms that enable early-stage ventures to transform innovative concepts into scalable business solutions within the football industry.

One of the key concepts addressed in this research is Industry 4.0. Historically, the industrialization process is examined in four main stages. The first three stages include mechanization (Industry 1.0), mass production (Industry 2.0), and automation (Industry 3.0). Today, a new production paradigm based on cyber systems such as IoT, big data, artificial intelligence, and machine learning is referred to as Industry 4.0.⁶ The concept of the Fourth Industrial Revolution was first formally introduced at the international level during the Annual Meeting of the World Economic Forum held in Davos in 2016.⁷ It is a phenomenon that profoundly affects football, as it does in many other sectors. The integration of digital technologies such as artificial intelligence, big data, the Internet of Things (IoT), and augmented reality into the football ecosystem has led to a more scientific, data-driven, and technology-oriented approach to the game. This new approach is expressed by the term “Football 4.0,” which is increasingly being used in the literature.

Determinants of Sports Entrepreneurship and Innovation

The literature contains numerous studies examining the reasons why individuals and organizations engage in sports entrepreneurship, the key factors shaping sports entrepreneurship, and the influential elements of the sports ecosystem in this process. These studies generally refer to factors originating from individuals, organizations, and the environment. The imagination and creativity of athletes influence their intention to become sports entrepreneurs.⁸ Social and civic engagement and innovativeness create entrepreneurial intention in sports.⁹ Entrepreneurial ecosystems, collaborative idea identification, and entrepreneurial spirit in the community lead to sports entrepreneurship. Research on fitness entrepreneurs emphasizes the importance of strategic learning.¹⁰ Research on fitness entrepreneurs emphasizes the importance of strategic learning.¹¹ Competition among clubs and inter-league cooperation are also identified as key factors supporting sports entrepreneurship.¹² A study conducted during the pandemic highlighted that enhancing digital competencies and strengthening research and development capabilities can help sports entrepreneurs become more resilient and better prepared for potential crises.¹³

5 Sean M. Hackett and David M. A. Dilts, “Systematic Review of Business Incubation Research,” *The Journal of Technology Transfer*, Vol. 29, 2004, p. 57.

6 Mario Rupp, Max Schneckenburger, Markus Merkel, Rainer Börret, and David K. Harrison, “Industry 4.0: A Technological-Oriented Definition Based on Bibliometric Analysis and Literature Review,” *Journal of Open Innovation: Technology, Market, and Complexity*, Vol. 7, No. 68, 2021, p. 12.

7 Jung-rae Lee and Sora Kim, “Sports and the 4th Industrial Revolution,” in *Research in the Sociology of Sport*, ed. Eunha Koh, 2024, p. 120.

8 Jun-Lin Lin, Chaoyun Liang, Wu-Chou Chen, and Hsinchang Tsai, “Conversion of Creative Potential into Sports Entrepreneurship,” *Thinking Skills and Creativity*, Vol. 56, 2025, p. 10.

9 Daniel Ordiñana Bellver, Carlos Pérez-Campos, Maria Huertas González-Serrano, and Gabriel Martínez-Rico, “Towards the Development of Future Sustainable Sports Entrepreneurs: An Asymmetric Approach of the Sports Sciences Sustainable Entrepreneurial Intentions,” *Journal of Hospitality, Leisure, Sport & Tourism Education*, Vol. 31, 2022, p. 7.

10 Vanessa Ratten, Vitor L. da Silva Braga, and Carla S. da Encarnação Marques, “Sport Entrepreneurship and Value Co-Creation in Times of Crisis: The COVID-19 Pandemic,” *Journal of Business Research*, Vol. 133, 2021, p. 273.

11 Florian Hemme, Dominic G. Morais, Matthew T. Bowers, and Janice S. Todd, “Extending Sport-Based Entrepreneurship Theory through Phenomenological Inquiry,” *Sport Management Review*, Vol. 20, No. 1, 2017, p. 96.

12 Jonas Hammerschmidt, Fabian Eggers, Sascha Kraus, Paul Jones, and Matthias Filser, “Entrepreneurial Orientation in Sports Entrepreneurship: A Mixed Methods Analysis of Professional Soccer Clubs in the German-Speaking Countries,” *International Entrepreneurship and Management Journal*, Vol. 16, No. 3, 2020, p. 853.

13 María Huertas González-Serrano, Manuel Alonso Dos Santos, Javier Sendra-García, and Ferran Calabuig, “Sports Entrepreneurship during COVID-19: Technology as an Ally to Maintain the Competitiveness of Small Businesses,” *Technological Forecasting and Social Change*, Vol. 187, 2023, p. 10.

Strengthening the institutional framework and increasing stakeholder engagement and support are also considered important for sports entrepreneurship.¹⁴ Customer loyalty, employee motivation, reputation, social networks, and corporate social responsibility activities have been shown to strengthen sports and social entrepreneurship.¹⁵ Entrepreneurial orientation, business environment, organizational structure, and sports industry are influential actors in sports entrepreneurship.¹⁶ Companies operating in the sports industry that consider the needs and expectations of communities are provided with innovative opportunities.¹⁷ Entrepreneurship education acts as an accelerator for sport entrepreneurial ventures.¹⁸ Restructuring curriculum and offering courses at universities related to entrepreneurship also provide benefits.¹⁹

The existing literature also includes studies examining the factors influencing innovation in sports. Technical capabilities in the innovation process drive the development of new products and the creation of new markets in the sports industry.²⁰ Understanding needs, choices and technology use of young people provide valuable insights for managing technological innovation.²¹ Integrating users to innovation process and their role in spreading information to other users facilitate invention and contribute to micro innovation in the sports industry.²² Passion and creating relationships are important factors of new business creation.²³ Positive attitudes toward work and motivation are other key factors supporting innovation.²⁴

There are also studies focusing on organizational-level factors. Organizational climate, competition are reported to affect the innovativeness of sports clubs.²⁵ Moreover, modernization of production techniques, a strong techno-learning environment and network support are listed as important factors that foster innovation in sports.²⁶ Innovations in the sports industry often emerge from ecosystems composed of Idea generation for assessing the potential, joint knowledge processing activities, intellectual capital of individuals and contributions of sport managers.²⁷

14 Calvin Nite, Christopher M. McLeod, Zachary Beldon, and John Nauright, "Establishing a Professional Rugby Union Football League in the USA: Managing Institutional Pluralism in Sport Entrepreneurship," *Sport Management Review*, Vol. 23, No. 5, 2020, p. 94.

15 Dina A. M. Miragaia, Joao Ferreira, and Vanessa Ratten, "Corporate Social Responsibility and Social Entrepreneurship: Drivers of Sports Sponsorship Policy," *International Journal of Sport Policy and Politics*, Vol. 9, No. 4, 2017, p. 619.

16 Aila Ahonen, "Entrepreneurial Growth in Elite Team Sport SME's in Finland," *Journal of Entrepreneurship and Public Policy*, Vol. 8, No. 1, 2019, p. 27.

17 Anne Berthinier-Poncet, Sandra Dubouloz, Émilie Ruiz, and Catherine Thévenard-Puthod, "Innovation Communities' Contributions throughout Firms' Innovation Processes: An Outdoor Sports Industry Case Study," *European Management Journal*, Vol. 41, No. 4, 2023, p. 587.

18 Massimiliano M. Pellegrini, Riccardo Rialti, Giacomo Marzi, and Andrea Caputo, "Sport Entrepreneurship: A Synthesis of Existing Literature and Future Perspectives," *International Entrepreneurship and Management Journal*, Vol. 16, No. 3, 2020, p. 819.

19 Carla D. M. da Costa and Dina A. M. Miragaia, "Implementation of Actions by Higher Education Institutions to Stimulate Sport Entrepreneurship," *Journal of Hospitality, Leisure, Sport & Tourism Education*, Vol. 34, 2024, p. 10.

20 Marlon Meier, Kim Hua Tan, Ming K. Lim, and Leanne Chung, "Unlocking Innovation in the Sport Industry through Additive Manufacturing," *Business Process Management Journal*, Vol. 25, No. 3, 2018, p. 470.

21 Demetris Vrontis, Milena Viassone, Francesca Serravalle, and Michael Christofi, "Managing Technological Innovation in the Sports Industry: A Challenge for Retail Management," *Competitiveness Review*, Vol. 30, No. 1, 2020, p. 92.

22 Sampsa Hyysalo, "User Innovation and Everyday Practices: Micro-Innovation in Sports Industry Development," *R&D Management*, Vol. 39, No. 3, 2009, pp. 253-254.

23 Andrea Sabatini and Francesco Capone, "The Role of Passion in Favouring the Creation of New Business: An Empirical Investigation of the Sport Context through the IMP Lens," *Journal of Business & Industrial Marketing*, Vol. 40, No. 13, 2025, p. 56.

24 J. Surujlal, "Influence of Outlook towards Work on Entrepreneurial Potential of Professional Sport Coaches in South Africa," *Procedia Economics and Finance*, Vol. 35, 2016, p. 602.

25 Paloma Escamilla-Fajardo, Juan Núñez-Pomar, and David Parra-Camacho, "Does the Organizational Climate Predict the Innovation in Sports Clubs?" *Journal of Entrepreneurship and Public Policy*, Vol. 8, No. 1, 2019, p. 114.

26 Paul Pounder, "Examining Interconnectivity of Entrepreneurship, Innovation and Sports Policy Framework," *Journal of Entrepreneurship and Public Policy*, Vol. 8, No. 4, 2019, p. 493.

27 Vanessa Ratten and Paul Jones, "New Challenges in Sport Entrepreneurship for Value Creation," *International Entrepreneurship and Management Journal*, Vol. 16, 2020, p. 977.

Historical Periods of Football Industry

Industrial Revolution Perspective in Football

Considering the advancements in commercialization, entrepreneurship, innovation, and technology that have unfolded in the football industry over the past two centuries, it is evident that the sport has undergone a transformation trajectory broadly aligned with the successive phases of the Industrial Revolutions. Conceptualizing these developments through a staged framework - Football 1.0, 2.0, 3.0, and 4.0 - analogous to the Industrial Revolutions, provides a chronological, systematic, and analytically comparable structure for examining football's historical, economic, and technological evolution. Such a model not only facilitates the interpretation of complex and multi-layered transformations but also mitigates conceptual ambiguity, delineates the defining characteristics of distinct developmental periods, and enables a more precise assessment of how technological innovations have reshaped the organizational architecture, economic dynamics, and governance mechanisms of the sport. Furthermore, this typology offers strategic utility for practitioners, including sport managers and policymakers, by supporting informed decision-making on issues such as digitalization, data analytics, and innovative business models. For the academic community, it establishes a coherent conceptual foundation that can guide empirical inquiry and foster the development of new theoretical perspectives. In sum, articulating football's evolutionary trajectory through a Football 1.0–4.0 model functions as a conceptual mapping device that enhances both scholarly rigor and practical governance capacity.

Football 1.0, The Formation Era

The Industrial Revolution is recognized as a pivotal turning point in the history of modern sports from a commercial and economic perspective. In the 19th century, accelerated urbanization driven by industrialization profoundly transformed how individuals spent their leisure time, with sports activities emerging as a focal point of interest for the broader public. For example, Middlesbrough in England was founded as an industrial city and the football club Middlesbrough FC was established in 1876.²⁸ During the 19th century, the first sports clubs were established, national and international federations were formed, and modern sports rules were codified. The Football Association was founded in England in 1863, the rules of the game were standardized, and football became a field suitable for commercialization.²⁹ The period between 1863 and 1880 marks the early stage when the first modern football rules were established.³⁰ The first professional footballers and transfer agreements were signed in the city of Lancashire, England in the 1870s.³¹ By the 1880s, football was no longer a game limited to aristocratic circles; it had spread to a wider public base, including schools and churches.³² For example, some English teams that now have fans worldwide - such as Liverpool, Manchester City, and Aston Villa - initially emerged as church teams.³³

Football became popular among the common people and the first professional football league in history, The Football League, was founded in 1888.³⁴ The production of sports equipment as an entrepreneurial activity began in the 1880s, marking the inception of a commercially oriented sports sector.³⁵ Moreover, football clubs began to transform into companies from the late 19th century onwards. Arsenal became the first club to incorporate in 1893.³⁶

28 Winner, *ibid.*, p. 103.

29 Michael Freeman, "A Brief Study of Football in London from 1800 to the Founding of the Football Association in 1863," *Soccer & Society*, Vol. 24, No. 1, 2022, p. 53.

30 Gavin Kitching, "The Origins of Football: History, Ideology and the Making of 'The People's Game,'" *History Workshop Journal*, Vol. 79, No. 1, 2015, p. 128.

31 Robert W. Lewis, "The Genesis of Professional Football: Bolton-Blackburn-Darwen, the Centre of Innovation 1878–85," *The International Journal of the History of Sport*, Vol. 14, No. 1, 1997, p. 24.

32 David Winner, *Köklər: İngiliz Futbolunun Yakın Tarihi*, trans. Egemen Özkan, İthaki, 2017, p. 45.

33 Winner, *ibid.*, p. 48.

34 Matthew Taylor and John Coyle, "The Election of Clubs to the Football League 1888–1939," *Sports Historian*, 19, No. 2, 1999, p. 1.

35 Dilwyn Porter and Wray Vamplew, "Entrepreneurship, Sport, and History: An Overview," *The International Journal of the History of Sport*, Vol. 35, No. 7-8, 2018, p. 628.

36 Andy Kelly and Mark Andrews, "How Arsenal's Name Changed – Woolwich Arsenal," *The Arsenal Collection*, 20 April 2023, <https://thearsenalcollection.org.uk/?p=35424>.

Football 2.0, The Professional Era

The 20th century is widely recognized as the era when both football clubs and athletes underwent a process of professionalization. During this period, football clubs began to adopt modern commercial practices, transforming sport into a structured and profit-oriented industry. During the 1920s, football clubs began to generate income through match ticket sales and matches organized on special occasions and holidays.³⁷ The first FIFA World Cup was held in Uruguay in 1930,³⁸ marking the beginning of football as an international product. This tournament stood out as a pioneering event in terms of tourism and advertising revenue in the football industry. The start of live television broadcasts increased the visibility of international football events in the 1950s,³⁹ laying the foundation for the broadcasting rights industry. Pelé emerged as the first global football brand in the 1970s, becoming an individual symbol of the sport's worldwide appeal,⁴⁰ becoming an individual symbol of the sport's worldwide appeal. In the following decades, the concepts of player entrepreneurship, personal branding, and sponsorship began to evolve, placing footballers at the center of the sport's commercial ecosystem.

In 1979, a shirt sponsorship agreement was signed between Liverpool Football Club and Hitachi.⁴¹ Marking another pioneering step in football advertising and sponsorship. In the 1980s, a cultural heritage industry emerged in which old football kits and equipment were bought, sold, and reproduced.⁴² Moreover, in the 1980s and 1990s, many football clubs sought to obtain the financing they needed for facility construction and infrastructure development through initial public offerings (IPOs).⁴³ Due to increasing financial demands, particularly the need to fund new stadium constructions, football clubs in the 1990s began creating luxury suite areas with high-priced tickets in their stands, which were subsequently leased to corporations.⁴⁴

In the 1990s, a new form of commercial activity emerged as international brands began purchasing naming rights for football stadiums,⁴⁵ transforming sports venues into powerful marketing platforms. For example, Arsenal's home ground was renamed the Emirates Stadium, reflecting the growing influence of corporate sponsorship in modern football. Moreover, during the 1990s, significant advancements occurred in pitch surface technology, field equipment, and the professionalization of field maintenance practices.⁴⁶ In 1996, Ajax's Amsterdam Arena made history as the first stadium to feature retractable roof technology.⁴⁷ In 1999, a significant global step was taken toward the academic development of football. The Johan Cruyff Institute was established, headquartered in Barcelona, offering educational programs in sports management and sports marketing across different parts of the world, with the aim of training professional sports managers.⁴⁸

37 Mahmut Sert, *Gol Atan Galip: Futbola Sosyolojik Bir Bakış*, Bağlam Yayınları, 2000, p. 60.

38 Michael Cox, "How Uruguay Won the 1930 World Cup: Home Advantage, Breathing Exercises and a Final of Two Halves," *The New York Times* (Athletic edition), March 9, 2025, <https://www.nytimes.com/athletic/6181606/2025/03/09/world-cup-winners-uruguay-1930/>

39 Jean Christophe Meyer, "Televised Football: A European Mass Spectacle (1950 1960)," *Encyclopédie d'Histoire Numérique de l'Europe*, 2020, accessed November 2, 2025, <https://thearsenalcollection.org.uk/?p=35424>.

40 Chris Harvey, "Pele Was the First to Transcend His Sport and Become a Global Icon," iNews, December 30, 2022, <https://inews.co.uk/opinion/pele-was-the-first-to-transcend-his-sport-and-become-a-global-icon-2057514>.

41 Charlie Skillen, "Liverpool Signed £50,000 a Year Deal with Hitachi in 1979; Manchester United Rake £47 Million from Chevrolet Shirt Sponsor Club Had," Daily Mail, June 11, 2015, <https://www.dailymail.co.uk/sport/football/article-3116679/>.

42 Winner, *ibid.*, p. 116.

43 Jan Hagen and Maria Nascimento Cunha. "The History of Investing in Football and Factors Affecting Stock Price of Listed Football Clubs," *International Journal of Financial Management*, Vol. 9, No. 4, 2019, p. 35.

44 Franklin Foer, *Futbol Dünyayı Nasıl Açıklar?*, trans. Harun İsmail Çırak, İthaki, 2012, p. 96.

45 Richard Giulianotti, "Sport Mega Events, Urban Football Carnivals and Securitised Commodification: The Case of the English Premier League," *Urban Studies*, Vol. 48, No. 15, 2011, p. 3312.

46 Winner, *ibid.*, p. 204.

47 Winner, *ibid.*, p. 206.

48 Wojciech Szymon Kowalski, "Entrepreneurship in Sport: Sport in Business, Using Professional Football as an Example," *Studia Historiae Oeconomicae*, Vol. 40, No. 2, 2022, p. 39.

Football 3.0, The Globalization Era

Since the early years of the 21st century, the widespread adoption of the internet and the rise of social media have enabled clubs and players to reach global fan bases directly. This development has contributed to an increase in digital marketing activities, the growth of online product sales, and the rapid expansion of international brand sponsorships. Global companies have transformed football into an international advertising platform by combining jersey, stadium, and tournament sponsorships with the opportunities offered by the internet. The value of broadcasting rights and the revenues of international leagues have risen significantly; in particular, the UEFA Champions League and the English Premier League have created multi-billion-dollar commercial opportunities for clubs. As a result, commercialization in football has shifted its focus from local markets to global strategies aimed at building brand value and generating revenue. During this period, the e-sports industry also experienced substantial growth, with its popularity increasing rapidly, especially through broadcasts on Twitch. Moreover, in 2005, an e-sports world tournament featuring a prize pool of 1 million dollars was organized for the first time.⁴⁹

The early 2000s also marked a period of notable expansion in the sports betting industry. For instance, in 2007, the Wimbledon Tennis Championship reached a betting volume exceeding two hundred million pounds, clearly illustrating this growth.⁵⁰ Since 2006, another significant development has occurred in football, with private equity funds beginning to invest in football clubs in areas such as franchising, media rights, and stadiums.⁵¹

However, this rapid rise was interrupted by the effects of the 2009 global financial crisis and the excessive indebtedness of clubs. As credit conditions tightened, various problems emerged in the transfer market.⁵² The financial performance of football clubs was adversely affected.⁵³ Moreover, clubs' spending beyond their revenues began to lead them toward bankruptcy. To prevent this situation, UEFA published a report in 2009 prohibiting football clubs from spending more than their income.⁵⁴

Football 4.0, The Digitalization and Data Analytics Era

In the Industry 4.0 era, entrepreneurship and innovation in football are being reshaped by the opportunities offered by digital technologies. During this period, the sports industry has evolved from being solely focused on physical performance and competition into a dynamic ecosystem where technology-based ventures and innovative business models flourish. Compared to other sectors, the generation of significantly larger sports data and the size of the global sports market have contributed to this transformation. It is expected that sports market revenues will reach USD 507.69 billion by 2025, with an estimated 37% of this coming from commercial revenues.⁵⁵

49 Florian Larch, "eSports History: How It All Began," ISPO.com, August 2, 2023, <https://www.ispo.com/en/sports-business/esports-history-how-it-all-began>.

50 David Forrest, Ian McHale, and Kevin McAuley, "'Say It Ain't So': Betting-Related Malpractice in Sport," *International Journal of Sport Finance*, Vol. 3, 2008, p. 158.

51 Piotr Charzewski, Agnieszka Starzyk, and Aleksandra Religa. "The Rising Role of Private Equity in Professional Sports. A Review," *Quality in Sport*, Vol. 38, 2025, p. 4.

52 Antonella Ciancio, "Financial Crisis Dampens Transfer Market," *Reuters*, February 4, 2009, <https://www.reuters.com/article/uk-soccer-transfers-sb/financial-crisis-dampens-transfer-market-idUKTRE5132AW20090204/>.

53 Adam Cox and Christina Philippou, "Measuring the Resilience of English Premier League Clubs to Economic Recessions," *Soccer & Society*, Vol. 23, No. 4–5, 2022, p. 488.

54 Peter Kennedy and David Kennedy. "Football Supporters and the Commercialisation of Football: Comparative Responses across Europe." *Soccer & Society*, Vol. 13, No. 3, 2012, p. 332.

55 "How Football Clubs Can Expand Revenue Through Engagement & Innovation," *Capital-Riesgo.es*, 23 September 2025, <https://capital-riesgo.es/en/articles/how-football-clubs-can-expand-revenue-through-engagement-innovation/>.

Sports organizations have evolved into multifaceted economic entities operating internationally through multibillion-dollar sponsorship deals, broadcasting rights sales, and global marketing activities. Aware of this transformation, football clubs have adopted entrepreneurship-focused strategies to gain a competitive advantage, initiating innovative technologies and digital transformation projects. Particularly since the 2010s, the integration of advanced technologies such as big data analytics, artificial intelligence, and machine learning into the football field has given rise to a new paradigm referred to as “Football 4.0.” This paradigm not only addresses performance aspects but also digitizes management, marketing, fan engagement, and decision-making processes, fundamentally redefining the economic and managerial dynamics of the sports industry.

The literature includes numerous studies linking sports entrepreneurship with the Industry 4.0 era. These studies address topics such as big data and deep learning models,⁵⁶ fan engagement,⁵⁷ wearable technology, virtual reality, artificial intelligence, data analytics,⁵⁸ metaverse technologies such as extended reality, cloud and edge computing, blockchain, digital twin and non-fungible tokens,⁵⁹ and eSports investment and financing,⁶⁰ especially in the field of football. The studies also cover topics on performance analysis technologies such as heart rate monitors,⁶¹ projections for player involvement, coaching decisions and remote scouting,⁶² tracking systems such as multiple camera semi-automatic system and local position measurement.⁶³ Additionally, research has been conducted on eSports, fan experience, club-branded wellness products, club-produced media content⁶⁴ and tokens created by clubs.⁶⁵

Entrepreneurship and Innovation in The Football 4.0 Era

The Football 4.0 era constitutes a significant turning point in the historical development of sports. Entrepreneurship and innovation have central roles. The components of this period include fast changing and competitive sports market and cooperation among clubs,⁶⁶ commitments to social responsibility,⁶⁷

56 Chenchen Lv, Yifeng Wang, and Yin Ma, “Construction of Business Innovation Model for Sports Industry Using a Deep Learning Algorithm,” *Soft Computing*, 26, 2022, p. 10762.

57 Jonas Hammerschmidt, María Huertas González Serrano, Kirsi Puumalainen, and Ferran Calabuig, “Sport Entrepreneurship: The Role of Innovation and Creativity in Sport Management,” *Review of Managerial Science*, Vol. 18, 2024, p. 3189.

58 Chunming Li, Detian Li, and Chengruo Huang, “Innovations in Sports Industry: Trends and Transformations,” *Psychology of Sport & Exercise*, Vol. 75, 2024, p. 4.

59 Gerrit Heidemann, Sascha L. Schmidt, Heiko A. von der Gracht, and Daniel Beiderbeck, “The Impact of the Metaverse on the Future Business of Professional Football Clubs - A Prospective Study,” *Technological Forecasting & Social Change*, Vol. 208, 2024, p. 5.

60 Corina-Elena Niculaescu, Ivan Sangiorgi, and Adrian R. Bell, “Venture Capital Financing in the eSports Industry,” *Research in International Business and Finance*, Vol. 65, 2023, s. 3.

61 Natalie Barker-Ruchti, Robert Svensson, Daniel Svensson, and Dan Fransson, “Don’t Buy a Pig in a Poke: Considering Challenges of and Problems with Performance Analysis Technologies in Swedish Men’s Elite Football,” *Performance Enhancement & Health*, Vol. 9, No. 1, 2021, p. 3.

62 Daniel Beiderbeck, Nicolas Evans, Nicolas Frevel, and Sascha L. Schmidt, “The Impact of Technology on the Future of Football – A Global Delphi Study,” *Technological Forecasting and Social Change*, Vol. 187, 2023, p. 4.

63 Martin Buchheit, Adam Allen, Tsz Kit Poon, Mattia Modonutti, Warren Gregson, and Valter Di Salvo, “Integrating Different Tracking Systems in Football: Multiple Camera Semi-Automatic System, Local Position Measurement and GPS Technologies,” *Journal of Sports Sciences*, Vol. 32, No. 20, 2014, p. 1844.

64 “How football clubs can expand revenue through engagement & innovation,” *Capital-Riesgo.es*, 23 September 2025, <https://capital-riesgo.es/en/articles/how-football-clubs-can-expand-revenue-through-engagement-innovation>.

65 Alvaro Gonzales, “Innovative Investments: Football Businesses Attracting Capital,” *Barça Innovation Hub*, February 21, 2025, <https://barcainnovationhub.fcbarcelona.com/blog/innovative-investments-football-businesses-attracting-capital/>.

66 Jonas Hammerschmidt, Fabian Eggers, Sascha Kraus, Paul Jones, and Matthias Filser, “Entrepreneurial Orientation in Sports Entrepreneurship: A Mixed Methods Analysis of Professional Soccer Clubs in the German-Speaking Countries,” *International Entrepreneurship and Management Journal*, Vol. 16, No. 3, 2020, p. 853.

67 Vanessa Ratten, “The Future of Sports Management: A Social Responsibility, Philanthropy and Entrepreneurship Perspective,” *Journal of Management & Organization*, Vol. 16, 2010, p. 489.

the taxonomy and analysis of business models,⁶⁸ and the value expectations of football club executives, investors and regulators.⁶⁹ Football 4.0 has emerged as a relatively new phenomenon in the post-2010 era. Given the scarcity of comprehensive information in traditional printed sources, such as monographs and peer-reviewed journal articles, this study adopts a systematic content analysis of digital and printed sources as a methodological strategy to capture and critically examine the evolving discourse and practices associated with Football 4.0.

The advancement of entrepreneurship and innovation in football is dependent on an ecosystem that has institutional collaboration. Football clubs, international federations, national leagues, public sector and regulatory institutions, start-up enterprises, educational institutions such as universities, and other independent organizations have distinct but complementary roles within this ecosystem, collectively facilitating the emergence and diffusion of innovative practices.

Football clubs serve as the primary arenas for the implementation of innovation. Spanish clubs, in particular, place significant emphasis on entrepreneurship and innovation in football. The Real Madrid Next initiative undertakes projects in e-health, performance optimization, fan engagement, audiovisual content production, and cybersecurity.⁷⁰ Similarly, the Barça Innovation Hub functions as an incubation center that supports new revenue models, digital transformation, sports marketing, data and technology applications in sports, and sustainable sports management.⁷¹ Within this hub, innovative projects in areas such as performance, coaching, health, education, media, nutrition, and sports analytics receive targeted support.⁷² Additionally, the Sevilla FC Innovation Center focuses on the digital transformation and innovation processes in football and hosts a master's program specializing in big data to further this objective.⁷³

German football clubs also provide notable examples of innovation in football. Werder Bremen launched a start-up competition called The Werder Lab, featuring projects in talent prediction, injury prevention, and digital content management.⁷⁴ Bayern Munich established the Skills Lab, a football simulator designed to assess players' technical and cognitive performance.⁷⁵ Bayer Leverkusen developed the Moments Lab application, which delivers key moments from matches, behind-the-scenes interactions, and entertaining highlight clips.⁷⁶ FC Köln created a web application that enhances fan engagement on match days by offering multiple camera angles and the ability to listen to on-field referee communications, reaching millions of users.⁷⁷

68 Christoph Buck and Sebastian Inland, "Toward an Enduring Football Economy: A Business Model Taxonomy for Europe's Professional Football Clubs," *European Sport Management Quarterly*, Vol. 23, No. 5, 2023, p. 1424.

69 Tobias Sauer, Christos Anagnostopoulos, Henning Zülch, and Lukas Werthmann, "Creating Value in Football: Unveiling Business Activities and Strategies of Financial Investors," *Managing Sport and Leisure*, 2024, p. 15.

70 Paul Nicholson, "Real Madrid Next Business Incubator Launches to Push Club Performance Across Key Areas," *Inside World Football*, January 23, 2020, <https://www.insideworldfootball.com/2020/01/23/real-madrid-next-business-incubator-launches-push-club-performance-across-key-areas/>.

71 Barça Innovation Hub, "Sports Business Ventures & Innovation," *Barça Innovation Hub*, accessed October 12, 2025, <https://barcainnovationhub.fcbarcelona.com/area/sports-business/>.

72 Barça Innovation Hub, "The Hub," accessed October 12, 2025, <https://barcainnovationhub.fcbarcelona.com/the-hub/>.

73 Sevilla FC Innovation Center, "About Us," accessed October 17, 2025, <https://sevillafcinnovationcenter.com/en/>.

74 Katka Nagyová, "The Werder Lab: How You Can Transform European Football," *betahaus | Berlin*, November 4, 2019, <https://www.betahaus.com/magazine/the-werder-lab>.

75 FC Bayern Munich, "How Does the New Skills.Lab at the FC Bayern Campus Work?" FC Bayern Munich, March 9, 2021, <https://fcbayern.com/en/news/2021/03/how-does-the-new-skills.lab-at-the-fc-bayern-campus-work>.

76 Moments Lab, "How Bayer 04 Leverkusen Shared Untold Stories of a Remarkable Season with Moments Lab," Moments Lab, July 23, 2024, <https://www.momentslab.com/customer-stories/bayer-leverkusen-cloud-newsbridge>.

77 Jerome Katz, "How 1. FC Köln Reached 100m People While Testing New Tech in the 'Innovation Game'," *Infront Sports & Media*, January 20, 2023, <https://www.infront.sport/blog/sports-technology/1-fc-koeln-innovation-game>.

In Italy, AC Milan established the Milan Lab to develop projects and initiatives in health, sports, management, marketing, and data analytics that benefit the club.⁷⁸ Through its Milan Junior Project, the club has created a database to identify factors that could negatively impact the health of young players.⁷⁹ Juventus, on the other hand, established the Creator Lab, producing original content and short-form videos for YouTube, reaching millions of viewers.⁸⁰ The lab also engages in activities related to content creation, innovative licensing partnerships, and sports performance technologies.⁸¹

English and French clubs also have various initiatives in the fields of entrepreneurship and innovation. Arsenal collaborates with entrepreneurial ventures through its Innovation Lab to enhance matchday experiences and fan engagement.⁸² Brentford Football Club conducts research in sports science, medicine, training, and tactics, receiving support from public funding for these activities.⁸³ Paris Saint-Germain, through its Innovation Hub, develops projects in performance optimization, fan engagement, smart stadium technologies, artificial intelligence, blockchain, and cybersecurity.⁸⁴

National and international federations are organizations that demonstrate the same level of activity in entrepreneurship and innovation as football clubs. FIFA's Innovation Program collaborates with companies in areas such as artificial turf technology, performance tracking systems, player contact monitoring systems, goal-line technology, and real-time fan tracking data.⁸⁵ In 2010, FIFA introduced goal-line technology for the first time and began implementing it in tournaments such as the Premier League, Bundesliga, and UEFA Champions League starting in 2012.⁸⁶ UEFA's Innovation Hub brings together start-ups offering innovative solutions in football and connects them with global brands such as Adidas and MasterCard to test their projects.⁸⁷ The French Football Federation's Kick-Off program focuses on sports performance and user experience, collaborating with universities to develop new technologies.⁸⁸ The Royal Belgian Football Association (RBFA) has developed a digital platform that streamlines membership management, club administration, competition management, and disciplinary procedures.⁸⁹ The English Football League (EFL) has established an innovation lab to support initiatives targeting next-generation fans, operational efficiency, data analysis, and fan feedback.⁹⁰ Major League Soccer (MLS), the top-tier league in the United States and Canada, operates the MLS Innovation Lab, which supports companies developing sports technologies in fan engagement, media technologies, and on-field performance.⁹¹

78 FIFA, "Innovation Labs in Football," *FIFA*, January 31, 2018, <https://inside.fifa.com/innovation/news/innovation-labs-in-football>.

79 AC Milan, "Milan Lab for the Health of Football Players," *AC Milan Official Website*, accessed October 4, 2025, <https://www.acmilan.com/en/club/venues/vismara/milan-lab>.

80 Juventus, "Juventus Creator Lab," Juventus, accessed October 21, 2025, <https://www.juventus.com/en/juventus-creator-lab/>.

81 Juventus, "Juventus Wins Front Office Sports 2025 Most Innovative Teams Award," Juventus, August 27, 2025, <https://www.juventus.com/en/news/articles/juventus-wins-front-office-sports-2025-most-innovative-teams-award>.

82 L Marks, "Launching Arsenal Innovation Lab," L Marks, October 12, 2017, <https://lmarks.com/launching-arsenal-innovation-lab/>.

83 Matt Hughes, "Brentford FC Received £3.23m in Public Money for Research and Development," *The Guardian*, February 20, 2025, <https://www.theguardian.com/football/2025/feb/20/brentford-fc-public-money-for-research-and-development>.

84 Paris Saint-Germain, "PSG Labs," Paris Saint-Germain, accessed October 15, 2025, <https://www.psg.fr/en/labs>.

85 Joe Lemire, "FIFA Creates Tech Incubator Program," *Sports Business Journal*, May 4, 2021, <https://www.sportsbusinessjournal.com/Daily/Issues/2021/05/05/Technology/fifa-creates-tech-incubator-program/>.

86 Mathieu Winand, Christopher Schneiders, Sebastian Merten, and Mathieu Marlier, "Sports Fans and Innovation: An Analysis of Football Fans' Satisfaction with Video Assistant Refereeing through Social Identity and Argumentative Theories," *Journal of Business Research*, Vol. 136, 2021, p. 99.

87 UEFA, "The UEFA Innovation Hub," UEFA, accessed October 10, 2025, <https://www.uefa.com/development/our-support/innovation-hub/>. Fédération Française de Football (FFF), "Innovation," FFF, accessed August 14, 2025, <https://uk.fff.fr/7-innovation.html>.

88 Fédération Française de Football (FFF), "Innovation," FFF, accessed August 14, 2025, <https://uk.fff.fr/7-innovation.html>.

89 Royal Belgian Football Association (RBFA), "RBFA Selects Orion Innovation for the Development of a New Digital Platform," RBFA, December 3, 2024, <https://www.rbfa.be/en/news/rbfa-selects-orion-innovation-development-new-digital-platform>.

90 English Football League (EFL), "EFL Innovation Lab," accessed September 21, 2025, <https://www.efl.com/innovationlab/>.

91 Major League Soccer (MLS), "MLS Innovation Lab," accessed October 3, 2025, <https://www.mlssoccer.com/innovationlab/>.

The National Football League (NFL) conducts research in generative artificial intelligence, augmented reality, and fan experience.⁹² The German Football League (DFL) created the SportsInnovation platform, producing innovative technologies for professional football in areas such as camera systems, match data, and eFootball.⁹³ Additionally, the DFL organized a hackathon that led to the development of the Bundesliga Match Facts (BMF) platform, which utilizes artificial intelligence and machine learning to analyze match data.⁹⁴ The Royal Dutch Football Association (KNVB), through its #11 project, brings together start-ups, football industry professionals, and researchers in the Netherlands to foster collaboration and innovation in the football sector.⁹⁵

Non-club and non-federation actors have pioneering roles in entrepreneurship and innovation programs. The Sports Innovation Center, established by Deloitte, publishes reports on digital engagement, generative artificial intelligence, and eSports, while supporting innovative projects in these areas.⁹⁶ Copenhagen-based consultancy Sports Lab Copenhagen provides support to entrepreneurs and entrepreneurial ecosystems operating within the sports sector.⁹⁷ In the Netherlands, the Sportinnovator network brings together sports clubs, companies, and municipalities to foster innovation and hosts initiatives in areas such as exercise, sleep, performance, and data analytics.⁹⁸ The Johan Crujff ArenA in Amsterdam has developed a platform to implement innovations in transportation, crowd management, security, and visitor engagement.⁹⁹ The relationship between entrepreneurship and technology in sports became evident in another area as well. Many Chinese multinational technology companies began to invest in overseas clubs.¹⁰⁰ Furthermore, private equity funds are increasingly influencing investments in Football 4.0 era. For example, Oaktree provided €36 million to Inter Milan.¹⁰¹ The Silicon Valley-based fund Silver Lake holds a significant stake in the Manchester City club.¹⁰² Silicon Valley-based funds, with their technology- and innovation-focused approaches, have the potential to enhance clubs' digitalization, data utilization, and visibility in international markets.

Universities have also become integral actors within the football ecosystem. The Innovation Clubhouse, initiated as a pilot project in collaboration with TU Delft, the KNVB, and the Amsterdam Municipality, provides a platform for generating ideas and innovations in technological and social domains.¹⁰³ At KU Leuven in Belgium, the Sports Analytics Laboratory has been established to conduct research in football-related areas, including machine learning, data mining, and artificial intelligence.¹⁰⁴

92 NFL, "NFL Technology Innovation Hub: Pioneering the Future of Sports," NFL, August 12, 2024, <https://www.nfl.com/news/nfl-technology-innovation-hub-pioneering-the-future-of-sports>.

93 Deutsche Fußball Liga (DFL), "Innovation," DFL, accessed October 2, 2025, <https://www.dfl.de/en/category/innovation/>.

94 Deutsche Fußball Liga (DFL), "Looking Back on the First Bundesliga Hackathon," DFL, April 23, 2025, <https://www.dfl.de/en/innovation/looking-back-on-the-first-bundesliga-hackathon/>.

95 KNVB, "Number 11: Working Together on the Future of Dutch Football," KNVB, accessed October 25, 2025, <https://www.knvb.com/campus/number-11>.

96 Deloitte, "The Sports Innovation Hub by Deloitte," accessed October 17, 2025, <https://www.deloitte.com/global/en/Industries/telecom-media-entertainment/about/sports-innovation-hub.html>.

97 Sports Lab Copenhagen, "Nordic Hub and Network for Innovation," accessed October 19, 2025, <https://www.sportslab.sport/#page-section-5f9bf40be3274f39e469bae6>.

98 Sportinnovator, "Who Are We?" Sportinnovator, accessed October 16, 2025, <https://www.sportinnovator.nl/english/>.

99 Johan Crujff ArenA, "Living Lab to Innovate," accessed October 18, 2025, <https://www.johancrujffarenainnovation.nl/home/>.

100 Emanuel Leite Junior and Carlos Rodrigues, "The Chinese plan for football development: a perspective from innovation theory," *Sport, Business and Management: An International Journal*, Vol. 9 No. 1, 2019, pp. 67.

101 Giulia Morpurgo, "Oaktree Capital Management Gives Inter Milan €47 Million Equity Injection," *Bloomberg*, September 25, 2024, <https://www.bloomberg.com/news/articles/2024-09-25/oaktree-gives-inter-milan-a-47-million-equity-injection>.

102 Owen Poindexter, "Silver Lake Buys Stake in Manchester City Owner," *Front Office Sports*, November 28, 2022, <https://frontofficesports.com/silver-lake-buys-stake-in-manchester-city-owner/>.

103 Pien Smits van Oyen, "From Sports Club to Innovation Lab: New Technologies & Ideas for the Clubhouse of the Future," *AMS Institute*, May 25, 2023, <https://www.ams-institute.org/news/from-sports-club-to-innovation-lab-new-technologies-ideas-for-the-clubhouse-of-the-future>.

104 Leander Schaerlaeckens, "The Belgian Lab Shaping Modern Soccer's Data Revolution," *The Guardian*, June 3, 2025, <https://www.theguardian.com/football/2025/jun/03/soccer-analytics-jesse-davis-leuven>.

Results

The Football 4.0 era has witnessed a significant expansion and deepening of commercial activities, largely driven by digitalization and the new technological opportunities it presents. Research highlights that during this period, clubs have developed novel business models to secure a competitive edge and diversify their revenue streams through technology. Furthermore, clubs have adopted innovation and entrepreneurship-based strategies with clear objectives: to enhance fan experience and loyalty, to attract investors and sponsors via an innovation-driven brand identity, to establish an entrepreneurship ecosystem, and to strengthen collaborations with startups.

The study identified that commercial activities in the Football 4.0 era encompass next-generation business and operational areas. These include digital broadcasting and platform subscription services, virtual reality (VR) experiences, the production of social media content, the creation of advertising spaces for sponsors, the development of smart stadium services, field, player, and referee monitoring technologies (such as VAR), data analytics-based performance measurement services, postgraduate education programs, and mobile application services.

The research also concluded that entrepreneurship and innovation activities in the Football 4.0 era emerged within a multi-stakeholder ecosystem involving clubs, federations, leagues, entrepreneurial companies, universities, municipalities, and private consultancy firms, and that these activities develop through this network of interactions.

A historical review shows that entrepreneurship and innovation in football were production-oriented in the 19th century, communication-focused in the 20th century, and shaped by globalization and digitalization in the first decade of the 21st century. Since the 2010s, the influence of Football 4.0 technologies has marked a new transformational phase in the sport.

Discussions

Contributions to the Literature

This study has been designed to provide a multidimensional contribution to the field of sports sciences. While existing research on entrepreneurship within the realm of sports is predominantly confined to economic or managerial perspectives, the present study examines the nexus between sports and Industry 4.0 through a more comprehensive and analytically rigorous framework.

Furthermore, the study seeks to conceptualize and position the notion of “Football 4.0” within the academic literature, offering the potential to advance a novel theoretical model concerning the digital transformation of contemporary sports. The application of document analysis as a methodological approach facilitates an interaction between academic knowledge production and practical sectoral applications, thereby enabling the assessment of innovation and entrepreneurship processes in sports through empirical illustrations. By integrating the disciplines of sports history, entrepreneurship, and technology within a unified analytical framework, this study adopts an interdisciplinary perspective that aspires to serve as a foundational reference for future empirical investigations.

Recommendations for Future Research

There is a wide range of topics available for new researchers in the field of entrepreneurship and innovation in football. For instance, previous studies have addressed subjects such as the interaction of sport-based entrepreneurship with lifestyle factors, sustainable sports entrepreneurship, social value creation of sports entrepreneurship, football, entrepreneurship, and social development, sports and development of entrepreneurial skills, sports entrepreneurship as a means to reduce public spending, and expectations of fans regarding club performance.

New researchers could focus on the relationships between clubs and external actors within the entrepreneurship ecosystem during the Football 4.0 era. Empirical studies can be conducted on the integration of technologies such as big data analytics, artificial intelligence, blockchain, augmented reality, and the Internet of Things into the sports industry. They may also explore ethical standards, data privacy, environmental sustainability, and social responsibility in the increasingly digital football industry.

Researchers could investigate the success and failure factors of startups working in football technologies, as well as the relationship between digital transformation and innovation in football with brand awareness, profitability, and stakeholder satisfaction. Most existing studies focus on European and U.S. clubs; to build a richer knowledge base, research could examine activities undertaken by football clubs in the Middle East and Far East within the scope of Football 4.0.

REFERENCES

- Ahonen, Aila, “Entrepreneurial Growth in Elite Team Sport SME’s in Finland”, *Journal of Entrepreneurship and Public Policy*, Vol. 8, No. 1, 2019, pp. 22–39.
- Berthinier-Poncet, Anne, Sandra Dubouloz, Émilie Ruiz, and Catherine Thévenard-Puthod. “Innovation Communities’ Contributions throughout Firms’ Innovation Processes: An Outdoor Sports Industry Case Study”, *European Management Journal*, Vol. 41, No. 4, 2023, pp. 575–589.
- Buck, Christoph, and Sebastian Ifland, “Toward an Enduring Football Economy: A Business Model Taxonomy for Europe’s Professional Football Clubs”, *European Sport Management Quarterly*, Vol. 23, No. 5, 2023, pp. 1409–1429.
- Charzewski, Piotr, Agnieszka Starzyk, and Aleksandra Religa, “The Rising Role of Private Equity in Professional Sports. A Review”, *Quality in Sport*, Vol. 38, 2025, pp. 1-19.
- Costa, Carla, and Dina Alexandra Marques Miragaia, “A Systematic Review of Women’s Entrepreneurship in the Sports Industry: Has Anything Changed?”, *Gender in Management*, Vol. 37, No. 8, 2022, pp. 988–1008.
- Cox, Adam, and Christina Philippou, “Measuring the Resilience of English Premier League Clubs to Economic Recessions”, *Soccer & Society*, Vol. 23, No. 4–5, 2022, pp. 482–499.
- da Costa, Carla D. M., and Dina A. M. Miragaia, “Implementation of Actions by Higher Education Institutions to Stimulate Sport Entrepreneurship”, *Journal of Hospitality, Leisure, Sport & Tourism Education*, Vol. 34, 2024, pp. 1-12.
- Escamilla-Fajardo, Paloma, Juan M. Núñez-Pomar, Vanessa Ratten, and Josep Crespo, “Entrepreneurship and Innovation in Soccer: Web of Science Bibliometric Analysis”, *Sustainability*, Vol. 12, No. 11, 2020, pp. 1-22.
- Escamilla-Fajardo, Paloma, Juan Núñez-Pomar, and David Parra-Camacho, “Does the Organizational Climate Predict the Innovation in Sports Clubs?”, *Journal of Entrepreneurship and Public Policy*, Vol. 8, No. 1, 2019, pp. 103–121.
- Foer, Franklin, *Futbol Dünyayı Nasıl Açıklar?* trans. Harun İsmail Çırak, Ithaki, Istanbul 2012.
- Forrest, David, Ian McHale, and Kevin McAuley, “‘Say It Ain’t So’: Betting-Related Malpractice in Sport”, *International Journal of Sport Finance*, Vol. 3, 2008, pp. 156–166.
- Freeman, Michael, “A Brief Study of Football in London from 1800 to the Founding of the Football Association in 1863”, *Soccer & Society*, Vol. 24, No. 1, 2022, pp. 43–61.

- Giulianotti, Richard, "Sport Mega Events, Urban Football Carnivals and Securitised Commodification: The Case of the English Premier League", *Urban Studies*, Vol. 48, No. 15, 2011, pp. 3293–3310.
- Hackett, Sean M., and David M. A. Dilts, "Systematic Review of Business Incubation Research", *The Journal of Technology Transfer*, Vol. 29, 2004, pp. 55–82.
- Hagen, Jan and Maria Nascimento Cunha, "The History of Investing in Football and Factors Affecting Stock Price of Listed Football Clubs", *International Journal of Financial Management*, Vol. 9, No. 4, 2019, pp. 31-41.
- Hammerschmidt, Jonas, Fabian Eggers, Sascha Kraus, Paul Jones, and Matthias Filser, "Entrepreneurial Orientation in Sports Entrepreneurship: A Mixed Methods Analysis of Professional Soccer Clubs in the German-Speaking Countries", *International Entrepreneurship and Management Journal*, Vol. 16, No. 3, 2020, pp. 839–857.
- Hammerschmidt, Jonas, María Huertas González Serrano, Kirsi Puumalainen, and Ferran Calabuig, "Sport Entrepreneurship: The Role of Innovation and Creativity in Sport Management", *Review of Managerial Science*, Vol. 18, 2024, pp. 3173–3202.
- Hammerschmidt, Jonas, Sascha Kraus, and Paul Jones, "Sport Entrepreneurship: Definition and Conceptualization", *Journal of Small Business Strategy*, Vol. 32, No. 2, 2022, pp. 1–10.
- Hammerschmidt, Jonas, Susanne Durst, Sascha Kraus, and Kaisu Puumalainen, "Professional Football Clubs and Empirical Evidence from the COVID-19 Crisis: Time for Sport Entrepreneurship?", *Technological Forecasting and Social Change*, Vol. 165, 2021, pp. 1-10.
- Heidemann, Gerrit, Sascha L. Schmidt, Heiko A. von der Gracht, and Daniel Beiderbeck, "The Impact of the Metaverse on the Future Business of Professional Football Clubs – A Prospective Study", *Technological Forecasting & Social Change*, Vol. 208, 2024, pp. 1-27.
- Hemme, Florian, Dominic G. Morais, Matthew T. Bowers, and Janice S. Todd, "Extending Sport-Based Entrepreneurship Theory through Phenomenological Inquiry", *Sport Management Review*, Vol. 20, No. 1, 2017, pp. 92–104.
- Huertas González-Serrano, María, Manuel Alonso Dos Santos, Javier Sendra-García, and Ferran Calabuig, "Sports Entrepreneurship during COVID-19: Technology as an Ally to Maintain the Competitiveness of Small Businesses", *Technological Forecasting and Social Change*, Vol. 187, 2023, pp. 1-12.
- Huertas González-Serrano, María, Vicente Añó Sanz, and Rómulo J. González-García, "Sustainable Sport Entrepreneurship and Innovation: A Bibliometric Analysis of This Emerging Field of Research", *Sustainability*, Vol. 12, No. 12, 2020, pp. 1-26.
- Hyysalo, Sampsa, "User Innovation and Everyday Practices: Micro-Innovation in Sports Industry Development", *R&D Management*, Vol. 39, No. 3, 2009, pp. 247–259.
- Jones, Paul, Vanessa Ratten, and Ted Hayduk, "Sport, Fitness, and Lifestyle Entrepreneurship", *International Entrepreneurship and Management Journal*, Vol. 16, No. 3, 2020, pp. 783–793.
- Junior, Emanuel Leite and Carlos Rodrigues, "The Chinese Plan for Football Development: a Perspective from Innovation Theory", *Sport, Business and Management: An International Journal*, Vol. 9 No. 1, 2019, pp. 63–77.
- Kennedy, Peter and David Kennedy, "Football Supporters and the Commercialisation of Football: Comparative Responses across Europe", *Soccer & Society*, Vol. 13, No. 3, 2012, pp. 327-340.
- Kitching, Gavin, "The Origins of Football: History, Ideology and the Making of 'The People's Game'", *History Workshop Journal*, Vol. 79, No. 1, 2015, pp. 127–153.
- Kowalski, Wojciech Szymon, "Entrepreneurship in Sport: Sport in Business, Using Professional Football as an Example", *Studia Historiae Oeconomicae*, Vol. 40, No. 2, 2022, pp. 21-52.

Lee, Jungrae, and Sora Kim, "Sports and the 4th Industrial Revolution", in *Research in the Sociology of Sport*, ed. Eunha Koh, Emerald Publishing, 2024, pp. 119-132.

Lewis, Robert W., "The Genesis of Professional Football: Bolton-Blackburn-Darwen, the Centre of Innovation 1878–85", *The International Journal of the History of Sport*, Vol. 14, No. 1, 1997, pp. 21–54.

Li, Chunming, Detian Li, and Chengruo Huang, "Innovations in Sports Industry: Trends and Transformations", *Psychology of Sport & Exercise*, Vol. 75, 2024, pp. 1-7.

Lin, Jun-Lin, Chaoyun Liang, Wu-Chou Chen, and Hsinchang Tsai, "Conversion of Creative Potential into Sports Entrepreneurship", *Thinking Skills and Creativity*, Vol. 56, 2025, pp. 1-13.

Lv, Chenchen, Yifeng Wang, and Yin Ma, "Construction of Business Innovation Model for Sports Industry Using a Deep Learning Algorithm", *Soft Computing*, Vol. 26, 2022, pp. 10753–10763.

Machela, Tsepo, "South African Football's Dilemma: Balancing Profit, Utility and Social Entrepreneurship for Sustainability", *Southern African Journal of Entrepreneurship and Small Business Management*, Vol. 17, No. 1, 2025, pp. 1-14.

Meier, Marlon, Kim Hua Tan, Ming K. Lim, and Leanne Chung, "Unlocking Innovation in the Sport Industry through Additive Manufacturing", *Business Process Management Journal*, Vol. 25, No. 3, 2018, pp. 456–475.

Miragaia, Dina A. M., Joao Ferreira, and Vanessa Ratten, "Corporate Social Responsibility and Social Entrepreneurship: Drivers of Sports Sponsorship Policy", *International Journal of Sport Policy and Politics*, Vol. 9, No. 4, 2017, pp. 613–623.

Niculaescu, Corina-Elena, Ivan Sangiorgi, and Adrian R. Bell, "Venture Capital Financing in the eSports Industry", *Research in International Business and Finance*, Vol. 65, 2023, pp. 1-16.

Nite, Calvin, Christopher M. McLeod, Zachary Beldon, and John Nauright, "Establishing a Professional Rugby Union Football League in the USA: Managing Institutional Pluralism in Sport Entrepreneurship", *Sport Management Review*, Vol. 23, No. 5, 2020, pp. 883–897.

Ordiñana Bellver, Daniel, Carlos Pérez-Campos, Maria Huertas González-Serrano, and Gabriel Martínez-Rico, "Towards the Development of Future Sustainable Sports Entrepreneurs: An Asymmetric Approach of the Sports Sciences Sustainable Entrepreneurial Intentions", *Journal of Hospitality, Leisure, Sport & Tourism Education*, Vol. 31, 2022, pp. 1-11.

Pellegrini, Massimiliano M., Riccardo Rialti, Giacomo Marzi, and Andrea Caputo, "Sport Entrepreneurship: A Synthesis of Existing Literature and Future Perspectives", *International Entrepreneurship and Management Journal*, Vol. 16, No. 3, 2020, pp. 795–826.

Porter, Dilwyn, and Wray Vamplew, "Entrepreneurship, Sport, and History: An Overview", *The International Journal of the History of Sport*, Vol. 35, No. 7–8, 2018, pp. 626-640.

Pounder, Paul, "Examining Interconnectivity of Entrepreneurship, Innovation and Sports Policy Framework", *Journal of Entrepreneurship and Public Policy*, Vol. 8, No. 4, 2019, pp. 483–499.

Ratten, Vanessa, and Paul Jones, "New Challenges in Sport Entrepreneurship for Value Creation", *International Entrepreneurship and Management Journal*, Vol. 16, 2020, pp. 961–980.

Ratten, Vanessa, Vitor L. da Silva Braga, and Carla S. da Encarnação Marques, "Sport Entrepreneurship and Value Co-Creation in Times of Crisis: The COVID-19 Pandemic", *Journal of Business Research*, Vol. 133, 2021, pp. 265–274.

Ratten, Vanessa, "Sport Entrepreneurship and Public Policy: Future Trends and Research Developments", *Journal of Entrepreneurship and Public Policy*, Vol. 8, No. 1, 2019, pp. 207–216.

Ratten, Vanessa, “Sport-Based Entrepreneurship: Towards a New Theory of Entrepreneurship and Sport Management”, *International Entrepreneurship and Management Journal*, Vol. 7, No. 1, 2011, pp. 57–69.

Ratten, Vanessa, “The Future of Sports Management: A Social Responsibility, Philanthropy and Entrepreneurship Perspective”, *Journal of Management & Organization*, Vol. 16, 2010, pp. 488–494.

Rupp, Mario, Max Schneckenburger, Markus Merkel, Rainer Börret, and David K. Harrison, “Industry 4.0: A Technological-Oriented Definition Based on Bibliometric Analysis and Literature Review”, *Journal of Open Innovation: Technology, Market, and Complexity*, Vol. 7, 2021, pp. 1–20.

Sabatini, Andrea, and Francesco Capone, “The Role of Passion in Favouring the Creation of New Business: An Empirical Investigation of the Sport Context through the IMP Lens”, *Journal of Business & Industrial Marketing*, Vol. 40, No. 13, 2025, pp. 47–60.

Sauer, Tobias, Christos Anagnostopoulos, Henning Zülch, and Lukas Werthmann, “Creating Value in Football: Unveiling Business Activities and Strategies of Financial Investors”, *Managing Sport and Leisure*, 2024, pp. 1–20.

Sert, Mahmut, *Gol Atan Galip: Futbola Sosyolojik Bir Bakış*, Baglam Publishing, Istanbul 2000.

Surujlal, J., “Influence of Outlook towards Work on Entrepreneurial Potential of Professional Sport Coaches in South Africa”, *Procedia Economics and Finance*, Vol. 35, 2016, pp. 597–603.

Taylor, Matthew, and John Coyle, “The Election of Clubs to the Football League 1888–1939”, *Sports Historian*, Vol. 19, No. 2, 1999, pp. 1–24.

Vrontis, Demetris, Milena Viassone, Francesca Serravalle, and Michael Christofi, “Managing Technological Innovation in the Sports Industry: A Challenge for Retail Management”, *Competitiveness Review*, Vol. 30, No. 1, 2020, pp. 78–100.

Winand, Mathieu, Christopher Schneiders, Sebastian Merten, and Mathieu Marlier, “Sports Fans and Innovation: An Analysis of Football Fans’ Satisfaction with Video Assistant Refereeing through Social Identity and Argumentative Theories”, *Journal of Business Research*, Vol. 136, 2021, pp. 99–109.

Winner, David, *Kökler: İngiliz Futbolunun Yakın Tarihi*, trans. Egemen Özkan, Ithaki, Istanbul 2017.

Websites

“How Football Clubs Can Expand Revenue Through Engagement & Innovation.” Capital-Riesgo.es, 23 September 2025. <https://capital-riesgo.es/en/articles/how-football-clubs-can-expand-revenue-through-engagement-innovation/>

AC Milan. “Milan Lab for the Health of Football Players.” AC Milan Official Website. Accessed October 4, 2025. <https://www.acmilan.com/en/club/venues/vismara/milan-lab>

Barça Innovation Hub. “Sports Business Ventures & Innovation.” Barça Innovation Hub. Accessed October 12, 2025. <https://barcainnovationhub.fcbarcelona.com/area/sports-business/>

Barça Innovation Hub. “The Hub.” Accessed October 12, 2025. <https://barcainnovationhub.fcbarcelona.com/the-hub/>

Barker-Ruchti, Natalie, Robert Svensson, Daniel Svensson, and Dan Fransson. “Don’t Buy a Pig in a Poke: Considering Challenges of and Problems with Performance Analysis Technologies in Swedish Men’s Elite Football.” *Performance Enhancement & Health*, Vol. 9, No. 1, 2021, pp. 1–7.

Beiderbeck, Daniel, Nicolas Evans, Nicolas Frevel, and Sascha L. Schmidt. “The Impact of Technology on the Future of Football – A Global Delphi Study.” *Technological Forecasting and Social Change*, Vol. 187, 2023, pp. 1–12.

Buchheit, Martin, Adam Allen, Tsz Kit Poon, Mattia Modonutti, Warren Gregson, and Valter Di Salvo. “Integrating Different Tracking Systems in Football: Multiple Camera Semi-Automatic System, Local Position Measurement and GPS Technologies.” *Journal of Sports Sciences* 32, no. 20 (2014): 1844–57.

- Ciancio, Antonella. "Financial Crisis Dampens Transfer Market." Reuters, February 4, 2009. <https://www.reuters.com/article/uk-soccer-transfers-sb/financial-crisis-dampens-transfer-market-idUKTRE5132AW20090204/>
- Cox, Michael. "How Uruguay Won the 1930 World Cup: Home Advantage, Breathing Exercises and a Final of Two Halves." The New York Times (Athletic edition), March 9, 2025. <https://www.nytimes.com/athletic/6181606/2025/03/09/world-cup-winners-uruguay-1930/>
- Deloitte. "The Sports Innovation Hub by Deloitte." Accessed October 17, 2025. <https://www.deloitte.com/global/en/Industries/telecom-media-entertainment/about/sports-innovation-hub.html>
- Deutsche Fußball Liga (DFL). "Innovation." DFL. Accessed October 2, 2025. <https://www.dfl.de/en/category/innovation/>
- Deutsche Fußball Liga (DFL). "Looking Back on the First Bundesliga Hackathon." DFL, April 23, 2025. <https://www.dfl.de/en/innovation/looking-back-on-the-first-bundesliga-hackathon/>
- English Football League (EFL). "EFL Innovation Lab." Accessed September 21, 2025. <https://www.efl.com/innovationlab/>
- FC Bayern Munich. "How Does the New Skills.Lab at the FC Bayern Campus Work?" FC Bayern Munich, March 9, 2021. <https://fcbayern.com/en/news/2021/03/how-does-the-new-skills.lab-at-the-fc-bayern-campus-work>
- Fédération Française de Football (FFF). "Innovation." FFF. Accessed August 14, 2025. <https://uk.fff.fr/7-innovation.html>
- FIFA. "Innovation Labs in Football." FIFA, January 31, 2018. <https://inside.fifa.com/innovation/news/innovation-labs-in-football>
- Gonzales, Alvaro. "Innovative Investments: Football Businesses Attracting Capital." Barça Innovation Hub, February 21, 2025. <https://barcainnovationhub.fcbarcelona.com/blog/innovative-investments-football-businesses-attracting-capital/>
- Harvey, Chris. "Pele Was the First to Transcend His Sport and Become a Global Icon." iNews, December 30, 2022. <https://inews.co.uk/opinion/pele-was-the-first-to-transcend-his-sport-and-become-a-global-icon-2057514>
- Hughes, Matt. "Brentford FC Received £3.23m in Public Money for Research and Development." The Guardian, February 20, 2025. <https://www.theguardian.com/football/2025/feb/20/brentford-fc-public-money-for-research-and-development>
- Johan Crujff ArenA. "Living Lab to Innovate." Accessed October 18, 2025. <https://www.johancrujffarenainnovation.nl/home/>
- Juventus. "Juventus Creator Lab." Juventus. Accessed October 21, 2025. <https://www.juventus.com/en/juventus-creator-lab/>
- Juventus. "Juventus Wins Front Office Sports 2025 Most Innovative Teams Award." Juventus, August 27, 2025. <https://www.juventus.com/en/news/articles/juventus-wins-front-office-sports-2025-most-innovative-teams-award>
- Katz, Jerome. "How 1. FC Köln Reached 100m People While Testing New Tech in the 'Innovation Game'." Infront Sports & Media, January 20, 2023. <https://www.infront.sport/blog/sports-technology/1-fc-koeln-innovation-game>
- Kelly, Andy, and Mark Andrews. "How Arsenal's Name Changed – Woolwich Arsenal." The Arsenal 20 April 2023. <https://thearsenalcollection.org.uk/?p=35424>

- KNVB. “Number 11: Working Together on the Future of Dutch Football.” KNVB. Accessed October 25, 2025. <https://www.knvb.com/campus/number-11>
- L Marks. “Launching Arsenal Innovation Lab.” L Marks, October 12, 2017. <https://lmarks.com/launching-arsenal-innovation-lab/>
- Larch, Florian. “eSports History: How It All Began.” ISPO.com. August 2, 2023. <https://www.ispo.com/en/sports-business/esports-history-how-it-all-began>
- Lemire, Joe. “FIFA Creates Tech Incubator Program.” Sports Business Journal, May 4, 2021. <https://www.sportsbusinessjournal.com/Daily/Issues/2021/05/05/Technology/fifa-creates-tech-incubator-program/>
- Major League Soccer (MLS). “MLS Innovation Lab.” Accessed October 3, 2025. <https://www.mlssoccer.com/innovationlab/>
- Meyer, Jean Christophe. “Televised Football: A European Mass Spectacle (1950 1960).” Encyclopédie d’Histoire Numérique de l’Europe. 2020. Accessed November 2, 2025. <https://thearsenalcollection.org.uk/?p=35424>
- Moments Lab. “How Bayer 04 Leverkusen Shared Untold Stories of a Remarkable Season with Moments Lab.” Moments Lab, July 23, 2024. <https://www.momentslab.com/customer-stories/bayer-leverkusen-cloud-newsbridge>
- Morpurgo, Giulia. “Oaktree Capital Management Gives Inter Milan €47 Million Equity Injection.” Bloomberg, September 25, 2024. <https://www.bloomberg.com/news/articles/2024-09-25/oaktree-gives-inter-milan-a-47-million-equity-injection>.
- Nagyová, Katka. “The Werder Lab: How You Can Transform European Football.” betahaus | Berlin, November 4, 2019. <https://www.betahaus.com/magazine/the-werder-lab>
- NFL. “NFL Technology Innovation Hub: Pioneering the Future of Sports.” NFL, August 12, 2024. <https://www.nfl.com/news/nfl-technology-innovation-hub-pioneering-the-future-of-sports>
- Nicholson, Paul. “Real Madrid Next Business Incubator Launches to Push Club Performance Across Key Areas.” Inside World Football, January 23, 2020. <https://www.insideworldfootball.com/2020/01/23/real-madrid-next-business-incubator-launches-push-club-performance-across-key-areas/>
- Paris Saint-Germain. “PSG Labs.” Paris Saint-Germain. Accessed October 15, 2025. <https://www.psg.fr/en/labs>
- Poindexter, Owen. “Silver Lake Buys Stake in Manchester City Owner.” Front Office Sports, November 28, 2022. <https://frontofficesports.com/silver-lake-buys-stake-in-manchester-city-owner/>
- Royal Belgian Football Association (RBFA). “RBFA Selects Orion Innovation for the Development of a New Digital Platform.” RBFA, December 3, 2024. <https://www.rbfa.be/en/news/rbfa-selects-orion-innovation-development-new-digital-platform>
- Schaerlaeckens, Leander. “The Belgian Lab Shaping Modern Soccer’s Data Revolution.” The Guardian, June 3, 2025. <https://www.theguardian.com/football/2025/jun/03/soccer-analytics-jesse-davis-leuven>
- Sevilla FC Innovation Center. “About Us.” Accessed October 17, 2025. <https://sevillafcinnovationcenter.com/en/>
- Skillen, Charlie. “Liverpool Signed £50,000 a Year Deal with Hitachi in 1979; Manchester United Rake £47 Million from Chevrolet Shirt Sponsor Club Had.” Daily Mail, June 11, 2015. <https://www.dailymail.co.uk/sport/football/article-3116679/Liverpool-signed-50-000-year-deal-Hitachi-1979-Manchester-United-rake-47MILLION-Chevrolet-s-shirt-sponsor-club-had.html>
- Smits van Oyen, Pien. “From Sports Club to Innovation Lab: New Technologies & Ideas for the Clubhouse of the Future.” AMS Institute, May 25, 2023. <https://www.ams-institute.org/news/from-sports-club-to-innovation-lab-new-technologies-ideas-for-the-clubhouse-of-the-future/>

Sportinnovator. “Who Are We?” Sportinnovator. Accessed October 16, 2025. <https://www.sportinnovator.nl/english/>

Sports Lab Copenhagen. “Nordic Hub and Network for Innovation.” Accessed October 19, 2025. <https://www.sportslab.sport/#page-section-5f9bf40be3274f39e469bae6>

UEFA. “The UEFA Innovation Hub.” UEFA. Accessed October 10, 2025. <https://www.uefa.com/development/our-support/innovation-hub/>

Araştırma & Yayın Etiği: STAD, yazım ve dil editörünce kontrol edilen işbu makalenin yayın sürecinde çift taraflı kör hakemlik müessesesini titizlikle işletmiştir. Editör, makalenin tüm editoryal işleyişini yürütmüş, bu esnada yazar sürecin tamamen dışında tutularak COPE yayın etiği prosedürlerine riayet edilmiştir. Bu çalışma etik kurul izni gerektirmeyen nitelikte olup, kullanılan veriler literatür taraması ve yayınlanmış kaynaklar üzerinden elde edilmiştir. Bu makale, en az iki kör hakem tarafından incelenmiş ve intihal.net taramasıyla intihal ve benzerlik raporu oluşturulmuştur. Makale, araştırma ve yayın etiğine uygundur.

Etik Beyanı & Çıkar Çatışması: Bu makalenin yazarı çıkar çatışması bildiriminde bulunmamış, makalenin hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik kaidelere uyulduğunu ve yararlanılan tüm çalışmalara atıf yapıldığını beyan etmiştir. Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde yapay zeka tabanlı herhangi bir araç veya uygulama kullanılmamıştır. Açık Erişimli bu makale, CC BY-4.0 lisansına sahiptir

Research & Publication Ethics: STAD meticulously employed double-blind peer reviewing in the publication of this article, checked by the writing and language editor. The editor carried out the editorial workflow, and the author was excluded entirely from the process and the COPE's publication ethics procedures were followed. Two or more blind peers reviewed this article, and an intihal.net scan generated a report for potential plagiarism and similarity. This study does not require ethics committee approval, and the data used were obtained from literature review and published sources. The article complies with research and publication ethics.

Ethical Declaration & Conflict of Interest: The author of the article has disclosed no conflicts of interest and has affirmed that the manuscript was prepared in adherence to ethical and scientific principles and that all relevant sources were accurately cited. No artificial intelligence-based tools or applications were used in the preparation of this study.

This is an Open Access article under the CC BY-4.0 license.

Sovyet Sporunda Afişler: Sportif Propaganda ve Göstergibilimsel Bir Okuma

Posters in Soviet Sports: A Semiotic Reading of Sporting Propaganda

 Öğr. Gör. Dr. İsmail Sarp AYKURT

 Toros Üniversitesi, Mersin/TÜRKİYE | ismailsarp.aykurt@toros.edu.tr

Öz

Spor, bireyler için sağlık ve sosyalleşme gibi amaçlar taşıırken, iktidar sahipleri ise sporu, toplumsal meşruiyet sağlamak adına kullanabilecekleri bir araç olarak düşünmüşlerdir. Tarih boyunca ülkeler, sporun beşeri dinamiklerini keşfetmiş ve sporu, “toplumsal rıza” üretme aracı olarak da değerlendirmiştir. Bu açıdan spor, zaman içinde iktidar/güç sahipleri için özel misyon edinmiş; propaganda değeri kazanmıştır. Çalışma, 1917 Ekim Devrimi sonrasında, sosyalist bir ülke olarak sporda farklı bir eğilimi temsil ettiği iddia edilen Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin (SSCB), 1991'deki çözüluşüne değin ortaya koyduğu spor politikasını, kimi afişler üzerinden ve belirli dönemler bazında merkezine almakta ve göstergibilimsel açıdan bu afişleri değerlendirmektedir. Çalışmadaki temel amaç ise Sovyet spor modelinin ortaya koyduğu deneyimi afişler üzerinden analiz etmek ve tartışmaya açmaktır. Araştırmada, Sovyetler Birliği'nin çeşitli yıllarda ortaya koymuş olduğu ve halka sunduğu spor bağlamı üç afiş incelenirken, afişler hem propaganda ilkeleri ve ideolojik örüntüler hem de Roland Barthes'ın göstergibilimsel ilkeleri gözetilerek yorumlanmıştır. Bu bağlamda, çalışmanın ilk kısmında, Sovyetler Birliği'nde sporun genel dinamikleri, Bolşevik (komünist) propaganda tarzının sporu nasıl etkilediği konusu ele alınmıştır. Çalışmanın ikinci kısmında ise araştırmanın metodolojisi ve kuramsal çerçeveye yer verilmiş, Sovyetler Birliği üretimi afişler, bulgular kısmında tartışılarak araştırma sonuçlandırılmıştır. Sonuç olarak, Sovyet spor paradigmasının göstergeler üzerinden ve propaganda metotları kullanılarak halkı spora teşvik ettiği, sporu toplumsal bir araç olarak ve aktif şekilde kullandığı ve bunun bir meşruiyet yaratma vesilesi olarak planlandığı anlaşılmıştır. Buna dayanarak, Sovyet spor okulunun tarih içerisinde farklı bir sportif aktör olarak sivrildiği ve toplumcu spor örneği olarak prototip teşkil ettiği öne sürülebilir.

Anahtar Kelimeler: Propaganda, siyasi tarih, Sovyetler Birliği, afiş, spor.

Abstract

While sports serve purposes such as health and socialization for individuals, those in power have viewed sports as a tool used by those in power to secure social legitimacy. Throughout history, countries have discovered the human dynamics of sport and have also viewed it as a means of generating “social consent”. From this perspective, sport has acquired a special function for those in power and authority over time; it has gained propaganda value. The study focuses on the sports policy of the Union of Soviet Socialist Republics (USSR), which is claimed to have represented a different trend in sports as a socialist country after the October Revolution of 1917, up to its dissolution in 1991, based on certain posters and specific periods, and examines these posters from a semiotic perspective. The main objective of the study is to analyze and discuss the experience of the Soviet sports model through posters. The study examines three sports-related posters produced and presented to the public by the Soviet Union in different years, interpreting them in light of both propaganda principles and ideological patterns, as well as Roland Barthes' semiotic principles. In this context, the first part of the study addresses the general dynamics of sports in the Soviet Union and how the Bolshevik (communist) style of propaganda influenced sports. The second part of the study covers the methodology and theoretical framework of the research, and the findings are discussed in the section on Soviet-produced posters and the study concludes with this analysis. In conclusion, the study shows that the Soviet sports paradigm encouraged the public to participate in sports through symbols and propaganda methods, actively used sports as a social tool, and planned this as a means of creating legitimacy. Based on this, it can be argued that the Soviet sports school stood out as a distinct actor in the history of sport and served as a prototype for socialist sports.

Keywords: Propaganda, political history, Soviet Union, poster, sports.

Atıf Bilgisi | To Cite This Article: İsmail Sarp AYKURT (2025): Sovyet Sporunda Afişler: Sportif Propaganda ve Göstergibilimsel Bir Okuma, Spor Tarihi Araştırmaları Dergisi (STAD), S. 3, Aralık 2025, s. 88-108.

<http://dx.doi.org/10.29228/sportarihi.88045>

Giriş

Spor, tarihsel bir fenomen olarak tüm toplumları etkileyen ve onları sosyal açıdan belirleyen dinamiklere sahiptir. Farklı ideolojik eğilimlerden beslenen birçok iktidar ya da güç odağı, sporun toplumsal gücünden de beslenmiş, sportif faaliyetler vasıtasıyla siyasi iktidarını sağlamlaştırmaya odaklanmıştır. Spora yönelik (sportif) propagandayı aktif olarak kullanan ve siyasi iktidarını toplumsal hegemonya ile destekleme hedefi güden Sovyet iktidarı da dönemselsel olarak birçok denemede bulunmuştur. 1917 Ekim Devrimi sonrasında ortaya konan birçok sportif politika, dönemlerin siyasal ruhundan etkilenmiş ve Lenin liderliğindeki genç Sovyet iktidarı, toplumun dinamiklerini sporun gücünden faydalanmak suretiyle de yönlendirmeye çalışmıştır. Özellikle kültürel/toplumsal başlıklar altında da değerlendirilebilecek bir perspektifle ele alınacak olursa, olgunlaşmaya başlayan Sovyet spor aklının, ülkenin ilk zamanlarında sporu komünist toplumun yaratıcı unsurlarından biri olarak gördüğü, kitleleri etkilemenin bir yolunun spor olduğu tespitini yaptığı söylenebilir. Bu tespitten hareketle, sosyalist devrimin hemen ardından ortaya konan ve iktidar tarafından önceliklendirilen politika, “*beden terbiyesi yoluyla işçi sınıfının sağlığını korumak, beden terbiyesinin eğitimdeki olumlu etkisi ve maddi verimliliğini artırmak, yeni sosyalist devleti savunma amacıyla askerlerin yetiştirilmesine katkı koymak ve Sovyet topraklarında yaşayan farklı milletlerin topluma uyum sağlamasını kolaylaştırmak*”¹ olarak özetlenebilir.

1917 Ekim Devrimi sonrasında, Rus coğrafyasında spora dönük artan bir ilginin olduğu kabul edilecek olursa, sporun toplumsal etkisini değerlendirmenin, iktidara yeni gelen Bolşevikler için de düşünülmeyle başladığı söylenebilir. Özellikle ilgili dönemlerde, sportif propagandayı siyasal hedeflerle buluşturan afişler, halkı bir arada tutmayı kolaylaştırmaya dönük olarak ortaya konan aparatlar olarak anlam kazanmıştır. Bu nedenle, sporun halka dönük, halkı harekete geçirici biçimde organize edilmesi, Sovyet iktidarının temel yöntemlerinden biri hâline gelmiştir. Bu çalışmada, Bolşeviklerin/komünistlerin, iktidara gelmelerinin ilk yıllarından itibaren oluşturduğu ve topluma kimi mesajlar vermeye çalıştığı bazı dönemler ele alınmıştır. Bolşeviklerin, siyasi iktidarın alınmasından sonra toplumsal iktidar ve hegemonya inşası için bir atak yaptığı ve sporu da bu şekilde değerlendirdiği not edilmelidir. Araştırmada, resmen kurulduğu 1922 yılından, dağıldığı 1991 dönemine kadar yaşamış olan Sovyetler Birliği'nin üç farklı dönemine ilişkin üç farklı afiş incelenmiştir.

Buna göre çalışmada, Sovyetler Birliği'nin kuruluş yıllarından itibaren sivrilmiş ve sportif açıdan öne çıkan üç afiş, Roland Barthes'ın (2015) göstergebilim metotları ile Elizabeth Shabo'nun (2008) propaganda ilkeleri uyarınca incelenmiştir. “1927, 1942 ve 1962” yıllarına ait olan toplam üç afiş, yaklaşık 35-40 yıllık bir periyot içinden seçilmiştir. Sovyetler Birliği'nin nesnel koşulları da gözetilerek seçilen afişler, üç farklı yılın bulunduğu dönemin siyasal/ekonomik koşullarının yanı sıra iktidarın spora bakış açısındaki kimi farklılıkları da yansıtmaktadır. Bunlardan biri olan, 1927 yılında üretilen ve örnekleme dahil edilen afiş, genç Sovyet iktidarının beden terbiyesini işçi ve köylü kitlelerine tanıtmaya, onları Sovyet iktidarının yanına çekme kaygısı taşıırken, aynı zamanda da proleter (işçi, ücretli çalışan, emek gücüyle geçinen kimse) spor anlayışının, burjuva (kentsoylu, üretim araçlarının sahibi kimse) spor yaklaşımına² bir karşıtlık/üstünlük oluşturması gerektiğine dönük bir ideolojik vurgu da taşımaktadır.³ Aynı zamanda bu dönem, ekonomik açıdan “Yeni Ekonomik Politika” (NEP) olarak tarif edilen ve 1918-1920'de uygulanan “Savaş Komünizmi” döneminden sonraki evreyi anlatmaktadır.

1 Marina Fomina, *Sovyetler Birliği'nin İç ve Dış Politikasında Beden Terbiyesi ve Sporun Rolü (1917-1940)*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2009, s.12-13.

2 Bu iki spor yaklaşımındaki farklılıklar, sosyalist rejimler açısından günümüzde şu şekilde toparlanabilir: Burjuva spor anlayışında, bireysel performans ve rekorlar kazanma arzusu egemen düşüncedir. Bazı spor dalları emekçi halkın erişiminden uzaktır. Kurum, kuruluş ve kulüpler, patronlar (burjuvalar) tarafından idare edilir ve para/çıkar/kişisel kazanç, sponsorluk, reklam ve ticaret vb. gibi unsurları öne çıkartan piyasaya özgü aktörlerle yönetilmektedir. Bu durum, bir rekabet endüstrisi de yaratmıştır. Ancak proletarya (işçi sınıfı) için ise spor, kolektif, ücretsiz ve bedelsiz olmalı, sporun eğlence, sosyalleşme, dayanışma yönünü öne çıkarmalıdır. Bu açıdan, mevcut anlayıştaki rekabet ise en fazla “*dayanışmacı rekabet*” olarak adlandırılmalı, “sonuca/skora bağlı olmayan, meslek olmaktan ve profesyonel olmaktan uzaklaşmış, amatör ruha sahip” bir şekilde yeniden üretilmelidir. Ek olarak, bu ayrışmalar, zengin/fakir sporu adlarıyla kimi kategoriler oluşturmuş olsa da, sportif branşlar açısından değil, sporun, sporu yönetenlerin ve ilgili yönetici kurumların mülkiyeti açısından ekonomi politik açıdan ele alınmalıdır.

3 Fomina, age., s. 46-49.

Bu evre, ekonomiyi yeniden düzenlemek üzere, kapitalizme özgü bazı kurumların devam etmesine izin verilen ancak kapitalizmden sosyalizme geçiş için merkezi iktidarın bilinçli olarak yürüttüğü bir devlet politikasını yansıtmaktadır.⁴ Ayrıca bu dönem, 1924'te ölen Bolşevik lider Lenin sonrasında Stalin'in Komünist Parti'deki sorumluluk ve yetkilerinin artacağı yeni döneme de işaret etmektedir. 1942 yılındaki afiş ise kuruluş yıllarına göre daha gelişkin ve kapsamlı bir spor politikasına sahip ülke olarak Sovyetler Birliği'nin savaş koşullarında sportif faaliyetleri nasıl anlamlandırıldığı, bu kez sporun toplumsal ve beşeri gücünü, toplumun savaşıma motivasyonunu sağlamak adına ne tür ideolojik saiklerle kullandığını çözümleyebilmek amacıyla seçilmiştir. Bu dönem, Komünist Parti'nin (Sovyetler Birliği Komünist Partisi-SBKP) aktif sportif müdahalelerde bulunduğu ve sporda devletleştirme hamlelerinin yoğunluk kazandığı bir dönemi anlatmaktadır. Ek olarak, “*planlı sanayileşme*”⁵ diye de adlandırılan ve 1928 ile Stalin'in yaşamını yitirdiği 1953 arasındaki bu konjonktürde, sosyalizmin inşası hız kazanmış ancak politikalar, 1939-1945 yılları arasında gerçekleşen İkinci Dünya Savaşı nedeniyle kesintiye uğramıştır.

Son olarak, 1962 yılında üretilen Sovyet spor afişi ise hem İkinci Dünya Savaşı sonu “toparlanma/güç biriktirme” dönemine denk gelmesi açısından önem taşımakta hem de Stalin sonrası Hruşçov döneminde ortaya konan ve “*destalinizasyon (Stalin'den arındırma) egzersizleri dönemi*”⁶ olarak tarihe geçen süreçteki spor politikasını incelemek amacıyla değerlendirmeye alınmıştır. Bu dönemde “*reform*” denemeleri hız kazanmış, Macaristan'daki karışıklık diplomatik bir kriz yaratırken, 1957'de uzaya gönderilen Sputnik uyduları Soğuk Savaş'a damga vuracak Uzay Yarışı'nı başlatmıştır.⁷ Öte yandan bu dönem, Sovyetler Birliği'nin spor politikasını değiştirdiği ve daha önce “*burjuva*” olarak adlandırdığı ve mesafelendiği modern olimpiyat oyunlarına ilk kez katılma kararı aldığı 1952 yılından sonraki dönemi ortaya koyması açısından da önem kazanmaktadır. Bu açıdan ilgili afişler, farklı sportif, siyasal, toplumsal dönem ve koşulları yansıtmaktadır.

Araştırmadaki amaç, Sovyetler Birliği'nin kullandığı spor bağlamı afişlerin birer algı yönetimi ve siyasal propaganda üretim malzemesi olarak, ideolojik kodlarının ortaya konma süreçlerini incelemek ve toplum üzerindeki etkilerini değerlendirmektir. Çalışma, spor bilimleri, siyasal tarih ve iletişim bilimleri gibi dalları kapsamaması açısından disiplinler arası bir yaklaşımı ortaya koymaktadır. Sporun, “*toplumsal düzen, iktidar ve toplum*” arasındaki ilişkileri işaret etmesi ve bu üç olgu arasındaki etkileşim hakkında fikir vermesine ek olarak, sportif propagandanın toplumsal algıları inşası gibi başlıklarda önem kazanan araştırma, toplumsal, sınıfsal ve ideolojik örüntülerin sportif açıdan da tartışılmasını öncelemekte ve önermektedir.

Sovyetler Birliği'nde Sporun Dinamikleri

Sovyetler Birliği, 1917'de işçi sınıfının, Bolşevikler öncülüğünde gerçekleştirdiği sosyalist devrim sonucunda ve yaşanan iç savaşın ardından resmen 1922 yılında kurulmuştur. İç savaştan sonra devlet resmi olarak Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB) adını almıştır, ancak mücadele devam edecektir.⁸ Lenin ve Bolşevikler, 1917 yılında gücü ellerine geçirdiklerinde felaket düzeyinde bir savaş, devam eden ekonomik çözüme, toplumun azınlık kesiminden destek, sosyalizme düşmanca yaklaşan bir dış dünya ve diğer ülkelerde devrimlerin başarısız olması gibi neredeyse anlaşılamayacak engellerle karşılaşmışlardır.⁹ İktidarı ele geçirmeden önce Bolşevikler, Rus halkına özgürlük ve toprak, barış ve ekmek vaat etmişlerdi. Bolşevikler, iktidara geldikten sonra hiç zaman kaybetmeden vaatlerini gerçekleştirmek üzere çalışmalarına başladılar.¹⁰

4 Nalan Ölmezoğulları, *Ekonomik Sistemler ve Küreselleşen Kapitalizm*, Ezgi Kitabevi Yayınları, Bursa 2016, s. 169-172.

5 Ölmezoğulları, *age.*, s. 172-178.

6 Kemal Okuyan, *Stalin'i Anlamak*, Yazılama Yayınevi, İstanbul 2020, s. 21-29.

7 Ölmezoğulları, *age.*, s. 178-181.

8 Mark Galeotti, *Pagan Dönemden Putin'e Rusya*, çev. Müge Kübra Oğuz, Timaş Tarih, İstanbul 2025, s. 153.

9 Nicholas V. Riasanovsky-Mark D. Steinberg, *Rusya Tarihi Başlangıçtan Günümüze.*, çev. Figen Dereli, İnkılap Kitabevi, İstanbul 2014, s. 501.

10 Arthur Rosenberg, *Bolşevizm Tarihi*, Habitus Yayıncılık, İstanbul 2014, s. 105.

Siyasi iktidarın alınmasının ardından toplumsal bir devrimi de hedefleyen Bolşevikler için en önemli siyasi uygulamalar arasında, toplumsal mülkiyetin sağlanması, devletleştirme ve merkezi planlama öne çıkmıştır.¹¹

Sovyetler Birliği'nde spor da Bolşevik yöneticiler tarafından siyasi ve ideolojik bir kavrayışla ele alınmıştır. 1917 yılında iktidarı alan Bolşevikler, kendi ideolojik teamülleri uyarınca toplumu da yeniden yapılandırmayı planlamışlardır. Bolşevikler öncelikle kültürel devrimi amaçlamaktadır. Gerçekte Rus halkının kültürel seviyesi savaşlar, devrimler ve eğitimli sınıfların dış ülkelere göçü nedeniyle çarpıcı bir şekilde düşmüş ve ahlâken korkunç bir gerileme yaşanmıştır. Örnek verilecek olursa, 1920 kısmi nüfus sayımı ve 1937 genel nüfus sayımı istatistiklerine göre, Sovyetler Birliği'nde 1920'de yüzde 43 olan okuma yazma oranı, 1938 yılında yüzde 76'ya yükselmiştir. Bu durum kültürel bir gelişmeyi göstermekle birlikte spor kültürünün de zamanla güçlendiğini ortaya koymaktadır.¹²

Ancak ilk olarak, iktidarın korunması ve savunulması amacıyla bir kalkan olarak kullanılan spor, daha sonra bir “*devlet politikası*” olarak yeniden organize edilmiştir. Sovyetler Birliği kurulduğu ilk yıldan itibaren spor ile sosyalist siyasetin iç içe geçtiği bir model olarak öne çıkmıştır. Bir diğer ifadeyle, Sovyetler Birliği'nde sporun geleceği tamamen siyasi yönetimin alacağı kararlar üzerine şekillenmektedir.¹³ Siyasi yönetim de sporu sosyo-politik hedeflerine ulaşmada bir araç olarak kullanmaya başlamıştır.¹⁴ Bolşevikler yönetimi ele geçirdikten sonra ilk iş olarak yeni devletin yönetim sistemini oluşturmaya çalışmışlardır. Proletarya diktatörlüğünün organı olarak ise Sovyetler seçilmiştir. Devletin diğer parçaları, bu organlar tarafından kontrol edilmeli ve bu organlar vasıtasıyla direkt veya dolaylı olarak düzenlenmelidir.¹⁵ Rus devriminin yüzü hem geriye hem de ileriye dönüktür. Rusya'nın, kendine özgü tarihi durumu¹⁶ yüzünden hem Batı'nın 19'uncu yüzyıldaki başarılarına yetişmeye ihtiyacı vardı hem de onları geçebilme kapasitesine

11 Spor açısından da merkezi planlama oldukça önemlidir. Özellikle Sovyet toplumu için merkezi planlama, “*belirli bir hedefi gerçekleştirebilmek için düzenlenen önlemler bütünü*” olmanın ötesinde başka anlamlar da içermektedir. Planlamanın ‘gerçeğe’ dönüşebilmesi için iki kriter önceliklidir. Bunlardan birisi üretimin toplumsallaşması, bir diğeri ise üretim araçları mülkiyetinin toplumun denetimine geçmesidir. Ve planlama, asla ‘*teknik*’ bir mesele olmamakla beraber, insanların toplumsal katılım, toplumsal fayda ve toplumsal gereksinimlerinin merkezietçi bir anlayışla organizasyonunun üstlenilmesidir. Sovyetler Birliği'nde spor, kendine özgü ilkeleri olan ve çok yönlülüğe sahip, pedagoji (eğitbilimsel) bir süreç olarak algılanmıştır. Bu anlamda Gorinevski'nin 1922 yılında ortaya koyduğu “*Antrenmanın Bilimsel Temelleri*” isimli yapıtı, ‘*sportif genellik*’ yaklaşımına ihtiyatlı ve eleştirel yaklaşmıştır. Antrenman bilimci Gorinevski, bu anlamda bilimsel bir bakış açısı ile spora eğilmiş, bu bakış açısı ile özelleşmeyi çok yönlü gelişimden ayırmamış ve bu ikisi arasında bir bağlantı noktası yaratabilmiştir. Bunun dışında, Ozolin, Birsin, Letunov, Grantyn ve Matweyew gibi diğer tüm Sovyet spor bilimciler de hem antrenman içeriği hem de planlamanın genel temelleri üzerine eğilmişler ve bunları antrenman dönemlemesi (periyodizasyon) başlığı altında kuramlaştırmışlardır. Bu çalışmalar, bize sporun toplumsallaşması ve toplum içinden yeni sporcular yetiştirilmesi hedefinin erken Sovyet döneminde başladığını işaret etmektedir.

12 Dmitri Trenin, *Rusya*, çev. Yasin Öner, Liberus Kitap, İstanbul 2025, s. 72-73.

13 Siyaset ve spor, tarih boyunca birbirleriyle ilişkilenen iki olgu olmuştur. Özellikle sporun insana için nitelikleri, kitlesel takibi ya da icrası vb. gibi birçok başlık, siyasi iktidarlar için bu alanın kullanılması sonucunu doğurmuştur. İkel dönemden modern döneme kadar birçok siyasi aktör, sporu kontrol etmenin toplumu da kontrol etme/yönlendirme anlamına gelebileceği tespitini yapmış ve bu durum, siyasetin sporla ilişkilenmesini kolaylaştırmıştır. Spor olgusu, birçok olayda ve yine birçok ideoloji tarafından da yardıma çağrılmış, iktidarlar sportif organizasyon ve faaliyetleri bir propaganda ögesi hâline getirmiştir. Örnek olarak, kapitalist ve komünist blok arasındaki gerilim dönemi olan Soğuk Savaş döneminde (1945-1991) ve olimpiik oyunlarda ciddi bir siyasi rekabet de yaşanmıştır. Güncel olarak ise Katar ve Suudi Arabistan gibi ülkelerin spora dönük ilgisinin siyasetle bağlantılı olduğunu not etmek gerekmektedir. “Sporla aklanma/aklama” olarak Türkçeleştirilebilecek şekilde ve “*sportswashing*” olarak tarif edilen yeni kavram, hem bu tarz yaklaşımları anlatmakta hem de sporun, iktidarlar açısından nasıl propaganda edildiğine dair kimi fikirler vermektedir. Ancak unutulmamalıdır ki sporun devlet nezdinde ve toplum içinde ne tür bir biçim alıp, anlam kazanacağını belirleyen unsur, egemen sınıfsal ve ideolojik kompozisyonudur. Bu nedenle mevcut siyaset, sporun mevcudunu belirler.

14 James Riordan, “Soviet Sports and Soviet Sports Policy”, *Soviet Studies*, 26/3, July 1974, p. 323.

15 Vefa Kurban, *Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği Tarihi*, Yeditepe Yayınevi, İstanbul 2020, s. 79.

16 Buradaki “*kendine özgü durum*” ifadesi ya da Almanca olarak bilinen hâliyle “*Sonderweg*”, Rusya'nın tarihsel olarak diğer ülkelerden daha farklı bir tarihsel rota izlediğine ilişkin bir algılamaya ve kavrayıştan kaynaklanmaktadır. Ancak bu ifadeden, Bolşeviklerin Ekim Devrimi'ni “*izole*” ve “*Rusya'ya özgü*” bir hadise olarak gördüğü sonucu çıkartılmamalıdır. Bolşevikler, metinlerinde ve konuşmalarında, sosyalist devrimlerinin Avrupa'daki diğer ülkelerin emekçilerini etkileyip, sosyalist devrimleri tetikleyeceğini düşünmüşler ve özellikle Almanya'daki sosyal demokratları desteklemişlerdir. Ek olarak Bolşevikler, bir tarım toplumu olan ve geri kalmış 1917 Rusyası'nda, devrimi Lenin'in emperyalizm çözümlenmesinde olduğu gibi dünya çapındaki kapitalist bunalım ile yakından ilişkili olarak değerlendirmişlerdir.

sahiptir.¹⁷ Bu kapasite, hiç kuşku yok ki spor alanında da geçerlidir. İlk zamanlardan itibaren Sovyetler Birliği'nde spor, toplumsal bir araç olarak, sosyalizmin inşası ve toplumsal kabulü için yardıma çağrılmış ve bu nedenle entelektüel bir alan olarak devlet nezdinde de önem kazanmıştır. Bu nedenle, Sovyet toplumunda eşit, kamusal ve bedelsiz bir spor fikrinin yaygınlaşması, komünist idealler açısından da uyumlu olduğundan dolayı spor planlaması da bu ideallerle çelişmeyecek şekilde yapılandırılmıştır. 1917'de gerçekleşen Ekim Devrimi'nden hemen sonra iktidarını Birinci Dünya Savaşı'nın getirdiği büyük yükü birlikte anti-komünist güç odakları ve ülkeler tarafından desteklenen bir iç savaşa karşı savunmak ve tahkim etmek durumunda kalan Bolşevik önderlik, bu nedenle ve belirli bir zaman için sporu “*koruma/korunma*” kaygısı altında ve fiziksel kültür ile askeriyeyi önceleyerek tasarlamıştır. Bu nedenle, ilk yıllarında Sovyet sporunda bir iktidarı elde tutma bilincinin öne çıktığı pekâla söylenebilir.

Ancak 1920 yılında, genç Sovyet devletinde Bolşevik lider Lenin tarafından ifade edilen, “*Genç neslin kültür-fizik çalışmaları; onları iyi birer komünist olarak yetiştirme sistemi içinde hayati bir unsurdur; uyum içinde gelişen insanlar ve komünist toplumun yaratıcı vatandaşlarını elde etmeyi hedefler*”¹⁸ sözü, Bolşeviklerin yeni toplumsal düzende spora nasıl bir yön vereceğini de ortaya koymuştur. Bunlarla birlikte, Bolşevik devrim öncesinde, Rus toplumu fiziki olarak spor için uygun bir zemin sunmamaktadır. Çarlığın dağılma (dekadans) döneminin sonlanması ve Leninist¹⁹ normlara geçiş, yani sporun bolşevikleştirilmesiyle toplumsal fotoğraf hızlıca değişmeye uğramıştır.²⁰ Daha önceleri aristokrat zümrenin tekeline bırakılmış olan fiziki faaliyetler, bu dönemde nitelik değiştirmekte ve kitleleşmektedir.²¹ Sovyet coğrafyasındaki ilk dönemde spor, Çarlık Rusyası'ndan devrolan zayıf sportif ve kültürel miras ile kısmi yol olsa da iç savaş karşısında başarıya ulaşan ve iktidarını pekiştiren Bolşevikler, RSDİP (Rusya Sosyal Demokrat İşçi Partisi), Bolşevik Parti ve SBKP (Sovyetler Birliği Komünist Partisi) örgütlenmeleri boyunca sporun toplumsal sacayaklarını oluşturmuşlardır.

Sovyetler Birliği'nde sporun gelişimini kimi dönemler üzerinden okumak olanaklıdır. Bu dönemler, sporun toplumsal önemini anlama (1917-1923), yeni iş kollarının oluşturulmasında ve düzenlenmesinde spor (1923-1950), uluslararası arena ve kitlese spor (1950-1991) olarak özetlenebilmektedir.²² Bu dönemler, Sovyet spor paradigmasının farklı veçhelerle ortaya çıkan eğilimlerini anlatmaktadır. Hiç şüphe yok ki, Bolşevikler, yeni inşa ettikleri devlette spora önem vermişler ve bunu birçok açıdan yansıtmışlardır. Spora toplumsal kimi roller veren Sovyet önderliği, beden terbiyesi yoluyla proletaryanın (işçi sınıfının) sağlığını artırmak, beden terbiyesinin eğitimdeki olumlu etkisinden faydalanmak, maddi verimliliği artırmak ve yeni sosyalist devleti savunmak amacıyla askerlerin yetiştirilmesinde beden terbiyesini ve sporun bilimsel altyapısını kullanmışlardır. Komünist yönetim, Sovyetler Birliği topraklarında yaşayan farklı milletlerin de yeni Sovyet toplumuna entegre olmasını sağlamak amacıyla yeni kararlar almıştır.

Öte yandan komünist spor aklı, sportif organizasyonları ve diğer faaliyetleri dönemin koşullarına göre biçimlendirmiştir. 1917 Ekim Devrimi'nin hemen ertesinde, 1920'li yıllarda ortaya çıkan tartışmalar sonucu genel eğilim, yarışmacı sporlarda sosyalist beden terbiyesinin uygulanması yönünde ağırlık kazanmış ve sosyalizmin inşası için kurumların izleyecekleri rota belirlenmiştir. 1929'da ise Parti Genel Sekreteri İ.V. Cuğaşvili (Stalin) tarafından uygulamaya konan “*tek ülkede sosyalizm*” planıyla birlikte spor üzerinden ekonomide hızlı sınıai kalkınma ve savunma kapasitesini artırma çalışmaları yürütülmüştür. Bu iki amacı aynı süreç içinde gerçekleştirmek için ülke çapında uygulanan GTO (Gotov k Trudu i Oborone, Hizmet ve Savunma İçin Hazırlık) adlı beden terbiyesi ve spor alıştırmaları programı oluşturulmuştur. Bunu takip eden, erken Sovyet dönemindeki birçok yeni gelişme ve kurum ise sporun genel eğilimini belirlemiştir. Bunlar arasında 1936 Sovyet Anayasası, 1939-1945 İkinci Dünya Savaşı, KSE (Kızıl Spor Enternasyonu), modern olimpiyatlar, işçi olimpiyatları ya da 1945-1991 arasındaki Soğuk Savaş dönemi vb. bunlar arasında sayılabilir.²³

17 Edward Hallett Carr, *1917 Öncesi ve Sonrası*, çev. Begüm Adalet, Birikim Yayınları, İstanbul 2011, s. 16.

18 I. D. Chudinov, “Osnovnyepostanovleniya i instruktsiipovoprosamfizicheskoiikultury i sporta: 1917-57”, ed. I. D. Chudinov, Politizdat, Moskova 1959, s. 43-44.

19 Leninizm, Lenin ismiyle bilinen komünist teorisyen ve Rus Bolşevik lider Vladimir İlyiç Ulyanov'un fikirlerinin tamamına verilen kavramsal bir ifadedir. Leninizm ya da Leninist teori özet olarak, işçi sınıfına dışarıdan müdahale ve sınıfsal bilinç taşıma, öncülük teorisi, örgüt, ittifaklar politikası, parti yapısı ve merkeziyetçilik, zayıf halka teorisi, devrimci durum vb. gibi birçok başlıkla ilişkili bir Marksizm yorumunu anlatmaktadır.

20 İsmail Sarp Aykurt, “Emperyalizm Çağında Spor, Sosyalist Prototipler ve Yeni Referanslar”, *Sosyalist Gelecek ve Planlama*, ed. Erhan Nalçacı, Yazılama Yayınevi, İstanbul 2020, s. 276.

21 Louise McReynolds, *Russia at Play: Leisure Activities at the end of Tsarist Era*, Cornell University Press, New York 2003.

22 Metin Kılıç-Mahir Aslan, “Sovyet Toplumunda Sporun Rolü”, *Tarih Okulu Dergisi*, 9/ 25, Mart 2016, s. 195-213.

23 Fomina, age., s. 40-126.

Sovyetler Birliği'nde gerçekleşen birçok sportif faaliyet, topluma bir yön verme uğraşısı içindedir. Bu konuda başarı sağlayan ülke, sporun toplumsallaşması, kamusal ve devletleştirilmiş bir şekilde halka sunumu, fırsat eşitliğinin sağlanması ve sportif aktivitelerin bedelsiz icrası gibi birçok konuda önemli yol kat etmiştir. Spor faaliyetleri, ortaokul, kolej ve üniversitelerin ders programlarında zorunlu olarak yer alırken, okullarını bitiren öğrenciler adeta bir kural olarak jimnastik, atletizm, top oyunları, yüzme ve kayak branşlarında faaliyette bulunmaktadır. Fabrikalar, kolektif çiftlikler ve tarım işletmeleri (sovhoz ve kolhoz) ya da spor kulüplerinde birçok öğrenci kamusal ve bedelsiz (Kimi kurumlarda yıllık üyelik bedeli rublenin yüzde biri değerinde, 60 kopek²⁴ olarak fiyatlandırılıyor olsa da bu fiyat ülkede yalnızca iki fincan kahve fiyatına denk geliyordu) olarak bir spor anlayışıyla ilk kez karşılaşmıştır. O dönemde, özel sağlık geliştirme kurslarından spor derneklerine değin birçok spor örgütlenmesi yaratılmıştır.²⁵

Sporu, ilerleyen zamanlarda hızlıca “*bolşevikleştiren*” iktidar, tüm birlik cumhuriyetlerini de içine alan yeni planlamalar, organizasyonlar ve hükümler ortaya koymuştur. Bunlar arasında yer alan Spartakiadalar, sporun sosyalist rejimdeki en önemli alternatif spor örgütlenmeleri arasında yer almaktadır. Spartakiada, en temel anlamı ile Bolşeviklerin, burjuva spor anlayışının reddiyesi altında oluşturdukları kolektif ve amatör bir spor organizasyonudur. Spartakiada, doğrudan işçi sınıfının bağrında olgunlaşmıştır. Siyaset ve sporun birbirinden ayrı konumlanamayacağı kabulüyle hareket eden komünistlere göre, işçi sporcular hareketi, devrimci mücadeleden ayrı tutulmamalı ve bunun gereği olarak da tarafsızlığı söz konusu olmamalıdır.²⁶ Sovyetler Birliği'nde 23 Temmuz 1921 tarihinde, sporun uluslararası boyutta gelişmesine yönelik olarak “*Uluslararası Kızıl Spor*” adında bir birim kurulmuştur. Bu birim, Sovyetler Birliği'nde gençlerin orduya alınmadan önce beden eğitimiyle ilgili fiziksel olarak eğitilmelerinin ve geliştirilmelerinin bir parçası olarak hizmet vermiştir. Organizasyon, 1937'de dağıtılmadan önce olimpiyat oyunlarında üç yaz ve “*Spartakiada*” adı verilen bir kış oyunu düzenlenmiştir.²⁷ Sovyetler Birliği'nde birçok spor dalı toplum tarafından kabul görmüştür. Bunlar arasında futbol, basketbol, satranç, jimnastik, atletizm, voleybol, halter, güreş vb. gibi birçok branşta olimpiyat seviyesinde sporcular yetiştirilmiştir ve bu sporcular, 1952 yılından itibaren dahil olunan modern olimpik oyunlarda madalya kazanmıştır. Sovyetler Birliği bu dönemde, 1952'den 1988'e dek geçen süre boyunca, sporcularıyla katılım gösterdiği toplam 19 olimpiyat oyununda 473'ü altın, 376'sı gümüş, 355'i bronz olmak üzere 1204 madalya kazanarak önemli bir sportif başarı elde etmiştir.²⁸

Sovyetler Birliği'nde spor, 1917 yılından itibaren farklı veçhelerle kendisini göstermiştir. Özellikle modern olimpiyatlara katılımın gerçekleştiği, “*post-1945*” adlandırmasıyla işaret edilebilecek ve 1991'e kadar esneyecek olan “*Sportif Soğuk Savaş*”²⁹ döneminde, Sovyet ülkesi için modern olimpiyatlara katılma kararının alındığı 1952 yılı ise bir kırılmayı işaret etmektedir. Bu yıldan itibaren ortaya çıkan spordaki “*ideolojik muharebe*”, sürecin de başka bir şekilde yol almasını sağlayan ana etmen olarak öne çıkmıştır. Özellikle Soğuk Savaş'ın iki süper aktörü olan Sovyetler Birliği (SSCB) ve Amerika Birleşik Devletleri (ABD) arasında geçen spor müsabakaları ve madalya yarışları dünya spor tarihinde iz bırakmıştır. Ek olarak, birçok spor branşının yer aldığı ve halka ulaştığı Sovyet düzeninde, futbol ve basketbol gibi küresel ölçekte alıcı bulan, kitlesel ve popüler spor dalları ise sporda dayanışmacı ve kolektif bir anlayışı hayata geçirmeye çalışan komünist yönetim için bireysel sporlardan farklı tipte örnekler olarak öne çıkmıştır.

24 Kopek, Sovyetler Birliği'nde ve çözümlenin ardından Rusya'da kullanılan para birimi olan rublenin yüzde biri değerindeki para birimini ifade etmektedir.

25 *Sosyalizm 60 Yılda Neler Getirdi? Sovyetler Birliği Üzerine Sorular, Cevaplar*, Bilim Yayınları, İstanbul 1979, s. 132-135.

26 İsmail Sarp Aykurt, *Sporun Alternatif Tarihi: Rutin, Ritüel, Reddiye*, Doruk Yayınları, Ankara 2023, s. 81.

27 David A. Steinberg, “The Workers' Sport Internationals 1920-28”, *Journal of Contemporary History*, April 1978, p. 233-251.

28 Bağış Erten, “Deryada Balık: Sovyet Spor Kahramanları”, *Birikim*, S. 342-343, Ekim-Kasım 2017, s. 224-228.

29 Soğuk Savaş ifadesiyle, 1945-1991 yılları arasında sıcak çatışmaya dönüşmeyen ancak sportif, kültürel, politik, askeri ve diplomatik açılardan (nükleer rekabet, uzay yarışı, Küba krizi vb.) kapitalist-komünist rejimler arasında kriz ve gerilimlere sebep olan tarihsel bir dönem işaret edilmiştir. Sportif Soğuk savaş ise ‘harareti yüksek’ Soğuk Savaş döneminde, sportif karşılaşmalar, gerilimler ve kimi zaman krizlere dönüşen sportif organizasyon ve faaliyetleri anlatmaktadır. Bu noktada, iki bloğun üye devletleri arasında ve özellikle de başat süper güçler ABD-Sovyetler Birliği karşılaşmalarında ortaya çıkan olaylar öne çıkmaktadır. Bunlar arasında satranç müsabakaları (örneğin Bobby Fischer-Boris Spassky karşılaşması), basketbol karşılaşmaları (örneğin 1972 Münih Yaz Olimpiyatları), olimpiyatlardaki madalya yarışları ve karşılıklı protestolardan söz edilebilir.

Bununla birlikte hakkını teslim etmek gerekirse, Sovyet rejimi, tıpkı eğitim ve sağlıkta olduğu gibi, sporu da geniş kitlelere yaymak ve kurumsallaştırmak açısından bir hayli başarılı olacak hatta birçok devrimci, spora önemli katkılarda bulunacaktır.³⁰

Bolşevik Propaganda ve Sporun Bolşevikleştirilmesi

Propaganda, adına ‘*propaganda*’ denmediği yıllar da dahil olmak üzere çok uzun senelere dayanan ve tarihsel aidiyet ve kimlik taşıyan beşeri bir faaliyet olarak öne çıkmaktadır. Propagandanın haber akışının kontrolü, kamuoyunu idare etme, davranışları etkileme ve yönlendirme amaçlarıyla kullanımı, insanlığın bilinen tarihi kadar eskidir.³¹ Birçok ülke, grup, güç odağı ya da kurum propagandayı kendi bakış açılarını öne çıkarmak, bir konu üzerine hitap edilen kitleyi ikna etmek veya kendi siyasal, kurumsal ya da toplumsal çıkarlarını tahkim etmek üzere konumlandırır. Propaganda, tüm bunlarla birlikte, bir kişi ya da grubun, inanç, fikir ya da hareketlerine etkide bulunmak için hazırlanmış haber, istek ya da düşüncelerin organize, örgütlü bir biçimde kullanılması olarak tanımlanabilmektedir.³² Bu açıdan bakılırsa, propaganda siyasal bir eğilimi de ifade etmekte ve bakış açıları toplamı olarak tarif edilebilecek olan ideolojilerle sıkı bir iletişim ve ilişkiyi de ortaya koymaktadır.

Propaganda, bir otoritenin sistematize ettiği siyasal/toplumsal programını, toplumun genel çıkarı olarak sunduğu, ya genel bir seslenmenin hedeflendiği ya da toplumun belirli sınıf ya da katmanlarına yönlendirilen, kitle iletişim araçlarının verili toplumsal ve teknolojik birikimiyle çeşitlendirilip, sınırlandırılabilen sınıfsal bir iletişim formu ve örgütlü bir eylemdir.³³ Sportif propaganda ise bir ülke, güç odağı, kurum/kuruluş ya da genel olarak bir öznenin, hedef kitesini etkilemek için sporu, sportif faaliyetleri merkezine alması ve spor ile ilişkili araçları üretmesi, kullanması, spora içkin dinamik, aktör, olgu ve örüntülerden faydalanması ve sportif aktivitelerle algı ve ikna tekniklerini kurumsal propaganda düzleminde buluşturması olarak açıklanabilir. Öte yandan sportif propaganda, sporun kitlesel ve popüler olma özelliğinden dolayı, propaganda üreten bir öznenin aklanma/aklama/arınma faaliyeti (sportswashing) olarak da değerlendirilebilmektedir. Sportswashing kavramı, propaganda üreten öznenin, olumlu ya da olumlu şekilde algılanması istenen politikalarını, topluma “spora özgü faaliyetler aracılığıyla” servis etmektedir.³⁴

Ekim Devrimi’nden önce ve sonra Bolşevik propagandasında ise farklı eğilimler ön plandadır. Bu eğilimler, dönemin getirmiş olduğu nesnel ve güncel politik açılımlarla birlikte sportif adımları da kapsamaktadır. Kendi ideolojik teamüllerine göre bir propaganda aygıtı geliştiren Bolşevikler, propagandayı önemli bir siyasi araç olarak düşünceleri-eylemleri bir hedefe yöneltmek ve yeni sosyalist insanı geliştirebilmek amacı ile toplumun her kademesinde etkin bir şekilde kullanmışlardır.³⁵ Komünistlere göre, propaganda çalışması, partinin bütün devrimci çalışması ve politikasının gerçek bir parçası olmalı, kitlesel bir karakter kazanmalı, derinlemesine genişlemeli ve mevcut durumun ihtiyaçlarından hareket etmelidir.³⁶ Bolşevik propagandası aslında ne koyu bir sosyalizmden ne de yüzeysel bir anti-kapitalizmden ibarettir; o zamanlar ilerici olarak kabul edilen birçok konuya eğilmektedir.³⁷

Bolşeviklerin kitlelerin desteğini almalarını sağlayan belirgin sembolleri bulunan (Kızıl Bayrak ve Kızıl Ordu’nun amblemi Kızıl Yıldız) birleştirici bir hedefleri de (devrimin savunulması) vardır. Bolşevikler,

30 Ali Çimen, *Kremlin’in Gözleri KGB*, Timaş Yayınları, İstanbul 2022, s. 153.

31 Arsev Bektaş, *Siyasal Propaganda Tarihsel Evrimi ve Demokratik Toplumdaki Uygulamaları*, Bağlam Yayınları, İstanbul 2002, s. 65.

32 Paul Linebarger, *Public Opinion*, The Macmillan Company, New York 2015, p. 39.

33 İsmail Sarp Aykurt, *Bir İdeolojiler Alanı Olarak İkinci Dünya Savaşı ve Siyasal Propaganda: 1939-1945 Savaş Dönemi Afişlerinin Karşılaştırmalı Analizi*, Nobel Bilimsel Eserler, Ankara 2022, s. 43.

34 Sportswashing kavramı, propagandanın olumsuz/kötücül yönüne daha çok vurgu yapmaktadır. Bu nedenle bir siyasi iktidar, otorite, kurum ya da odağın, sahip olduğunu düşündüğü olumsuz algıyı, spordan transfer edeceği olumlu algıyla değiştirme ve toplumsal itibar kazanma vb. kaygısı bu kavramı işaret etmektedir. Günümüzde “aklanma/arınma” kaygısıyla yapılan, “*imaj düzeltme*” hedefli sportif faaliyetlerin, “*sportswashing*” olarak tanımlanması, sporun genel ve tarihsel olarak kanıksanmış “*iyi*” algısına zarar vermektedir. Bu duruma, propagandanın savaş dönemlerinde üzerine bulaşan negatif algısı da dahil edilebilir. Ancak sportif (spora yönelik) propaganda ise bu ve benzer açılardan, sportswashing kavramından ayrı tutulmalı ve daha farklı ele alınmalıdır. Sportif propagandanın bagajında, spor iletişimini ve aktivitelerini toplumsal düzeyde geliştirebilecek ve etkin kılacak öğeler de yer alırken, bu propaganda, sportswashing gibi genel ve kesin bir malign (kötücül) algı inşa etmez.

35 Mertcan Akan, “Sovyet Propaganda Afişlerinde Doğu İmgesi”, *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, 17/2, Aralık 2017, s. 81.

36 *Bolşevik Çalışma ve Enternasyonal Deneyimi*, Kor Kitap, İstanbul 2021, s. 105.

37 Onur İşçi-Samuel J. Hirst, *Kızıl Yıldız Sovyetler Birliği Tarihi*, Kronik Kitap, İstanbul 2025, s. 106.

matbaa makineleriyle, kütüphanelerle, tiyatro topluluklarıyla (açık yük vagonları sahne olarak kullanılıyordu) ve hatta vagonların içinde sinemalarla donatılmış özel ajit trenleriyle cepheye taşıdıkları farklı araçlarla - posterler, broşürler, ücretsiz gazeteler, filmler, ajitasyon dramaları - yürüttükleri drama işinin ustalarıdır. Ek olarak, Bolşevik tarzda, siyasi söylemlere fazla hakim olmayan kesim tarafından da kolaylıkla anlaşılabilen ve algılanabilen basit görsel ve simgesel bir iletişim yolunun olduğu gözlemlenebilmektedir.³⁸

Propaganda, Bolşevik önder V.İ. Lenin için de önemli bir misyon taşımaktadır. Ona göre, propagandanın iki merkezi işlevi bulunmaktadır. Bunlar, “*politik mücadelede kitleleri arkasına alıp yönetme ve devrimci hazırlama*” olarak özetlenebilir.³⁹ Sovyet yönetiminin devrimci fikirlerin halk arasında yayılması ve sağlamlaştırılması için kullandığı sinema, tiyatro, gösteriler, heykeller ya da posterler gibi propaganda metotları elbette Sovyetlere özgü teknikler değillerdi, sadece sosyalist bir karaktere büründürülmüşlerdir. Bununla birlikte, Sovyetler Birliği’nde propaganda faaliyetlerini yürütmek üzere, tümüyle özgün çok sayıda kurum teşkil edilmiş ve çok farklı propaganda teknikleri uygulanmıştır.⁴⁰ Lenin türü propagandacı, kitlelerin yaşamını ilgilendiren herhangi bir olay söz konusu olduğu zaman, dış görünüşten gerçeğe, sınıf savaşı düzeyinde bulunan gerçeğe varmalı, düşüncelerin sapmasını, yüzeysel ve yanlış açıklamalar içine gömülmesini önlemelidir.⁴¹

Öte yandan Sovyet iktidarı, sporu da toplum nezdinde yaygınlaştırmak ve toplumu spor yapmaya teşvik etmek için de kapsamlı bir propaganda çalışması yürütmüştür. Bu konuda afişlerden de sıklıkla faydalanan Sovyet önderliği, afişlerin görsel özelliklerinden faydalanmasını bilmiştir. 1917’den itibaren halkın nabzına paralel olarak oluşturulmaya başlanan afişler, Sovyetler Birliği’nin dağılmasına kadar kullanılmıştır. Afişler, Sovyet rejiminin partinin ideolojisi ve politikasının yayılmasında en önemli araçlardan biri olmuş; halkın düşüncelerini etkilemek, onu harekete geçirmek için yürütülen propaganda ve ajitasyon çalışmalarında başat bir rol oynamıştır.⁴² Bununla birlikte afiş, tasarlandığı ülkenin kültürel, ticari ve politik yönlerini yansıtan, canlı ve estetik bir göstergedir.⁴³

Sovyetler Birliği, propagandasını sınıfsal bir düzlemde ele almış ve emekçi halkın önceliklerini gündemine alarak spor propagandasını örgütlemiştir. Marksist bir politik aklı ya da kimilerince “*çatışma kuramı*” olarak tarif edilen bir öğretiyi merkezine alan ve temsil eden iktidardaki Komünist parti ve onun örgütlediği Sovyet spor okulu, propagandayı bu öğretinin ilkelerine göre gündelik hayata yansıtmıştır. Çatışma kuramı, sporun ekonomik güçler tarafından şekillendirilme ve ekonomik olarak güçlü insanlar tarafından kendi zenginliklerini ve nüfuzlarını artırmak için kullanılma yollarına odaklanır. Karl Marx’ın fikirlerine ve onun, her toplumun ekonomik etmenler tarafından şekillendirilen ilişkiler ve toplumsal düzenlemeler çevresinde örgütlendiği varsayımına dayanır.⁴⁴

Sovyet sportif propagandasında, sporun kitlelere benimsetilmesinde en etkili kullanılan kitle iletişim araçlarından biri yine afişler olmuştur. Sovyetler Birliği’ndeki sanatçılar tarafından hazırlanan propaganda posterlerinde Sovyet halkının günün belirli aralıklarında spor yaptıkları vurgulanmış ve kitleler tarafından sporun Sovyet halkının sıradan bir aktivitesi şeklinde değerlendirilmesi hedeflenmiştir.⁴⁵ Sovyetler Birliği’nin spor tarihi içerisinde sportif propaganda açısından en önemli gelişmeler arasında modern olimpiyat oyunlarının icrası ve düzenlenmesi de bulunmaktadır.

38 Orlando Figes, *Rusya’nın Öyküsü*, çev. Ercan Ertürk, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2024, s. 184.

39 Bruno Kalnins, *Agitprop: Die Propaganda in der Sowjetunion*, Wien 1966, s. 12-13.

40 Burcu Özdemir, “Sovyetler Birliği’nde Propaganda ve Ajit-Trenler”, *RUSAD Rusya Araştırmaları Dergisi*, 6, Aralık 2021, s. 98.

41 Jean M. Domenach, *Politika ve Propaganda*, çev. Tahsin Yücel, Varlık Yayınları, İstanbul 1995, s.31.

42 Hanife Saraç, *Sovyet Propaganda Dili (Bir Asrı Geride Bırakan Ekim Devrimi’nin Dile Getirdikleri)*, Değişim Yayınları, İstanbul 2019, s. 23.

43 Emre Becer, *İletişim ve Grafik Tasarımı*, Dost Kitabevi, Ankara 2009, s. 204.

44 Jay Coakley-Elizabeth Pike, *Spor Sosyolojisi*, çev. Funda Akcan, Ayrıntı Yayınları, İstanbul 2024, s. 73.

45 Alison Rowley, A. (2006). “Sport in the Service of The State: Images of Physical Culture and Soviet Women, 1917–1941”, *The International Journal of the History of Sport*, 23(8), January 2007, p. 1314-1340.

Sovyet coğrafyasında, dönemsel olarak farklı şekillerde ele alınan spor, dağılışına kadar Sovyet iktidarı için özel önemde olduğunu kanıtlamıştır. Devrimin hemen sonrasında, beden terbiyesine özendirme ve Bolşevik iktidarı koruma amacıyla önem biçilen spor, daha sonraki zamanlarda kurumsallaşmış ve bir “dayanışma aygıtı” halini almıştır. Spartakiadalar başta olmak üzere diğer kolektif organizasyonların özel önem kazandığı ülkede, 1952 itibarıyla modern olimpiyat oyunları sahne almaya başlamış; Moskova 1980 Olimpiyatları ise Sovyetler Birliği’nin olimpik tarihinde farklı bir uğrak noktasına dönüşmüştür. 1980 Olimpiyatları’nı başkenti Moskova’da düzenleyen Sovyetler Birliği, Soğuk Savaş’ın getirdiği siyasi gerilimler neticesinde, ABD ve başka kimi ülkeler tarafından boykot edilmiştir. Sovyet birlikleri 24 Aralık 1979’da Afganistan’a girdikten sonra başlayan uluslararası bir boykot, 1980 Haziran’ında Moskova’da gururla açılışı yapılan Yaz Olimpiyatları’na gölge düşürmüştür.⁴⁶

Sovyetler Birliği açısından 1991’deki çözülmeye kadar ki arayış ve bununla ortaya çıkan propaganda fikri, siyasi ya da sportif olsun ideolojiden ayrılmaz bir şekilde konumlanmıştır. Buradaki amaç, yeni Sovyet insanını (Homo-Sovieticus) hem toplumsal hem de sportif açıdan yaratmak ve ülkede yeni, eşitlikçi, toplumcu ve devletleştirilmiş bir spor iklimini tesis etmek fikri üzerine bina edilmiştir. Özetle, 1917 yılında devrimle birlikte doğan Sovyetler Birliği yeni bir devlet tipiydi. İktidara gelen Bolşevikler daha sonra “Homo-Sovieticus” diye adlandırılacak yeni bir tip insan ve yeni tip bir toplum inşasına girişmişlerdir.⁴⁷

Araştırmanın Yöntemi

Kuramsal Çerçeve

Araştırma, Shabo’nun propaganda teknikleri ve Barthes’in göstergebilim ilkeleri açısından sportif propaganda bağlamı üç afişin incelenmesini kapsamaktadır. Bu bağlamda, Sovyetler Birliği’nin değişken siyasal/toplumsal konjonktürlerde ve 1939-1945 İkinci Dünya Savaşı periyodu öncesi ve sonrasına denk gelecek şekilde asavaş öncesinde veyaklaşık 40 yıllık bir periyotta (1927-1962) farklı afiş sanatçıları tarafından üretilmiş olan afişler (poster) incelenmiştir.

Göstergebilim Kavramı ve Barthes’in Yaklaşımı

Göstergebilim, medya çözümleme ve sosyal anlamlandırma bilimidir. Çünkü anlamlar, sosyal olarak üretilir; toplum, bireylere göstergelerin ne olduğunu öğretmek zorundadır.⁴⁸ Göstergebilim ya da diğer adıyla semiyoloji, gündelik yaşamın her anında farklı bir medya üzerinden karşılaşılan göstergelerin incelenmesini, anlamlandırılmasını, ideolojik kodlarının ortaya konmasını mümkün kılan, anlam, metin, slogan, imge, söylem ya da üst dil gibi birçok olguyu deşifre etmeye olanak tanıyan bir çözümleme yöntemidir. Göstergebilim, göstergelerin ve onların çalışma biçimlerinin araştırılması⁴⁹ olarak tanımlanabilir. Göstergebilim, mesajda gizli anlamları ortaya çıkarmaktadır.⁵⁰

Göstergebilimci Barthes ise kavramı daha farklı bir biçimde ele alır. Calvet’e göre, onun bakışı, binlerce okura toplumun yalancı parlaklıklarının, gündelik olayların, fotoğrafların, afişlerin, gündelik uygulamaların göstergeler olduğunu öğretmiş; okurlarını anlam sorunu konusunda uyandırmıştır.⁵¹ Barthes, çalışmalarında göstergebilimsel çözümleme yaparken düzanlam (denotation), yan anlam (connotation), üst dil (metalanguage) gibi gösterge düzlemlerinden faydalanmıştır.⁵² Barthes’a göre, düzanlam, anlamlandırmanın birinci düzeyidir ve aşıkâr anlama gönderme yapmaktadır. Yan anlam ile birlikte, onu kullananın duyguları, kültürel değerleri ön plana çıkar, öznel bir yapısı vardır ve ideolojik düşünceleri kapsar. Yan anlam mit ve çağrışım boyutlarına da sahiptir.⁵³ Öte yandan yan anlam içerisinde

46 Sheila Fitzpatrick, *Kısa SSCB Tarihi*, çev. Samet Öksüz, Say Yayınları, İstanbul 2022, s. 9.

47 Anatoliy Isaev, *Sportivnaya Politika Rossii*, Sovetskiy Sport, Moskova 2002.

48 Arthur Asa Berger, “Göstergebilimsel Çözümleme”, *Medya Çözümleme Teknikleri*, ed. Nilüfer Pembecioğlu, Nobel Yayınevi, Ankara 2018, s. 5.

49 John Fiske, *İletişim Çalışmalarına Giriş*, çev. Süleyman İrvan, Pharmakon Yayınevi, Ankara 2013, s. 122.

50 Caner Çakı-Emel Mazıcı, “Adolf Hitler’in Korku Çekiciliği Bağlamında Kamu Spotu Reklamlarında Kullanımı”, *Erciyes İletişim Dergisi*, 5(3), Ocak 2018, s. 290-306.

51 Louis-Jean Calvet, *Roland Barthes 1915-1980*, çev. Sema Rifat, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2017, s. 316.

52 Ufuk Bircan, “Roland Barthes ve Göstergebilim”, *OMÜ Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi*, 13(26), Güz 2015, s. 17-141.

53 Didem Ataman Yengin, “Mekanikleşen Birey: Arçelik Örneğinin R. Barthes’a Göre Çözümlemesi”, *The Turkish Online Journal of Design*, *Art and Communication – TOJDAC*, Mart 2012, 2/1, s. 13-21.

metaforik anlamlar da gizlidir.⁵⁴ Barthes'ın kategorilerinde önemli bir yer kaplayan olgu da mit kavramıdır. Mitler, grupların ya da ülkelerin kimliğini ve özlemlerini tanımlamak için geliştirilen öyküler olup, tarihsel kayıta hiçbir olgusal temele sahip değildir.⁵⁵ Barthes'a göre, iktidarın koruması altında olan dil tekrara dayanır. Bu tekrar, dilin tüm resmi kurumlarında karşımıza çıkar. Okullar, spor, reklamlar, popüler şarkılar, haberler kesintisiz biçimde aynı yapıyı yinelerler.

Aynı anlamlar, aynı sözcüklerle yeniden yeniden üretilir. Bu kalıplar politik bir olgudur ve ideolojinin ta kendisidir.⁵⁶ Barthes'a göre, anlamlandırmanın bir boyutu da simgedir. Bir nesne, uzlaşım ve kullanım aracılığıyla başka bir şeyin yerine geçmesini olanaklı kılan bir anlam kazandığında simge haline gelir.⁵⁷ Metafor ve metonimik kullanım ise yine ideolojik anlamlandırma düzeyinde önemlidir. Metaforlar, benzetilme ve karşılaştırma amacı güderken, metonimi ise çağrışım yaratır ve olgular arasında ilişkilendirme (parça-bütün) kurar. Özetle, Barthes'a göre göstergebilim, bu teknik görünmelerin bir anlamlılık içinde oluşmasını ve okunmasını sağlamaktadır.⁵⁸

Shabo'nun Propaganda İlkeleri ve Algılama Teknikleri

Propaganda, birçok bakış açısı ve ideolojik kavrayışa göre farklılaşabilen esnekliğe sahiptir. Ancak buna rağmen propaganda teknikleri ve algı yöntemleri "teknik açılardan" birbirine yakınsamakta ve son tahlilde, propagandanın hedef kitleleri yönlendirmek, bir görüşü kabul ettirmek, toplumsal meşruiyet sağlamak ya da insanların rızasını almak vb. gibi birçok benzer amaca hizmet ettiği aktarılabilmektedir. Ancak unutulmaması gerekir ki son tahlilde, kitlelerin organize alışkanlıkları ile görüşlerinin bilinçli ve akıllıca manipülasyonu, demokratik toplumun önemli bir öğesidir. Toplumun bu görünmeyen mekanizmasını kullananlar, ülkemizin gerçek hakim gücü olan görünmez hükümeti oluşturur. Büyük ölçüde adlarını hiç duymadığımız adamlar tarafından yönetiliriz, zihinlerimiz şekillendirilir, zevklerimiz oluşturulur, fikirlerimiz telkin edilir.⁵⁹ Propaganda stratejistlerinden Shabo⁶⁰ ise propagandayı, belirli bir grubun çıkarlarını temsil etmek için tasarlanmış ikna edici ve yaygın bir mesaj olarak açıklamaktadır. Shabo'ya göre, propagandayı diğer kitle iletişim tekniklerinden ayıran şey, hatalı bir akıl yürütme (muhakeme) ile duygusal cazibe aracılığıyla mantığın baypas edilmesidir. Shabo, ABD'de Propaganda Analiz Enstitüsü'nün ortaya koyduğu 7 tekniğe 4 madde daha ilave etmiş ve 11 maddelik bir liste ortaya koymuştur.⁶¹

Bunlardan bir tanesi olan "Gerçek üretme/bir iddia öne sürme", basit bir propaganda biçimi olsa da şaşırtıcı derecede işlevseldir. Bununla birlikte, bir fikir herhangi bir açıklama ya da bir gerekçe olmaksızın basitçe bir gerçek olarak ifade edilir.⁶² Bu teknik, bazen siyasi ve askeri propaganda da kullanılabilir.⁶³ "Grup (sürü) psikolojisi üretimi" tekniği ise kısaca, bir konuyla ilgili çok fazla gürültü yapıp ses çıkartarak herkesin durumun içine dahil olduğu izlenimi yaratmak anlamına gelmektedir.⁶⁴ "Koz biriktirme (dikkat yanılma)" tekniğinde ise yalana, sansüre ve çarpıtmaya başvurulur. Bu teknikte, gerçekler, insanlar ve araçlar yalnızca hedefe ulaşmak için biriktirilir.⁶⁵ Bir diğer teknik olan "Parlak/ışıklı genellemeler yapma" ilkesinde ise kelimelerin gücü kullanılır ve duygusal durumlar üretilmeye çalışılır.⁶⁶ Shabo'ya göre bu amaçla, gerçek, özgürlük, demokrasi, onur, sosyal adalet, kamu hizmeti gibi kelimeler sık sık kullanılır.⁶⁷ "Sahte genellemeler ve hatalı ikilem yaratma" metodunda ise ileri sürülen önermenin genellikle mantıklı bir argüman olup olmadığına bakılmaksızın, 'iyi' olarak etiketlenen seçeneğin seçilme zorunluluğu yaratıldığı görülür.⁶⁸

54 Roland Barthes, *Görüntünün Retoriği Sanat ve Müzik*, çev. Ayşenaz Koş, Ömer Albayrak, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2017, s. 93.

55 Robert Gildea, *Gölgelerde Savaşanlar: Fransız Direnişçilerinin Gerçek Tarihi*, çev. A. Önder Seçkin, Kalkedon Yayınları, İstanbul 2018, s. 24.

56 Ayşe İnal, "Roland Barthes: Bir Avant-Garde Yazarı", *Ankara Üniversitesi İletişim Araştırmaları Dergisi*, 1/1, 2003, s. 16.

57 Canan Uluyağcı, "Simge Kavramı ve Bir Film Çözümlemesi: Karşılaşma", *Selçuk İletişim Dergisi*, 5/1, Kasım 2007, s. 219.

58 Roland Barthes, *Göstergebilim İlkeleri*, çev. Mehmet Rifat, Sema Rifat, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2016, s. 111.

59 Edward Bernays, *Propaganda*, çev. Sevinç Seyla Tezcan, Pegasus Yayınları, İstanbul 2023, s.39.

60 Magedah E. Shabo, *Techniques of Propaganda and Persuasion*, Prestwick House INC, USA 2008, s. 8.

61 Esra Bozkanat, "Algı Yönetimi ve Propaganda: Nazi Almanyası Üzerinden Bir Değerlendirme", *Marmara Üniversitesi Öneri Dergisi*, 16 /55, Ocak 2021, s. 80.

62 Shabo, *age.*, s. 11.

63 Shabo, *age.*, s. 11.

64 Shabo, *age.*, s. 18.

65 Shabo, *age.*, s. 24.

66 Aydın Serdar Kuru, *Zihin Tetikçileri: Algı Yönetimi ve Gerçekler*, Karma Kitaplar, İstanbul 2019, s. 99.

67 Bozkanat, *agm.*, s. 82.

68 Shabo, *age.*, s. 38.

Shabo'nun propaganda teknikleri arasında bulunan ve "Kötünün iyisi" (iki düşmandan birini razı etme) tekniğindeyse propagandacı, diğer olasılık ve seçenekleri öne çıkarmaz ve ortaya koyduğu iki seçenekten, muhtelemeden farklı koşullar altında seçmeyecekleri bir seçeneği seçtirmeyi hedefler.⁶⁹ Yine Shabo'ya göre, "İsim takma" metodunda ise bir kişi ya da fikre saldırılır; aşağılayıcı kelimeler mantıklı argümanların yerine kullanılır.⁷⁰ "Düşman saptama" tekniğinde ise algı yönetiminde zor ve altından çıkılmaz sorunların günah keçilerine yüklenerek çözülmesi amacı vardır.⁷¹ "Halktan biri gibi gösterme (sade vatandaş)" metodunda, halkın güvenini elde etmek esastır. Aşırı duygusal ifadeler, ortalama bir aile fikrini uyandıracak şekilde ev, çocuklar, yemek masası gibi sözcükler seçilir ve bunlar bir utangaçlık görüntüsü altında yansıtılır.⁷²

"Tanık ve delil gösterme" yaklaşımındaysa amaç, şöhret sahibi birine, bir uzmana ya da halktan birine duyulan güvenin, propagandacının elindeki ürün ya da fikre taşınması⁷³ öne çıkmaktadır. Aktarma (kavram taşıma) tekniğinde ise fikir, sembol ya da kişi hakkında hissettiğiniz güçlü duygular alınarak bambaşka bir amaca yönelik olarak, bambaşka bir yere taşınır. İnsanların dünyayı anlamlandırabilmeleri için sembollere ihtiyaç vardır ve semboller karmaşık kavramları basit ve anlaşılır kılar. Her tür sembol duygusal etki üretirken, normalde hiçbir anlamı bulunmayan her şey kavram taşıma (aktarma) stratejisiyle farklı duygular üretebilir.⁷⁴

Araştırma Modeli ve Varsayımlar

Araştırmanın amacı, 1917 Ekim Devrimi ile başlayan reel sosyalizm döneminde, Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB) menşeli, sportif propaganda amacı taşıyan afişlerin kullanım pratiklerini, ideolojik örüntüler ve propaganda teknikleri bağlamında incelemek ve bu afişlerin, sportif propaganda bağlamında nasıl kullanıldığını göstergebilimsel yöntem rehberliğinde ortaya koymaktır. Araştırmanın kapsadığı döneme işaret eden "reel sosyalizm" kavramı ise 1970'ler ve 1980'li yıllarda komünist yazarlar tarafından, "fiilen var olan sosyalizm", "gerçekte var/gerçekleşmiş olan sosyalizmi" belirtmek amacıyla, sosyalist doktrinin uygulandığı Sovyetler Birliği ve Doğu Avrupa'daki devletler için kullanılmıştır.⁷⁵

Araştırmanın verileri, nitel araştırma yöntemleri arasında yer alan doküman analizi yöntemi ile toplanacaktır. Ek olarak araştırmada, spor bağlamı olan afiş tasarımları seçilecek ve daha sonrasında ise göstergebilim yaklaşımı ile propaganda teknikleri çerçevesinde değerlendirme gerçekleştirilecektir. Araştırma için veriler, internet ve elektronik ortamda yer alan bilgi ve belge kaynakları taranarak elde edilmiş; araştırma yerli, çeviri ve yabancı dilde birçok kaynak ve literatür kullanılarak kaleme alınmıştır.

Araştırmada, örnekleme alınan spor bağlamı üç afiş, siyasal propaganda ve algı yönetimi teknikleri açısından nasıl kullanıldığı açıklanmış ve afişe yansıtılmaya çalışılan ve hedeflenen kitleyi etkilemeye dönük girdiler nitel araştırma yöntemleri arasında sayılan, Fransız göstergebilim uzmanı Roland Barthes'ın göstergebilimsel çözümlemesiyle "düzanlam, yananlam, metafor, metonimi, simge/sembol ve mit" düzeyinde ortaya konulmaya çalışılmıştır. Ayrıca üç afiş, ikna ve propaganda teknikleri olarak ele alınan ve M. E. Shabo'nun "Techniques of Propaganda & Persuasion" isimli çalışmasında not ettiği 11 farklı teknikle birlikte, bütünlük ve ilişkisellik çerçevesinde yorumlanmıştır.

Araştırma, Sovyetler Birliği'nin erken, orta ve geç döneminde üretmiş olduğu ve araştırma olanağı açısından uygun olduğu tespit edilen, yaklaşık 35-40 yıllık bir periyodu kapsayan ve en erken 1927 ile en geç 1962 yılında olmak üzere toplamda üç (3) afişin değerlendirilmesi çalışmanın sınırlılığını ortaya koymaktadır. Bu afişler, siyasal konjonktür ve nesnel koşullar ile Sovyet iktidarının dönemsel olarak farklılaşan spor politikaları göz önüne alınarak seçilmiştir.

69 Shabo, a.g.e., s. 42-43.

70 Bozkanat, a.g.m., s. 82.

71 Kuru, a.g.e., s. 163.

72 Shabo, a.g.e., s. 58-59.

73 Shabo, a.g.e., s. 66.

74 Kuru, a.g.e., s. 169-174.

75 Roger Keeran-Joseph Jamison, "Yeni Sosyal Demokrasinin 'Reel Sosyalizm' Aldatmacası: Sorun 'Öncü Sosyalizm' miydi?", *Gelenek*, S. 127, Kasım 2015.

Afişte, yananlam olarak ise sporun sosyalist toplumlar ve özellikle de bunun en önemli temsilcisi olan Sovyetler Birliği için vazgeçilmez olduğu gösterilmek istenmiştir. Başarı, güven ve mutluluk metaforu kullanılarak atletik üniforma giyen zafer kazanmış bir koşucu bitiş çizgisini geçmektedir. Arkasındaki dama tahtası desenli alanda, koşu, atma, atlama ve jimnastik gibi çeşitli disiplinlerde yarışan sporcuların küçük silüetleri yer almakta ve festivalin geniş kapsamını vurgulamaktadır. Alt kısımdaki kırmızı şeritte, stilize edilmiş Moskova silüeti ve festival tarihleri ile etkinliğin uluslararası profilini vurgulayan Almanca “*Sommerfest der Körper-Kultur*” (Beden Kültürü Yaz Festivali) yazısı yer almaktadır. Öte yandan afişin canlı renkleri ve dinamik kompozisyonu, onu 1920’lerin Sovyet grafik tasarımının güçlü bir örneği ve propaganda ve spor hatıraları koleksiyoncuları için harika bir katkı haline getirmektedir.

Düzanlam	Yananlam	Metafor	Metonimi	Simge/Sembol	Mit
Afişte ipi göğüslemiş, kaslı vücuda sahip, erkek sporcunun sevinci yansıtılmıştır. Yazılı olarak ise spor festivalinin duyurusu yapılmakla birlikte birçok spor branşını gösteren şekiller resmedilmiştir.	Spor, sosyalist toplumlar ve özellikle de Sovyet toplumu için vazgeçilmez bir etkinliktir.	Sovyet sporcu, başarı, güven ve mutluluk metaforu olarak anlam kazanmıştır.	Sporcu, tüm Sovyet sporcularını temsil edecek bir şekilde konumlandırılmıştır.	Sovyetler Birliği’nin başkenti Moskova’nın silüeti. Farklı branşlarda yarışan sporcu silüetleri	Spor, sosyalizm için olmazsa olmaz bir alandır. Sosyalizm ve spor ayrılmaz bir bütünlük oluşturur. Sosyalist toplumu inşa etmek için spor gereklidir.

Bilindiği üzere Sovyetler Birliği, 1917 Ekim Devrimi sonrasında öncelikli olarak sporu farklı amaçlarla birleştirmiş ve yeniden üretmiştir. Sovyetler Birliği için ilk yıllardaki hedefler içerisinde, “beden terbiyesi yolu ile proletarya sınıfının sağlığını artırma; beden terbiyesinin eğitimdeki olumlu etkisi ve maddi üretkenliği arttırma; yeni sosyalist devleti savunmak amacı ile askerlerin yetiştirilmesinde beden terbiyesinin kullanımı; SSCB topraklarında yaşayan farklı milletlerin yeni Sovyet toplumuna entegrasyon çalışmalarında kullanımı”⁷⁷ öne çıkmıştır. Bu açıdan değerlendirilecek olursa, SSCB’nin ilk yıllardaki baskın eğilimin “*devrimi savunma ve sporu da bu açıdan işlevlendirme*” olduğu gözlemlenebilmektedir. Propaganda tekniği açısından ise bir “birlik olma” mesajı verilerek grup psikolojisi üretilmeye çalışılmıştır. Ek olarak afişte kimi başarı, sevinç, güven, eğlence içeren duygular da harekete geçirilmeye çalışılmış ve emekçi halk spora davet edilmiştir.

“Herkes Kayak Yapmaya.” başlıklı aşağıdaki Sovyet posteri, sanatçı A. Nemuhin tarafından 1942 yılında üretilmiş olmakla birlikte afiş, özel bir döneme denk gelmektedir. İkinci Dünya Savaşı sırasında, vatandaşları hem yurtseverlik görevi hem de savaşa hazırlık için yararlı bir fiziksel eğitim biçimi olarak kayak yapmaya teşvik etmek amacıyla üretilen bu afiş, savaş halide olan Sovyet ülkesinin spora dönük olarak yapması gerekenleri de tarif etmesi açısından önemlidir. Afiş, “*dayanıklılık, birlik ve kararlılığı*” simgeleyen, karlı bir manzarada hızla hareket eden enerjik kayakçıları betimlemektedir. Parlak renkler ve kullanılan dinamik kompozisyon, aciliyetle birlikte kolektif güç hissini yansıtmaktadır. Poster, ulusal ve yurtsever mücadelenin yaşandığı bir dönemde spor, sağlık ve askeri hazırlığı birleştiren Sovyet idealini yansıtmaktadır.

Günlük aktiviteleri yurtseverlikle ilişkilendiren savaş zamanı propagandasının çarpıcı bir örneği olarak sivrilen afiş, sportif propaganda ile savaş propagandasını bir arada gösteren özel bir çalışma olarak öne çıkmaktadır. Afişte, kayak aktivitesi, sportif bir dalı gösterirken, kayak sporcusunun sağ elindeki tüfek ise savaşı çağrıştırmaktadır. Burada ortaya çıkan mesajda, spor ile savaşın birlikte de bir misyon üstlenebileceğini gösterilmek istenmiştir. “*Herkes kayak yapmaya*” çağrısıyla birlikte halkın tamamına bir rol biçilmeye çalışılmış, Rusya’daki kış koşulları da gözetilerek halkın düşmana karşı bir araya gelmesi için kayak sporu gösterilmiştir. Metonimik açıdan, afişte büyükçe gösterilen sporcu, bir parça bütün ilişkisi de yaratılarak Sovyet yurttaşlarını çağrıştırmıştır.

Görsel 2: Herkes kayak yapmaya⁷⁸

Düzanlam	Yananlam	Metafor	Metonimi	Simge/Sembol	Mit
<p>Karla kaplı bir dağda kayak yapan insanların figürleri ve yazılı kod ön plandadır.</p> <p>Afişte kayak yapan sporcunun bir elinde tüfek, diğer elindeyse kayak batonu yer almaktadır.</p>	<p>Dönemsel bir ihtiyaç olarak Sovyet insanları kayak yapmalı ve ülkesini savunmada sorumluluk almalıdır.</p>	<p>Kayak yapan sporcunun silüetinde beliren kararlılık, dayanıklılık, birlik ve cesaret metaforu kullanılmıştır</p>	<p>Kayak yapan kişi (ler) Sovyet yurttaşları ile parça-bütün ilişkisi kurmuştur.</p>	<p>Kayak sporcularının kırmızı/kızıl renkte oluşu Sovyetler Birliği'ni aktarmaktadır.</p> <p>Sporcunun bir elindeki tüfek, militarist simge olarak, kayak batonu ise sportif bir simge olarak okunabilir.</p>	<p>Sosyalist Yurtseverlik ve birliktelik miti</p> <p>Kayak sporu ve sporcu, Sovyet güç ve idealini simgelemekte ve spor faaliyetleri, savaşta özel bir misyon edinmektedir.</p>

1942 yılında üretilen afiş için en önemli not, dönemin İkinci Dünya Savaşı yıllarında oluşuyla birlikte, Nazi Almanyası ile Sovyetler Birliği arasındaki savaşın doruk noktasında üretilmiş olmasıdır. Almanya, 22 Haziran 1941'de Baltık'tan Romanya'ya kadar uzanan geniş bir cephe üzerinden Sovyetler'e karşı saldırıya geçti.⁷⁹ Özellikle, Ekim 1941'de Moskova Muharebesi ile 1942 Ağustos ayında başlayan Stalingrad çarpışmasının bu yılları da kapsayacak şekilde gerçekleşmesi, sportif propagandayı savaş propagandasıyla buluşturmuştur. Stalingrad Savaşı, 20. yüzyıl askeri tarihindeki en kader belirleyici dönüm noktalarından birisidir. Wehrmacht⁸⁰, sadece birkaç ay önce çökmenin eşiğinde olan Kızıl Ordu tarafından orada, Volga kıyısında mağlup edilmiştir.⁸¹

78 <https://sovietposters.com/product/everyone-to-skis-1942/> , son erişim tarihi : 26.10.2025.

79 Oral Sander, *Siyasi Tarih 1918-1994*, İmge Kitabevi, Ankara 2019, s. 174.

80 Nazi Almanyası Silahlı Kuvvetleri'ne verilen isimdir.

81 Peter Antill, *Stalingrad 1942*, çev. Cem Demirkan, İstanbul 2015, s. 7.

Bu cephedeki savaşın uzun ve alışılmadık bir mücadele ile sürmesi ve kış mevsiminin coğrafyada başlaması, savaşın da gittikçe sertleşmesine neden olmuştur. Bu durum, yapılan afişin sosyal arka planını ve kayak sporunun neden öne çıkarıldığı hakkında da kimi ipuçları vermektedir. Sovyet Rusya'nın, coğrafya itibarıyla sert bir kış mevsiminin yaşandığı ve kayak gibi branşların rağbet gördüğü bir ülke olduğu not edilmelidir.

Afişteki en temel amaç, Sovyet yurtseverliğini spor yoluyla teşvik ederek insanların savaş içinde aktif rol almasını sağlamaktır. Burada bir yurtseverlik miti de oluşturulmuş ve gösterilen kayakçılar birliktelik içerisinde gösterilmiş ve “Herkes kayak yapmaya” ve “birlik” mesajıyla grup psikolojisi yaratılmaya çalışılmıştır. Bu nedenle, Sovyet propagandası için duyguları ortaklaştırmak savaş döneminde büyük önem taşımaktadır. Burada, salt bir spor propagandasından bahsetmek yetersiz olmakta, Sovyet insanının yalnızca kayak sporunu yapmak için özendirildiği çıkarımı eksik kalmaktadır. Bu anlamda spor üzerinden yapılan bu propagandanın, savaş için de anlamlı olduğu ve toplumu bir araya getirmek üzere ve bütüncül bir şekilde kurgulandığı gözlemlenmektedir.

Görsel 3: Sovyetler Birliği güçlü bir spor ülkesidir⁸²

Sovyet tasarımcı Boris Reshetnikov tarafından 1962 yılında hazırlanan afişte, “SSCB Güçlü Bir Spor Ülkesi!” (“СССР – могучая спортивная держава!”) olarak duyurulmaktadır. Düzenlem olarak erkek bir sporcu ön planda verilmektedir. Güçlü ve ileriye bakan sporcu görüntü itibarıyla geniş omuzları ve kararlı bakışları ile Sovyetler Birliği'nin ulusal gücünü ve spor yapan insanın fiziksel üstünlüğünü de yansıtmaktadır. Arkasında, halter, kayak, koşu ve diğer atletizm etkinliklerini temsil eden büyük altın madalyalar (sarı ve yuvarlak objeler olarak gösterilmiştir), Sovyetlerin yarışmalardaki başarılarını vurgulamaktadır.

Afişte yer alan bu madalya benzeri altın sarısı objelerde kayak, atletizm, kürek ve halter sporlarına da gönderme yapılmıştır. Kullanılan rengin (madalyanın) sarı olması Sovyetler Birliği'nin bu olimpiik spor dallarında birinci olduğunu ve altın madalyayı hak ettiğini vurgulamak içindir. Göze çarpan “СССР” harfleri ve mavi-altın renk örüntüsü ulusal gururu ve kolektif gücü vurgulamaktadır.

⁸² <https://www.rbth.com/history/327908-soviet-sports-posters-world-cup> , son erişim tarihi : 29.11.2025.

Halkın beden kültürüne desteğini teşvik etmek için tasarlanan afiş, atletik mükemmelliği Sovyet kimliği ve uluslararası prestijle ilişkilendirmekte ve Sovyet insanına spor yapması ve sporcularını uluslararası arenada desteklemesi için de çağrı yapmaktadır.

Afişte Sovyetler Birliği'nde spora önem verildiği ve ülkenin seçkin sporcular yetiştirdiği algısı da yaratılmaya çalışılmıştır. Metonimik açıdan ise kullanılan erkek sporcu, bir gücü temsil eder şekilde konumlandırılmış ve tüm Sovyetler Birliği sporcularının bu şekilde güçlü ve kararlı yapıda, altın madalya adayı olduğu çağrıştırılmıştır. Sovyetler Birliği'nin güçlü bir spor ülkesi olduğu yazılı kodu da hem altın madalyalar üzerinde resmedilen diğer branşlarda hem de bu branşlarda yer aldığı madalyalar üzerinde görülen kadın ve erkek sporcular açısından uyumlu şekilde yansıtılmıştır. Sporcu görüntüsü ise afişte bir kararlılık ve güven, genel bağlamda spor ise bir güç metaforu olarak sahnelenmiştir. Bu açıdan tüm Sovyet sporcuları çağrıştıran metonimik karakterin, afişte öne çıkartılan kararlılık, güven ve başarı metaforlarıyla birlikte sunulan, lacivert giyimli erkek sporcu olduğu öne sürülebilir. Aynı zamanda, güçlü bir spor ülkesi olma ve başarı kriteri de Sovyetler Birliği için "madalya" olarak gösterilmiştir. Bu açıdan 1962 yılındaki spor politikasının modern olimpiatlara katılımı birlikte kabuk değiştirdiği de vurgulanmalıdır.

Düzanlam	Yananlam	Metafor	Metonimi	Simge/Sembol	Mit
CCCP (Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği) yazılı, lacivert giyimle görünen erkek sporcu ve arkasında farklı branşları ifade eden madalya benzeri, altın sarısı objeler	Sovyetler Birliği, bir spor ülkesidir ve güçlüdür. SSCB'nin güçlü olduğu yanlardan birisi de spordur.	Sporcu görüntüsü kararlılık ve güven metaforu olarak gösterilmiştir. Spor ise genel olarak bir güç unsuru olarak konumlandırılmıştır.	Görselde yer alan sporcu tüm Sovyet sporcuları adına kullanılmıştır.	Kayak, atletizm, halter ve kürek gibi güç sporlarının simgelerine altın madalyada verilmiştir. CCCP harfleriyle ülkeyi vurgulayan yazılı kod.	Yenilmezlik ve ulusal üstünlük miti Sovyetler Birliği sporda eşsiz bir yer edinmiştir. Sovyetler Birliği, dünyanın en iyi ve güçlü sporcularına ve birçok branşa yayılan bir altyapıya sahiptir.

Öte yandan afişte bir güç ve yenilmezlik miti de vurgulanmakta, Sovyetler Birliği'nin dünyanın en önemli sportif gücüne sahip olduğu algısı yaratılmaya çalışılmaktadır. Sovyet sporcularının başarılı olduğunu ve olacağını da vurgulamaktadır. Sovyetler Birliği, 1960 Roma Yaz Olimpiyatları ile 1964 Tokyo Yaz Olimpiyatları'na da aktif olarak katılmış ve Roma'da 203, Tokyo'da ise 96 madalya kazanmıştır. Afişte, propaganda teknikleri açısından gerçek üretimi söz konusu olmakla birlikte, başarı, güven, kararlılık gibi duygular da harekete geçirilmiş ve toplumsal psikoloji sportif propaganda kullanılarak etkilenmeye çalışılmıştır.

Sonuçlar ve Öneriler

Sovyetler Birliği, Marksist-Leninist ilkeleri kendisine kılavuz edinen bir ülke olarak, propagandayı tüm incelikleriyle kullanmaya çalışmış ve bunu "*sportif propaganda*" başlığında da başarıyla uygulamıştır. Afişler, Sovyetler Birliği iktidarı adına ve Marksist literatüre göre, "*siyasi devrim-toplumsal devrim*" aşamaları içinde, "*toplumsal devrim*" evresi için önemli bir araç olarak öne çıkmıştır, denebilir. Bu açıdan, sportif propaganda bağlamında önemli bir argüman ve kullanışlı medya araçlarından biri olarak öne çıkan afişler de, dönemin ruhuna göre düzenlenmiş ve kullanılmıştır.

Burada önemli noktalardan birisi, sporun Sovyetler Birliği için, Fransız Marksist teorisyen Althusser'in "*devletin ideolojik aygıtları*" (DİA)⁸² olarak kavramlaştırdığı öğeler arasına yerleştirilebilecek kadar değerli bir toplumsal harç hâline gelmesidir. Sovyet örneğinde afişler, devletin spor politikasını üç farklı dönemde de ortaya koymuştur. Bu nedenle, Sovyetler Birliği'nin kurumsallaşmış bir "*sportif propaganda*" yönetiminin bulunduğu, bunu etkin ve verimli olacak şekilde kullanma gayreti sürdürdüğü pekâlâ söylenebilmektedir.

82Louis Althusser, *İdeoloji ve Devletin İdeolojik Aygıtları*, çev. Alp Tümertekin, İthaki Yayınları, İstanbul 2019, s. 33-95.

Afişler, Sovyetler Birliği'nin sportif faaliyetleri ve siyasal/ekonomik sistemini de çağrıştıracak biçimlerde yapılandırılmış ve "1927-1942-1962" dönemlerinde üretilen birçok "ortaklaşa duygu" yardımı çağrılmıştır. Kudretli bir ülke imajı inşa etmeye ve Sovyet halkı nezdinde grup psikolojisi yaratma, duyguları uyarma ya da kimi gerçeklikler üretme gibi birçok eylem ve bağlantılı olgu bir araya getirilmiştir. Bunun Sovyetler Birliği için anlamı ideolojiktir ve yaratılmaya çalışılan mitler, iktidarın güçlü gözükmesini, toplumsal meşruiyetini kalıcılaştırmasını ve emekçi halkın spor yoluyla örgütlenmesini öncelemektedir.

Afişler, Sovyet merkezi iktidarının da yönlendirmesiyle uzun dönemler boyunca aktif olarak ve türlü biçimlerde servis edilmiştir. Afişlerde, komünist ideolojik kodların titizlikle uygulanmaya çalışıldığı tespit edilmiştir. Bunlar, kimi zaman söylemsel düzeyde kalsa da afişlerde daha çok öne çıkarılanlar sportif semboller, simalar, ikonik ve tasarımsal öğelerle ortaya konmuş, toplumsal hisler uyarılmıştır. Bu açıdan Sovyet iktidarının ürettiği afişlerde, toplumun topyekün bir şekilde eyleme geçmesinin kritik olduğu dönemlerde, afişlerin de benzer amaçlarla üretilmiş olduğu fark edilebilmektedir. Bu açıdan afişlerin yorumlanmasının, ilgili dönemlerin de politik ve tarihsel olarak anlaşılabilmesine katkısı bulunmaktadır. Bu nedenle örnekleme ele alınan afişler, nesnel koşullarla doğrudan ilişki içine giren medyalar olarak, Sovyet spor iklimi hakkında fikir vermiştir. Farklı yıl ve nesnelliklerde üretilen üç afiş de, Sovyet ülkesinin sporu daima "topluma temas etme/toplumla bütünleşme" yöntemi olarak planladığını kanıtlamaktadır.

Genel olarak afişler ya da diğer medyalar için ise en önemli birikimin tarih bilgisi olduğu ise aşikârdır. Bunun nedeni, sosyal anlamlandırma ve göstergebilimin icra edilebilmesi için dönemin ruhunun, nesnellüğünün, siyasal, toplumsal olay ve olguların kavranması gerektiğidir. Öte yandan spor bağlamı üç afişin incelendiği çalışmanın, en önemli kısıtlarından birisi de 1917-1991 yılları arasında servis edilen tüm afişlere erişim noktasındadır.

Periyodizasyon ve Sovyet spor afişlerinin karşılaştırılması	1927	1942	1962
Ülkenin siyasal/ekonomik ve sportif durumu	1924 Lenin'in ölümü Post-Lenin dönem Yeni Ekonomik Politika NEP (1921-1928) Sovyet beden terbiyesi ve spor sisteminin inşası	Stalin dönemi (1928-1953) Sportif devletleştirme/planlı sanayileşme İkinci Dünya Savaşı ve Stalingrad Muharebesi	Hruşçov dönemi 1953-Stalin'in ölümü Reform-Stalin'den arındırma (destalinizasyon) süreci 1952-Modern burjuva olimpiyatlara ilk katılım
Afişte bulunan yazılı kod	"1927 Tüm Rusya Beden Eğitimi Festivali"	"Herkes kayak yapmaya"	"Sovyetler Birliği güçlü bir spor ülkesidir"
Öne çıkan simge/sembol	Başkent Moskova'nın silüeti Farklı branşlarda yarışan sporcu silüetleri	Kızıl renk giyinen kayak sporcuları Askeri (militarist) simge-tüfek Sportif simge-kayak batonu	Güç sporlarının ikonları (Kayak, atletizm, halter, kürek) Büyük harflerle vurgulanan CCCP yazısı.
İnşa edilen mitler	"Sosyalizm için sporun gerekliliği miti"	"Sosyalist yurtseverlik ve birliktelik miti"	"Yenilmezlik ve ulusal üstünlük miti"
Kullanılan algı ve propaganda tekniği	"Grup psikolojisi ve duygu transferi"	"Grup psikolojisi ve duygu transferi"	"Gerçek üretimi ve duygu transferi"
Kullanılan metaforlar	"Başarı, güven, mutluluk"	"Kararlılık, dayanıklılık, birlik ve cesaret"	"Güç, güven, kararlılık"

Tablo 1: Sovyet spor afişlerinde öne çıkan bulguların karşılaştırılması

Çalışmada üç dönem ele alınarak incelenen üç afişten elde edilen bulgularda, Sovyetler Birliği'nin sportif girişimlerini, dönemin koşullarına göre biçimlendirdiği, propagandasına buna göre yön verdiği anlaşılmıştır. Ülkede, sporun siyasetin ve ideolojik eğilimlerin yardımcı/alt aparatı olarak anlam kazandığı ancak sportif birçok faaliyetin toplumu dönüştürmede etkin olarak başarıyla kullanıldığı da tespit edilmiştir. Bu açıdan yorumlanacak olursa, Sovyetler Birliği'nin spor ile siyaset arasındaki ilişkiyi ayırma/ayrıştırma gibi bir çaba içinde olmadığı da söylenebilir. Yaklaşık 35-40 yıllık bir periyoda kadar ulaşan, üretimleri arasında yaklaşık 20 yıllık dönemler bulunan afişlerde, dönemler arası farklılıklar bulunsa da egemen siyasetin etkileri görülmüş, halka olumlu ve onları merkezi iktidarın politikalarıyla uyuşacak şekilde telkin edecek ideolojik mesajlar taşınmıştır. Diğer ülkelere ve Sovyet toplumuna güçlü bir spor ülkesi olduğu duygusu aktarılırken, merkezi iktidarla uyumlu bir kitlenin var olduğu ve iktidarla halk arasında bir işbirliğinin olduğu da ikincil bir ideolojik mesaj olarak yansıtılmıştır.

Çalışmadan çıkan sonuçlardan bir diğeri, Sovyetler Birliği'nin, spor tarihi açısından da kıymetli bir mirasa sahip olduğunun tespitidir. 1991'deki çöküş döneminin ardından parçalara ayrılan, önce Bağımsız Devletler Topluluğu (BDT) olarak modern olimpiyatlarda yarışan daha sonra ise kimi kaynaklarını ve mirasını uzuvlarına terk eden ülkenin, alternatif bir spor tarihi okuması açısından da zengin bir birikime sahip olduğu not edilmelidir. Bu açıdan, Türkçe literatür de oldukça sınırlı bir içerik sunmakta, spor tarihi konusundaki çalışmaların komünist sportif modelleri de kapsamı sağlanmalıdır. Ayrıca küresel spor ikliminin ve "endüstriyel spor" olarak tarif edilen dönemin, sporu yozlaştıran olumsuz etkisi de hatırlanacak olursa, farklı tarihsel örneklerin ele alınması, sporun gelişimi için oldukça faydalı olacaktır. Bu örnekler arasında en başta yer alan Sovyet spor okulunun, kamusal/toplumcu/devletçi bir merkezi planlamayla yapmış olduğu çalışmalar da bilimsel ve eleştirel olarak masaya yatırılmalıdır.

Tüm bunlarla birlikte, post-Sovyet spor dönemi de incelenmesi gereken bir spor tarihine sahiptir. Bu nedenle de arşiv taramaları yapılmalı, alternatif spor tarihi okumalarına yön verilmeli; göstergebilim, görsel okuryazarlık ve medya okuryazarlığı teknikleri afişlerin ve diğer medyaların daha sıklıkla ve yetkin bir şekilde incelenmesi için kullanılmalıdır. Özellikle Soğuk Savaş dönemi de (1945-1991) karşılıklı bir "ideolojik muharebeye" dönüşen spor alanı (olimpiyatlar başta olmak üzere) temel alınarak incelenirse, afişlerin dönemi anlatmaktaki maharetinin daha anlaşılabilir olacağı da bir öneri olarak değerlendirilmelidir.

KAYNAKLAR

Akan, Mertcan, "Sovyet Propaganda Afişlerinde Doğu İmgesi", *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, 17/2, Aralık 2017, s. 77-102.

Althusser, Louis, *İdeoloji ve Devletin İdeolojik Aygıtları*, çev. Alp Tümertekin, İthaki Yayınları, İstanbul 2019.

Antill, Peter, *Stalingrad 1942*, çev. Cem Demirkan, İstanbul 2015.

Aykurt, İsmail Sarp, "Emperyalizm Çağında Spor, Sosyalist Prototipler ve Yeni Referanslar", *Sosyalist Gelecek ve Planlama*, ed. Erhan Nalçacı, Yazılama Yayınevi, İstanbul 2020, s. 271-285.

Aykurt, İsmail Sarp, *Bir İdeolojiler Alanı Olarak İkinci Dünya Savaşı ve Siyasal Propaganda: 1939-1945 Savaş Dönemi Afişlerinin Karşılaştırmalı Analizi*, Nobel Bilimsel Eserler, Ankara 2022.

Aykurt, İsmail Sarp, *Sporun Alternatif Tarihi: Rutin, Ritüel, Reddiye*, Doruk Yayınları, Ankara 2023.

Barthes, Roland, *Göstergebilim İlkeleri*, çev. Mehmet Rifat, Sema Rifat, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2016.

Barthes, Roland, *Görüntünün Retoriği Sanat ve Müzik*, çev. Ayşenaz Koş, Ömer Albayrak, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2017.

Becer, Emre, *İletişim ve Grafik Tasarımı*, Dost Kitabevi, Ankara 2009.

Bektaş, Arsev, *Siyasal Propaganda Tarihsel Evrimi ve Demokratik Toplumdaki Uygulamaları*, Bağlam Yayınları, İstanbul 2002.

Berger, Arthur Asa, "Göstergebilimsel Çözümleme", *Medya Çözümleme Teknikleri*, ed. Nilüfer Pembecioğlu, Nobel Yayınevi, Ankara 2018.

Bernays, Edward, *Propaganda*, çev. Sevinç Seyla Tezcan, Pegasus Yayınları, İstanbul 2023.

Bircan, Ufuk, "Roland Barthes ve Göstergebilim", *OMÜ Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi*, 13/ 26, Güz 2015, s. 17-141.

Bolşevik Çalışma ve Enternasyonal Deneyimi, Kor Kitap, İstanbul 2021.

Bozkanat, Esra, "Algı Yönetimi ve Propaganda: Nazi Almanyası Üzerinden Bir Değerlendirme", *Marmara Üniversitesi Öneri Dergisi*, 16/55, Ocak 2021, s. 74-94.

Calvet, Louis-Jean, *Roland Barthes 1915-1980*, çev. Sema Rifat, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2017.

Carr, Edward H., *1917 Öncesi ve Sonrası*, çev. Begüm Adalet, Birikim Yayınları, İstanbul 2011.

Chudinov, I.D., "Osnovnyepostanovleniya i instruktsiipovoprosamfizichekoikultury i sporta: 1917-57", ed. I. D. Chudinov, Politizdat, Moskova 1959, c. 43-44.

Coakley, Jay-Pike, Elizabeth, *Spor Sosyolojisi*, çev. Funda Akcan, Ayrıntı Yayınları, İstanbul 2024.

Çakı, Caner-Mazıcı, Emel, "Adolf Hitler'in Korku Çekiciliği Bağlamında Kamu Spotu Reklamlarında Kullanımı", *Erciyes İletişim Dergisi*, 5/ 3, Ocak 2018, s. 290-306.

Çimen, Ali, *Kremlin'in Gözleri KGB*, Timaş Yayınları, İstanbul 2022.

Domenach, Jean M., *Politika ve Propaganda*, çev. Tahsin Yücel, Varlık Yayınları, İstanbul 1995.

Erten, Bağış, "Deryada Balık: Sovyet Spor Kahramanları", *Birikim*, S. 342-343, Ekim-Kasım 2017, s. 224-228.

Figes, Orlando, *Rusya'nın Öyküsü*, çev. Ercan Ertürk, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2024.

Fiske, John, *İletişim Çalışmalarına Giriş*, çev. Süleyman İrvan, Pharmakon Yayınevi, Ankara 2013.

Fitzpatrick, Sheila, *Kısa SSCB Tarihi*, çev. Samet Öksüz, Say Yayınları, İstanbul 2022.

Fomina, Marina, *Sovyetler Birliği'nin İç ve Dış Politikasında Beden Terbiyesi ve Sporun Rolü (1917-1940)*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2009.

Galeotti, Mark, *Pagan Dönemden Putin'e Rusya*, çev. Müge Kübra Oğuz, Timaş Tarih, İstanbul 2025.

Gildea, Robert, *Gölgelerde Savaşanlar: Fransız Direnişçilerinin Gerçek Tarihi*, çev. A. Önder Seçkin, Kalkedon Yayınları, İstanbul 2018.

- Isaev, Anatoliy, *Sportvnaya Politika Rossii*, Sovetskiy Sport, Moskova 2002.
- İnal, Ayşe, “Roland Barthes: Bir Avant-Garde Yazarı”, *Ankara Üniversitesi İletişim Araştırmaları Dergisi*, 1/ 1, 2003, s. 9-38.
- İşçi, Onur-Hirst, Samuel J., *Kızıl Yıldız Sovyetler Birliği Tarihi*, Kronik Kitap, İstanbul 2025.
- Kalnins, Bruno, *Agitprop: Die Propaganda in der Sowjetunion*, Wien 1966.
- Keeran Roger-Jamison Joseph, “Yeni Sosyal Demokrasinin ‘Reel Sosyalizm’ Aldatmacası: Sorun ‘Öncü Sosyalizm’ miydi?”, *Gelenek*, S. 127, Kasım 2015.
- Kurban, Vefa, *Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği Tarihi*, Yeditepe Yayınevi, İstanbul 2020. Kuru, Aydın S., *Zihin Tetikçileri: Algı Yönetimi ve Gerçekler*, Karma Kitaplar, İstanbul 2019. Kılıç, Metin-Aslan, Mahir, “Sovyet Toplumunda Sporun Rolü”, *Tarih Okulu Dergisi*, S.25, Mart 2016, s. 195-213.
- Linebarger, Paul, *Public Opinion*, The Macmillan Company, New York 2015.
- McReynolds, Louise, *Russia at Play: Leisure Activities at the end of Tsarist Era*, Cornell University Press, New York 2003.
- Okuyan, Kemal, *Stalin’i Anlamak*, Yazılama Yayınevi, İstanbul 2020.
- Ölmezoğulları, Nalan, *Ekonomik Sistemler ve Küreselleşen Kapitalizm*, Ezgi Kitabevi Yayınları, Bursa 2016.
- Özdemir, Burcu, “Sovyetler Birliği’nde Propaganda ve Ajit-Trenler”, *RUSAD Rusya Araştırmaları Dergisi*, 6, Aralık 2021, s. 89-109.
- Riasanovsky, Nicholas V.-Steinberg, Mark D., *Rusya Tarihi Başlangıçtan Günümüze*, çev. Figen Dereli, İnkılap Kitabevi, İstanbul 2014.
- Riordan, James, “Soviet Sports and Soviet Sports Policy”, *Soviet Studies*, 26/ 3, July 1974, p. 322-343.
- Rosenberg, Arthur, *Bolşevizm Tarihi*, Habitus Yayıncılık, İstanbul 2014.
- Rowley, Alison A., “Sport in the Service of The State: Images of Physical Culture and Soviet Women, 1917–1941”, *The International Journal of the History of Sport*, 23/ 8, January 2007, p. 1314-1340. Sander, Oral, *Siyasi Tarih 1918-1994*, İmge Kitabevi, Ankara 2019.
- Saraç, Hanife, *Sovyet Propaganda Dili (Bir Asrı Geride Bırakan Ekim Devrimi’nin Dile Getirdikleri)*, Değişim Yayınları, İstanbul 2019.
- Shabo, Magedah E., *Techniques of Propaganda and Persuasion*, Prestwick House INC , USA 2008.
- Sosyalizm 60 Yılda Neler Getirdi? Sovyetler Birliği Üzerine Sorular, Cevaplar*, Bilim Yayınları, İstanbul 1979.
- Steinberg, David A., “The Workers’ Sport Internationals 1920-28”, *Journal of Contemporary History*, April 1978, p. 233-251.
- Trenin, Dmitri, Rusya, çev. Yasin Öner, Liberus Kitap, İstanbul 2025.
- Uluyağcı, Canan, “Simge Kavramı ve Bir Film Çözümlemesi: Karşılaşma”, *Selçuk İletişim Dergisi*, 5/1, Kasım 2007, s. 217-224.

Yengin, Didem A., “Mekanikleşen Birey: Arçelik Örneğinin R. Barthes’a Göre Çözümlemesi”, *The Turkish Online Journal of Design, Art and Communication – TOJDAC*, Mart 2012, 2/1, s. 13-21. **Görsel**

Kaynaklar

<https://sovietposters.com/product/all-union-festival-of-physical-culture/>, son erişim tarihi: 26.10.2025.

<https://sovietposters.com/product/everyone-to-skis-1942/> , son erişim tarihi : 26.10.2025.

<https://www.rbth.com/history/327908-soviet-sports-posters-world-cup> , son erişim tarihi : 29.11.2025.

Araştırma & Yayın Etiği: STAD, yazım ve dil editörünce kontrol edilen işbu makalenin yayın sürecinde çift taraflı kör hakemlik müessesesini titizlikle işletmiştir. Editör, makalenin tüm editoryal işleyişini yürütmüş, bu esnada yazar sürecin tamamen dışında tutularak COPE yayın etiği prosedürlerine riayet edilmiştir. Bu çalışma etik kurul izni gerektirmeyen nitelikte olup, kullanılan veriler literatür taraması ve yayınlanmış kaynaklar üzerinden elde edilmiştir. Bu makale, en az iki kör hakem tarafından incelenmiş ve intihal.net taramasıyla intihal ve benzerlik raporu oluşturulmuştur. Makale, araştırma ve yayın etiğine uygundur.

Etik Beyanı & Çıkar Çatışması: Bu makalenin yazarı çıkar çatışması bildiriminde bulunmamış, makalenin hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik kaidelere uyulduğunu ve yararlanılan tüm çalışmalara atif yapıldığını beyan etmiştir. Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde yapay zeka tabanlı herhangi bir araç veya uygulama kullanılmamıştır. Açık Erişimli bu makale, CC BY-4.0 lisansına sahiptir

Research & Publication Ethics: STAD meticulously employed double-blind peer reviewing in the publication of this article, checked by the writing and language editor. The editor carried out the editorial workflow, and the author was excluded entirely from the process and the COPE's publication ethics procedures were followed. Two or more blind peers reviewed this article, and an intihal.net scan generated a report for potential plagiarism and similarity. This study does not require ethics committee approval, and the data used were obtained from literature review and published sources. The article complies with research and publication ethics.

Ethical Declaration & Conflict of Interest: The author of the article has disclosed no conflicts of interest and has affirmed that the manuscript was prepared in adherence to ethical and scientific principles and that all relevant sources were accurately cited. No artificial intelligence-based tools or applications were used in the preparation of this study.

This is an Open Access article under the CC BY-4.0 license.